

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

SEYDA MUHAMMED EMİN ER
HAYATI, ESERLERİ VE TASAVVUFÎ DÜŞÜNCESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet Cafer VAROL

İstanbul
Ağustos-2021

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

SEYDA MUHAMMED EMİN ER
HAYATI, ESERLERİ VE TASAVVUFÎ DÜŞÜNCESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet Cafer VAROL

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Hasan Kâmil YILMAZ

İstanbul
Ağustos-2021

TEZ ONAYI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Temel İslam Bilimleri Bilim Dalında YÜSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Hasan Kâmil YILMAZ

Üye: Prof. Dr. Recep ŞENTÜRK

Üye: Doç. Dr. Veysel AKKAYA

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım

İmza

Prof. Dr. Ali GÜNEŞ

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “**Seyda Muhammed Emin Er Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Düşüncesi**” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

MEHMET CAFER VAROL

ÖNSÖZ

Tasavvuf, düşünce ve uygulamaları açısından Kur'an ayetlerinde ve Peygamber'in (s.a.v) sünnetinde belirtilen öğretilerin pratik anlamda bir Müslümanın hayatına en kâmil şekilde nasıl yansıyacağını insanlığa öğreten bir ilim dalı olarak değerlendirilebilir. Temelini öncelikli olarak Hz. Adem'den Hz. Muhammed'e (s.a.v) kadar tüm peygamberlerin davet ve öğretilerinden almaktadır. Tasavvuf ilmi üzerine ilk dönemlerden itibaren pek çok eser kaleme alınmış ve bu ilim dalı hem kitaplar vasıtasıyla teorik olarak hem de müselsel icazetler vasıtasıyla pratik anlamda sûfîlerin göğüslerinde günümüze kadar varlığını korumuştur.

Tasavvuf hal ilmidir ve İslam'ın terbiye mektebi olduğundan şüphe yoktur. Müslüman bir toplumun inşası için yüklendiği misyon büyük olmakla beraber her dönemde tasavvufa ve öğretilerine karşı çıkanlar olmuştur. Karşı çıkanlara cevap mahiyetinde tasavvuf ehlinin akidelerini, kullandıkları kavramların manalarını, bu yolun büyüklerini ve tartışmalı meselelerinin izahını Kur'an ve sünnet temelli olarak yapan pek çok eser kaleme alınmıştır. Gazalî (ö. 505/1111), İbnî Arabî (ö. 638/1240) ve Serhendî (ö. 1034/1624) gibi önemli şahsiyetlerin kaleme aldıkları eserler hem ilgi hem tartışma odağı olmuştur. Özellikle tasavvufun varlık anlayışını ele alan İbnî Arabî ve Serhendî gibi isimler, önceki sûfîlerin bu konuda ifade ettikleri düşünceleri bir sistematığa kavuşturmuş ve bu durum tasavvufun teorik boyutunu daha derinlikli bir disiplin haline dönüştürmüştür.

20. Yüzyıla gelindiğinde batılılaşma cereyanının hızla yayılması, rasyonalist düşüncenin her geçen gün ivme kazanması ve Osmanlı Devleti'nin yıkılışıyla beraber Osmanlı coğrafyası üzerine kurulan pek çok irili ufaklı devletin seküler eğitim sistemlerini model almalarıyla medrese ve tekkeler ya kapandı ya da zayıfladı. Ülkemizde tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla beraber tasavvufî hayat kısmen inkıtaa uğradı. Bir fetret dönemi yaşasa dahi günümüzde tasavvufî hayat gün geçtikçe canlanmaktadır. Şüphesiz bu canlanmada fetret döneminde yaşanan bütün zorluklara rağmen mücadeleden geri durmayan tasavvuf ricalinin büyük etkisi vardır.

Bu ricalden biri olan Seyda Muhammed Emin Er, son dönemin önemli sûfî şahsiyetlerin pek çoğuyla görüşmüş ve bir kısmından tasavvufî dersler almıştır. Henüz çocuk yaşlarda Eşrefoğlu Rûmî'nin *Müzekki'n-Nüfûs* isimli eserini

okumasıyla tasavvufa ilgi duymaya başlayan Muhammed Emin Er, ilk tarikat dersini Şeyh Ahmed Haznevî'den almıştır. Daha sonra Şeyh Seyda el-Cezerî'ye intisap edip tasavvufî dersler aldıktan sonra kendisinden tasavvuf icazeti alıp halifesi olmuştur.

Seyda Muhammed Emin Er, tasavvufun çok güçlü olduğu bir ilmi havzada eğitim aldı. Medrese eğitimi aldığı hocalarının çoğu ya bir şeyhe halife ya mürid ya da medrese eğitimi tasavvufî temelleri olan hocalardan almış kimselerdi. Seyda, ilmi icazetini pek çok önemli sûfî şahsiyetin yetiştirdiği Norşin medresesinden aldı. Hem ilmi icazeti hem de tarikat icazeti pek çok mürşidin birleştiği bir icazettir. Zahirî ilimleri ve batınî ilimleri kendinde cemenen mürşitlerden tasavvuf eğitimi alan Seyda'nın tasavvufî düşüncesi de bu yönde gelişmiş ve yazdığı eserlerle şeriata sıkı sıkıya bağlı bir tasavvuf düşüncesinin son dönemdeki temsilcilerinden biri olmuştur.

Seyda Muhammed Emin Er'in hayatını, eserlerini ve tasavvufî düşüncesini ele aldığımız bu çalışmamızda öncelikli olarak yaşadığı dönemi sosyal, ekonomik, ilmî ve tasavvufî yönleriyle ele aldık. Bu dönemde ülkemizde varlığını sürdüren önemli tasavvufî ekolleri ve temsilcilerini inceledik. Eğitim hayatını, eğitimi için yaptığı seyahatleri, ilim yolunda katlandığı zorlukları, ilim tahsil ettiği hocalarını ve ilmî şahsiyetinin oluşum sürecini ele aldık. Seyda'nın yurt dışı seyahatleri hayatında önemli bir yer tutmaktadır. Seyda'nın bu seyahatlerini tespit edebildiğimiz kadarıyla aktarmayı ihmal etmedik.

Tasavvufî bir şahsiyetin tasavvuf düşüncesinin anlaşılabilmesi için tasavvufî şahsiyetinin oluşum sürecini bilmek büyük bir önem arz etmektedir. Bu bağlamda tasavvufî anlamda istifade ettiği mürşitlerini tespit ettik. Mürşitleri ile olan ilişkisini ve icazet alma aşamasına kadar tasavvufî eğitim sürecini inceledik. Ulaştığımız tüm eserlerini tespit etme gayretinde olduk. Özellikle fikhî ve tasavvufî eserlerini farklı başlıklar altında tanıttık. Seyda Muhammed Emin Er'in tasavvufî düşüncesini yirmi iki başlık altında ele aldık. İhsan, şariat, tarikat, hakikat, marifetullah, nefis tezkiyesi, tevbe, zikir, muhabbet, halvet, vecd, keramet, tevekkül, tefviz, rabita ve vahdet-i vücud gibi tasavvufî kavramlar hakkındaki görüşlerini ayrı ayrı başlıklar altında inceledik.

Araştırmamı yaparken destek ve rehberliğini esirgemeyen muhterem hocam Prof. Dr. Hasan Kâmil Yılmaz'a en kalbî hürmet ve şükranlarımı sunarım. Ders döneminde fikirlerini ve manevi desteğini esirgemeyen muhterem hocam Prof. Dr. Abdulmutalip Arpa'ya, Doç. Dr. Veysel Akkaya'ya ve Temel İslam Bilimlerinde görev yapan tüm hocalarıma ve araştırmam süresince çalışmalarından çokça istifade ettiğim Seyda Muhammed Emin Er'in oğlu İbrahim Halil Er'e müteşekkirim.

Mehmet Cafer VAROL

Ağustos-2021

ÖZET
SEYDA MUHAMMED EMİN ER HAYATI
ESERLERİ VE TASAVVUFÎ DÜŞÜNCESİ

Mehmet Cafer VAROL

Yüksek Lisans, Temel İslam Bilimleri

Tez danışmanı: Prof. Dr. Hasan Kâmil YILMAZ

Ağustos-2021, 184+xiii Sayfa

Seyda Muhammed Emin Er, son dönemde yaşamış önemli İslam mutasavvıflarından biridir. Seyda Muhammed Emin Er, H. 1332/M. 1914 senesinde Diyarbakır'ın Çermik ilçesine bağlı Kalaç/Kiloyan köyünde dünyaya geldi. İlk tahsilini babasının köy imamından alan Seyda, bölgedeki pek çok ilmi şahsiyetten dersler alarak Suriye'ye gitti. Burada Şeyh Ahmed Haznevîye intisap ederek ilk tarikat dersini aldı. İlmi icazetini Norşîn medresesinde Şeyh Muhammed Maşûk en-Nûrşînî'den alan Seyda, Şeyh Seyda el-Cezerî'ye intisap ederek sülukunu ikmal ettikten sonra tasavvuf icazetini alarak Şeyh Seyda el-Cezerî'nin halifesi oldu.

Gaziantep'te uzun seneler imamlık yapan Muhammed Emin Er, Mahmud Esad Coşan'ın davetiyle Ankara'da Fıkıh Enstitüsünde dersler verdi. Avrupa, Amerika, Pakistan, Mısır, Suriye, İran ve Afganistan başta olmak üzere dünyanın pek çok ülkesini gezdi. Bu ülkelerde vakıf çalışmalarında bulundu, pek çok seminer ve konferans verdi. Hanofer İslam Merkezinde dersler okutan Seyda Muhammed Emin Er'in başta İslam dergisi ve Millî Gazete olmak üzere pek çok dergide yazıları ve söyleşileri yayınlandı. Başta tasavvuf ve fıkıh ilmi olmak üzere pek çok alanda eser telif etti. Eserlerini Arapça kaleme alan Seyda'nın bu eserlerinin bir kısmı Türkçeye çevrildi.

Seyda Muhammed Emin Er, muhtelif ilimler üzerine yazdığı eserlerde, yazı ve söyleşilerinde tasavvufî düşüncesini ortaya koydu. Tasavvuf ilminin başta tarifi, şariat, tarikat, hakikat, marifetullah, tevbe, zikir, ihsan, cezbe, rabıta, muhabbet vb. pek çok kavramını eserlerinde izah etti. Halidiliğin Seydâî kolundan gelen bir mutasavvıf olması hasebiyle tasavvufî düşüncesinde şeriatin zahirî boyutunu sıklıkla vurgular. İman, İslam ve ihsan kavramlarını eserlerinde bir bütünlük

içinde ele alan Seyda Muhammed Emin Er, başta rabıta ve vahdet-i vücud olmak üzere tartışmalı tasavvûfî meseleleri de ele alıp hem fikhî hem de tasavvufî anlamda izah eder.

Anahtar Kelimeler: Muhammed Emin Er, Mîranî, Halidilik, Seydâî, Tasavvuf.

ABSTRACT

SEYDA MUHAMMED EMİN ER

LIFE WORKS AND THE THOUGHT OF SUFISM

Mehmet Cafer VAROL

Master, Temel İslam Bilimleri

Thesis Advisor: Prof. Dr. Hasan Kâmil YILMAZ

August-2021, 184+xiii Pages

Seyda Muhammed Emin Er is one of the important Islamic Sufis who lived in the recent period. Seyda Muhammed Emin Er was born in 1914 (AH 1332) in the village of Kalaç / Kiloyan in Diyarbakır's Çermik district. Seyda received his first education from his father's village imam, and before leaving to Syria he took lessons from many worthy scholars in his region. He became affiliated with Sheikh Ahmad al-Khaznawi (d. 1949) and took his first sect lesson. Seyda, who got his scholarly ratification from Sheikh Muhammed Maşûk en-Norşîni in Norşîn madrasah, after affiliating with Sheikh Seyda Al-Jazari and proceeding his way of behaviour, Muhammad Emin Er became caliph of Sheikh Al-Jazari.

Muhammed Emin Er, who has been an imam in Gaziantep for many years, gave lectures at the Fiqh Institute in Ankara at the invitation of Mahmud Esad Coşan. He toured many countries of the world, especially Europe, America, Pakistan, Egypt, Syria, Iran and Afghanistan. He worked on foundations in these countries, gave many seminars and conferences. Seyda Muhammed Emin Er, who teaches lectures at Hanofer Islamic Center, has published his articles and interviews in many journals and newspapers, especially in the Islamic Journal and Milli Gazete. He authored works in many fields, especially in Sufism and fiqh. Some of these works of Seyda, who wrote his works in Arabic, were translated to Turkish.

Seyda Muhammed Emin Er wrote many works on the scholar of Sufism. He revealed his sufistic thought in his works, writings and interviews on various sciences. He explained many concepts in his works such as the description of the scholar of Sufism, shari'ah, sect, truth, knowledge of God (marifetullah), repentance, dhikr, ihsan (spiritual excellence), cezbe (intense pleasure), rabita

(connectedness), love and so on. He often emphasizes the apparent dimension of shari'ah in Sufi thought, as he is a sufist who comes from the Seydâi branch of Khâlidi sect. Seyda Muhammed Emin Er, who deals with the concepts of Islam (outward submission to the will of Allah), Iman (faith), and Ihsan (spiritual excellence) in integrity in his works, deals with controversial Sufism issues, especially rabita (nexus) and wahdat al wujud (Unity of Existence), and explains them in both fiqh and sufistic terms.

Keywords: Muhammed Emin Er, Khâlidi, Seydâi, Sufism.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI.....	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	ii
ÖNSÖZ	v
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	iiiv
İÇİNDEKİLER.....	x
BİRİNCİ BÖLÜM	
GİRİŞ.....	1
1.1.Tezin Konusu	1
1.2.Tezin Amacı	1
1.3.Tezin Kapsamı ve İçeriği	1
1.3.1.Tezin Temel Soruları.....	2
1.3.2.Tezin Hipotezi/Hipotezleri	3
1.4.Tez Konusunun Önemi ve Özgün Değeri	3
1.5.Tezin Araştırma Yöntemi	4
1.6.Tez Konusuyla İlgili Literatür Analizi	4
1.7.Tezin Düzeni	6
İKİNCİ BÖLÜM	
YAŞADIĞI DÖNEM.....	7
2.1.İçtimaî Hayat	7
2.2.Siyasi Hayat.....	8
2.3.İlmi Hayat.....	9
2.4.Tasavvufî Hayat	11
2.4.1.Nakşibendiyye-i Hâliddiyye	14
2.4.1.1.Seyda Muhammed Emin Er'in Yaşadığı Dönemde Doğu İllerinde Faal Nakşbendî/Hâlidî Dergahları.....	15
2.4.1.1.1.Haznevî Kolu ve Kurucusu Şeyh Ahmed Haznevî.....	15
2.4.1.1.2. Seydaî Kolu ve Kurucusu Şeyh Seyda El-Cezerî	16
2.4.1.1.2.1.Şeyh Muhammed Nurullah el-Cezerî	16
2.4.1.1.3.Norşîn Kolu ve Norşîn Şeyhleri	18
2.4.1.1.4.Ohin Dergâhı ve Şeyhleri	19
2.4.1.1.5.Menzil Dergâhı ve Şeyhleri	20

2.4.1.2.Seyda Muhammed Emin Er'in Yaşadığı Dönemde Batı İllerinde Faal Nakşibendî/Hâlidî Dergahları.....	21
2.4.1.2.1.İskender Paşa Dergâhı ve Şeyhleri	21
2.4.1.2.2.Erenköy Dergâhı ve Mahmut Sami Ramazanoğlu	25
2.4.1.2.3.İsmail Ağa Dergâhı ve Şeyh Mahmut Ustaosmanoğlu.....	27

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HAYATI VE ESERLERİ.....30

3.1.Doğumu ve Ailesi.....	31
3.2.İlim Yolculuğu	35
3.2.1.Çüngüş, Siverek, Adana, İstanbul ve Bursa	37
3.2.2.İki Rüya ve Tahsiline Dönüş	42
3.2.3.Molla Hasan Tavikî'nin Yanında	43
3.2.4.Molla Resul-i Gavrî'nin Yanında	45
3.2.5.Molla Abdussamed Comanî'nin Yanında.....	46
3.2.6.Suriye Yılları ve Molla Ramazan el-Bûtî	49
3.2.7.Molla Abdülhalim Amudî'nin Yanında	50
3.2.7.1.Suriye'de Zindana Düşmesi ve Bu Süreçte Yaşadıkları.....	51
3.2.8.Molla Abdürrezzak el-Halilî'nin Yanında.....	54
3.2.9.Molla Abdullah Avinî'nin Yanında	55
3.2.10.Molla Abdulfettah Yazıcı'nın (Seydayê Hecî Fettah Hezroyî) Yanında.....	56
3.2.11.Siirtli Hafız Haydar Efendi'nin Yanında	57
3.2.12.Molla Sadreddin Yüksel ve Şeyh Muhammed Maşuk'un Yanında Norşîn'de	58
3.3.Tasavvufî Hayatı	60
3.3.1.Şeyh Ahmed Haznevî'nin Huzurunda	60
3.3.2.Şeyh Muhammed Sadaka'yı Ziyaret	63
3.3.3.Şeyh Muhammed Said Seyda el-Cezerî'ye İntisabı ve Kendisinden Hilafet Alması	64
3.3.4.Bediüzzeman Said Nursî ile Görüşmesi ve Risale-i Nurlara Teveccühü	68
3.3.5.Prof. Dr. Mahmud Esad Coşan ile Görüşmesi.....	72
3.3.6.Mehmet Zahid Kotku ile Görüşmesi	74
3.3.7.Mahmud Sami Ramazanoğlu ile Görüşmesi	74
3.3.8.Seyda Muhammed Emin Er'in Görüştüğü Diğer Tasavvufî Şahsiyetler.....	76
3.4.Seyahatleri	78

3.4.1.Avrupa	78
3.4.2.Amerika	81
3.4.3.İran	84
3.4.4.Pakistan, Hindistan ve Bangladeş	85
3.4.5.Afganistan	87
3.4.6.Hicaz ve Mısır	90
3.4.7.Japonya ve Çin	92
3.5.Vefatı	93
3.6.Seyda Muhammed Emin Er'in Şahsiyeti	94
3.6.1.İlme Olan İhtiyakı	94
3.6.2.Zühdü ve İdarecilere Karşı Tavrı	96
3.6.3.Tevazusu	99
3.6.4.Vefası	99
3.7.Eserleri	100
3.7.1.Fıkıh İlminde Yazdığı Eserler	100
3.7.2.Tasavvuf İlminde Yazdığı Eserler:	104
3.7.3.Diğer İlimlerdeki Eserleri	109

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TASAVVUFÎ DÜŞÜNCESİ	114
4.1.Tasavvuf	115
4.2.İhsan	117
4.3.Ahlak	119
4.4.Şeriat, Tarikat ve Hakikat	124
4.5.Marifetullah	132
4.6.Nefis Tezkiyesi	134
4.7.Tevbe	137
4.8.Zikr	139
4.9.Tahliye ve Tahliye	142
4.10.Tevekkül ve Tefvîz	142
4.11.Muhabbet ve Şevk	144
4.12.Halvet	145
4.13.Vecd	147
4.14.Mürşid	148

4.15.Mürid	151
4.16.Rabıta.....	153
4.17.Keramet	156
4.18.Rüya.....	158
4.19.Hâtır.....	158
4.20.Cezbe	159
4.21.Vahdeti Vücûd.....	160
4.22.Müslüman Birey ve Camialar İçin Kurtuluş Reçetesi	162
SONUÇ	167
KAYNAKÇA	169
EKLER.....	169
ÖZGEÇMİŞ.....	169

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Tezin Konusu

Seyda Muhammed Emin Er, XX. yüzyılın başlarından XXI. yüzyıla kadar yaşamış önemli bir ilim adamı ve mutasavvıftır. Araştırmamızın konusu Seyda Muhammed Emin Er'in Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Düşüncesidir. Tezimizin ilk bölümünde hayatı araştırıldı ve bu bağlamda hatıraları, söyleşileri ve üzerine yazılmış biyografik eserler incelendi. Kaleme aldığı eserler incelenip tespiti yapıldı ve tasavvuf ilmi özelinde kaleme aldığı eserler, bu eserlerinde ortaya koyduğu tasavvufî görüşleri tespit edilmeye çalışıldı.

1.2. Tezin Amacı

Muhammed Emin Er'in yaşadığı dönemi tasvir edip dönemin siyâsî, iktisadî, sosyal ve ilmî hayatının onun üzerindeki tesirine ışık tutmaya çalıştık. Her şahsiyet yaşadığı çevre ve dönemin eseri olup yaşadığı dönemin fikir dünyası üzerine etkileri büyüktür. Seyda Muhammed Emin Er'in biyografisi kronolojik olarak incelendi ve özellikle tasavvufî şahsiyetinin teşekkül süreci ele alındı. Eğitim sürecindeki gelişim evreleri, medrese ve dergâh hayatı incelenerek yetiştirme sürecinde temas içinde olduğu önemli ilim adamları ve mutasavvıflar belirlendi. Bu şahsiyetlerin Seyda Muhammed Emin Er üzerindeki etkileri tespit edilmeye gayret edildi. Müellifin ulaşabildiğimiz eserlerinin konu ve içerik açıklaması ile tam bir listesini sunduk. Tasavvufî görüşlerini tasavvuf alanında kaleme aldığı eserleri çerçevesinde incelendik.

1.3. Tezin Kapsamı ve İçeriği

XX. yüzyıl büyük dalgalanmaların yaşandığı bir zaman dilimidir. Bu zaman diliminde dünya büyük çalkantılar yaşamış ve İslam coğrafyası parçalanmıştır. Osmanlı hilafetinin kaldırılması ile var olan manevi birlik de son bulmuş ve küçük ulus devletler ortaya çıkmıştır. XX. Yüzyıl İslam âlemi için yeni arayışlar yüzyılıdır aynı zamanda. Bu anlamda tekrar önem kazanan müesseselerden biri de Tasavvuf olmuştur. Yeni seküler sistem tarafından hedef alınan Tasavvuf, netice itibarıyla kendi savunma yöntemlerini geliştirmiştir. XX. Yüzyılda varlığını

sürdüren tarikatlardan Nakşîliğin Halidîlik kolu ülkemizin doğu ve batı illerinde yeni temsilcileri ile görünür bir şekilde varlığını güçlendirerek sürdürmüştür. Doğuda Haznevî dergâhı, Şeyh Seyda dergâhı, Nûrşîn ve Menzil; Batıda Gümüşhanevi dergâhı, Kelâmî tekkesi, Mustafa İsmet Efendi Tekkesi, Kaşgari tekkesi ile Halidîlik temsil edilmiştir. Seyda Muhammed Emin Er'in biyografisi bu dönemde yaşamış sûfî şahsiyetlerden biri olması yönüyle önem kazanmaktadır. Seyda, Türkiye'de o dönemde varlığını sürdüren tasavvufî okulların çoğuyla temas halinde olmuş ve hepsinden manevî anlamda istifade etmeye çalışmıştır. Tasavvufta başta Şeyh Ahmed Haznevî ve Şeyh Seyda el-Cezerî'den tarikat almıştır. Ayrıca Şeyh Mahmut Sami Ramazanoğlu'ndan da tasavvufî dersler almıştır.

Seyda Muhammed Emin Er, klasik anlamıyla iyi bir seyyah'tır. Bu seyahatlerini *Hatıralarım* isimli eserinde toplamış ve önemli merkezleri gezerek İslam aleminin bir resmini çekmeye çalışmıştır. İncelememiz bu cihetten verilere de ulaşmaya matuf olacaktır. Seyda Muhammed Emin Er, pek çok alanda eserler kaleme almış ve medrese geleneği içinde yetişmiş son dönemin önemli müellifleri arasında zikredilebilecek bir şahsiyettir. Eserlerinin tanıtılması ve bu eserlerde öne çıkan tasavvufî görüşlerinin değerlendirilmesi tezimizin önemli bir parçası oldu.

1.3.1. Tezin Temel Soruları

Tezimizin konusu Seyda Muhammed Emin Er'in Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Düşüncesi olduğundan konumuzla ilgili üç temel soruya cevap aranacaktır:

1. Seyda Muhammed Emin Er'in, ilmî ve tasavvufî şahsiyeti nasıl oluşmuştur, bu anlamda geçirdiği evreler nelerdir?
2. Seyda Muhammed Emin Er'in eserleri nelerdir?
3. Seyda Muhammed Emin Er'in tasavvufî eserleri ve eserlerinde ortaya koyduğu tasavvufî düşünce nedir?

Birinci soruya cevap vermek için öncelikli olarak biyografisi ile alakalı eserler incelendi ve kendisiyle hayattayken yapılmış söyleşilerden yararlanıldı. İkinci soruya cevap bulabilmek için telif ettiği eserler tespit edildi. Üçüncü soruya cevap bulabilmek için de eserlerinin taranması yöntemiyle tasavvufî düşüncesi incelendi.

1.3.2. Tezin Hipotezi/Hipotezleri

Tezimizin araştırdığı sorulara bağlı olarak geliştirdiği iki temel hipotezi vardır:

1. Seyda Muhammed Emin Er, son dönemde yetişmiş bir ilim adamı ve mutasavvıftır. Bu bağlamda kendi döneminin mutasavvıflarından istifade etmiş bir mutasavvıftır.
2. Seyda Muhammed Emin, tasavvuf alanında pek çok eser kaleme almış ve bu eserlerde tasavvufî düşüncesini ortaya koymuştur. Bu bağlamda tasavvufta tercih ettiği ekol çerçevesinde ortaya bir metot koymuştur.

Araştırmamızı ilgili eserlerin incelenmesi ve Seyda Muhammed Emin Er'in ailesi, öğrencileri ve yaşarken kendisiyle yapılmış söyleşiler üzerinden şekillendirmeye çalışacağız. Bu bağlamda elimizde kaynak açısından zengin bir malzeme mevcuttur.

1.4. Tez Konusunun Önemi ve Özgün Değeri

XX. yüzyıl birtakım değişimlerin yaşandığı; İslam aleminde yönetim sistemlerinin değiştiği ve kaldırılmış müesseselerin yerine yeni kurumların ihdas edildiği bir yüzyıldır. Bu dönemde ülkemizde de pek çok inkılap yapılmıştır. Bu inkılaplardan biri de tekke ve zaviyelerin kapatılması ve yüzyıllardır kesintiye uğramadan varlığını sürdüren Tasavvuf ve tarikatlar baskı altına alınması olmuştur. Bu yüzyıl bir yandan tarikat ve dergahların kapatıldığı, öte yandan ise bütün yasaklamalara rağmen pek çok önemli tasavvufî şahsiyetin yetiştiği bir dönemdir. Tasavvufta yapılan bu saldırıların yanında İslam aleminin darmadağın hale geldiği bu manzaradan İslam'ın tasavvufî yorumunun sorumlu olduğunu düşünen Selefi akımda altın çağını yaşamış ve hatta devletleşmiştir. Bu akımın İslam'ın irfanî yorumu tasavvuf mekteplerine saldırısı değişik coğrafyalarda farklı tepkilere sebep olmuş, üstüne seküler baskılar eklenince tasavvuf kendi savunma mekanizmasını geliştirmiştir.

Bu dönemde ortaya çıkan tasavvufî mektepler İslam aleminin diğer bölgelerinden farklı olarak Türkiye'de büyük halk kesimine ulaşmıştır. Bu başarının temel sebeplerini incelemek şüphesiz ki akademisyenlerin araştırması gereken temel konulardan biridir. Bu bağlamda dönemin önemli şahsiyetlerinin biyografilerini, eserlerini ve düşüncelerini inceleyen tezlerin hazırlanması büyük bir önem arz

etmektedir. Tezimizde hayatını, eserlerini ve tasavvufi düşüncesini incelediğimiz Seyda Muhammed Emin Er bu şahsiyetlerden biridir.

1.5. Tezin Araştırma Yöntemi

Tezimizin konusunu araştırırken kullandığımız yöntem klasik yöntemidir.

1.6. Tez Konusuyla İlgili Literatür Analizi

Tezimizin ilk bölümünde Seyda Muhammed Emin Er'in biyografisini ele aldık. Biyografisi ele alınırken kaleme aldığı *Hatıralarım* isimli eser, İbrahim Halil Er'in aynı eserin biraz daha geliştirilmiş olan hali *Muhammed Emin Er Seyda Son Osmanlı Âlimi* isimli eserden istifade edildi. Bu eser, Seyda Muhammed Emin Er'in kronolojik bir şekilde biyografisini bize sunması ve bizzat ailesinden biri tarafından kaleme alınmış olması nedeniyle önemli bir kaynak oldu. Seyda Muhammed Emin Er'in kaleme aldığı *el-Mühtârât Mîn Mektûbâtî'l-İmami'r-Rabbânî es-Serhendî* isimli eserini yayına hazırlayan öğrencisi Prof. Dr. Recep Şentürk'ün eserin başına eklediği müellifin muhtasar Arapça biyografisinden istifade edildi.

Seyda Muhammed Emin Er'in halifesi olduğu Şeyh Seyda üzerine Fatih Musa Elmalı'nın hazırladığı *Şeyh Muhammed Saîd Seydâ El-Cezerî'nin Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri* isimli tez çalışmasından, Kutbeddin Akyüz'ün hazırladığı *Ahmed el -Haznevî ve Hazneviyye Tarikatı* isimli yüksek lisans tezinden ve Selim İç tarafından hazırlanan *Mahmud Sâmi Ramazanoğlu'nun Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri* isimli yüksek lisans tezinden yararlanıldı.

Seyda Muhammed Emin Er ile yapılan söyleşilerden de yeri geldikçe çokça yararlandık. Bu söyleşilerin en önemlilerinden biri Altınoluk dergisinin Aralık 1987 sayısında yayınlanan ve konuşmacılar arasında, *İsmail L. Çakan, Mustafa Eriş, Ahmet Maraşlı, Abdullah Sert, H. Kâmil Yılmaz* gibi önemli isimlerin de bulunduğu söyleşidir. Tezimizin ilgili yerlerinde ilgili söyleşi ve tespit edebildiğimiz başka söyleşilerden de faydalanıldı. Bu anlamda 2017 yılında ilk bölümü basılmış olan ve mahdumu İbrahim Halil ER tarafından derlenen *Seyda Muhammed Emin Er ile Söyleşiler* isimli yayınlanmış derleme eserden de istifade edildi.

Müellifin Türkçe olarak yayınlanmış *Tasavvuf Risalesi* eserinden tasavvufi görüşlerinin tespiti konusunda yararlandık. Seyda eserinde öncelikle *yakin*

meselesini ele alarak diğer tasavvufî eserlerde olmayan bir tarzla esere başlamaktadır. Tasavvuf 'un en önemli boyutlarından biri olan nefsin ıslahı ve karakter gelişimi henüz ilk sayfalarda vurgulanmaktadır. Eser bir fihrist tarzında kaleme alınmış ve konular detaylandırılmaktansa en gerekli hususlara dikkat çekilmiştir. Eser de ubudiyet vazifesinin hakkıyla yerine getirilmesi yirmi dört temel esasa bina edilmektedir. Önem sırasına göre bu esaslar zikredilmekte ve diğer tasavvufî eserlerden farklı olarak tövbe değil ilim ilk sırada zikredilmektedir. Bu durum Seyda Muhammed Emin Er'in tasavvuf yorumunda ilmin ne kadar büyük bir önem taşıdığını işaret etmektedir.

Türkçe çevirisi basılmış olan eserlerinden bir diğeri ise *Ahlak Risalesi* isimli eserdir. Genel anlamda ahlak teorisi ve ahlak pratiğini anlatan hacimli bir eserdir. Kitap iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ruhsal ahlak, dokuz başlıkta ele alınmıştır: Ahlakın tanımı, güzel ve çirkin ahlakın kaynağı ve güzel ahlakın fazileti, güzel ahlakın sonuçları, eğitimi kabul edip etmeme yönünden insan ahlakı, ahlakı bozan şeyler, nefsi arıtmanın yolları, hastalık ve kötü ahlakın tedavi metotları, güzel ahlak ilkelerine ekler, yüce amaçlar için gayret göstermek gibi başlıklardan oluşmaktadır. İkinci bölüm ise; güzel ahlakı kuşanmak ana başlığının altında ayrıca üç başlıktan oluşmaktadır: düzenli ahlak, edebî ahlak, terbiyevî ahlak.

Müellifin bir diğer eseri tasavvufî görüşlerini anlamamız açısından önem taşıyan *Fıkh-ı Bâtın* isimli eserdir. Eserde ahlaki ilkeler, tasavvuf ilminin tövbe vb. bazı ilkeleri, nefsin mertebeleri vb. bazı konular incelenmektedir. Eser, müellifin tasavvuf ekolü ve bu bağlamdaki görüşlerini bize aktaran çok önemli bir kaynak durumundadır.

Seyda'nın vefatından önce 2010 yılında Şam'da Dâru'l-Endülüs tarafından basılan *Mecmu'atu'r-resâili'd-dinîyye fî 'ulumi'l-muhtelif*e isimli eseri aynı zamanda Arapça kaleme aldığı yirmi risaleyi içinde barındırmakta ve tasavvufî görüşlerinin incelenmesinde faydalanacağımız önemli bir kaynak durumundadır. Eserde var olan risalelerin pek çoğu içerik bakımında tasavvufî konuları ihtiva etmekte ve bu bağlamda hem öz hem de müellifin tasavvufî görüşlerinin bir fihristi mahiyeti de arz etmektedir. Bu anlamda baş vurduğumuz önemli kaynaklardan biridir.

Seyda'nın baş vurduğumuz bir diğer eseri, *Camîu'l-mütûne'd-dîrasiyye* isimli eserdir. Eser, Mevsimler Kitap tarafından basılmış olup içerik olarak pek çok ilimle alakalı on iki risale barındırmaktadır. Bu risalelerin on ikincisi, *El-Faydu'r-raûf fî ilmi mebadî't-Tasavvuf* isimli eserdir. Risale, hacim olarak çok küçük ancak müellifin tasavvuf ilmiyle alakalı görüşlerinin bir özetini teşkil etmesi açısından büyük önem arz etmektedir.

Biyografik tezler de tarama yöntemiyle incelendi ve bu tezlerden Seyda Muhammed Emin Er'in etkilendiği ilmi ve tasavvufî havza mercek altında tutulmaya çalışıldı. *Şeyh Muhammed Diyâuddîn'in Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri* isimli Ömer Tayfur Yücel tarafından hazırlanan yüksek lisans tezi, *Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî ve Hâlidî Tasavvuf Geleneğinin Tarihi Gelişim Süreci* isimli Abdulcebbar Kavak tarafından hazırlanan doktora tezi ve konumuzla alakalı pek çok ilmi tez ve makaleden yararlanıldı. Bu bağlamda geniş bir literatür analizi yapıldı ve ilgili çalışmaların tümü elde edilerek kendilerinden tezin ilgili yerlerinden yararlanıldı.

1.7. Tezin Düzeni

Tezimiz giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde tez konumuzla alakalı bilgilere yer verildi. Birinci bölümde, Müellifin yaşadığı döneme bir mercek tutularak, yaşadığı dönemin siyasi, sosyal, iktisadi ve ilmi hayatına ışık tutuldu. Daha sonra müellifin hayatı incelendi, doğum yeri, tarihi, tahsil hayatı, ilmi seyahatleri, ders aldığı önemli ilim adamları, ders verdiği önemli ilim adamları incelendi. İkinci ve son bölümde ise temel olarak iki konu incelendi; Tasavvufî eserleri tespit edilip incelendi. Tasavvufla ilgili eserlerinin tahlili yapıldıktan sonra bu eserlerindeki Tasavvufî düşüncesi incelenmeye çalışıldı.

İKİNCİ BÖLÜM

YAŞADIĞI DÖNEM

Seyda Muhammed Emin Er, H. 1332/M. 1914 senesinde dünyaya gelip ve M. 28 Haziran 2013 senesinde vefat ettiğine nazaran yüzyıla yakın yaşamış ve yaşadığı dönem kritik bir tarih dilimini ifade etmektedir. Biz dört başlık altında Seyda Muhammed Emin Er'in yaşadığı döneme bir mercek tutmaya çalışacağız.

2.1. İçtimaî Hayat

İçtimaî hadiseler bireyden önce vardır ve bireyin etkisi ile oluşmazlar. Bireye doğduğu toplumdan tevarüs eder ve o da zorunlu olarak bu mirası kabullenir.¹ Dolayısıyla bir şahsiyeti tanımlayabilmek için yaşadığı dönemin sosyal yaşantısını ve olaylarını kavramak gerekli bir unsur haline gelmektedir.

Seyda Muhammed Emin Er, Osmanlı idari sisteminden cumhuriyet sistemine geçişle beraber yeni rejimin pekişmesi için belli başlı inkılapların gerçekleştirildiği bir dönemde doğdu. Cumhuriyetçilik, Laiklik, Milliyetçilik, Devletçilik, İnkılapçılık ve Halkçılık gibi yeni rejimin ideolojisinin temel ilkeleri millet arasında tutunsun ve yerleşsin diye sert tedbirler alınmıştı. Doğal olarak bu dönemde sosyal hayat büyük inkılaplara maruz kalmış ve böylece toplumun tüm katmanları köklü bir değişime maruz kalmıştır.² Cumhuriyetin ilanının hemen ardından gerçekleştirilen, dini ve sosyal hayatı etkileyen inkılapların en önemlileri şunlardır:

- Hilafetin kaldırılması (3 Mart 1924),
- Şer'i mahkemelerin kapatılması (8 Nisan 1924),
- Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve medreselerin kapatılması (3 Mart 1924),
- Şapka İnkılabı (25 Kasım 1925),
- Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Kapatılması ve Birtakım Unvanların kaldırılması (13 Aralık 1925),
- Takvim değişikliği (26 Aralık 1925),

¹ Nurettin Topçu, *Sosyoloji*, (İstanbul: Dergâh, 2018), 13.

² Celaleddin Vatandaş, *Cumhuriyetin Tarihi*, (İstanbul: Pınar, 2019), 125, 177.

- Uluslararası rakamların kabul edilmesi (20 Mayıs 1928),
- Harf inkılabı (1 Kasım 1928).

Bütün bu inkılaplar, toplumda baskıyla oluşturulan köklü bir değişimi beraberinde getirmiştir.³ Bu durum insanları, sosyal hayatını düzene sokan pek çok kurumdan yoksun bırakmış, onların yerine doldurmak için ihdas edilen kurumlarla ise halkın barışık hale gelmesi uzun zaman almıştır.

Bu dönemde sosyal hayatı olumsuz etkileyen unsurlardan biri de fakirlik ve kıtlıktır. Birinci ve ikinci dünya savaşlarının yıkıcı tesirlerinden kaynaklı olarak halk arasında müthiş bir fakirlik ve kıtlık baş göstermiş ve ağır vergiler halkın belini büker hale gelmiştir. Maddi buhranların menfi tesirlerinden biri de bozulan iktisadi sistem neticesinde kırsalda açlıkla karşı karşıya kalan halk kitlelerinin büyük şehirlere göç etmesidir. Bu göç dalgaları göçen insanların sosyal dünyasında büyük bir değişime yol açarken, göçülen şehirlerin sosyal düzenleri de büyük ölçüde etkilenmiştir.⁴ Göçle şehirlere gelenler, bir anda değişen çevre faktörüyle kırsal hayatta var olan aile ilişkilerini korumak, köklerinden kopmamak ve yeni sosyal çevrenin dayattığı yaşam tarzına karşı direnebilmek için dine sığınmışlardır. Bu durum doğal olarak tarikatların tekrardan önem kazanmasında, güç elde etmesinde ve bu gücün doğal bir neticesi olarak baskıların zayıflamasında etkili olmuştur. Şunu kabul etmek gerekir ki; bu süreçte tarikat ve cemaatler, gerekli dini ve içtimai alt yapıdan mahrum olan kitleler için güvenli bir ocak haline gelmiştir. Bu durum tarikatların sosyal dayanışma işlevinin güçlenmesinde, kente göçen insanların kentin zorlukları yüzünden yaşadıkları manevi buhranların aşılması için daha aktif görevler alan kurumlara dönüşmesinde ve çok boyutlu teşekküller haline gelmesinde etkili olmuştur.⁵

2.2. Siyasi Hayat

Seyda, Osmanlı'nın son yıllarında doğmuş ve cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze siyasi bütün değişimleri yaşamış ve tecrübe etmiştir. Osmanlı'nın son yılları devleti kurtarma çabalarının ve batıya karşı mağlup pozisyonun değiştirilmesine yönelik bir çaba dönemi olmuştur. Bu süreç Millî Mücadele

³A.g.e. 125-177.

⁴ Hulusi Şentürk, *Türkiye'de İslami Oluşumlar ve Siyaset İslamcılık*, (İstanbul: Çıra, 2015), 310.

⁵A.g.e. 311.

yıllarının ardından devlet sisteminde köklü bir değişimin yaşandığı yıllardır. Artık yeni bir rejim vardır ve bu rejim batılılaşma projesinin bir ayağı olan laikliğin sahada tatbiki maksadıyla sert tedbirlere başvurmakta ve bu uğurda var olan pek çok İslami kurumu ortadan kaldırmaktan çekinmemektedir. Bu dönem aynı zamanda 1940'lı yıllara kadar tek partinin egemen olduğu senelerdir. İzmir Suikastı sonrası ilk kurulan muhalif parti Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası çökertilmiş ve böylece siyasette çok renklilik tamamen ortadan kaldırılmıştır.⁶

İkinci Dünya Savaşından sonraki yıllar, dünya genelinde demokrasi taleplerinin zirveye çıktığı yıllardır. Çünkü bu yıllar da bu anlamda demokrasinin bir gereği olan çok partili siyasete geçiş talepleri Türkiye'de de zirve noktaya ulaşmış ve aynı zamanda batılı devletlerin bu anlamdaki baskıları neticesinde çok partili sisteme geçiş var olan rejim için kaçınılmaz bir hal almıştır.⁷ Buna bağlı olarak 7 Ocak 1946 tarihinde uzun yıllar iktidarda kalacak olan Demokrat Parti kuruldu. Demokrat Parti, liberal bir parti olmakla beraber dindar kesimin de büyük desteğini alarak 1950 senesinde iktidara geldi. On yıl boyunca iktidarda kalan Demokrat Parti döneminde, dindarların üzerindeki baskılar azaltılmış, ezan tekrar Arapça okunmaya başlamış, İmam Hatip Okulları açılmış ve dini neşriyat, dini dernek vb. daha serbest faaliyet gösterebilmelerinin önü açılmıştır.⁸ Bu dönemde temas edilmesi gereken hususlardan biri de Komünizm cereyanının neşrine karşı çare olarak dinin gücüne ve dindarlara duyulan ihtiyacın tabii bir sonucu olarak tarikatların ve cemaatlerin tekrar önem kazanmış olmasıdır.⁹

2.3. İlmi Hayat

Seyda, eğitimini büyük oranda eski Osmanlı eğitim modeline bağlı eğitim veren medreselerde almıştır. Zamanla verimliliğini kaybeden ve çağa tam anlamıyla ayak uyduramayan medreselerin ıslahı için pek çok girişimlerde bulunulmuştur. II. Abdülhamid döneminde şeyhülislam olan Mustafa Hayri Efendi medreselere yönelik bir yenilik faaliyeti başlatmış, bu çabalarını Sultan Mehmet Reşat döneminde de sürdürmüştür. 1914 senesinde yeni öğretim sisteminin uygulanması için bir kararname çıkarılmış ve bu yeni sistemin uygulandığı medreselere

⁶A.g.e., 168.

⁷A.g.e. 311.

⁸A.g.e. 200-202.

⁹A.g.e. 312.

“*Dârü’l-hilâfeti’l-aliyye medreseleri*” adı verilmiştir.¹⁰ Bu dönem aynı zamanda Seyda Muhammed Emin Er’in doğum ve çocukluk yıllarına denk gelmektedir.

Cumhuriyet kurulduktan sonra 3 Mart 1924 yılında Ankara hükümeti, o dönem Saruhan vekili olan Hüseyin Vasıf Çınar’ın teklifi ve 57 mebusun desteği ile 431 sayılı Tevhid-i Tedrisat kanunu çıkarıldı. Kanun içerik bakımından hiçbir şekilde medreselerin kapatılmasına dair bir madde içermediği, aksine İslami eğitim veren kurumlar olan medreselerin maarif bakanlığına bağlanması ve devlet gözetiminde faaliyetlerini sürdürmeleri kanunen güvence altına alındığı halde kanunun çıkmasından çok kısa bir süre sonra maarif nazırlığına atanan Vasıf Caner medreselerin kapatılması ile ilgili bir genelge yayınlarak medreselerin resmi anlamda varlığına son verdi.¹¹

Seyda Muhammed Emin Er, doğu medreselerinde yetiştiği için bu anlamda doğu medreselerine de bir mercek tutmak gerekmektedir. Cumhuriyetin kurulmasından sonra Tevhidi Tedrisat kanunu ile yasaklı hale gelseler de doğu medreseleri varlığını sürdürmeye devam etti. Sistemli medreseler yerine daha çok köylerdeki camilerin yanında inşa edilen küçük odalarda ve medrese ilimlerinde icazet almış bir imamın riyasetinde eğitim verilmekteydi. Talebeler bir köyde İslami ilimleri, özellikle de alet ilimlerini okutan bir alimin varlığını işitince civar yörelerden yanına okumaya gelirlerdi. Bütün köy imamlarına yöre insanı “Mela” der, ancak talebe okutanlara aynı zamanda “Seyda” derler. Seyda, köyüne okumaya gelen “Fakih” denilen öğrencileri bir mülakata tabi tutar, seviyesini ölçer ve yanında ilim tahsil edebileceğine kanaat ederse kabul ederdi.

Medrese eğitimi camilerin bitişiğinde, bazen de içinde bulunan “Hıdır” denilen küçük odalarda yapıldığı için doğal olarak yer sıkıntısı yaşanıyordu. Bu yüzden de barınıp ilim okuyacağı hıdırda yeterli yer olmadığı için Seyda çoğu zaman gelen ilim talebelerini üzülseler de geri çevirmek zorunda kalabiliyordu.

Medresedeki talebelerin yiyecek ihtiyacı köylüler tarafından karşılanıyordu. Bu da iki şekilde gerçekleşirdi. Fakihler “ratıb” ya da “tayin” denilen yemekleri için gezmeye çıkar köylüler kapılarına gelen öğrenciler için tahsis ettiği yemekleri gelen öğrencilere verirlerdi. Kimi zamanda Seyda erzakı köylüden temin eder ve

¹⁰ Mehmet Salih Ekinci, *İslâh-ı Medâris Medrese Eğitiminde Yenilik*, (İstanbul: Nida Yay., 2019), 84.

¹¹ A.g.e., 87.

öğrenciler kendi yemeklerini kendileri pişirirdi. Ancak ilim okumaya gelen öğrenciler yemek hazırlamakla uğraşmasınlar diye çoğu zaman ilk yöntem tercih edilirdi. Kimi zamanda Seydaların eşleri büyük bir fedakârlık göstererek ilim talebelerine yavruları gibi bakar ve yemeklerini kendileri pişirirdi. Özellikle kurak senelerde köy ahalisi masrafını karşılayamadığı için pek çok medrese kapanırdı.

Toplum talebe okutan Seydalara büyük saygı duyardı. Köylüler kendi köylerinde böyle bir Seyda varsa bununla diğer köylülere karşı iftihar ederlerdi. Köyünde talebe okutulması köy ağası için büyük bir prestijdi. Bu yüzden ağalar talebe okutan liyakatli bir Seyda duyunca kendileri ayağına gider vaatlerle köylerine gelmesi ve talebe okutması için ricacı olurlardı. Talebe okutan Seydaların manevi gücünün büyük olmasının en büyük sebeplerinden biri de cesaretleriydi. Bölgede iki taraf arasında anlaşmazlık olduğunda Seydalar çözerdi. Taraflar arasında anlaşmazlık çatışmaya dönüşmüşse dahi Seydalar araya girince çatışma durur ve onun vereceği hükme rıza gösterilirdi. Ona itiraz şeriata itiraz kabul edilir ve itiraz edenler toplumca kınanırdı.

Seyda Muhammed Emin Er'in de yetiştiği bu medreselerde okutulan başlıca ilimler şunlardır: Sarf, nahiv, mantık, meânî, beyân, bedî', usûlü'd-dîn, fıkıh usulü, Hanefî fikhı, Şafîî fikhı, tefsir ve hadis metinleri... bu medreselerde hadis usulü ve benzeri bazı ilimler ihmal edilirken özellikle sarf ve nahiv gibi alet ilimlerine özel bir önem atfedilmekteydi. Bu medreseler de özellikle eğitim süresi öğrencinin kabiliyet ve zekasına göre şekillense de çok uzun sürmekte, okunan metinlerin sindirimine mütalaa, müzakere ve ezber yoluyla büyük önem verilmekteydi. Medreselerin çoğunun doğru düzgün bir binası yoktu. Gelir kaynakları hayır sahiplerinin bağışları olan medreseler, devlet desteğinden mahrum olduklarından özerk bir mahiyette idiler. Medreselerde, genelde tek bir müderris olur, üst seviye kitapları okuyanlar alt seviyedekilerin derslerini okuturlardı. Müderrisler genelde donanımlı, okutulan kitaplar ilmi anlamda seviyeli kitaplardı.¹²

2.4. Tasavvufî Hayat

Yirminci yüzyıl tasavvufunu yasak dönemi, gerileme dönemi ve geri dönüş dönemi olmak üzere üçe ayıran görüş dikkate alınmaya değerdir. Bu dönemde

¹² Mehmet Salih Ekinci, *Islâh-ı Medâris Medrese Eğitiminde Yenilik*, 99-102.

tasavvufu yetkinlikle bilen şahsiyetlerin olmadığı görüşüne katılmamakla beraber, önceki dönemlere kıyasla inkâr edilemez bir gerileme olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Maddi manadaki ilerlemenin insanı manevi anlamda da besleyeceği görüşünün yanlışlığının cihan harpleri ve sonrasında iyice anlaşılması, materyalist tasavvurun karşısında dinin argümanlarını güçlendirmiş ve özellikle dünya genelinde mistik hareketlerde bir yükseliş olmuştur. Bu durum İslam aleminde ise tasavvufun tekrardan revaç bulmasına ve tüm yasaklamalara rağmen tarikatların güçlenmesine etki eden etmenlerden biri olmuştur. Maddi anlamdaki refah insanları mutlu etmemiş ve insanoğlu maddeden manaya bir dönüş yaşamaya başlamıştır. Bu tasavvufî hayatında tekrardan rağbet görmesinin önünü açmıştır.¹³

Türkiye'nin yakın tarihine göz attığımızda 1925 senesinin Şubat ve Nisan aylarında gerçekleşen Şeyh Said hadisesi gerekçe gösterilerek tarikatların ıslahı değil kökünün kazınması gibi bir politika uygulanmış ve bu politikanın tatbiki için 677 sayılı “tekke ve zaviyelerin kapatılmasına ilişkin kanun, 30.11.1341(1925) tarihinde kabul edilerek 13.12.1341 (1925) senesinde yürürlüğe girmiştir. Böylece Türkiye’de tarikatlar yasaklanmıştır. Bu süreçte büyük bir baskı, takip ve yok edilme çabalarına maruz kalan tarikatlar bir şekilde varlığını sürdürebilme mücadelesi vermişlerdir. Yasak sonrası bütün baskılara rağmen tarikatlar ortadan kaldırılamamış aksine faaliyetleri gün geçtikçe güçlenerek devam etmiş ve her toplum tabakasından müntesipleri olmuştur. Tarikatların halk arasında güçlü bir yapı arz etmesi doğal olarak demokratik sistemde oy kaygısı yaşayan siyasetçilerin tavırlarında yumuşamaya sebep olmuştur.

1925 senesinde çıkan 677 sayılı kanunla şeyh, derviş mürit gibi unvanlarda yasaklanmıştı. Tekke ve zaviyelerle beraber türbelerin de kapatılması yoluna gidilmişti. Tekke, zaviye ve türbeler kapatıldıktan sonra binlerce sûfî, şeyh ve irşada yetkili şahsiyetin akıbetinin ne olduğu sorusuna Mustafa Kara, şöyle cevap vermektedir: “Mutasavvıfların bir kısmı bunu uyulması gereken bir tecelli olarak kabul edip bu defteri kapattı ve yasağa boyun eğdi. Bunlardan Konya Mevlâna Dergâhı son postnişini Veled Çelebî bu husustaki düşüncelerini şöyle ifade

¹³ Hülya Küçük, *Tasavvufa Giriş*, (İstanbul: Dem Yay., 2015), 160.

ediyordu: ‘*Hak ehli içimizden olunca mefkûd / Cahiller edince arş-ı suûd / Beyhûde figan etmeyelim, layıktır / Dergahlarımız boş idi oldu mesdûd.*’”¹⁴

Elbette bütün mutasavvıflar bunu bu şekilde kabullenmiş değildi. Sûfilerin diğer bir kısmı yasadışı olmanın ve gayr-i kanûnî bir iş yapmanın zorluklarıyla beraber mücadelesini sürdürdü. Kara, sûfilere karşı bu tasarrufun yanlış olduğunu savunan sûfiler zümresinden Bursa Mısırî Dergâhı son şeyhi Şemseddin Ulusoy’u zikretmekte ve bu itirazın edebî bir örneği olarak şu beyti aktarmakta:

Emr-i takdir ile sedd oldu tekâyâ sad diriğ

*Menolundu zikr u tevhidin Hudâya sad diriğ*¹⁵

Tekke ve zaviyeleri yasaklayan kanun yürürlükte olduğu halde daha sonraki süreçlerde yasaklarda esneme olduğu inkâr edilemez. Nitekim Mevlâna (ö. 672/1273), Yunus Emre (ö. 720/1320), Şeyh Edebali (ö. 726/1326), Aziz Mahmut Hüdayî (ö. 1038/1628), Ahmed-î Hânî (ö. 1119/1707) gibi büyük tasavvufi şahsiyetlerin türbeleri ziyaret edilmekte ve adlarına etkinlikler düzenlenmektedir. Özellikle türbe ziyaretleri hususundaki yasağın esnetilmesinde Anıtkabir’in ziyarete açılmasının etkisinden söz edilebilir. Bu etkinliklere devlet erkânı da katılım göstermektedir. Bu şahsiyetler Anadolu Sûfiliğini temsil eden şahsiyetler olarak kabul edilmektedir.¹⁶

Bu dönem için temas edilmesi gereken bir başka husus da “Entelektüel Sufizm” anlayışına sahip şahsiyetlerin varlığıdır. Filibeli Ahmed Hilmi (ö. 1914), İsmail Fenni Ertuğrul (ö.1946) ve Kenan Rıfâî (ö.1950) gibi şahsiyetleri bu grupta zikredebiliriz.¹⁷

Bütün menfî şartlara rağmen bu dönemin şüphesiz ki en aktif tarikatının Nakşibendiyye-î Hâlidîyye olduğu inkâr edilemez. Seyda Muhammed Emin Er’in Nakşibendiyye-i Hâlidîyye’nin Seydâî kolunun bir halifesi olduğu düşünüldüğünde bu dönemde Nakşibendî tarikatına ayrı bir vurgu yapılması gerektiği kanaatindeyiz.

¹⁴ Mustafa Kara, “*Cumhuriyet Türkiye’sinde Tarikatlar*”, *Türkiye’de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, Editör: Semih Ceyhan (İstanbul: İsam Yay. 2011), 100-102.

¹⁵ A.g.e., 100-102.

¹⁶ Hülya Küçük, *Tasavvufa Giriş*, 170.

¹⁷ A.g.e.,170.

2.4.1. Nakşibendiyye-i Hâliddiyye

Temelleri Hâce Abdülhalik Gucdüvanî (ö.617/1220) tarafından atılan Hâcegan tarikatının bir devamı olan Nakşibendiyye, Bahâuddîn-i Nakşbend (ö.791/1389) tarafından kurulmuştur. Tarikat, üç ayrı silsileye sahiptir. İki koldan Hazreti Ali ve bir koldan da Hazreti Ebû Bekir'e ulaşır. Tarikat, Hazreti Ebu Bekir'den Ebû Yezid Bîstamî'ye kadar (ö.261/875) Hazreti Sıddık'a nispeten "Sıddîkiyye"; Ebû Yezid Bistami'den sonra "Tayfûriyye"; Gucdüvanî'den sonra ise "Hâceganiyye" olarak anılmıştır. Bahâuddîn-i Nakşbendî'den sonra ise genelde ona nispet ile "Nakşbendiyye" olarak anılmıştır. Nakşbendî'den sonra tarikat dört önemli şahsiyete daha nispet ile anılmıştır. Bunlar sırası ile: Hâce Ubeydullâh-ı Ahrâr'a (ö. 895/1490) nispeten "Nakşbendiyye-i Ahrâriyye", İmam Rabbanî'den (ö. 1034/1625) sonra ona nisbeten "Nakşbendiyye-i Müceddîdiyye", Şemseddin Mazhar-ı Canî Canan'dan (ö. 1195/1781) sonra "Nakşbendiyye-i Mazhariyye" ve en nihayetinde Nakşbendiliğin şu anki en yaygın kolu olan Halidiyye'nin kurucusu Mevlâna Hâlid-i Bağdâdî'ye (ö. 1242/1826) nispetle "Nakşbendiyye-i Hâliddiyye" olarak anılmıştır.¹⁸

Nakşibendiyye-i Hâliddiyye: Sünnet'e sıkı sıkıya bağlı olma çabası içinde olan, hafî zikri esas alan, sohbet ve rabitanın büyük bir öneme haiz olduğu bir tarikattır. "Hatme-i Hâcegan" adlı âyinleri, toplu olarak icra edilir ve bu zikre tarikat dışı kimse kabul edilmez. Tevbe etmek, Sünnete ittiba, bidatlerden sakınmak, azimete sarılmak, haksızlıktan uzak durmak, kul hakkına riayet etmek, ibadetleri hassasiyetle yerine getirmek ve Allah'ı bol bol zikretmek tarikatın uyulması gereken en temel şartlarıdır.¹⁹ Tarikat aynı zamanda dört temel esasa dayanır: "Şeriat ile zahiri temizlemek, Tarikat ile batını temizlemek, Hakikat ile Allah'a yakınlaşmak, Marifet ile Allah'a ulaşmak."²⁰

Nakşibendiyye tarikatını diğer tarikatlardan ayıran ve sıkı sıkıya bağlı oldukları on bir temel prensip vardır. Bu prensipler tarikatın dayandığı esas rükünler

¹⁸ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 4 bs. (İstanbul: İFAV Yay. 1994), 374-375.

¹⁹ Osman Türer, *Anahatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, 2 bs. (İstanbul: Ataç Yay., 2013), 162-163.

²⁰ A.g.e., 163.

mesabesindedir. Bunların sekiz tanesini Hâce Abdülhalık-ı Gucdüvanî, üçünü ise Hâce Bahâuddin-i Nakşbendî tarikatın prensipleri haline getirmiştir.^{21/22}

2.4.1.1. Seyda Muhammed Emin Er'in Yaşadığı Dönemde Doğu İllerinde Faal Nakşbendî/Hâlidî Dergahları

Seyda Muhammed Emin Er'in yaşadığı dönemde doğuda pek çok Nakşî/Hâlidî kolu mevcuttur. Özellikle Muhammed Emin Er'in temas hattında bulunan bu kollar şunlardır: Haznevî, Seydâî, Norşîn, Ohîn, Menzîl.

2.4.1.1.1. Haznevî Kolu ve Kurucusu Şeyh Ahmed Haznevî

Şeyh Ahmed Haznevî, 1304/1887 yılında Suriye'nin Kamışlı kentine bağlı Hazne köyünde doğdu. Zahiri ilimleri, Şeyh Abdulhadi, Nusaybin müftüsü Molla Ahmed, Daralı Molla Muhammed Said el-Hamidî, Gercüşlü Molla Muhammed Ubeydullah ve Molla Ahmed el-Tızyanî gibi şahsiyetlerin yanında okuyan Şeyh Ahmed Haznevî eğitimini bölgenin en meşhur alimlerinden biri olan Seyda Molla Hüseyin Küçük'ün (ö. 1955) yanında tamamlayıp hocasından zahiri ilimlerden icazet aldı. Bâtını ilimlerde ilk olarak Şeyh Abdulkadir el-Ömerî el-Hezanî'ye (ö.1326/1905) intisap eden Şeyh Ahmed Haznevî, şeyhi vefat edince Şeyh Muhammed Ziyauddin Norşînî'nin (ö.1342/1924) yanında seyrü sülûkunu ikmal edip Nakşibendi tarikatından icazet alarak halife oldu.²³

Şeyh Ahmed Haznevî, yirmi beş yaşlarında hem zahiri ilimlerde hem de tasavvufi icazet almış olarak doğduğu köye dönmüş ve irşada koyulmuştur. Asıl şöhretine kırklı yaşlarda ulaşan Şeyh Ahmed Haznevî'nin manevî tesiri çok hızlı bir şekilde yayılmıştır. Medresesinde talebe yetiştirmeye de büyük önem veren Şeyh Ahmed Haznevî, vefat ettiği de arkasından on üç halife bırakmıştır. Bu halifeler şunlardır: *“Oğlu Şeyh Muhammed Masum, Şeyh Muhammed Maşuk Norşînî, Molla İbrahim Girêsvêr, Molla Abdullatif Amude, Molla Muhammed Sıddık Tepevank, Hacı Hüseyin Kertvenî, Molla Abdurrezzak Pîrêmirî, Molla Ahmed*

²¹ Bu prensipler şunlardır: Hûş Der Dem, Nazar Ber Kadem, Sefer Der Vatan, Halvet Der Encümen, Yâd Kerd, Baz Geşt, Nigâh Dâşt, Yâd Dâşt, Vukûf-î Zamanî, Vukûf-î Adedî ve Vukûf-î Kalbî. Bu prensipler Hâce Bahâuddin-i Nakşbendî'den günümüze korunan prensiplerdir.

²² Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 375-380.

²³ Kutbeddin Akyüz, *“Ahmed El-Haznevî ve Hazneviyye Tarikatı”* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. YALOVA Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), 16-18.

Şeyhî, Molla Salih, Seyyid Abdulhakim Bilvanisî, Molla Muhammed Reşid, Hacı Musa ve Molla Cüneyt. ”²⁴

2.4.1.1.2. Seydaî Kolu ve Kurucusu Şeyh Seyda El-Cezerî

Şeyh Muhammed Saîd Seydâ el-Cezerî 1890-1891 yılında Cizre’de dünyaya geldi. Babasını görmeyen Şeyh Seyda ilk Kur’an eğitimini dayısı Şeyh Abdulhakim ed-Dırşevî’den alır. Daha sonra zahiri ilimleri Şeyh Siracuddin el-Cezerî’den tahsil eden Şeyh Seyda henüz 17 yaşında iken zahiri ilimlerin icazetini hocası Şeyh Siracuddin’den aldı. Şeyh Seydâ, tasavvufî geleneğe sahip bir ailede yetişti. Henüz küçük yaşlardan itibaren tasavvuf terbiyesi aldı ve ilk tarikat iznini ağabeyi Şeyh Muhyiddin el-Cezerî’den aldı. Ağabeyinin vefatından sonra tasavvufî terbiyesiyle dayısı Muhammed Nuri ed-Dırşevî ilgilendi ve seyrü sülûkunu dayısının yanında ikmal ile dayısının vefatından sonra onun yerine dergâhın başına geçti. Tasavvuf derslerinden çok medrese ilimleri okutmakla meşgul olduğu için kendisine Şeyh Seyda denilen Şeyh Muhammed Said Seyda el-Cezerî, 1968 senesinde Cizre’de vefat etti.²⁵

Şeyh Seyda el-Cezerî, Nakşibendiyye-i Halidiyye’nin yanında Kâdiriyye ve Rifâiyye tarikatlarının derslerini de veriyordu.²⁶ Şeyh Seyda el-Cezerî vefat ederken arkasından pek çoğu dönemin en meşhur alimleri olan 32 halife bırakmıştır. Bu halifelerden biri de Seyda Muhammed Emin Er’dir. Seyda Muhammed Emin Er, Şeyh Seyda’dan sonra yerine geçen oğlu Şeyh Muhammed Nurullah’a da bağlılığını sürdürmüş ve irşatları doğrultusunda Avrupa seyahatlerini yapmıştır. Bu yüzden Şeyh Muhammed Nurullah el-Cezerî’ye de temas edeceğiz.

2.4.1.1.2.1. Şeyh Muhammed Nurullah el-Cezerî

Şeyh Muhammed Nurullah el-Cezerî, 1949 senesinde Cizre’de dünyaya gelmiştir. Şeyh Muhammed Said Seyda el-Cezerî’nin oğlu olan Şeyh Muhammed Nurullah, henüz küçük yaşlardan itibaren hem zahiri hem de tasavvufî ilimleri bölgenin en yetkin alimlerinden tahsil etmiştir. Zahiri ilimleri babasından, Şeyh Fahreddin Arnâsî ve Abdurrahman Erzen’den okudu. Zâhirî ilimlerden icazetini Şeyh

²⁴ A.g.e., 52.

²⁵ Fatih Musa Elmalı, “Şeyh Muhammed Saîd Seydâ El-Cezerî’nin Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Binali Yıldırım Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 7-15.

²⁶ Muhammed Emin Er, *Hatıralarım*, 5 bs. (Ankara: MG V Yay., 2017), 115.

Fahredden Arnâsî'den alan Şeyh Muhammed Nurullah el-Cezerî tasavvufî eğitimini de babası Şeyh Muhammed Said Seyda el-Cezerî'den ikmal ederek tarikat icazetini aldı. Yüksek bir kabiliyet ve zekaya sahip olduğunun en büyük delili henüz yirmi yaşlarındayken hem zahiri hem de bâtinî ilimlerin icazetini alarak babasının vefatından sonra henüz yirmi yaşındayken Cizre'deki medrese ve tekkenin başına geçmesidir.²⁷

Şeyh Muhammed Nurullah, genç yaşının verdiği enerjiyle dönemin en aksiyoner Nakşi şeyhlerinden biri olmuştur. Henüz 36 yaşında vefat etmiş olmasına rağmen yanında yetişen kırk medrese talebesine zahiri ilimlerden icazet vermiş ve içlerinde meşhur zatların da olduğu dokuz kişiye de tarikat icazesi vermiştir. 1985 senesinde geçirdiği bir trafik kazası neticesinde vefat etmiştir.²⁸ Şeyh Muhammed Nurullah, Seyda Muhammed Emin Er'den pasaportunu çıkarıp seyahate hazırlanmasını ve gurbetçi Müslümanları ziyaret ederek manevi irşadları ile ilgilenmesini istemiştir. Seyda Muhammed Emin Er, Şeyh Muhammed Nurullah'ın bu isteğini manevi bir işaret ve emir telakki etmiştir.²⁹

Şeyh Muhammed Nurullah'ın babasının halifeleri üzerinde manevi tesiri çok baskın olmuştur. Şeyh Muhammed Nurullah, pek çok eserler kaleme almış münevver bir şahsiyetti. Şeyh Seyda'nın müridi olan dedem Seyyid Molla Muhammed Emin Varol, kendisiyle vefatından önce yaptığım söyleşide bana şunları ifade etmişti: "Muhammed Nurullah, zamanının biriciği idi. Genç yaşta sahip olduğu ilmi birikim pek çok alimi hayrette bırakacak cinsten idi. Telif ettiği eserler derinlikli idi. Bizim kanaatimiz vehbî bir ilme sahip olduğuydu. Yaşasa pek çok büyük hizmetler icra ederdi. Büyük halk kitleleri üzerinde çok büyük manevi tesir oluşturmuştu. Terör örgütü, halk üzerindeki tesirini kırmak için onun hakkında büyük iftiralar öne sürdüğü halde onun tesirini kıramadılar. Erken yaşta vefat etmese bölgede büyük bir manevi kalkınma gerçekleştirebilirdi. Buna rağmen kısa ömründe büyük eserler bıraktı."³⁰ Şeyh Muhammed Nurullah'ın aksiyoner kişiliğinin Seyda Muhammed Emin Er'i etkilemiş olma ihtimali

²⁷ TDV İslâm Ansiklopedisi, EK-2 Cilt. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2019.

²⁸ A.g.e.

²⁹ Muhammed Emin Er, *Hatıralarım*, 159.

³⁰ Varol, Seyyid Molla Muhammed Emin, Mülakat: Mehmet Cafer Varol. Batman, 20 Aralık 2019.

yüksektir. Nitekim yurt dışı seyahatlerini onun işareti ile yaptığını ifade ettiğini yukarda zikretmiştik.

2.4.1.1.3. Norşin Kolu ve Norşin Şeyhleri

Bitlis'e bağlı bir ilçe olan Norşin, Bitlis-Muş yolları üzerindedir. Türkçe ismi Güroymak'tır. Tarihten beri Medrese ve Tasavvuf geleneğini birleştiren Nakşî/Halidî tekkelerden biri olan Norşin Dergâhı ve Medresesinin temelleri Şeyh Abdurrahman Tağî tarafından atılmış ve Şeyh Muhammed Ziyaaddin Hazret, Said Nursî, Şeyh Ahmed Haznevî, Şeyh Muhammed Masum, Molla Sadreddin Yüksel ve Şeyh Muhammed Maşuk gibi bölgede ilmi ve manevi büyük tesiri olmuş pek çok meşayihin yetiştiği bir dergâh olmuştur.³¹

Norşin dergâhının ilk postnişini Şeyh Abdurrahman Tağî (ö. 1886) hazretleridir. Ondan sonra yerine oğlu Şeyh Muhammed Ziyaaddin Norşinî hazretleri geçmiştir. Şeyh Muhammed Ziyaaddin (ö. 1923), Norşin Dergâh ve Medresesini müesseseleştiren şahıstır. Aksiyoner bir kişiliğe de sahip olan Şeyh Muhammed Ziyaaddin Birinci Cihan Harbine katılmış, büyük yararlılıklar göstermiştir. Savaş esnasında yaralanan Şeyh Muhammed Ziyaaddin'in iki kardeşi yaralanmış ve birçok talebe ve müridi de şehit düşmüşlerdir. Yeğenî Şeyh Muhammed Ma'sum milis yüzbaşı olarak görev yapmış, Sultan V. Mehmet Reşat kendisine Gümüş Muharebe Liyakat Madalyası tevdi etmiştir. Şeyh Muhammed Ziyaaddin, cihan harbinin bütün sıkıntılarına rağmen, savaş sonrası medrese ve dergâhı kısa sürede tekrar faal hale getirmiştir. Medrese ve dergâh Cumhuriyet devrinde de bütün baskılara rağmen varlığını sürdürmüştür.³² Şeyh Muhammed Ziyaaddin'den sonra yerine yeğeni Şeyh Muhammed Masum (ö. 1971) geçmiştir. Bütün sıkıntılara ve baskılara rağmen medrese ve dergâhın varlığını koruma mücadelesi vermiştir. Şeyh Said hadisesinden sonra İzmir'de iki yıl zorunlu iskana tabi tutulmuştur.³³

Özellikle şunu ifade etmek gerekir ki Norşin Medresesi ve Dergâhı Türkiye'de hem tasavvufî hem de fikri sahayı büyük oranda etkilemiş Menzil ve Haznevî dergahlarının asıl kaynağıdır. Bu dergahların şeyhleri burada eğitim almışlardır. Fikri sahada ise Türkiye'nin batısından doğusuna büyük bir etki alanı oluşturan

³¹ Mehmet Çelik, "Tasavvuf ve İlmi Birleştiren Bir Kurum Olarak Medreseler 19. Ve 20. Yüzyıllarda Norşin Medresesi Örneği" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Artuklu Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017), 33-36.

³² A.g.e., 38.

³³ Muhammed Emin Er, *Hatıralarım*, 108-111.

Risale-i Nur hareketinin kurucusu Said Nursî’de Norşin medresesinde eğitim alanlardan biridir.³⁴

Şeyh Muhammed Ma’sum’dan sonra onun yerine Şeyh Muhammed Maşuk Norşinî (ö.1975) geçmiştir. Pek çok ilim talebesi yetiştiren Şeyh Muhammed Maşuk, babası Şeyh M. Masum’un yanısıra, Şeyh Ziyaaddin (Hazret), Molla Muhammed Eminê Kursinci (Melayê Mezin), Şeyh Alaaddin Ohin-î, Molla Abdalbaki, Şeyh Ahmedî Haznevi gibi dönemin meşhur ilim otoritesinden dersler almıştır. Zahirî ilimlerde icazetini hem Molla Abdalbaki’den hem de Hazret’in halifelerinden olan Ohin’li Şeyh Alaaddin’den almıştır. Tasavvufî eğitimini Şeyh Ahmed Haznevî’nin yanında ikmal eden Şeyh Muhammed Maşuk, Şeyh Ahmed Haznevî’den hilafet almıştır.³⁵

Seyda Muhammed Emin Er, ilmi icazetini Şeyh Muhammed Maşuk’tan almıştır. İlmî hayatına dair olan bölümde konuyu ele alacağımız için burada detaylandırmadık.

2.4.1.1.4. Ohin Dergâhı ve Şeyhleri

Ohin Dergâhı ve Medresesi Bitlis’in Mutkî ilçesine bağlı Yukarı Koyunlu/Ohin köyünde Şeyh Fethullah Verkanisî tarafından kurulmuştur. Daha sonraları Bitlis merkezde talebe yetiştirmeye devam eden Şeyh Fethullah’tan sonra yerine oğlu Şeyh Alâuddin (ö.1369/1949) geçmiş ve babasından devraldığı ilmi ve tasavvufî mirası Ohin’de devam ettirmiştir. Ohin’de hem medrese hem dergâh çalışmaları Şeyh Alâuddin zamanında yoğun bir şekilde sürdürülmüştür. Şeyh Alâuddin’den sonra sırasıyla Şeyh Mazhar Ohinî (ö. 1989), Şeyh Muhammed Halid Ohinî (ö. 1986) ve Şeyh Muhammed Asım Ohinî (ö. 2011) şeyhlik ve müderrislik görevlerini ifâ etmişlerdir.³⁶

Şeyh Fethullah Verkanisî, ilmi şöhreti büyük olan bir şahsiyet olması hasebiyle bu medrese ve dergâha rağbet hep çok fazla olmuştur. Şeyh Fethullah Verkanisî’den sonra oğlu ve torunları hem ilmi hem de tasavvufî çalışmaları beraber yürütmüş ve pek çok ilim talebesinin yetişmesine ön ayak olmuşlardır. Bölgedeki pek çok

³⁴ A.g.e., 110.

³⁵ M. Ali Erdoğan, “Şeyh Muhammed Ma’suk”, <https://dogruhaber.com.tr/haber/21968-seyh-muhammed-masuk/ilm.html> [04.10.2020].

³⁶ Önder Gök, “Şeyh Mazhar Ohinî’nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yüzüncü Yıl Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 8-9.

şöhretli şeyh ve alimin bu ailenin ders halkasından geçmiş olması bu anlamda büyük önem arz etmektedir. Hem medrese hem de dergâh çalışmalarına yoğunlaşırken her şartta siyasetten uzak duran Ohin şeyhleri bu şekilde medrese ve dergâhlarını yok olma tehlikesinden koruyabilmişlerdir. Bu medrese ve dergâhın şöhretinin bir nedeni de Medrese kütüphanesinde İslamî İlimler üzerine pek çok yazma eserin bulunmasıdır. Bu kütüphane kendini geliştirmek isteyen ilim talebesi ve araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Medrese ve Dergâh günümüzde de İslami ilimlerin yoğun bir şekilde tedris edildiği bölgedeki önemli merkezlerden biri olma vasfını korumaktadır. Şeyh Asım Ohinî'nin halifeleri Şeyh Fethullah Ayte ve Şeyh Mes'ud Türel tarafından ilim ve irşat faaliyetleri devam etmektedir.³⁷

Ohin dergâhı ve medresesi bölgedeki en önemli tasavvufî dergahların menbaıdır. Şöyle ki: Menzil Dergâhının kurucusu Şeyh Abdülhakim Hüseyinî, Şeyh Ahmed Haznevî'den; Şeyh Ahmed Haznevî, Şeyh Ziauddin Norşinî'den o da icazetini Şeyh Fethullah Verkanisî'den almıştır. Böylece doğu vilayetlerinde yaygın Menzil, Hazne ve Norşin tarikatlarının tamamının silsileleri Şeyh Fethullah Verkanisî üzerinden Ohin'e oradan da Abdurrahman Taği üzerinden Mevlâna Halid'e uzanmaktadır.

2.4.1.1.5. Menzil Dergâhı ve Şeyhleri

Menzil dergâhı, tarikat icazesini Şeyh Ahmed Haznevî'den alan Şeyh Abdülhakim Hüseyinî (ö.1972) tarafından kurulmuştur. Şeyh Abdülhakim Hüseyinî, Şeyh Ahmed Haznevî'den tarikat icazetini aldıktan sonra Siirt ve Bitlis'in köylerinde uzun yıllar şeyhlik yapmış ve daha sonra Adıyaman'ın Kahta ilçesine bağlı Menzil köyüne yerleşmiştir. Babasının vefatı üzerine şeyhlik makamına Şeyh Muhammed Raşid Erol (ö.1993) geçmiştir.

Şeyh Muhammed Raşid Erol, Haznevî medresesinde eğitim görmüş ancak hem zahiri ilimlerin hem de tarikat ilimlerinin icazetini babasından almıştır. Onun zamanında Menzil dergâhına rağbet ülkenin doğusu ve batısından yurt dışına kadar uzanarak artmıştır. Gün geçtikçe ziyaretçi akını artan Menzil dergâhı 12 Eylül askeri darbesini yapan kadroların dikkatini çekmiş ve Şeyh Muhammed Raşid Erol Çanakkale Gökçeada'da zorunlu ikamete tabi tutulmuştur. Daha sonra

³⁷ A.g.e., 8-9.

Ankara'ya nakledilen Şeyh Muhammed Raşid Erol ancak 1986 senesinde Menzile tekrar dönebilmiştir. İrşadına uzun bir süre Menzil'de devam eden Şeyh Muhammed Râşid Erol ülke sathında büyük bir müridan kitlesine ulaşmıştır. Kendisinden sonra dergâhın başına kardeşi Şeyh Abdülbaki Erol geçmiştir. Şeyh Abdülbaki Erol zamanında kurumsallaşan tarikat şu anda Türkiye'deki en güçlü tarikatlardan biridir.³⁸ Seyda Muhammed Emin Er, Türkiye ve İslam aleminde ziyaret ettiği pek çok mutasavvıf gibi Şeyh Muhammed Râşid Erol'u da ziyaret etmiştir.

2.4.1.2. Seyda Muhammed Emin Er'in Yaşadığı Dönemde İstanbul Faal Nakşibendî/Hâlidî Dergahları

Seyda Muhammed Emin Er'in yaşadığı dönemde İstanbul'da faal olan dergahlar şunlardır:

2.4.1.2.1. İskender Paşa Dergâhı ve Temsilcileri

Mehmet Zahid Kotku, İstanbul'un Fatih ilçesindeki İskenderpaşa Camii'nin imamıydı. Vaaz ve irşat faaliyetlerini burada gerçekleştirdiği için tarikat mensupları bu çevrede kümelenmiş ve tarikat İskenderpaşa tarikatı diye maruf olmuştur.

Mehmet Zahit Kotku, Bursa'da dünyaya geldi. Eğitim hayatına Bursa'daki Oruçbey İbtidâîsi'nde başlayan Kotku, Bursa Sanat Mektebi'nde eğitim hayatını sürdürürken Birinci Dünya Savaşı patlak verdi. Uzun seneler askerlik yapan Kotku, Osmanlı ordusu Suriye'den çekildikten sonra İstanbul'a döndü. İstanbul'da ikamet ettiği senelerde pek çok ilmi toplantı ve derslere iştirak eden Kotku, Seydişehirli Abdullah Feyzi Efendi gibi şahsiyetlerden istifade etti. Kotku, Fatma Sultan Camii yanındaki Gümüşhaneli Tekkesine giderek Şeyh Ömer Ziyâeddin Efendiye (ö.1920) intisap etti ve tarikat dersleri almaya başladı. Şeyhi vefat ettikten sonra Tekirdağlı Mustafa Feyzi Efendi'nin yanında tarikat derslerine devam etmiştir. Feyzi Efendi'den henüz yirmi yedi yaşlarında iken tarikat icazetini alarak halifesi olmuştur. Şeyhi'nin işareti üzerine pek çok yerde imamlık ve irşat vazifelerini ifa ettikten sonra tekke arkadaşı Kazanlı Abdülaziz

³⁸ TDV İslâm Ansiklopedisi, 11-Cilt. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1995.

Bekinne'nin vefat etmesi üzerine 1952 senesinde dergâhın başına geçmiştir. 1980 senesinde vefatına kadar İskenderpaşa Camiinde irşat vazifesine devam etmiştir.³⁹

Hadis temalı sohbetleri özellikle okumuş entelektüel kesimce çok ilgi görmüştür. Kotku'nun özellikle tasavvufî İslam ahlakının denetiminde iktisadi gelişmenin önemine dair tezleri ve asra hitap eden üslubu Dergâh'ı etrafında tahsilli bir sınıf oluşturmuştur. Millî Görüş çizgisinde siyaset yapan partilere destek vermiş, öğrencilerinin bu partilerde siyaset yapmalarına izin vermiştir. Turgut Özal ve Necmettin Erbakan gibi ülke siyasetinin parlak iki siması Kotku'nun müritlerindendir.⁴⁰

Mehmed Zâhid Kotku'dan sonra yerine damadı Prof. Dr. Mahmud Esâd Coşan geçmiştir. Mahmud Esad Coşan Hocaefendi, 1938 yılında Çanakkale'nin Ayvacık ilçesinin Ahmetçe köyünde doğmuştur. Mahmud Es'ad Coşan, ilk tahsilini ailesinin yanında aldı. Babası Necati Efendî; Serezli Hasîb Efendi, Kazanlı Abdül'aziz Efendi, Mehmed Zahid Kotku Efendi gibi ilim ve hal ehli olan kimselerin hizmet ve sohbetinde bulunmuş faziletli bir kimse idi. Buna binaen Mahmud Es'ad Coşan da henüz erken yaşlarda böylesi faziletli ilim ve hâl ehli kimselerin meclislerinden istifade edip manevi olarak onların ilgi ve alakalarını kazandı. 1950 yılında İstanbul Vezneciler İlkokulunu, 1956 senesinde Vefa Lisesini bitiren Mahmud Es'ad Coşan, lise tahsilini ikmal ettiği aynı senede İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap-Fars Filolojisi Bölümünü kazandı. Arap Dili ve Edebiyatı, İran Dili ve Edebiyatı, Orta çağ Tarihi ile Türk İslam Sanatı Sertifikalarını alarak, 1960 senesinde Edebiyat Fakültesinden mezun oldu. Mahmud Es'ad Coşan, Edebiyat Fakültesinden mezun olduğu aynı sene içerisinde Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde açılan asistanlık sınavında başarılı olarak Klasik-Dinî Türkçe Metinler Kürsüsü asistanı olarak akademik hayatına ilk adımı attı.⁴¹

1965 senesinde, "Hatiboğlu Muhammed ve Eserleri" konulu doktora teziyle "İlahiyat Doktoru" ünvanını aldı. Fakülte yayın komisyonunda iki yıl sekreterlikte yapan Mahmud Es'ad Coşan, 1967-1968 yıllarında, Ankara Yükseliş Mühendislik

³⁹ "Mehmet ZâhidKotku'nun Hayatı" <http://www.iskenderpasa.com/A4DE1890-B2BC-4EFA-8288-DF4DCFF0D22C.aspx> [04.10.2020].

⁴⁰ItzhakWeismann, *Nakşibendilik Dünya Çapında Bir Sûfî Geleneğin Sünnî Tutum ve Faal Tavrı*, çev. İrfan Kelkitli (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2015), 290-291.

⁴¹ *TDV İslâm Ansiklopedisi, Ek-1-Cilt. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2016.*

ve Mimarlık Özel Yüksek Okulunda “Türkçe ve Hümaniter Bilgiler” dersini okuttu.⁴²

1973 senesinde, “Hacı Bektâş-ı Veli, Makalat” adlı doçentlik tezi ile doçent olup Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk-İslam Edebiyatı Kürsüsüne öğretim üyesi olarak atandı. Daha sonra 1977-1980 senelerinde Sakarya Devlet Mimarlık ve Mühendislik Akademisinde Türk Dili ve Edebiyatı derslerini okuttu.⁴³

1982 yılında “Matbaacı İbrâhim-i Müteferrika ve Risale-î İslamiyye” adlı takdim teziyle profesörlüğe yükselen Mahmud Es’ad Coşan, Millî Eğitim Bakanlığı ve Devlet Planlama Teşkilatı bünyesinde çeşitli komisyonlarda üye olarak çalışmış, aynı zamanda Almanya, Avusturya, Irak, İran, Libya, Ürdün ve Suudi Arabistan gibi ülkelerde uluslararası pek çok toplantı ve konferansa katıldı.⁴⁴

1987 yılında sosyal, kültürel ve cemaat faaliyetlerine daha fazla zaman ayırabilmek için emekliye ayrılmıştır. Mahmud Es’ad Coşan, akademik hayatı boyunca başta Türk-İslam Edebiyatı, Osmanlıca, Türkçe-Kompozisyon, Farsça ve Arapça olmak üzere dersler okutmuş, yedi doktora tezi ve pek çok lisans tezi yönetmiştir.⁴⁵

Mahmud Es’ad Coşan’ın büyük bir hizmet ve aksiyon adamı olduğundan kuşku yoktur. 1977 yılında Mehmet Zahid Kotku Efendi bizzat elinden tutarak onu kürsüye oturtmuş ve bu yıldan itibaren İskenderpaşa Camiinde hadis derslerine başlamıştır.

Mehmed Zahid Kotku Efendinin 13 Kasım 1980 yılında vefatıyla hocasının yerine geçerek, cemaatin eğitimi ve idaresi başta olmak üzere her meselesiyle ilgilendi. Mahmud Es’ad Coşan, özellikle hadis derslerine büyük önem verdi. Tarikat eğitimini hadis dersleri üzerine inşa etti. Buna binaen hadis derslerine büyük ilgi oluşmuş, dersine gelen cemaat yer bulamadığı için mevcut alan beş altı kat ilave ile genişletme yoluna gidilmiştir. Buna ilaveten Ankara, İzmir, Bursa, Sapanca, İzmit ve Eskişehir’de hadis dersleri başlatılmıştır. Hocasının emriyle “Hakyol Vakfı’nı” kurdu. İşleriyle bizzat kendisi ilgilendi ve şubeleşmesini sağladı. Mahmud Es’ad Coşan, hayatın pek çok alanında toplumsal hizmetler icra edilmesi

⁴² A.g.k.

⁴³ A.g.k.

⁴⁴ A.g.k.

⁴⁵ *TDV İslâm Ansiklopedisi, Ek-1-Cilt. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2016.*

için değişik pek çok vakfın kuruluşuna ön ayak oldu. Kültür ve sanat faaliyetleri için “İlim, Kültür ve Sanat Vakfını”, sağlık hizmetleri için “Sağlık Vakfını” kurdu. Hanımlara yönelik olarak da pek çok çalışmalara imza atan Coşan, “Hanım Derneklerini” ve çevre ile ilgili çalışmalar yapılabilmesi “İlim, Ahlak, Kültür ve Çevre Derneklerinin” kurulmasını teşvik ettiğini yayımladığı eserlerin Terceme-î Hal kısmından öğrenmekteyiz.⁴⁶

Mahmud Es’ad Coşan’ın bir diğer hizmet alanı ecdad yadigarı eserler olmuştur. Ahmed Kâmil Tekkesi, Selami Mustafa Efendi Tekkesi, Şeyh Murad Efendi Dergâhı ve Şadiye Hatun Şifa Külliyesi gibi ecdad yadigarı yapıların tamir ve restorasyonu ile ilgilendi ve gayelerine uygun faaliyetlerde kullanılması için çalıştı.

Mahmud Es’ad Coşan, eğitim faaliyetlerine büyük bir önem verdi. Bu hizmetlerin yeni neslin sağlıklı bir şekilde inşası için büyük bir önem taşıdığı kanaatindeydi. Basın ve yayın alanına henüz çok erken dönemlerde atıldı. 1983 yılında “İslam” dergisini, 1985 yılında “Kadın ve Aile” dergisini ve “İlim ve Sanat” dergilerini yayınlamaya başladı. Daha sonra çocuklara yönelik “Gülçocuk” dergisini çıkaran Coşan, sağlık ve bilim alanını da ihmal etmemiş ve bu alanda “Panzehir” dergisini çıkarmıştır. Dini, edebi, tarihi, kültürel eserler ve fikirlerini nakşettiği eserlerini yayınlamak üzere “Seha Neşriyatı” kurdu. Yayıncılık alanında daha aktif hizmetler icra etmek için Ahsen Matbaası tesis edildi. Dizgi, grafik ve reklam tesisleri kuruldu. Sesli ve görüntülü yayınların ilk ayağı olarak “Ak-Radyo/Akra Fm” kuran Coşan, bu alanda manevi ve milli yayınlar yapan ilk radyolardan birini kurmuş oldu. Ayrıca “İskenderpaşa Turizm/İSPA” kuruluşuna önyak olarak bu seyahat acentesi vasıtasıyla diğer ülkelerde yaşayan Müslümanlarla diyalogu güçlendirmeyi hedefledi.⁴⁷ Bütün bunlarla yetinmeyen Mahmud Es’ad Coşan, birebir eğitimin çok büyük bir önem taşıdığına inanıyordu. Ülkenin büyük alimlere ihtiyacı olduğunu ve bunun içinde iyi eğitim veren eğitim kurumlarına ihtiyaç olduğunu düşünüyordu. Böylesi kurumlar teşkil etmek için girişimlerde bulundu. Ankara, Konya ve Bursa da hadis ve fıkıh enstitüleri açtırma girişiminde bulundu. Eğitim vermeleri için dönemin en iyi hocalarına ulaşmaya çalıştı. Bu hocalardan biri de Seyda Muhammed Emin Er’dir.

⁴⁶ M. Es’ad Coşan, *Haydi Hizmete*, (İstanbul: Seha, 1997), 11.

⁴⁷ A.g.e., 12.

Mahmud Es'ad Coşan, sadece yurt içi eğitim ve hizmet faaliyetleri ile yetinmemiş, başta gurbetçilere yönelik olmak üzere yurtdışında pek çok eğitim faaliyetlerinde bulunmuştur. Yurt dışındaki sohbetleri, konferans ve vaazları büyük ilgi gördü. Avrupa, Kuzey Amerika, Orta Asya ve Avustralya'da pek çok vaaz, sohbet ve konferans verdi. Yurt dışında cemaatinin teşkilatlanması için büyük çabalar gösterdi. Hac yolculuklarını diğer dünya Müslümanlarıyla diyalog kurmak için bereketli bir fırsata çevirdi.⁴⁸ Mahmud Es'ad Coşan, Türkiye'deki siyasal ortam elverişsiz bir hal alıp, çalışma ve faaliyetlerine engellemeler gelince 1998 yılında Avustralya'ya yerleşti. Avustralya'da da boş durmayan Coşan, bu ülkede Müslümanlara hizmet veren pek çok cami, kültür merkezi ve kurumun açılmasına öncülük etti. Mahmud Es'ad Coşan, 4 Şubat 2001 tarihinde, Avustralya'da bir cami açılışına giderken Dubbo şehri yakınlarında geçirdiği trafik kazasında vefat etmiştir. 8 Şubat 2001 tarihinde İstanbul'a getirilen naaşı Fatih Camiinde kılınan cenaze namazından sonra Eyyüp Sultan Mezarlığına defnedildi.⁴⁹

2.4.1.2.2. Erenköy Dergâhı ve Mahmut Sami Ramazanoğlu

Erenköy dergahının şeyhi Mahmut Sami Ramazanoğlu, Adana'da dünyaya geldi. Eğitim hayatına memleketi Adana'da başlayan Mahmut Sami Ramazanoğlu, rüşdiye ve idâdiye okullarını Adana'da tamamladıktan sonra eğitim için İstanbul'a gitti. İstanbul'da Dârül fûnûn Hukuk Fakültesin'e başlayan Mahmut Sami Ramazanoğlu, birincilikle mezun olup askerlik vazifesini icra etti. Bu dönemde İstanbul'un meşhur meşayihinden Kelamî dergâhı şeyhî Şeyh Esad Erbilî'ye intisap ederek tarikat dersleri almaya başladı. Şeyhi tarafından çok sevilen Mahmut Sami Ramazanoğlu kendisinden icazet alarak halifesi oldu. Mahmut Sami Ramazanoğlu daha sonra memleketi Adana'ya dönerek burada irşat faaliyetlerine başladı.⁵⁰

Tarikat silsilesi: Muhammed Es'ad Erbilî, Tâhâ el-Harîrî, Seyyid Tâhâ el-Hakkârî ondan da Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'ye ulaşmaktadır. Mahmut Sami Ramazanoğlu, hayatı boyunca el emeği ile geçinmeye özen göstermiştir. 1946 senesinde hacca niyet etmiştir. Hac vazifesini yetine getirdikten sonra İstanbul'a

⁴⁸ *TDV İslâm Ansiklopedisi, Ek-1-Cilt*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2016.

⁴⁹ Mahmud Es'ad Coşan'ın Hayatı, <http://www.iskenderpasa.com/D69CDFCD-64D4-4278-A8EC-51B091A7FB03.aspx> [04.10.2020]

⁵⁰ *TDV İslâm Ansiklopedisi, 34-Cilt*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2007.

dönmüş ve iki yıllık bir ikametten sonra tekrar hacca niyet etmiştir. 1953 yılında yaptığı bu hacc'tan dönerken Şam'a yerleşmiştir.⁵¹

Şam'da bulunduğu zamanı genelde Şam'daki ilmi şahsiyetleri ziyaret ederek geçiren Mahmut Sami Ramazanoğlu, burada ilim tahsil eden Türk talebelerin ısrarı üzerine kendilerine İsmail Hakkı Bursevî'nin (ö.1137) Rûhu'l-Beyân isimli tefsirinden ve İmam-ı Rabbânî'nin (ö.1624) Mektûbât'ından tasavvufî dersler yapmıştır.⁵² Şam'a yerleşme kararından sonraları vazgeçen Sami Efendi, İstanbul'a dönüp bir yandan Erenköy'de bulunan Zihni Paşa Camii'nde yaptığı vaazlar ve hususî sohbetlerle irşat faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu süreçte de muhasebe işlerinde çalışarak kendi el emeği ile geçinmeyi tercih eden Mahmut Sâmi Ramazanoğlu, 1979'da ailesiyle birlikte Medineye yerleşmiş ve Medine'de 1984 senesinde vefat ederek Cennetü'l-bakî'ye defnedilme saadetine erişmiştir.⁵³

Selim İç, Sâmi Efendi'nin dört halifesi olduğunu aktarır. Bu halifelerden biri kendisinden önce vefat eden ve Sâmi Efendi'nin çok değer verdiği Adanalı Hasan Akbaşgil (ö. 969) hocaefendidir. Bir diğeri Kayseri'nin Yahyalı ilçesinden Hacı Hasan Efendi'dir (ö.1987). Yahyalılı Hacı Hasan Efendi'ye Sâmi Efendi tarafından önce 1939 yılında Hâlidî, 1965 yılında ise Kâdirî icâzeti verilmiştir. 1987 yılında vefatından sonra yerine oğlu Ali Ramazan Dinç Hocaefendi geçmiş ve tarikat pek çok hizmet sahasında aktif faaliyetler icra etmiştir. Bu faaliyetler, “Safa Vakfı” çatısı altında sürdürülmektedir. Vakıf bünyesinde “Aby Medya Grup”, Seyr TV, Seyr Fm, Yenidünya Dergisi, Mavi Yayıncılık ve Yediulya Web sitesi gibi yayıncılık alanında faaliyet gösteren markalar teşekkül ettirilmiş ve bu markalar altında faaliyetlerini sürdürmektedirler.⁵⁴

Sâmi Efendi'nin bir diğerk halifesi aynı zamanda onun yerine geçen Musa Topbaş Hoca efendidir.

Konya Kadınhanı'nda doğan Musa Topbaş Efendi, hayırsever tüccar bir aileden gelmektedir. Büyük dedesi Topbaşzâde Ahmed Kudsi Efendi (ö.1889), Mevlâna

⁵¹ Selim İç, “Mahmud Sâmi Ramazanoğlu'nun Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karabük Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 25.

⁵² Mustafa Eriş, *Mahmut Sâmi Efendi'den Hatıralar-2*, (İstanbul: Erkam Yay. 2015), 106-107.

⁵³ TDV İslâm Ansiklopedisi, 34-Cilt. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2007.

⁵⁴ Selim İç, “Mahmud Sâmi Ramazanoğlu'nun Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karabük Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 28.

Halid'in halifelerinden Memiş Efendi ismiyle meşhur Bozkırlı Muhammed Kudsi'nin halifesidir. Ailesi, doğduğu yıl İstanbul'a taşınan Musa Efendi, Enverpaşa ilk mektebi, Kadıköy Fransız Mektebi ve en nihayetinde İnkılap Lisesinde iki sene tahsilden sonra eğitime ara verdi. İstifade ettiği alimlerin içinde Elmalılı Hamdi Yazır, Mustafa Âsım Yörük, Hattat Hamit Aytaç, Bekir Hâkî Yener, Tahirül mevlevi, Babanzâde Ahmed Naim, Ali Yekta Sundu ve Ömer Nasuhi Bilmen gibi her biri alanında en meşhur şahsiyetler vardır.⁵⁵ Aile boyu sanayici olan Musa Efendi, Sami Efendi'ye intisap etmiş ve 1976 yılında kendisinden hilafet almıştır. Meşhur olduğu unvanıyla "Sâhibü'l-vefâ" Musa Efendi 1999 yılında vefat etmiştir.⁵⁶ Musa Efendi zamanında tarikat kurumsallaşmaya başlamış ve pek çok hayır kurumu teşekkül ettirilmiştir. Musa Efendi, özellikle eğitim kurumlarına büyük önem ve destek vermiştir. Vefatından sonra yerine Osman Nuri Topbaş geçmiştir. Tarikata ait kurumlar içinde Aziz Mahmûd Hüdâî Vakfı, Erkam Yayınları, Altınoluk Dergisi, Erkam Radyo, Muradiye Kültür Vakfı gibi müesseseleri zikretmek mümkündür.⁵⁷

Seyda Muhammed Emin Er, Sâmi Efendi'den tarikat dersleri alanlardan biridir. Konuyu Er Hoca'nın tasavvufî gelişiminden bahsederken ilgili hatıralarla zikredeceğiz.

2.4.1.2.3. İsmail Ağa Dergâhı ve Mahmut Ustaosmanoğlu

İsmailağa dergâhı ya da kendilerini tanıttıkları şekli ile camiası, adını tarikatın etrafından teşekkül ettiği İsmailağa Camii'nden almaktadır. Şeyhülislâm Kara İsmail Naim Efendi tarafından inşa edilen camii, metruk bir halde iken Ali Haydar Efendi (ö 1960) tarafından onarılarak ibadete hazır hale getirilmiştir. Onarımdan sonra buraya Ali Haydar Efendi'nin talimatı ile Mahmut Ustaosmanoğlu imam olarak görev yapmış, daha sonraları resmi olarak da bu camiye atanan Mahmut Efendi'nin görev yaptığı süreç içerisinde cami etrafından cereyan eden irşat faaliyetleri sayesinde camianın teşekkül ve güçlenme süreci başlamıştır.⁵⁸ Nakşibendi tarikatının İstanbul'daki en önemli dergahlarından biri olan İsmailağa, Çarşamba semtinde daha çok yoğunlaşan faaliyetler daha çok ilmi çalışmalardır.

⁵⁵ TDV İslâm Ansiklopedisi, 41-Cilt. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2012.

⁵⁶ A.g.e.

⁵⁷ Selim İç, "Mahmud Sâmi Ramazanoğlu'nun Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karabük Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 32.

⁵⁸ Hakkımızda, <https://www.ismailaga.org.tr/hakkimizda>, [14.10.2020].

Bu çerçevede Aşevi, yardım organizasyonları, tekâmül ve ihtisâs medreseleri, fıkıh kurulu, dini meselelerin danışıldığı fetva hattı, tebliğ ekipleri, Kuran Kursları, herkese açık olan kütüphane vb. pek çok faaliyet hizmet kalemleri arasında yer almaktadır.⁵⁹

Mahmut Efendi, Trabzon'un Of ilçesinin Miço köyünde 1929 senesinde dünyaya gelmiştir. Anne ve babasının gözetiminde hafızlığını tekmil eden Mahmut Efendi, daha sonra eğitimini ilerletmek için Kayseri'ye gitmiş ve burada Arapça ve Farsça üzerine eğitim almıştır. Tesbihçizade Ahmet Efendi (ö. 1946)'den sarf, nahiv ve Farsça dersleri almış ve daha sonra zamanın en meşhur kurrâlarından biri olan Mehmet Rüştü Aşıkkutlu Efendi'den (ö. 1980) kıraat ilmini okumuştur. Süleymaniye Medresesi öğretmenlerinden olup aynı zamanda eniştesi olan Dursun Nuri Feyzi Güven'den (ö.1977) İslami ilimlerin tahsilini yapan Mahmut Efendi, eniştesinden henüz 16 yaşında iken ilmi icazet almıştır.⁶⁰ Bandırmada asker iken Ali Haydar Efendi/Gürebüzler'e intisap eden Mahmut Efendi, şeyhinin çağrısına icabet ederek memleketi Trabzon'dan İstanbul'a taşınmıştır. Bir yandan İsmailağa Camii'nde imamlık yaparken, diğer yandan tarikat derslerini ikmal etme gayreti içerisinde olmuştur. Ali Haydar Efendi'nin vefatından sonra camideki imamlık görevine ilaveten tarikatın yeni postnişini/şeyhi olmuştur. 1996 senesinde emekliliğe ayrılncaya kadar İsmailağa Camii'ndeki resmi imamlık vazifesini sürdüren Mahmut Efendi hala tarikatın şeyhi konumundadır.⁶¹

Ağırlığını ilim erbabı yetiştirmeye hasreden Mahmud Efendinin hizmet anlayışını şu sözleri en güzel şekilde ifade etmektedir: *‘‘Yeryüzündeki kum taneleri adedince hocaya ihtiyaç var! Her mahalleye bir erkek bir de kız medresesi açılın. Erkekleri erkek, kızları da hanım hocalar okutmak kaydıyla, yediden yetmişe herkes dinini bu medreselerde öğrensin!’’*⁶²

Mahmut Efendi, tarikatının en temel prensibi haline getirdiği İslami ilimlerin neşri yolu ile İslam'a hizmete verdiği önemi şöyle ifade etmektedir: *‘‘Bu Dîn-i Mübîn-i İslâm'ı muhafaza etmek ve yaymak için seferber olmalıyız, bu kadar çalışmak*

⁵⁹ A.g.k.

⁶⁰ Heyet, *Hazrat-ü Mevlânâ eş-Şeyh Mahmut en-Nakşibendî el-Müceddidi el-Hâlidî el-Ufî*, (İstanbul: Ahıska Yayınevi, 2010), 96.

⁶¹ A.g.e., 102-125.

⁶² Hakkımızda, <https://www.ismailaga.org.tr/hakkimizda>, [14.10.2020].

*yetmez. Bu vazifeyi neyden evvel yapmalıyız? Allah'tan başka kimsenin çeviremeyeceği o gün gelmezden evvel.”*⁶³

Seyda Muhammed Emin Er, İsmailağadergâhı ve Şeyh Mahmut Ustaosmanoğlu ile ilişkilerini sıcak tutmuş ve ziyaretlerde bulunmuştur. Biyografisini inceleyeceğimiz bölümde İsmailağa Camiasıyla ilişkilerine temas edilecektir.

⁶³ A.g.k.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HAYATI VE ESERLERİ

Seyda Muhammed Emin Er'in kronolojik hayatı:

- ❖ 1914 senesinde Diyarbakır'ın Çermik ilçesine bağlı Kalaç/Külüyan köyünde doğdu.
- ❖ 1918 senesinde annesi Havva Hanım vefat etti.
- ❖ 1921 senesinde babasının köye getirdiği imamın yanında ilim tahsiline başladı.
- ❖ 1940 senesinde Molla Hasan Tavikî'nin yanında sarf ve fıkıh ilimlerinde dersler okuyarak ilk medrese tahsilini almaya başladı.
- ❖ 1943 senesinde tahsil için gittiği Suriye'de tutuklandı.
- ❖ 1944 senesinde otuz yaşında iken evlendi.
- ❖ 1950 senesinde Norşîn'de Şeyh Muhammed Maşuk Norşî'niden ilmi icazetini aldı.
- ❖ 1952 senesinde Isparta'da Bediüzzeman Said Nûrsî ile görüşti.
- ❖ 21 Haziran 1953'te Şeyh Seyda el-Cezerî'den Nakşibendi tarikatından icazet alarak halifesi oldu.
- ❖ 1961 senesinde Şeyh Seyda Hazretlerinin emri ile Gaziantep ilinin Nizip ilçesine bağlı Kıratlı/Kertişe köyüne imam olarak gitti.
- ❖ 1961 senesini takip eden yıllarda Kıratlı köyünde açtığı medresede dersler verdi. On sekiz yıllık bir hizmetten sonra buradan taşındı.
- ❖ 26.02.1966 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığında imam-hatip olarak resmi göreve başladı.
- ❖ 1979 senesinde Gaziantep merkeze yerleşip müftülük binasında tesis ettiği medresede imam ve müezzinlere dersler okuttu.
- ❖ 04.08.1981 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığındaki imam-hatiplik görevinden yaş haddinden emekli oldu.

- ❖ 1983 senesinde Ankara'da Mahmud Es'ad Coşan tarafından tesis edilen Fıkıh Enstitüsünde dersler vermeye başladı.
- ❖ 1984 yılında Ankara'ya taşındı.
- ❖ 1985 senesinde başladığı Avrupa ve Amerika başta olmak üzere uzun soluklu seyahatlerle dünyanın pek çok ülkesini gezdi, buralarda seminerler ve dersler verdi.
- ❖ 1986-1987 yılları arasında Pakistan ve Afganistan'ı ziyaret ederek Afgan cihadına katıldı ve buradaki mücahit grup liderleri arasında vahdeti sağlamak için çalışmalar yaptı.
- ❖ 1987 senesinde Mısır'ı ziyaret ederek buradaki alimlerle ilmi istişarelerde bulundu.
- ❖ 1991 senesinde Hanofer İslam Merkezinde Tefsir, Fıkıh, Fıkıh Usulü, Arapça ve Akide dersleri okuttu.
- ❖ 1985 senesinde başladığı yurt dışı irşat faaliyetleri 25 yıl sürdü.
- ❖ 11 Ocak 1997'de Necmettin Erbakan'ın tarikat liderlerine verdiği iftara katıldı.
- ❖ 2012 senesinde yurt dışı faaliyetlerini sonlandırıp Türkiye'ye kesin dönüş yaptı.
- ❖ 2012 senesini veda senesi ilan etti ve o yıl Türkiye'deki sevenlerini, akrabalarını ve talebelerini ziyaret etti.
- ❖ 27 Haziran 2013 senesinde, gece 01.00'da vefat etti.

3.1. Doğumu ve Ailesi

Seyda Muhammed Emin Er, H. 1332/M. 1914 senesinde Diyarbakır'ın Çermik⁶⁴ ilçesine bağlı Kalaç/Kiloyan köyünde dünyaya gelmiştir.⁶⁵ Babasının adı Zülfikar,

⁶⁴ “Çermik, Diyarbakır ilinin bir ilçesidir. Eski ismi Aberna'dır. İlçe bugünkü ismini ise dünyaca meşhur kaplıcalarından almıştır. Çermik'in 2006 tarihi itibarıyla merkez nüfusu 21.000 civarındır. Ayrıca ilçede Artuklu Beyliği döneminden kalma birçok tarihi eser mevcuttur. Bunların başlıcaları; Haburman Köprüsü, Çeteci (Bande) Abdullah Paşa Medresesi, Çermik Hamamı ve Bandeler Çeşmesi'dir. Çermik ilçesinin nüfusu Türkler, Zazalar ve Kurmançlardan oluşur. 1720 yılında Sivas ve Güneydoğu illerine gelen "Herikli" Türkmenlerinin ev sahipliği yaptığı eski büyük Türkmen şehri ve düşünür Ziya Gökalp'in memleketi olan Çermik'te ve Kürdçenin iki lehçesi olan Zazaca ve Kurmancî dili konuşulur.

annesinin adı Havva hanımdır.⁶⁶ “Mêrânî” ailesi olarak tanınan Muhammed Emin Er’in ailesi soyadı kanunundan sonra “Er” soyadını almıştır. “Er” soyadı aslında ailenin tanındığı “Mêranî” unvanının türkçesidir. “Mêr” Kürdçede “Er/Yiğit”⁶⁷ anlamına gelmektedir. Böylece Kürdçeden Türkçeye aktarılırken mana korunmuştur.⁶⁸

Seyda Muhammed Emin Er’in büyük dedesi ve dedesinin kardeşi Irak’tan bu yöreye memur olarak gelmişlerdir. Bu kardeşlerden biri Malatya’nın Şentürk köyünden Çerkez asıllı bir hanımefendi ile evlenip buraya yerleşir. Muhammed Emin Er’in büyük dedesinin ismi bilinmemektedir. Kendisine Karo diye hitap edilmekteydi. Karo, Çermik’in Kilo köyüne yerleşmiş ve burada Ahmet isminde bir oğlu dünyaya gelir. Ahmed’in ise 12 çocuğu olur. Bu çocuklardan biri de Muhammed Emin Er’in dedesi Ali’dır. Ali’nin bir oğlu da Seyda Muhammed Emin Er’in babası Zülfikar’dır. Seyda Muhammed Emin Er’in, mensubu olduğunu düşündüğü⁶⁹ ve Irak’ta yaşayan Mîran Aşireti, Muhammed Emin Zeki Beg’e göre: “Yaklaşık 8.000 aileden oluşmaktadır. Aşiret yerleşik bir hayat sürmektedir. Kışları Tıl Rımêlan ile Cizre arasında geçirir, yazı ise Siirt’te geçirir. Çok savaşçı ve cesur olan bu insanlar daha çok hayvancılıkla uğraşırlar”.⁷⁰

Seyda’nın ikisi kız üçü erkek olmak üzere beş kardeşi vardır. İki erkek kardeşi henüz çocuk yaşlarda vefat eder. Seyda Muhammed Emin Er’in annesi kendisinin ifadesi ile çok şefkatli bir kadındır.⁷¹ Seyda henüz dört yaşındayken annesini

Çermik’te bağcılık oldukça ilerlemiştir ve özellikle köylerin geçim kaynağı durumundadır.” (Çermik, <https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87ermik> , [25.10.2020])

⁶⁵ Seyda Muhammed Emin Er’in doğum tarihi tam anlamıyla tespit edilememiştir. Zikrettiğimiz tarih nüfus örneğinde bulunan tarihtir. Oğlu İbrahim Halil Er’e göre tahmini doğum senesi Miladi 1905 senesidir. Zira Seyda bir gün kendilerine, Sultan Reşat tahta çıkarken bunu köy kadınlarının ağzından işittiğini kendilerine söylediğini zikreder. Bundan yola çıkarak İbrahim Halil Er, bunu hatırladığına göre en az dört-beş yaşında olmalıdır demektedir. Sultan Reşad’ın tahta geçtiği yılın 1909 yılı olduğu düşünülürse tahmini olarak Muhammed Emin Er 1904 ya da 1905 senesinde dünyaya gelmiştir. Nüfus cüzdanında belirtilen tarih ise 1919 senesidir. Bizler yukarıda kendisinin eserlerinde tercih ettiği tarihi esas aldık.

⁶⁶ Muhammed Emin Er, *Hatıralarım*, (İstanbul: MG V Yayınları, 2017), 23.

⁶⁷ *Kurdî-Tirkî/ Türkçe Kürtçe Ferhenga Berikê/Cep Sözlüğü*, (5. Baskı, s. 113) İstanbul: Doz-2012.

⁶⁸ Muhammed Emin Er, *Hatıralarım*, 23.

⁶⁹ İbrahim Halil Er, *Muhammed Emin Er Seyda Son Osmanlı Âlimi*, (Ankara: MEED Yayınları, 2014), 21.

⁷⁰ Muhammed Emin Zeki Beg, *Kürtler ve Kürdistan Tarihi*, (İstanbul: Nûbihar, 2012), 354.

⁷¹ Muhammed Emin Er, *Hatıralarım*, 25.

kaybeder. Bunun üzerine babası başka bir hanım ile evlenir. Bu hanım Seyda'nın ifadesiyle merhametli, kendisine karşı iyi davranan bir kadındı. Seyda Muhammed Emin Er'in babası bölgenin en zengin şahsiyetlerinden biri olup aşiretinin reisidir. Bölgede o dönemde cehalet diz boyu olduğu gibi kan davaları da en büyük sorunlardan birini teşkil etmektedir. Seyda Muhammed Emin Er'in babası Zülfikar da kan davalıları tarafından tuzağa düşürülerek öldürülmüştür. İşin daha ilginç yönü ise bu cinayetin bizzat sorumlularının öz dayıları olmasıdır. Seyda Muhammed Emin Er'in babası yörede yiğitliği ile nam salmış bir şahsiyettir. Bu yüzden kendisinden çekinen kanlıları normal şekilde öldüremeyeceklerini bildiklerinden pusu kurmuşlardır. Seyda Muhammed Emin Er, bu hadiseyi şöyle aktarmaktadır:

Babam namazlarına çok düşkündü. Sabah namazını kılmak için abdest almaya çıktı. O zamanlar tuvaletler evin dışında olurdu. Düşmanlarımız babamın bu huyunu bildiğinden kapının önünde tuzak kurmuşlardı. O abdest için çıkarken onu kurşun yağmuruna tutup öldürdüler. Abim Ali onlardan birkaç kişiyi öldürdü, hapse girdi.⁷²

Aslında kan davasına ailesinin verdiği tek kurban babası değildir, amcasını da kan davalıları dağda kısıtıp bir mağarada taşla öldürmüşlerdir. Dayıları öyle şerli insanlar olmalıdır ki bölgede kendilerinden çekinen insanlar bu cinayet işlenirken çığlıklarını duydukları halde kimse yardıma gitmemiştir.⁷³

Dayıları bu cinayetten sonra kendilerinden köyden ayrılmalarını istemiş ve bunun üzerine aile köyü terk etmek zorunda kalmıştır. Bu zorunlu ayrılıştan sonra ilk olarak yakın köydeki kirvelerine daha sonra da başka bir köydeki babalarının dostu Aliyê⁷⁴ Hîm'e sığındılar. Aliyê Hîm, cesur ve mert bir insandır. Dostu Zülfikar'ın hain bir pusu ile katledilmesi ve ailesinin bu şekilde köyden çıkarılması çok ağırına gider. Kendisine sığınan insanları düşmanlarına karşı korumak bölge insanının genel adetidir. Hele ki bu sığınan bir insanın dostunun ailesi ise o zaman bu mesuliyet kaçınılmazdır. Aliyê Hîm, ailenin düşmanlarına haber salar ve şöyle der: “Ya bunlar yurtlarına dönerler ya da ben sizinle savaşıyorum.” Aliyê Hîm'in akraba ve çevresi kalabalık ve güçlüdür. Bunun üzerine düşmanları çekinir ve ailenin köye dönmesine izin verirler. Aile Aliyê Hîm'in himayesinde köye geri dönerler. Ancak kan davalıların baskısı daha sonra

⁷² İbrahim Halil Er, *Muhammed Emin Er Seyda Son Osmanlı Âlimi*, 23.

⁷³ A.g.e. 23.

⁷⁴ Kürtçede “yê” falanca manasında kullanılan bir ektir.

sürecektir. Aile Çermik merkeze Muhammed Emin Er'in analığının babasına sığınır. Düşmanları bunu fırsat bilerek evlerini, mallarını ve hayvanlarını yağmalamaya kadar işi vardırırlar. Aile Şeyh Said hadiselerinden sonra ancak tekrar köye dönebilecektir ancak eski varlıklı aile olarak değil, maalesef evleri yağmalanmış, babanın ağır kaybı yüzünden köyde eski güç ve konumlarından eser yoktur. Ailenin her bir bireyi çalışıp aile geçimine katkı sağlamak zorundadır. Seyda Muhammed Emin Er ilim aşkıyla yanıp tutuşurken ailenin keçilerine çoban yapılmıştır.⁷⁵ Seyda Muhammed Emin Er ilim aşkıyla tutuşuyordu ve başka bir emeli yoktu. Ancak ailenin kan davalıları bölgedeki adeti biliyorlardı. İntikam sırası “Er” ailesindeydi. Bu yüzden Seyda Muhammed Emin Er'in babasının intikamını almasından çekiniyorlardı. Bu yüzden sürekli taciz etmekten geri durmuyorlardı. Dayıları bir gün hayvanlarını otlatan Seyda'yı yakalayıp bir kuyuya atmak isterler. Ancak köylüler işitince yardımına koşarlar. Böylece öldürülmekten kurtulur. Dayılarının gözünü kan bürümüş olmalı ki yetim bıraktıkları yeğenlerini üç defa öldürme teşebbüsünde bulunurlar.⁷⁶

Seyda Muhammed Emin Er bu dönemde çok büyük sıkıntılar yaşamıştır. Zulmüyle maruf olan dayılarından insanlar çekinmekte ve kendisini korumak isteseler dahi buna cesaret edememektedirler. Dünya bütün genişliğiyle kendisine artık dar gelmektedir. Dayıları, babalarını öldürdükten sonra mallarını gasp etmiştir ve onlar yaşları küçük olduğundan hiçbir mukavemete gösterememişlerdir. Seyda Muhammed Emin Er son çare olarak ilçenin kaymakamı Reşit Bey'e müracaat eder, dayılarının zulmünü ve kendisini öldürme maksatlarını şikâyet eder. Seyda'nın bu şekilde kendilerini şikâyet etmesi büyük olay olur. Kaymakam dayısı Cemil'i çağırır ve azarlar. Kaymakam, Seyda Muhammed Emin Er'e sahip çıkar. Seyda Muhammed Emin Er buna dair anısını şöyle anlatır: “Kaymakamın evine giderdim. Karısı ‘Cemil’in yeğeni gelmiştir’ diye kaymakama haber verirdi”.⁷⁷ İşin trajikomik tarafı şerrinden korunmak için sığındığı kaymakamın eşi dahi gelişini Cemil'in yeğeni diye haber vermektedir.

⁷⁵ A.g.e., 24.

⁷⁶ A.g.e., 24

⁷⁷ A.g.e., 24.

3.2. İlim Yolculuğu

Anlattıklarımızdan da anlaşılacağı üzere Seyda Muhammed Emin Er'in çocukluk yılları büyük zorluklar ve tehditler altında geçmiştir. Bu sürecin Seyda Muhammed Emin Er'in gelişim sürecine bir cihetten de müspet etkisi olmuştur. Zira bütün genişliğine ve babasından kalma mal varlığına rağmen kendi memleketinde zerrece huzur bulamayan, mirası yağma edilen ve öz dayılarınca ölüm tehdidine ve teşebbüslerine maruz kalan Seyda Muhammed Emin Er zaten içinde olan ilim aşkına daha fazla sarılmış ve her şeyden el etek çekerek ilim yolculuğuna girişmiştir. Oysa babasının vefatından sonra bu tarz tehditler olmasa ailesinin sorumluluğu ve babadan kalma mirasın idaresi gibi maniler ilim yolundan alıkoyan bağlara dönüşebilirdi.

Seyda Muhammed Emin Er'in babası Zülfikar ilim erbabını seven bir şahsiyetti. Bu anlamda oğlu Muhammed Emin Er'in de ilim tahsil edip büyük bir alim olmasını arzuluyordu. Babası o henüz 7 yaşındayken oğluna ilim tahsil ettirmesi için Diyarbakır'dan özel hoca getirtmişti. Bunun için ayrıca o hocaya bir bağ ve bahçe vakfetmiş ve kendisinden oğlunu okutmasını istemişti.⁷⁸ Seyda Muhammed Emin Er'in ilk hocası Ali Hoca bekardı. Seyda Muhammed Emin Er'in babası, Ali Hoca'yı evlendirir. Ali Hoca hem Muhammed Emin Er'e hem de abisine dersler vermeye başlar. Ancak henüz elifba okuma aşamasında iken babası hain bir pusu ile öldürülünce maalesef bu hocadan çok da yararlanamadan zorlu bir süreçle baş başa kalır.⁷⁹ Seyda Muhammed Emin Er'in babası vefat etmeden önce en büyük arzusu oğlunu alim olarak yetiştirmektir. Babasının bu arzusunu Seyda Muhammed Emin Er şöyle aktarmaktadır:

Ben tam 10 yaşını bitirip 11 yaşına girmişken Halifelik kaldırıldı. Arkasından medreseler kapatılıp, Şer'îye vekaleti gibi önemli vekillikler sona erdirilince ve hatta Tekkeler, zaviye ve Türbeler de kapatılmaya başlanınca babamı çok derin bir üzüntü aldı. Zavallı babam benim medreselerde tahsilimi tamamlayıp büyük bir alim olmamı isterdi. Medreseler kapatılınca bu en büyük arzusunun yerine getirilemeyeceğinin derin üzüntüsüyle adamcağız yataklara düştü ve bana son zamanlarda "Anladım bu Türkiye'nin istikbali çok karanlık. Baksana makam-ı hilafeti bile kaldırdılar, medreseleri kapattılar. Türkiye artık dinsizliğe doğru yol alır! Diyerek gelecekle ilgili üzüntülerini belirtmişti. Hatta: "Ben o günleri görmesem daha iyi

⁷⁸ H. Hüseyin Ceylan, "Hayat Hikayem ve Yaşadıklarım", *Seyda Muhammed Emin Er ile Söyleşiler-1*, Haz. İbrahim Halil Er (İstanbul: Mevsimler Kitap, 2017), 7.

⁷⁹ İbrahim Halil Er, Muhammed Emin Er Seyda Son Osmanlı Âlimi, 29.

*olur, çünkü dayanamam” diyerek ölmeyi candan arzuluyordu. Nitekim şapka devriminden önce, şapka giymeden babam dünyasını değiştirdi.*⁸⁰

Seyda Muhammed Emin Er, babasının erken vefatı üzerine yarıda kalan eğitimi için arayış içine girdi. Bu aynı zamanda vefat eden babasının en büyük hayaline karşı bir evlat olarak vefa borcu idi. Bu süreçte ailesinin keçilerini otlatan Seyda Muhammed Emin Er, yazı yazacak kalem bulamadığı için taşlar üzerine sivri uçlu taşlarla yazı yazmaya çalışıyordu. Atılan bütün paketleri üzerine kalemle yazı yazmaktaydı. Bu şekilde Osmanlıca alfabeyi yazmayı ve okumayı öğrendi. Bu yöre insanları için şaşılacak bir durumdu. Zira eğitim almadan bu şekilde okuyup yazmak onları hayrette bırakıyor ve kendisi için “Hızır ona uykuda ders veriyor” diyorlardı. Elifbe okuduğunda öğrendiği harfleri bir araya getirerek kelimeler oluşturuyor ve bilen birisini görünce tashih ettiriyordu. Köye gelen misafirlerin yolunu gözler ve onlardan bir şeyler öğrenmenin azmi içinde olurdu. Bu şekilde kendi çabalarıyla okumayı sökmüş ve Osmanlıca kitapları mütalaa edecek bir seviyeye ulaşmıştı.⁸¹

Seyda Muhammed Emin Er, henüz bir üstattan sağlam bir eğitim almadığı halde kendi çabalarıyla okumayı öğrenmiş ve mütalaa ettiği kitapları insanlara da öğretme arzusu kendisinde oluşmuştu. Bu konuda şunları aktarır: “Akşamları köy odasında cenk kitabından okurdum, köylüler de dinlerdi. Bu arada Osmanlıca yazılmış olan, köyde bulabildiğim, “Muhammediye”,⁸² “Sîret-i Nebi”⁸³, “Kırk Sual”⁸⁴, “Delâilu’l-Hayrat” şerhi olan Davud-u Antakî’nin kitabı “Kara Davud” ve tasavvuf konusunu işleyen “Müzekki’n-Nüfus”⁸⁵ adlı kitapları mütalaa ettim. Buna benzer diğer bazı kitaplar daha okudum.”⁸⁶

⁸⁰ H. Hüseyin Ceylan, “Hayat Hikayem ve Yaşadıklarım”, *Seyda Muhammed Emin Er ile Söyleşiler-1*, Haz. İbrahim Halil Er (İstanbul: Mevsimler Kitap, 2017), 7-8.

⁸¹ Muhammed Emin Er, *Hatıralarım*, 33.

⁸² İmam Birgivi’nin meşhur “Tarikat-ı Muhammediye” isimli eseri olmalıdır.

⁸³ Bu eserin kime ait olduğunu bilmiyoruz ancak o dönemde Osmanlıca İzmir’de Kitapçı Ahmed Sabri tarafından basılmış olan “Siyer-i Nebi” isimli eser olabilir.

⁸⁴ Eserin müellifi Mevlâna Firâkî’dir. Peygamber Efendimizin Yahudi alimlerin sorulmuş kırk soruya verdiği ikna edici cevapları ihtiva eder. Bu yönüyle geniş halk kitlelerine mal olmuş bir eserdir.

⁸⁵ Müzekki’n-Nüfus, Abdülkadir Geylanî’den sonra Kadirî tarikatının ikinci piri olan Eşrefoğlu Rûmî tarafından kaleme alınmış dini-tasavvufî bir eserdir. Eserin Anadolu halkının tasavvuf ahlakını özümsemesi üzerinde derin tesirleri olmuştur.

⁸⁶ Muhammed Emin Er, *Hatıralarım*, 34.

Seyda Muhammed Emin Er'in ilme merakı ve iştıyakı yöredeki bazı ilim adamlarının da dikkatinden kaçmamıştır. Seyda Muhammed Emin Er ilim öğrenmek için çevrede ismini işittiği ilmi şahsiyetlere giderdi. Bunlardan biri de yakın köylerin birinde ikamet eden Seyda Molla Hüseyin'dir.⁸⁷ Seyda Muhammed Emin Er, ziyaretine gider ve bu şahıs kendisine yazı yazardı. Kitaptan talim ve ders söz konusu değildi. Molla Hüseyin, Seyda Muhammed Emin Er hakkında bir gün etrafındakilere şu şahitlikte bulunur: "Her insanın bir amacı vardır. Bu çocuk okumaya meraklı ve bu çocuk okuyacak. Bunların soyunda okuyanlar büyük alim olurlar."⁸⁸ Seyda Muhammed Emin Er ile alakalı bu şahsın öngörüsü yerine gelecektir. Ancak ilim öğrenme süreci çok meşakkatli olacaktır.

Seyda Muhammed Emin Er'in ilme merakını ifade sadedinden kendi diliyle şu hatırasına da kulak vermek yerinde olacaktır:

Dayım Reşit'in yanında Ebcet'i okurken peltek (s)'yi sin harfi gibi okudu. Kendisine hemen sordum:

- Yazılışları aynı olan bu iki harfi aynı şekilde okudunuz. Eğer bunlar aynı ise niçin iki tane ayrı karakter kullanılmış. Yok, eğer farklı sesleri, okunuşları var ise nasıl okunur?

Dayım bu konuda eğitim almamıştı, cevabı olumsuz oldu:

- O farkı biz bilmiyoruz, Tecvidi bilenler bilir.

- Peki Tecvidi kim bilir?

- Buralarda bilen yok. Ancak Çüngüş'e bağlı yeni köyde Molla Mustafa bilir.⁸⁹

Seyda Muhammed Emin Er, dayısının Molla Mustafa'yı işaret etmesi üzerine hiç vakit kaybetmez. Zaten hep hoca arayışı içindedir. Böylece Seyda Muhammed Emin Er'in ilim yolunda yolculuğu farklı bir boyut kazanacaktır.

3.2.1. Çüngüş, Siverek, Adana, İstanbul ve Bursa

Molla Mustafa'dan ders almak için Çüngüş Yeni Köye doğru yola revan olur. Molla Mustafa denilen şahsın yanına gider. Köyün Seyda Muhammed Emin Er'in köyüne mesafesi yayan yaklaşık iki buçuk saattir. Molla Mustafa'yı bulur ve kendisine geliş amacını anlatır. Ancak umduğunu bulamaz. Molla Mustafa, köyünün uzak oluşunu bahane göstererek Muhammed Emin Er'e ders vermek istemez. Ancak gelen ilim sevdalısın bu genci hedefsiz geri döndürmeye de gönlü

⁸⁷ Bu bölgede bu isimde pek çok şahsiyet olduğundan kim olduğunu tespit edemedik.

⁸⁸ A.g.e., 34.

⁸⁹ A.g.e., 34.

razı gelmez ve ona yeni bir adres işaret eder. Çüngüş'ten Molla Ali Efendi'ye gitmesini ve ondan ders alabileceğini söyler. Seyda Muhammed Emin Er hiç vakit kaybetmeden Molla Ali Efendi'ye gider. Molla Ali'nin yanında bir gece misafir kalır. Ancak Molla Ali, Seyda Muhammed Emin Er'in istediği cevabı vermez ve evinin orda olmamasını mazeret gösterir.

Bu yıllar maddi anlamda pek çok sıkıntının yaşandığı yıllardır. Ülke hiç iyi bir durumda değildir. Bu yüzden talebe barındıracak yer ve imkân olmayınca ancak evi hocanın yaşadığı yerde olanlar bir hocadan istifade edebilmektedir. Aksi takdirde hocalar kendilerine tahsil için gelen talebelere barınma hizmeti veremediğinden o hocadan istifade imkânı kalmamaktadır. Seyda Muhammed Emin Er, çevrede ilim erbabı olarak işittiği kim varsa istifade etmek için ziyaretlerine giderdi. Kendi köylerinden uzak çok alim bir zatın varlığını işitir. Bunun üzerine hemen ziyaretine gider. Bu zat İzmirli İsmail Hakkı'nın medrese arkadaşısıdır. Seyda Muhammed Emin Er bu ziyaret esnasında o mecliste olan hâzîrûna en küçükleri olmasına rağmen talepleri üzerine namaz kıldırır. Namazın ilk rekâtında “Tebbet”, ikinci rekâtında ise “İhlâs” surelerini okur. Namazdan sonra kendisine: “Namazı güzel kıldırдың ama Dat harfinin kalkalesini yapmadın” denilince buna karşı kendini savunur ve şöyle der: “Bu dediğınızı uygulamak tecvit bilmekle olur. Fakat bana bu ilmi öğretecek kimse bulamıyorum.” Bunun üzerine kendisine Kilan köyünde ikamet eden Şeyh Siraceddin'den bu ilmi gidip öğrenebileceğini söylerler.⁹⁰

Seyda Muhammed Emin Er'e yine yol görünmüştür. Tecvit ilmini tahsil amacıyla Kilan köyüne doğru yola çıkar. Ancak bu yolculuktan tek elde ettiği yine bir başka adresin işaret edilmiş olmasıdır. Şeyh Siraceddin Efendi'nin hanımı kendisine, Siverek Çerçili köyünde ikamet eden Şeyh Şefik Efendi'ye gitmesini ve Şeyh Şefik Efendi'nin bu ilmi iyi bildiğini ve bu ilimde hocasının Hazreti Hızır olduğunu dile getirir. Seyda Muhammed Emin Er eve dönüp yanına bazı Osmanlıca kitaplarını da alarak bir umut yine yollara revan olur. Ancak maalesef Şeyh Şefik Efendi'den de aynı mazeretle menfî cevap alınca istemese de köyüne dönmek zorunda kalır.

⁹⁰ A.g.e., 35-38.

Bu dönüşü Harf devriminin yapıldığı dönemlerdedir. Arapça alfabe de eğitim ve öğretim yasaklanır ve bu yasak en şiddetli bir şekilde uygulanır. Bu durum Seyda Muhammed Emin Er'in ilim öğrenme arzusunu bir müddet duraklatmıştır. Artık okullarda Latin alfabesiyle eğitim yapılmakta ve maalesef buna direnir geleneksel eğitimde ısrar edenler şiddetli bir takibata maruz kalmaktadır. Seyda, bu süreçte okula giden arkadaşlarıyla beraber iki gün okula gider ve yeni harfleri öğrenir. Hem Osmanlıca hem Latin alfabesiyle okur yazar olması yöre insanını şaşırtır. Hızır'dan ders aldığı söylentisi halk arasında dolaşır. Ancak Seyda Muhammed Emin Er bunun bir gerçekliğinin olmadığını özellikle belirtmek amacıyla bu söylentiye hatıralarında yer verir. Böylece o bunun aslında bir keramet değil azim işi olduğunu işaret ediyor.⁹¹

Seyda, harf inkılabından sonra oluşan ortamın ve tahsil yollarının tamamen önünde kapanması karşısında büyük bir üzüntü yaşasa da umudunu yitirmez. Suriye'de ilim tahsil etme düşüncesi aklını işgal eder ve oraya sefer için hazırlık yapmaya başlar. İlk olarak babadan kalma bağ ve bahçeleri satarak ilim tahsili sürecinde kendisi için harçlık yapmak ister. Ancak bu isteği reşit olmadığı için Hâkim tarafından reddedilir ve satın almak isteyenler elleri boş dönerler. Seyda Muhammed Emin Er ilim tahsil etmek istemektedir ancak harçlıksız yola çıkmak o dönem için riskli bir iştir. Buna rağmen öğrenme aşkı ağır basar ve harçlıksız bir şekilde yola koyulur.⁹²

Seyda Muhammed Emin Er'in bu yolculukta ilk durağı Siverek'tir. Orada Mahmut Efendi'nin evine misafir olur ve daha sonra kimi yerde yaya, kimi yerde insanlarla istiflenmiş dolu kamyon kasasında yolculuk yaparak Urfa'ya gelir. Oradan Suruç'a gider ve Birecik'ten sandallarla Fırat nehrini geçerek Nizip'e ulaşır. Nizip'ten Antep'e gider ve Suriye sınırını geçmek için bir yol arar. Ancak her ne yaparsa yapsın bir türlü sınırı geçmeye muvaffak olamaz. Sınırı geçme umudunu yitirince Adana'da bulunan akrabalarına gitme fikrine tutunur. 12 gün yaya yolculuktan sonra Adana'ya varır. Orada akrabası olan Zaza Hasan Efendi'ye misafir olur. Ancak Zaza Hasan Efendi babasının intikamını alması için kendisini Çermik'e geri göndermek ister. Seyda Muhammed Emin Er bunu fark edince yanından kaçır ve akrabalarından uzak bir semte gider. Palulu Yusuf

⁹¹ A.g.e., 35-39.

⁹² İbrahim Halil Er, *Muhammed Emin Er Seyda Son Osmanlı Âlimi*, 35.

Efendi isminde bir şahıs koyunlarına çoban olmasını kendisine teklif eder. Seyda Muhammed Emin Er bu teklifi kabul eder. İlim için uzun bir uğraştan sonra geldiği nokta koyun çobanı olmaktır. Seyda Muhammed Emin Er'in bu anlamda kaderin ona çizdiği yol karşısında ne kadar tevekkül sahibi olduğu anlaşılmaktadır. İki yıl gibi uzun bir süre çobanlık yapar. Köyün imamı varsa da kendisinden istifade edemez.

Seyda bir gün bir rüya görür. Rüyasında bir ses kendisine şöyle demektedir: “İnnâ Fetahnâyı” yazıp üzerinde taşırsan sırtın yere gelmez. Seyda Muhammed Emin Er, rüyasını köy imamına anlatır. Köy imamı, rüyasını dikkatle dinledikten sonra hayırlı bir rüya olduğu müjdesini verir. Sureyi yazıp kendisine verir.⁹³

Seyda Muhammed Emin Er, zihnine gelen her fikirden ilme doğru bir umut ışığı arıyordu. Bursa'ya bir akrabasına gitmeye karar verir. Mersin üzerinden İnebolu vapuruyla yola çıkar. Yolculuk altı gün sürer. Bu yolculuk Osmanlı'ya yüzyıllarca payitahtlık yapmış İstanbul'a ilk gelişine vesile olacaktır. Arayış içinde olan Seyda, İstanbul'da ne ilim tahsil edebilecek bir yer ne de çalışacak bir iş buldu. Adana'da çalışarak biriktirdiği harçlıkta tükenmişti. Yaşı küçük olduğundan fabrikalar onu işe almıyordu. Yaya olarak körfezi dolaşarak Bursa'ya gitmek istedi ve bu niyetle Kadıköy'e oradan da Kartal'a kadar gitti. Körfezi dolaşmayı gözü kesmediğinden İstanbul'a geri döndü. Eminönü'nden Yalova vapuruna bindi ancak parası yoktu. Üstünü aradıkları halde para bulamayınca ücretsiz yolculuk etmesine izin verdiler. Ancak iki gündür parasızlıktan ötürü aç olan Seyda, o haliyle Bursa'ya doğru yola koyulur. Seyda burada istiğna makamında bir hal sergiler. Hem varlıklı bir aileden gelmesi hem de karakteri gereği kimseden bir şey isteme zilletine düşemez. Yolda iki şahısla karşılaşır. Durumunu anlayan şahıslar kendisine iş teklifinde bulunurlar. Yıllık 60 lira karşılığında verdikleri işleri yapmaya razı olur.

Seyda bu teklifi o çaresizlik içerisinde Allah'ın bir lütfu olarak değerlendirmiştir. Bağ ve bahçe işlerini yapar, odunları doğrardı. Bir an olsun kendisini boş bırakmazlardı. Seyda Muhammed Emin Er, burada iki sene çalışmış, Latin alfabesini iyice pekiştirmişti. Günlük gazeteleri takip ederdi. Kanaatimizce bu süreç onun ülke meselelerine ilgisini arttırmış ve ülke meseleleri hakkında belli

⁹³A.g.e., 38.

bir bilinç aşlamıştır. Ayrıca bu sürecin henüz erken yaşlarda ülkenin doğusuyla beraber batısının sosyolojisini öğrenmesine de büyük bir katkıda bulunduğu mülahaza edilebilir. Hayatının sonraki süreçleri incelendiğinde bu ilk tecrübenin müspet katkısı daha iyi anlaşılır.⁹⁴

Seyda Muhammed Emin Er, iki yıl Bursa'da çalıştıktan sonra kamyonla Ankara'ya gelir. Bir hafta burada kaldıktan sonra Adana'ya döndü. Böylece erken yaşlarda bir hafta dahi olsa devletin başkentini görme imkânı buldu. O dönemde devlet erkanından kimse ile teması olup olmadığına dair bir bilgi elimizde mevcut değil, ancak oğlu İbrahim Halil Er'in kendisine Mustafa Kemal'i gördünüz mü sorusuna Seyda:

Nerdee! Bizim gibi fakir ve gariban birisi Atatürk'ü görebilir mi? O zamanlar, bizim gibi sıradan halk sıhhiyeden öteye geçemezdi. Burada polisler vardı. Bizi o tarafa geçirmezlerdi. Öbür tarafa geçmek yasaktı. Benim gibi birisi nasıl Ankara'ya gelmiş diye hayret ediyorlardı. Sorguya çektiler. Nüfus cüzdanımı aldılar ve çıkarken gel sana verelim dediler. Cüzdanımı ancak Ankara'yı terk ettiğimde alabildim

Seyda'nın sözlerinden öyle anlaşılıyor ki bu anlamda bir girişimi olmuş ancak engellerle karşılaştığı için amacına ulaşamamıştır.⁹⁵

Seyda, daha sonra Adana'ya geri dönmüş ve burada Çerçilili Osman Ağa'nın Adana'daki çiftliğine kâtip ve vekil olarak gönderilmiştir. Seyda burada bu vazifeleri icra ederken, diğer vakitlerinde ise hane halkına Hazreti Ali ve Muhammed Hanefi'nin cenklerini okurdu. Çiftliğin başında Çerçilili Osman Ağa'nın teyzesinin oğlu vardı. Çiftlik işlerine hile karıştırıp sahibini aldatan bu şahsın yaptıklarını Ağa'ya bildirince ağa kendisinden tuttuğu defter dışında ayrı bir defter tutmasını ister. Böylece iki defter arasındaki fark olunca o kişinin yaptığı hile ifşa olmuş olur. Ancak kendisi sırrı açığa vurmadığı için itham altında kalır. Ağa'nın durumu öğrenmesine rağmen baş vurduğu bu yolla kendisi suçlanmış ve buna canı sıkılan ve izzetli bir karaktere sahip olan Seyda çiftlikte kalmak istememiştir.⁹⁶

⁹⁴ A.g.e., 38-39.

⁹⁵ Muhammed Emin Er, *Hatıralarım*, 43.

⁹⁶ A.g.e., 44.

3.2.2. İki Rüya ve Tahsiline Dönüş

Seyda yaşanan can sıkıcı bu hadiseden sonra bir rüya görür. Gördüğü rüyasını hatıratında şöyle aktarır:

Kıyamet kopmuş kabirden kalkıp mahşer yerine doğru gidiyoruz. Ben yalnız olarak Şam'a doğru gidiyorum, bir taraftan da ağlıyorum. Sakalı beyaz, yüzü nuranî bir ihtiyar karşıma çıktı. Bana:

-Oğlum niçin ağlıyorsun? Dedi. Ben kendisine:

-Sen derdime derman olamazsın! Sana ne anlatabayım? Dedim.

Bu sözlerim üzerine, bana "hıh" diye darılarak geçti. O zaman onun gönlünü kırdığımı anladım. Kendisine durumumu izah edeyim diye düşündüm. Yanına giderek dedim ki:

-Haşre gidiyoruz. Hesabımız nasıl olacak endişesiyle ağlıyorum.

Bu açıklamam üzerine bana yöneldi, şunları söyledi:

-O halde namazını kıl. Orucunu tut. Haramlardan sakın. Şayet yine bir sorun olursa bana gel dedi.

Böylesine iddialı ve moral verici sözü üzerine ben de dayanamayıp sordum:

-Sen kimsin ki bana böyle büyük bir vaatte bulunuyorsun? Cevap benim için çok heyecan vericiydi:

- Ben Hızır'ım!⁹⁷

Seyda gördüğü rüyadan çok etkilenir, ruh haleti değişir ve sürekli ölüm üzerine düşünmeye başlar. İlim tahsiline olan arzu yeniden kalbinde alevlendi. Bunun için Suriye'ye hicret etme arzusu tekrardan aklında yer etmeye başladı. Bundan önce yedi yıldan beridir uzak kaldığı memleketine dönüp ailesiyle hasret gidermek istedi. Seyda, biriktirdiği para ile güzel hediyeler alarak memleketine döndü. Akrabaları tarafından sevinçle karşılandı, kan davası ve düşmanlıkların ateşi küllenmiş, hasımlar dahi ona yakın alaka göstermişlerdi.

Seyda, tahsil için Suriye'ye gitmek istiyordu ancak ailesi onu evlendirip köye yerleşmesini istiyorlardı. Aile kendisini ikna için çok çabalayıp cazip tekliflerde bulunuyorlardı. Bu süreçte yine imdadına başka bir rüya yetişti. Rüyasında gökten gelen ve Allah'tan olduğunu zannettiği bir nida kendisine şöyle diyordu: "Git!... Senin gittiğin yol; Şeriat, tarikat, hakikat yoludur." Seyda bu gördüğü ikinci rüyadan anlaşılan mesajı net olarak almıştı. Hazırlanıp ilim tahsili için yola koyuldu. Siverek Karacadağ bölgesinde bir âlim olduğunu, ders verdiğini

⁹⁷ A.g.e., 44-45.

duyduğu için ilk durağı burası oldu. Yanında Kur'an ve Tecvit ilimlerini tahsil etme düşüncesindeydi ancak yanına varınca beklediği ehliyetle olmadığını gördü. Daha sonra ehliyetini işittiği başka bir zatı ziyaret etti ve işittiği ehliyetle gördü. Bunun üzerine her türlü hizmeti karşılığında kendisine ilim öğretmesini istedi. Şahıs bu teklifi kabul edince memleketine dönüp kesin bir şekilde ayrılmak üzere akrabalarıyla vedalaşarak kitaplarını da alıp yola düştü. Siverek'e daha önce de gittiği Şeyh Şefik Efendiye geldi. Şefik Efendiye Suriye'ye ilim tahsili için gitme arzusunda olduğunu söyledi. Şeyhin misafiri olan Seyit Abdülkadir kendisini köylerine davet edip Suriye'den tanıdıkları vesilesiyle gönderebileceği vaadinde bulundu. Ancak Seyda, Suriye'ye gitmeyi beklerken Siirt Tillo'dan gelen iki sünnetçinin verdiği bilgiler onun fikrini değiştirdi. Metina dağında bulunan Tavik köyünde Molla Hasan isimli bir şahsiyetten bahsetmişlerdi. Seyda Molla Hasan Arapça ders okutmakta ve talebe barındırmaktaydı. Bunun üzerine Seyda Muhammed Emin Er, Tavik köyüne doğru yola çıktı.⁹⁸

3.2.3. Molla Hasan Tavikî'nin⁹⁹ Yanında

Seyda Muhammed Emin Er, Akşam ile yatsı arası köye varır ve Seyda Molla Hasan Tavikî'yi bulur. Seyda Molla Hasan ile ilk karşılaşmasını hatıratında şöyle zikreder:

Hoca kılık kıyafetimi görünce beni devlet memuru sandı. Bana:

-Atın nerede? Söyle çocuklar bağlasınlar, dedi.

-Benim atım yok, okumaya geldim, dedim.

Beni baştan aşağı süzdükten sonra

⁹⁸A.g.e., 47.

⁹⁹ Molla Hasan Tavikî, 1888 senesinde Mardin'in Mazıdağı ilçesine bağlı Kışlak (eski adıyla Şivistan) köyünde doğdu. Mardin Kasimiyye medresesinin müderrislerinden olan babası molla Ahmet Şivistanî, molla Ali Dêrizbînî'nin Torunudur. Molla Hasan'ın ataları aslen Hakkârî'nin Çukurca ilçesine bağlı Hanê köyünden olup Şeyh Ahmed'êHanê'nın akrabalarındandır. O, ilim tahsiline babasının yanında başlamış daha sonra da bölgemizdeki birçok hocadan eğitim almıştır. Ancak molla Hasan medrese tahsilinin büyük çoğunluğunu Çınar'ın Altınakar (eski adıyla Altûqer) köyünde bulunan Şeyh Kasım'ın oğlu Şeyh Neytullah'tan aldığı için icazetini ondan almıştır. Molla Hasan'ın Haşiyetu Cami'ü'l-Fevâid 'ala Helli'l-Me'akid isiminde meşhur bir eseri defalarca basılmıştır. Bunun dışında onun Suyûfî'ninel-Behcetü'l-Merdiyye isimli eseri için de bir haşiye yazdığı bilinmektedir. Ancak onun bu çalışması da tıpkı el-Beydâvî tefsiri için hazırladığı diğer bir çalışması gibi ilim ehlinin eline geçmemiştir. Terzi, duvar ustası, marangoz, müderris, müellif ve müftü olan molla Hasan, 1963'te Mardin Derik ilçesinde ilçe müftülüğü yaparken Hakkın rahmetine kavuşmuştur. [Ahmet Tekin, Son Dönem Âlimlerinden Molla Hasan T'avikî, Hayatı ve Eserleri, e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, Aralık-2017, 152-160.]

-İlim yolu meşakkat, zorluk, çile yoludur, dedi.

-Olsun, dedim.

-Sen Hanefî misin? Şafî misin?

-Hanefiyim, dedim.

Hoca Şafî idi. Konuşmasına devamla;

-Yanımda Halebî¹⁰⁰ diye bir Hanefî kitabı var getireyim, dedi.

Ardından kitaptan bazı şeyler okuyup bana sordu. Cevap verdim. Okuyacağına aklım kesiyor, dedi.

Seyda, medrese sisteminde başlanması gereken gramer kitapları yerine Halebî'nin "Mültekâ'l-Ebhûr" isimli fıkıh ilminde kaleme alınmış eseriyle tahsiline başlamıştır. Bu o zaman için ilginç bir durumdur. Seyda, doğu medreselerinde adet olduğu üzere metin ezberi yapan medrese öğrencilerini görünce kendilerine ne ezberlediklerini sorar. Nahiv ilmi okuduklarını öğrenince Hocasına gramer bilgisi okuma talebini arz eder. Hocası bunun üzerine kendisine doğu medreselerinde okutulduğu usul üzere Arapça okutmaya başlar. Böylece Muhammed Emin Er, sistemli bir tedrisata ilk defa başlamış olur. Sarf ilminde okutulan ilk kitap "Emsil"e isimli eseri beş günde ezberler ve sırasıyla "Bina", "İzzî" ve "Maksud" kitaplarını ders alarak ikmal eder. Bu eserlerin tümünü bir buçuk ayda büyük bir azim neticesinde ikmal etmekle kalmaz aynı zamanda ezberler. Bu kitapları birinci gün 50, ikinci gün 30, diğer günlerde ise birer defa tekrar ederek ezberini pekiştirir. Böylece Sarf ilminde hocası Seyda Molla Hasan Tavikî'dir dersek yanlış söylemiş olmayız. Seyda Molla Hasan bir süre sonra Diyarbakır'a taşındı ve medresede onun yerine tedrisatı sürdürecektik hiç kimse bırakmadığından Seyda Muhammed Emin Er hocasız kaldı. Medreseler diyarı Siirt-Tillo'ya gider ancak tekke ve medreselerin kapatıldığı kanunun en sıkı uygulandığı bir dönem olduğundan elleri boş olarak Diyarbakır'a döndü.¹⁰¹

¹⁰⁰ Eser, İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm el-Halebî (ö. 956/1549) tarafından kaleme alınmıştır. Eserin asıl ismi Mülteka'l-ebhur'dur. Kudûrî'nin el-Muhtasar'ı ile el-Muhtâr, Kenzü'd-dekâ'ik ve el-Vikâye gibi Hanefî fıkının temel metinlerinden yararlanılarak kaleme alınmıştır. 17.000'den fazla fikhî meseleyi ihtiva eden eser, Osmanlı medreselerinde yıllarca ders kitabı olarak okutulmuştur. Bununla beraber kadıların ve müftülerin başvuru kaynaklarından birini teşkil etmiştir. [TDV İslâm Ansiklopedisi, 15-Cilt. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1997.]

¹⁰¹ Muhammed Emin Er, *Hatıralarım*, 48-52.

3.2.4. Molla Resul-i Gavri'nin¹⁰² Yanında

Seyda Muhammed Emin Er, Diyarbakır yöresinde Köseli köyünde ders veren bir alimin ismini duyunca Köseli köyüne doğru yola çıkar. Hocanın evine varır. Ancak o dönemki baskılardan korkan hoca: “Oğlum! Artık okumak yoktur. Bu Türkler ilme önem vermiyorlar. Burası kazaya yakın. Başımız belaya girer” diyerek ona ders okutmak istemez. Seyda Muhammed Emin Er ismini zikretmese bile Hatıratına düşülen bir dipnotta bu alimin Molla Resül-ü Gavri olduğu ifade edilmektedir.¹⁰³ kanaatimizce o dönem tek parti rejiminin gadrinden çekindiği için Seyda’ya ders vermek istememiş, Seyda da edeben hadisenin nakli esnasında onun şahsı hakkında menfi bir algı oluşmaması için ismini zikretmemiştir. Dipnotta ise isim belirtilmiş zannımızca başlıkta zikredilmesi de bu dipnotu düşen oğlu İbrahim Halil Er’in bir tasarrufudur. Seyda Muhammed Emin Er’in hocaları arasında özellikle Bediüzzaman gibi bir şahsiyetin talebesi olan Molla Resul gibi bir şahsiyetin olması sadece Nahiv ilminin bazı bahisleri dahi olsa ondan istifade etmiş olması bu anlamda önemli bir bilgidir.

Seyda Muhammed Emin Er’in çok değer verdiği hocalarından biri olan Seyda Molla Abdussamed o esnada oradadır. Evini Garzan’dan Koğî köyüne taşıyacaktır. Molla Resul Efendi’ye Muhammed Emin Er’i evi Koğî köyüne taşınincaya kadar bir süre okutmasını rica eder. Evini taşıdıktan sonra Seyda’yı yanına alma sözü vererek ikna eder. Böylece Seyda Muhammed Emin Er, Molla Resul Efendi’nin yanında Nahiv ilmini tahsil etmeye başlar. “Avamil-i Birgivi”den ders almaya başlayan Seyda, karanlık, rutubetli bir camide yatıyordu. Yattıklarında altlarına serebilecekleri ne bir döşek ne de üstlerine örtebilecekleri bir yorgan vardı. Seyda Muhammed Emin Er bu zorluklar içinde on beş gün gibi çok kısa bir süre içerisinde “Avamil” kitabını bitirip ezberledi.¹⁰⁴

¹⁰² Molla Resül-ü Gavri, veya insanların tanıdığı isimle Molla Resül, 1872 yılında doğmuş, 1952 yılında vefat etmiştir. Siirt’e bağlı Garzan’lıdır. Bediüzzaman Said Nursi Hazretleri’nin Van’daki talebelerindendir. 1923 yılında Van’a gelen Bediüzzaman Hazretleri üç yıl kadar Nurşin Camii, Erek Dağı ve Çoravanis’te kalmıştır. Alim bir zat olan Molla Resül, Üstad Hazretlerinden birkaç yaş büyüktür. [Van Talebelerinden Molla Resul, <https://nurkoy.org/van-talebelerinden-molla-resul/>, 29.10.2020]

¹⁰³ Muhammed Emin Er, *Hatıralarım*, 52-53.

¹⁰⁴ A.g.e., 52-53.

3.2.5. Molla Abdussamed Comanî'nin¹⁰⁵ Yanında

Seyda Molla Abdussamed Comanî, daha önce Molla Resul'ün yanına gittiğinde kendisine söz verdiği gibi yanına alır. Seyda, sıra ilimlerinde okutulan pek çok ders kitabını bu alimin yanında okudu. Dolayısıyla özellikler Arap dili gramerinde en önemli üstadıdır diye belirtirsek abartmış olmayız. Bununla beraber başta evliliği olmak üzere Seyda Muhammed Emin Er'in üzerinde büyük emeği vardır.

Seyda Muhammed Emin Er ilk olarak Cürçânî'nin "Avâmil" isimli eserini ders olarak bu hocanın yanında okudu. "Avâmil" kitabının yanında bir ders de "İzhar"dan okumaktaydı. Böylece kısa bir sürede sırasıyla Nahiv ilminde: "Avâmil", "Zurûf", "Terkib", "Sadullah-ı Sağır"¹⁰⁶, "Şerh-i Muğnî"; Sarf ilminden ise, "Merâhu'l-Ervâh" isimli eserleri okudu. Her ders aldığı eseri birinci gün yüz elli, ikinci gün yüz defa okumak suretiyle ezberinde pekiştirmeye gayret ediyordu. "Merah" gibi eserlerin "Dinkoz"¹⁰⁷ isimli şerhi gibi bazı şerhleri de okudu. "Hallu'l-Me'âkîd"¹⁰⁸ ve "Netâic"¹⁰⁹ isimli eserleri okuduktan sonra Molla Cami isimli eseri okuyacak düzeye ulaştı. Tahmini altı yılda bitirilebilen kitapları bir senede böylece tahsil etmiş oldu.

Seyda Muhammed Emin Er, hocası Molla Abdüssamed'in yanından Suriye'de tahsil görmek için ayrılmış ve Suriye'den döndükten sonra başka bazı hocaların yanında dersler almıştır. Daha sonra yine Seyda Molla Abdüssamed'in yanına dönmüş ve hocasının yanında ilmi tahsiline devam etmiştir. Bu sefer onun

¹⁰⁵ Yanında Sarf ilminden "Emsile" ve "Binayı" okuduğum Seyda Molla Zeki Bilgin'in babasıdır. Siirt'in Garzan bölgesinden olup Şeyh Mahmud Zokaydî'den ilmi icazetini almıştır.

¹⁰⁶ Eserin müellfi: Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî et-Teftâzânî (ö. 792/1390). Eserin medreselerde bilinen ismin Sadullah-ı Sağır olsa da tam ismi: Şerhu Tasrîfi'z-Zencânî'dir. Başka adlarla da anılan ve İzzeddin ez-Zencânî'nin İzzî ismiyle bilinen sarf kitabının şerhi olup Teftâzânî'nin henüz on altı yaşında iken 15 Şâban 738'de (8 Mart 1338) Horasan'ın Feryûmed kasabasında tamamladığı eseridir. [TDV İslâm Ansiklopedisi, 40-Cilt. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2011.]

¹⁰⁷ Dinkoz (Dikgöz) Ahmed Efendi ö. 875/1470, tarafından Merah kitabı üzerine yazılmış şerhtir.

¹⁰⁸ Eserin müellfi: Ebû's-Senâ Ahmed b. Muhammed ez-Zîlî'dir. Eserin tam ismi: Hallume'âkîdi'l-Kavâ'id'tir. Eser, meşhur İbnî Hişâm el-Ensârî el-Mısırî en-Nahvî'nin (ö. 761/1360) el-İ'râb 'an kavâ'idî'l-i'râb isimli eseri üzerine yazılmıştır. Medreselerde okutulan nahiv ilmindeki temel kaynaklardan biridir. [TDV İslâm Ansiklopedisi, 20-Cilt. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1999.]

¹⁰⁹ Eserin müellfi Kuşadalı Hamza oğlu Mustafa (ö. 1085/1674). Birgivi'nin nahve dair meşhur eseri İzhârü'l-esrâr'ın şerhidir. [TDV İslâm Ansiklopedisi, 1-Cilt. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1988.]

yanında “Münazara” ilminde “Uluğ” ve “Mesudî” kitaplarını ve “Molla Cami” eserinin “Abdulgafur-i Lârî” haşiyesini tedris eder.

Molla Abdüssamed ona babalık yaparak aynı zamanda evlendirir. Seyda, ilim tahsili devam ettiği için evliliğe pek sıcak bakmamaktadır, ancak hocasının ısrarı üzerine kendisini kırmaz ve evlenmek için rıza gösterir.¹¹⁰ Hocasının oğlu Muhammed Bilgin’in aktardığına göre mal varlığı olan bu hanımefendi için talep üzerine en sevdiği talebesini layık görür. Aynı zamanda yanında okuyan öz yeğeni de bekar olduğu halde bu teklifi öz yeğenine yapmamış Muhammed Emin Er’e yapmıştır. Bu yüzden yeğeni öfkelenir ve köyde medrese eğitiminin yapıldığını jandarmaya ihbar eder. Jandarma medreseyi basar ve bütün talebeleriyle beraber Molla Abdussamed hocayı karakola sevk eder. Bölgedeki güçlü ve cesur bir ağa olayı işitince şöyle bir plan yapar. Adamlarına gece karakolun etrafında dolaşmalarını söyler. Sonra kendisi karakola gelerek komutanla görüşeceğini der. Komutana şöyle der: Bu Hoca halkın çok sevdiği bir hocadır. Korkarım ki salmazsanız kendi elinizle bir isyana sebep olacaksınız. Devlet belki de bu durumdan sizi sorumlu tutacaktır. İnanmıyorsanız karakolun etrafını jandarmalarınız kontrol etsin insanlar toplanmaya başlamışlardır bile. Komutan jandarmayı gözetlemek için gönderir. Jandarma, gerçekten karakolun etrafında bir insan hareketliliği olduğunu söyler. Bunun üzerine komutan halkla askeri karşı karşıya getirmekten çekinerek Molla Abdussamed ve talebelerini salmak zorunda kalır.¹¹¹

Bu hadise Molla Abdussamed’in yöredeki halk üzerindeki manevi gücünü gösteren bir olaydır. Aynı hadiseyi Seyda Muhammed Emin Er, bir söyleşisinde şöyle aktarır:

*Hocamızın evi 1936 senesinde süngülü askerlerce basıldı. Hocamız ve 5-6 talebe olarak bizler tevkif edip karakola götürdüler. Diyarbakır’da lakabı “Yiğit” olan zengin ve yiğit bir adam vaziyeti işitince hemen karakola gelerek mahkemeye sevk edilmemizi önlemek için o zamanın parasıyla 100 lira oradaki komutan ve yetkililere vererek salıverilmemizi sağlamıştı.*¹¹²

¹¹⁰ Muhammed Emin Er, *Hatıralarım*, 83.

¹¹¹ Bilgin, Muhammed, Mülakat: Mehmet Cafer Varol. Telefon, 03 Kasım 2020.

¹¹² H. Hüseyin Ceylan, “Hayat Hikayem ve Yaşadıklarım”, *Seyda Muhammed Emin Er ile Söyleşiler-1*, Haz. İbrahim Halil Er (İstanbul: Mevsimler Kitap, 2017), 9.

Ancak Seyda'nın hadisenin oluş yılını 1936 olarak tespit etmesi ve evliliğinin ise Suriye'den döndükten sonra olması jandarma baskının evlilik hadisesi üzerine bir şikâyetten kaynaklı olmadığını gösterir. Seyda da buna işaret etmez. Seyda'nın Suriye'de okuduğu yıllar İkinci Cihan Harbi yıllarıdır. Evlenmesi ise Suriye'den döndükten sonra tahmini 1944 senesidir.

Seyda Muhammed Emin Er'in evlilik süreci sıkıntılı bir süreç olmuştur. Talip oldukları hanımefendinin mal varlığı olduğu için köy ağasının ailesi de kızı almak istemektedirler. Öyle ki Ağa, bu evliliği asla kabul etmeyeceğini belirtir. Bunun üzerine çıkan sıkıntılardan ötürü Molla Abdussamed ve talebeleri köyü terk etmek zorunda kalırlar. Seyda Muhammed Emin Er, Karacadağ yöresinde dostu Şeyh Musa'nın yanına gider. Dostu kendisini evlendirip kendi köylerine imam yapma teklifinde bulununca; Seyda başından geçen hadiseyi anlatır. Şeyh Musa, “madem annesi vermek istiyor, işte benim on bir devem var ve gidip köye kızı alacak evlerini develerimle taşıyacağız. Bu uğurda on bir devem ölse de ben yanındayım” der. Bölgenin meşhur ağalarından Muhammed Teyo diye bir ağaya Şeyh Musa'nın oğlu Abdülkadir mevzuyu açar. Ağa şöyle der: “Hükümete karşı ben, ağaya karşı siz dik durun, annesi evet diyorsa biz gider kızı alırız.” Ağa sözünde durur ve adamları tam teşekkül silahlandırır. Köye giderler. Köylüler Karacadağ Şeyhinin ağayla beraber geldiğini görünce büyük bir teveccüh gösterirler ve o gece kafilayı konuk ederler. Kızın verilip verilmemesi mevzusunu açmaya kimse cesaret edemez. Sabah evi yükleyip kızı ailesiyle beraber götürmek isterler. Bunu gören ağanın gelini olan kızın ablası hamile haliyle ağlayarak bende burada kalmayacağım der. Muhtar bu manzara karşısında ağa ve adamlarını azarlar. “*Beni dinleseydiniz Muhammed Emin köyümüzün imamı olurdu bu kadar sorun da olmazdı, kızı vermeyecektiniz şimdi kendi gelininizde gidiyor*” der. Nikahını hocası Molla Abdussamed kıyar. Düğün masraflarını sonradan ödenmek üzere kız tarafı karşılar. Seyda 11 liraya bir yüzük alır. Evlendiğinde yaşı otuzdur.¹¹³ Seyda'nın Fatma hanımla olan bu evliliğinden beş kız ve iki erkek evladı dünyaya gelir.

¹¹³ Muhammed Emin Er, *Hatıralarım*, 84-86.

3.2.6. Suriye Yılları ve Molla Ramazan el-Bûtî¹¹⁴

İkinci Cihan Harbinin yaşandığı yıllara denk gelen bir zaman diliminde ilim tahsilini daha ileri bir boyuta taşımak niyetinde olan Seyda, Suriye'ye gidip oradaki alimlerden istifade etmek ister. Mardin'in Kızıltepe ilçesine gider. Şeyh Hakkı Efendiye¹¹⁵ misafir olur. Şeyh Hakkı Efendi Suriye'ye geçişini sağlamaları için kendisini sınır köylerinden ziyaretine gelen köylülere emanet eder. Bu köylülerden birinin yol göstermesi ile Suriye tarafına geçer ve doğruca Suriye'nin Haseki iline bağlı Dirbêsi kazasına gider. Burada Şeyh Mahmut Efendi'ye misafir olur.

Seyda Muhammed Emin Er, hatıralarında söz etmese de Hasan Hüseyin Ceylan'ın kendisiyle yaptığı söyleşide; Şeyh Mahmud'un kendisini Şam'a gönderdiğini ve burada meşhur Suriye'de ikamet eden Cizre'li Said Ramazan el-Bûtî'nin babası Said Bûtî'den (Molla Ramazan Bûtî olmalıdır) dersler aldığını ve bu süreçte Said Ramazan el-Bûtî ile ders arkadaşlığı yaptığından söz eder.¹¹⁶

Bu söyleşide daha önce hatıratı başta olmak üzere hiçbir kaynakta zikredilmeyen bir isimdir Molla Ramazan el-Bûtî. Şüphesiz ki Molla Ramazan el-Bûtî gibi Suriye'nin meşhur alimlerinden birinin yanında okumuş olması ve bu süreçte Said Ramazan el-Bûtî ile aynı rahlede tedris yapması önemlidir. Ancak yanında hangi ilimlerden ders aldığına dair bir bilgi yoktur.

¹¹⁴ Botan yöresinden oldukları için aile Bûtî nisbesiyle tanınır. Molla Ramazan âlim ve sûfi bir şahsiyettir. Bûtî ailesi 1934'te Şam'a göç etmiştir. Şam'da onun adına Kasyon dağında bir cami yaptırılmıştır. Oğlu Said Ramazan el-Bûtî uluslararası çapta bir üne sahip kelam alimidir. [TDV İslâm Ansiklopedisi, Ek-1 Cilt. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2016.]

¹¹⁵ Seyda Muhammed Emin Er, bir söyleşisinde mevzubahis şahıs yerine Şeyh Muhammed Hadi isimli bir Nakşi şeyhinden söz eder. Bu iki şahıs muhtemelen aynı kimselerdir. H. Hüseyin Ceylan, "Hayat Hikayem ve Yaşadıklarım", *Seyda Muhammed Emin Er ile Söyleşiler-1*, Haz. İbrahim Halil Er (İstanbul: Mevsimler Kitap, 2017), 9-10.

¹¹⁶ Ceylan söyleşisinde Seyda Muhammed Emin Er'in şeyhi Şeyh Seyda ile Şeyh Mahmud'un halvet arkadaşı olduğunu söylediğini nakleder ancak parantez içerisinde Şeyh Seyda'nın tam isminin Seyyid Abdülhakim Hüseyini olduğunu aktarır ki bu hatadır. Zira Seyda Muhammed Emin Er'in şeyhim Şeyh Seyda ifadesinden kastettiği halifesi olduğu Şeyh Muhammed Said Seyda'dır. Ceylan söyleşide Seyda Muhammed Emin Er'in Molla Ramazan el-Bûtî'den söz ederken "Hanefî fikhının büyük alimlerinden" şeklinde söz ettiği ifadelerini aktarır ki zannımızca söyleşide bir inkıta olmalıdır. Seyda'nın bu ifadesinden kastettiği yanında Hanefî fikhını okuduğu hocası Molla Abdülhalim olmalıdır. Zira Molla Ramazan el-Bûtî Şam'daki meşhur Şâfiî alimlerindendir. Şam'da okuduğum yıllarda oğlu Said Ramazan el-Bûtî'nin (Allah kendisine de babasına da rahmet eylesin) Tasavvuf, Siyer ve Kelam derslerine katıldım. Bizzat kendisiyle konuşma imkânım oldu. Kendisi gibi babası Molla Ramazan el-Bûtî'nin de Şafii mezhebinden olduğu kesindir. Seyda Muhammed Emin Er'in bunu bilmemesi mümkün değildir.

3.2.7. Molla Abdülhalim Amudî'nin¹¹⁷ Yanında

Seyda Muhammed Emin Er, daha sonra namını işittiği Hanefî fıkı okutan Amudiye kasabasındaki bir hocanın yanında ilim tahsilini sürdürmek niyetinde olduğundan oraya gitmek ister. Molla Abdülhalim isimli bu alim Hanefî mezhebindendir. Daha önceki tüm hocaları Şafî mezhep olan Seyda, Hanefî fıkına vakıf olan bir hocanın yanında ilk defa tahsil görecektir. Molla Abdülhalim, Beyrut'ta sürgünde olan kayınpederi Şeyh Muhammed Beşir Hamidî'nin işleri ile meşgul olmak üzere Beyrut'a gitmek durumundadır. Aylar süren bir gecikmeden sonra da olsa bu hocasının yanında tahsil hayatı nihayet başlar.

Hocasının yanında İbrâhim b. Muhammed el-Halebî'nin (ö. 956/1549) "Mülteka'l-Ebhur" isimli eseri üzerine Osmanlı fakihî Şeyhîzâde'nin (ö. 1078/1667) yazmış olduğu "Mecmau'l-Enhur" isimli şerhini ders olarak okumaya başlar. Ayrıca Nahiv ilminden de İbni Hâcib'in "Kafiye" isimli eseri üzerine Mevlâna Camî'nin yazdığı "Molla Camî" isimli şerhini de ders olarak okumaktadır. Seyda, medresede ilk olarak yeni bir öğrenci olması hasebiyle medresedeki kıdemli öğrencilerden birinin yanında okumaya başlar. Ancak bu kıdemli öğrenci ile aralarında sık sık okunan ibareler hakkında tartışma çıkar. Hocaya sordukları her seferinde Seyda haklı çıkınca, hocası seviyesini takdir eder ve bizzat kendisi okutmaya başlar.¹¹⁸ Seyda Molla Abdülhalim Efendinin yanında okurken hocasıyla alakalı bir hatırasını şöyle aktarır:

Bir gün medresedeki büyük talebeler, küçük talebelerin kendilerine yeterince hizmet etmedikleri hususunda hocamıza şikâyetle bulundular. Hakikat ise aslında kendilerine hizmette kusur edilmediği idi. Sadece, kendilerini birer molla gören bu talebelerin kişisel istekleri söz konusuydu. Hocamıza: Seyda! Biz gençlerden rahatsızız, bize tam hizmet etmiyorlar. Bu şekilde yapacaklarsa biz medreseden ayrılacağız, dediler. Normal şartlarda hiçbir hoca elinin altında yetişmiş bu seviyedeki talebelerin ayrılmasını istemez. Böyle düşündükleri için pek de etik olmayan böyle bir blöf yapmışlardı. Ancak hesapladıkları gibi gitmedi. Hocamız, şikâyet için gelen her genç mollaya: "Öyle mi, demek gitmek istiyorsunuz. Ehlen ve sehlen, güle güle," diyordu. Bu cevabı beklemiyorlardı, ancak toparlanıp yola çıktılar. Birkaç saat geçmemişti ki biz daha hadisenin etkisindeyken, gidenler geri döndüler. Mahcubiyetle hocamızın elini öpüp, rızası olursa kalmaya devam etmek istediklerini söylediler. Hocamız şu

¹¹⁷ Kendisiyle alakalı bir malumata ulaşamadık.

¹¹⁸ A.g.e., 57-59.

latifeli cevabı verdi: “Ben sizin döneceğinizi biliyordum. Giderken arkanıza bakıyordunuz.”¹¹⁹

Seyda Muhammed Emin Er, Suriye’den döndükten sonra da zaman zaman hocasını ziyaret etmeyi ihmal etmemiştir.¹²⁰

3.2.7.1. Suriye’de Zindana Düşmesi ve Bu Süreçte Yaşadıkları

Seyda Muhammed Emin Er, Suriye’de tahsilini sürdürürken Silvanlı meşhur Şeyh Yahya ve Mardinli Şeyh Ali Efendi’nin Amudiye kazasında bulunan Şeyh Muhammed Sıddık Efendi’yi ziyarete geldiklerini işitir. Bu vesile ile hem onları hem de Şeyh Muhammed Sıddık Efendi’yi aynı anda ziyaret etme fırsatını kaçırmak istemez. Ancak yolculuk umduğu gibi noktalanmaz. Yolda bir jandarma ile karşılaşır. Jandarma kendisinden kimliğini sorar. Daha önce Selim Bey isimli bir Suriyeliye hazırlattığı kimliği gösterir. Ancak jandarma kimlikte ismi yazılan şahsın köyündendir ve Seyda’nın o şahıs olmadığını ve kimliğin sahte olduğunu anlar. Seyda’nın üstünü arar ve üzerinden Türk kimliği ve parası çıkınca, yabancı olduğunu ve sahte evrak düzenlediğini anlar. Pasaportsuz ve kaçak olarak Suriye’ye geçiş yapmış olan Seyda Muhammed Emin Er’i tutuklarlar. Önce karakola ve daha sonra Kamışlı kentine nakledilir. Kamışlı’daki karakolda müsteşar olarak bir İngiliz¹²¹ askeri amir de bulunmaktadır. Burada bir nezarete atılır. Daha önce nezarete atılan İranlı biriyle kol kola kelepçelenir. Nezaret süresinde sık sık İngiliz askeri müsteşarı kendisini sorgular. Türk devleti adına casuslukla suçlanır. Okuduğu Amudiye kazasında hakkında tahkikat yapılır, ancak onu tanıyanlar korktukları için hakkında bir şey bilmediklerini sadece orada tahsil gördüğünü söylerler. Yapılan bütün tahkikatlardan sonra mahkemeye çıkarılıp hapisaneye konur.

Kamışlı’da çıkarıldığı mahkemede biri Müslüman diğeri İngiliz olmak üzere iki hâkim vardır. Seyda Muhammed Emin Er, hâkime talebe olduğunu ve sadece ziyaret için medresesinden ayrıldığını, okuduğu kitapları delil olarak sunar. Seyda Muhammed Emin Er, Hasan Hüseyin Ceylan ile yaptığı söyleşide; doğru söyleyip söylemediğinin anlaşılması için bilirkişi olarak Suriyeli bazı büyük alimlerin atandığını ve bu alimlerin kendisini dini meselelerde imtihana tabi tuttuklarını ve

¹¹⁹ A.g.e., 60-61.

¹²⁰ A.g.e., 61.

¹²¹ Suriye’nin o dönemde Fransızların işgali altında olduğu düşünülürse muhtemelen amir İngiliz değil Fransız olmalıdır. Ancak Seyda hatıratında İngiliz olduğunu ifade ettiği için bizde nakle sadık kaldık.

bu imtihanın neticesinde, “Bu adam, dini mesaili bizden de iyi biliyor” şeklinde rapor verdiklerini aktarır. Ayrıca zindanda toplamda altı ay kaldığını, zindanda İhvan-ı Müslimin’den tutsaklarla da kaldığını ve senenin 1946 olduğunu da bu söyleşiden öğrenmekteyiz. Seyda Muhammed Emin Er’in Suriye zindanında İhvan-ı Müslimin’den tutsaklarla kalmış olması fikirsel dünyasına ne gibi etkiler yapmıştır buna dair hiçbir kayda rastlayamadık. Kanaatimizce fikri anlamda aksiyoner bir hareket olarak İslam dünyasında birçok yapıyı etkilemiş olan İhvan hareketinin tutsaklarıyla aynı zindanda kalmış olmasının onda da bir tesir oluşturmuş olması muhtemeldir. Seyda Muhammed Emin Er’in aksiyon dolu bir hayat yaşaması ve tüm ümmet coğrafyasına ilgi duyup gezmesi, dertleriyle yakından ilgilenip bu anlamda hizmet eden pek çok hareketin faaliyetlerine aktif bir şekilde katılmış olması bu iddiamızı desteklese de bu konuda net bir kanaatin oluşması için yeterli değildir.

İngiliz hâkim, yapılan sorgulamalar neticesinde ona inanır ve bir kefil bulması durumunda kendisini salacağını söyler. Seyda Muhammed Emin Er, yabancı olduğu için kefil bulamayacağını ifade edince kendisinden mahkeme günü geleceğine dair söz alan İngiliz hâkim buna rağmen kendisini serbest bırakır.

Seyda Muhammed Emin Er, serbest kaldıktan sonra yöredeki asla bir daha mahkemeye gitmemesini, ikamet adresi olmadığını ve dolayısıyla kendisine ulaşamayacaklarını belirtirler. Ancak Seyda Muhammed Emin Er, mahkeme heyetine hele de bir İngiliz hâkime mahkemeye geleceğine dair söz vermiştir. Sözünden dönmeyi kendisine yakıştıramaz ve kendisine gitmemeyi tavsiye edenlere şunları söyler: *“Ne pahasına olursa olsun gideceğim. Onlara söz verdim. Ben bir Müslüman olarak söz verdim. Gitmezsem İslam’a bir leke olur. Diyecekler ki Müslümanların hali bu. Hoca olacak kişi yalan söyledi. Müslümanlara böyle bir töhmet gelsin istemem. Onun için gideceğim.”* Seyda, mahkeme için geri döner ancak kendisini mahkemeye çıkarmadan tekrar tutuklayıp hapse koyarlar. Hapishane rastgele tutuklanmış ve istiflenmiş sanık ve mahkûm doludur. Çok dar bir alanda pek çok maznun kaldığı için bir namaz kılma dahi tek başına büyük bir eziyettir. Hapishane günlerine dair yaşadıklarını hatıralarından şöyle aktarmaktadır:

Yatsı olur olmaz “yat” emri verilir artık kimse oturamazdı. Ben yatsı namazını kılincaya kadar hakaretlere maruz kalırdım. “Teravih mi kılıyorsun?” diye çıkışırldı. Yatsıdan sonra ilgililer pencereden bizleri kontrol eder, oturan birini gördüler mi, tespit eder, sabah olunca gelir; “Kaçacak mıydın?” diye sorarlardı. Acımasızca ayak tabanlarına vururlardı. Sonra ayakları şişmesin diye hapishane avlusunda koştururlardı. Koşan kişi her çavuşun önünden geçtiğinde sırtına sopayla vururdu. Manzarayı izleyen diğer mahkumlar ise gülerlerdi. Aslında dayaktan çok aşağılanma acı veriyordu. Mahkumlar arasında çıkan kavgalarda haklı haksız ayırmaz her iki tarafı da döverlerdi. Bu yüzden haksızlığa uğrasa bile kimse ses etmezdi. Hapishane duvarı pek yüksek değildi. Dışarıdaki tanıdıklarıyla temas kurup kaçma girişiminde bulunanlar olurdu. 24 saatte bir defa avluya bizi çıkarıyorlardı. Tuvalet de o zaman gidebiliyorduk. İçeride küçük hacet tenekelere yapılır ve ihtiyacını gideren kişiyle mahkumlar alay ederlerdi. Utandığım için bu tenekelerde hiç hacet gidermedim. Hapishane müdürü beni tanıyınca; “Zülfikar oğlu Emin, istediği zaman tuvalet gidebilir, namaz kılabilir”. Diye bana özel izin verdi. Hapishanede benden başka namaz kılanı da görmedim. Bize yemek olarak çok acı bir çorba verilirdi... Dışarıdan avukat tutmak, dilekçe vermek, ahvalini arz etmek de yasaktı. Tam bir baskı ve diktatörlük hakimdi.¹²²

Seyda, beş aya yakın bu hapishanede tutsak kalır. Hiçbir şekilde mahkemeye çağırılmaz. Bunun üzerine Seyda kendisi bir dilekçe kaleme alır. Normal şartlarda cezaevinde başkasına dilekçe yazdırmak yasaktır. Ancak kişi kendisi dilekçe yazabilmektedir. Dilekçeyi kendisinin yazdığına kanaat getiren müdür beklenmedik bir şekilde dilekçeyi imzalar ve gerekli yerlere sevk eder. Bir süre sonra Hazırcan hapishanesine¹²³ nakli yapılır. Bu nakil esnasında parasız olduğu için kendisi yayan, jandarmalar ise atlı yol alacaklardır. Hapishanede bir papaz ve oğlu da kalmaktadır. Apo isimli bu papaz bir gün Seyda abdest almak için çıkarken diğer mahkumlara şöyle der: “*Ey Müslümanlar, Ramazan olduğu için Emin Zülfikar oruçludur. Mevsimde yaz mevsimidir. İki atlı askerin önünde 18 saat yolu yaya nasıl gidebilir? Aramızda para toplayalım onu araba ile*

¹²² İbrahim Halil Er, *Muhammed Emin Er Seyda Son Osmanlı Âlimi*, (Ankara: MEED Yayınları, 2014), 59.

¹²³ Hapishane ile alakalı araştırma yaptığımız halde tam olarak ismini tespit edemedik. Sömürge döneminde Suriye hapishaneleri üzerine de yaptığımız araştırmada bir neticeye ulaşamadık. Sömürge dönemi hapishanelerinden biri olduğu için muhtemelen şu anda böyle bir hapishane yoktur.

gönderelim ya da hiç göndermeyelim”. Bu sözleri üzerine mahkumlar abdestten dönünceye kadar aralarında 21 lira toplarlar. Bu hadise hapishane hayatı sürecinde Seyda’yı etkileyen önemli bir olaydır. Dinleri farklı olduğu halde papazın bu hassasiyeti insani anlamda önem arz eder. Bu para bütün yol masraflarına yettiği gibi, kendine bir çift ayakkabı da almasına yetecektir. Hazırcan Hapishanesine gelen Seyda, burada kalan diğer mahkumlarca tanınmaktadır. Buradaki hapishane de Şeyh Ahmed Haznevî’nin müritleri de kalmaktadır. Mahpuslar kendisine ikram ederler ve yatacağı bir döşek verir. Hapishaneye geldikten birkaç gün sonra Şükrü el-Kuvvetli cumhurbaşkanı olur. Çıkardığı aftan yararlananlardan biri de Seyda Muhammed Emin Er’dir. İngiltere’yi temsilen orada bulunan Konener isimli şahsın yanına götürülür. Diğer gün bayram olduğu için mesai bitimidir. İşlemleri bitene kadar tekrar hapishaneye götürmek istemezler. Seyda Muhammed Emin Er hocasının oğlu Hasan Ağayı kefil gösterir. Bunun üzerine serbest bırakılır. Önce eski medresesine döner, orada öğrencilerin dağıldığını ve İngilizlerin halkın elindeki erzakları topladığına şahit olur. Hocası sırf bu yüzden talebeleri ile karpuz ekmek zorunda kalmıştır.¹²⁴

3.2.8. Molla Abdürrezzak el-Halilî’nin Yanında

Seyda Muhammed Emin Er, eski medresesinde umduğunu bulamayınca Şeyh Ahmed Haznevi kendisini Molla Abdürrezzak Efendiye gönderir. Molla Abdürrezzak Efendi’nin yanında “Molla Cami” eserini bitirir. Ancak o kadar çok aksilik ilim okumasına mâni olur ki iki buçuk sene de ancak “Molla Cami” eserini bitirebilmiştir. Suriye’de eğitimden umudunu kesmiştir. Artık Türkiye’ye dönmek ister. Hocası kendisinden ısrarla kalmasını, kendisini evlendirmeyi ve kendi yanında müderrislik yapmayı teklif eder. Ancak Seyda Muhammed Emin Er buna yanaşmaz. Hocası kendisine gitmesi için izin vermeyince bunun üzerine Şeyh Ahmed Haznevî’den izin alır. Molla Abdürrezzak Efendi, Şeyh Ahmed Haznevî’nin halifesi idi. Hocasının Şeyhinden izin aldığı için artık gitmesine bir mâni yoktu. Ayrılık anında hüngür hüngür ağlar hocası.

Molla Abdürrezzak Efendi, büyük bir alimdir. Ancak Seyda Muhammed Emin Er’in tahsil için yanında bulunduğu yıllar kıtlık yıllarıdır. Pek çok zorluklara göğüs germek zorunda oldukları için sağlıklı bir eğitim imkânı oluşmamıştır. O dönemde icazet büyük bir sorumluluk addediliyordu. Pek çok hocaefendi

¹²⁴ A.g.e. 59-65.

hakkettiği halde talebelerine icazet vermekten çekiniyordu. Ancak Molla Abdürrezzak bunun aksine icazet verilmesi gerektiğini söylerdi. Ona göre bu onları manevi bir silsileye bağlayacak, ilmin neşrinin yanında bu manevi silsileye bağlananlar icazetin ağırlığıyla adabı gözetmek zorunda kalacaklardır.¹²⁵

3.2.9. Molla Abdullah Avinî'nin¹²⁶ Yanında

Seyda, Suriye'de sıkıntılı geçen bir tahsil hayatından sonra Türkiye'ye döner. İlim tahsilini kemale erdirmek için Bediüzzeman'ın medrese arkadaşı olan meşhur Molla Abdullah-ı Avinî'nin bulunduğu Avina/Sürgücü köyüne doğru yola çıkar. Molla Abdullah'ın yanında Mantık ilminin başlıca klasiklerini okur. İlk olarak "İsagocî Risalesi"ni ezberler. Daha sonra bu eser üzerine yazılmış "*Hüsam Kati*", "*Muhyeddin*", "*Fenarî*", ve "*Kavl-i Ahmed*" gibi şerh ve haşiyeleri okur. Mantık ilminde de böylece yeterli bir birikim elde eder. Yine farklı ilimlerden "İstiare" ilmi üzerine "*Hüsameddin Risalesi*", "*Ebubekir Risalesi*", "*Vad*" ilmi üzerine "*Semerkandî*", "*Risaletu'l-Vad*", "*Ebubekr-î Sûrî*" isimli eserleri okur. "Münazara" ilminde de "*Veledî*" ve "*Şerh-i Şemsiye*" kitaplarını okur.¹²⁷

Seyda Muhammed Emin Er, bu eserleri okuduktan sonra Seyda Molla Abdullah Avinî'den ayrılıp Seyda Molla Abdussamed'in yanına gitmiştir. Daha sonra Şeyh Ahmed Haznevî'yi sonra bir defa ziyaret etmiş ve Hazretin kendisine ilmini ikmal edip icazet alması yönünde telkinde bulunması üzerine tekrardan Molla Abdullah'ın yanına gelmiş ve bu durumu kendisine söylemiştir. Seyda Molla Abdullah, hocası yaşadığı için kimseye icazet vermemekte idi. Ancak onun bu talebine olumsuz cevap vermedi. "Muhtasaru'l-Meânî" ve "Cemu'l-Cevamî" eserleri doğu medrese usulünde icazet derecesine ulaşmak için okunan en son eserlerdir. Seyda, bu iki eseri okuduğu takdirde artık icazet alabilecekti. Bunun üzerine hocasının yanında ilk olarak "Muhtasar" eserini okumaya başladı. Beyan ve Me'anî bölümlerini okudu. Ailesi çetin geçen kış şartlarından ötürü kendilerine destek çıkması için Seyda'yı çağırdı. Seyda, ailesine destek için verdiği bir sürelik aradan sonra tekrar hocası Molla Abdullah'ın yanına döner. Ailesinin yanındayken mütalaa ettiği yerleri tekrardan ders olarak okumasını gerekli görmez

¹²⁵ A.g.e., 66-67.

¹²⁶ Kendisi ile alakalı ulaştığımız tek malumat Van yöresinden olduğu ve Bediüzzeman ile medrese arkadaşı olduğudur.

¹²⁷ İbrahim Halil Er, *Muhammed Emin Er Seyda Son Osmanlı Âlimi*, (Ankara: MEED Yayınları, 2014), 75.

hocası ve “Cemu’l-Cevamî” eserinin Benanî şerhinden ders almaya başlar. Günde on altı yaprak okumaktadır. Hocası Seyda Molla Abdullah, vefat eden Şeyh Halit Efendi’nin hem taziyesine gitmek hem de kendi hocası meşhur Molla Hüseyin-i Küçük Efendiyi ziyaret etmek için Avina’dan bir süre ayrılır. Seyda Muhammed Emin Er, bunun üzerine eve döner. Hocası dönene kadar araya Ramazan girmesi üzerine Seyda, bir daha geri dönmez.¹²⁸

3.2.10. Molla Abdulfettah Yazıcı’nın (Seydayê Hecî Fettah Hezroyî)¹²⁹ Yanında

Seyda Muhammed Emin Er, Diyarbakır’ın Hazro ilçesinde kendi hocasının da çok saygı duyduğu Seydayê Hecî isminde bir alimin şöhretini duyar. Seydayê Hecî, Farsçayı çok iyi bilmektedir. Bu yönü Farsça öğrenmek isteyen Seyda Muhammed Emin Er’in yanında okuma arzusunu körükler. Seyda Muhammed Emin Er’in bu zattan özellikle pek çok evliya menkıbesi dinlediği hatıratından anlaşılıyor. Tasavvufî yönünün üzerinde bu tarz menkıbelerin tesirinin olması garipsenemez. Ancak özellikle Farsça tahsil etmek için geldiğinden bu talebini Seydayê Hecî’ye iletir. Hafız’ın Divan’ını okumak ister. Ancak Seydayê Hecî, Hafız’ın Divan’ının başlangıç için zor bir kaynak olduğunu söyler, “Bostan” ve “Gülistan’dan” dersler okumayı önerir. Seyda Muhammed Emin Er daha önce Gülistan’ı okuduğu için hocası Hafız’ın Divan’ını okutmayı kabul eder. Orada kaldığı süre içerisinde hocası kendisine büyük saygı duyar. Medreseyi ve talebelerini ona teslim eder. Yemeğini evinde yedirmekte ve namazlarda kendisini imam yapmaktadır. Seyda Muhammed Emin Er, bir süre sonra bu şekilde devam edemeyeceğini anlar. İlim talep etmek için geldiği yerde hoca saygısı görmekten dolayı üzüdür. Bundan dolayı izin isteyerek oradan ayrılır.¹³⁰

¹²⁸ İbrahim Halil Er, *Muhammed Emin Er Seyda Son Osmanlı Âlimi*, 88-89.

¹²⁹ Seyda Molla Abdulfettah Yazıcı ya da halk arasında meşhur ismiyle Seydayê Hecî Fettahê Hezroyî, h. 1310/ m. 1892 yılında Diyarbakır’ın Hazro ilçesinde dünyaya gelmiş ve 1975 yılında yine Hazro’da vefat etmiştir. Hazro Bölgesinin en meşhur alimlerinden biridir. Türkçe, Farsça ve Arapça şiirler yazan Seydayê Hecî, Klasik Kürt Edebiyatının son dönem temsilcilerinden Divan sahibi şairlerinden ve mutasavvıflarındandır. (DîwanaFethî (Edisyon, metn, kritik) / Fethî Divanı (Edisyon, metn, kritik), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bingöl Üniversitesi / Yaşayan Diller Enstitüsü / Kürt Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Bingöl-2017), 10.)

¹³⁰ İbrahim Halil Er, *Muhammed Emin Er Seyda Son Osmanlı Âlimi*, 91-92.

3.2.11. Siirtli Hafız Haydar Efendi'nin Yanında

Seyda Muhammed Emin Er, kıraat ilminde kendini geliştirmek istiyordu. Önceleri Mısır kurraları bu konuda ün sahibi oldukları için oraya gitmek istemişti. Ancak evlilik sonrası gidemeyeceği ortadaydı. Bunun üzerine Kıraat ilmini tahsil edebileceği bir hocanın arayışı içerisinde idi. Siirt'te bu konuda iyi hocaların olduğu kendisine bildirilince Seyda, Siirt'e doğru yola çıktı. Siirt'te Şeyh Mustafa isimli bir zat kendisine Hafız Haydar Efendi'yi tavsiye etti. "Bu alanda en uzman olan odur..." diyerek teşvik etti. Seyda Muhammed Emin Er, aynı zamanda Şeyh Mustafa'dan Taftazanî'nin "Şerhu'l-Âkaîd" isimli eserini kendisine okutmasını istese de Şeyh Mustafa, sağlık sorunlarını öne sürerek buna yanaşmaz. Hafız Haydar Efendi, hafızlığı çok güçlü idi. Diyanetin görevlendirdiği bir hoca idi. Pek çok hafız yetiştirmiş, Kuran ilimlerinde derinleşmişti. İmamlık yaptığı camide kendisine bir hücre tahsis edip okutmaya razı olur. Seyda Muhammed Emin Er, barınma sorununu halletmiştir ancak yiyecek tahsis eden kimse yoktur. Parası da bütün ihtiyaçlarına kâfi gelecek miktarda değildir. Bir ara dönmeyi düşünür ancak daha sonra sabretme yolunu tutar. Önceleri hocasından günde bir sayfa okumaktadır. Okuyuşunu beğenince kendisi günde bir cüz okur hocası da dinler. Karabaş Tecvidini tamamen ezberler. Hocası tecvit ilmini ve kıraat kurallarını tatbiki olarak bilir, çok güzel uygulardı. Hafız Haydar Efendi'nin yanında mahreçleri güzel olan Zeynelabidin isimli bir başka hafızdan da mahreçler konusunda istifade eder. Bu dönemde aynı zamanda Şeyhi Hazin'e müntesip Şeyh Şerafeddin Efendi'den de Şerhu'l-Âkaîd'ten dersler aldı. Siirt'te tahsiline devam ettiği dönem kendi tabiriyle her yönüyle bereketli olmuştur.¹³¹

¹³¹ A.g.e.,92-97.

3.2.12. Molla Sadreddin Yüksel¹³² ve Şeyh Muhammed Maşuk'un Yanında Norşîn'de

Seyda Muhammed Emin Er, 1951 senesinde Norşîn'e gelir. O dönemde şöhreti her yere yayılan alimlerden olan Molla Sadreddin Yüksel'in yanında bazı eserleri okuyup tahsilini ikmal ederek icazet almak istemektedir. Norşîn tam bir ilim merkezi ve aynı zamanda büyük tasavvuf şeyhlerinin yetiştiği bir belde idi. Seyda Muhammed Emin Er'in kendilerinden istifade ettiği pek çok hocası ya Norşîn'den icazet almış ya da oradan icazet alan hocalardan icazet alan kimselerdi. Bu yüzden eğitimini orada ikmal edip icazet alması onlarda da bir kalbi kırıklık oluşturmuyacaktı. Bu yüzden Norşîn'e gider. O dönemde Norşîn postnişini Şeyh Muhammed Masum Efendî'dir. Hatıratında kendisiyle arasında geçen diyalogu şöyle aktarmaktadır:

Norşîn'de orayı temsil eden Şeyh Masum'un yanına vardım. Şakacı bir zattı. Bana birçok soru sordu. Ben de cevabını verdim:

-Şeyhliğe mi geldin yoksa ilim öğrenmeye mi?

-İlim öğrenmeye.

-Molla Cami'yi okudun mu?

-Evet -Şerhi Şemsi okudun mu?

-Evet.

-*Muhtasaru'l-me'anî* ve *Cemu'l-cevâmi'i* okudun mu?

¹³² Molla Sadreddin Yüksel, 1920 senesinde Konya'da dünyaya geldi. On bir-on iki yaşlarında okumak üzere ailesinden ayrıldı. Kur'an-ı Kerim'i hatmedip, Arapça tedrisata başladı. Norşîn, Ohin ve bölgenin önemli ilim merkezlerinde ikmal eden Molla Sadreddin Yüksel, Baykan ilçesinin Havil köyünde Molla Muh-yiddin Efendi'nin (Ö.1988) yanında öğrenimini tamamladı. Norşîn medresesinde dersler verdi. 1945 yılında Said Nursi ile tanışıp mektuplaştı. 1952 yılında Said Nursî'yi bizzat Emirdağ'da birkaç defa ziyaret etti. Şeyh Ma'sum Efendi onu kendisine damat olarak seçti, 1951 yılında Şeyh Ma'sum'un kızı Sarete ile evlendi. Siirt'in Baykan ilçesi müftülüğüne tayin edildi. Bediüzzaman'ın talimatıyla, *İşaratü'l-İ'caz* tefsirini yayıma hazırlayıp bir takrizle birlikte Ankara'da yayımladı. Bir dönem fahri imamlık ve İstanbul vaizliği de yapan Molla Sadreddin Yüksel 1964 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından Kur'an-ı Kerim Meâl ve Tefsiri hazırlamakla görevlendirildi. Ancak proje yarım kaldı. 1966 yılı sonunda ailesini alarak İstanbul'a taşındı. Merhum Gönenli Mehmed Efendi'nin (Ö.1990) kursları ve İsmail Ağa Kur'an Kursu'nda talebelere hem Arapça hem İslâmî ilimler okuttu. Bu tarihlerde, Sultan Ahmed Camii eski imamlarından, Şeyh Muhammed Şefik Arvasi'den (Ö. 1970) teberrüken ilim icâzeti aldı. İstanbul müftülüğü ile Yüksek İslâm Enstitüsünde Tefsir dersleri okuttu. Arkasından pek çok eser bırakan Molla Sadreddin Yüksel 25 Aralık 2004 senesinde vefat etti. [Sadreddin Yüksel, <https://www.biyografya.com/biyografi/11413> , 06.02.2021.]

-Evet.

-Hacca gittin mi?

-Evet. -Evli misin?

-Evet.

-Tarikata girdin mi?

-Evet.

-Her soruya evet diyorsun, senin altında çok şeyler var!¹³³

Şeyh Muhammed Masum Efendi'nin medresesinde iki hoca vardır, Molla Abdülbaki ve Şeyh Muhammed Masum Efendi'nin oğlu Şeyh Muhammed Maşuk Efendi. Şeyh hazretleri, dersini bizzat Şeyh Muhammed Maşuk Efendi'nin vermesini emreder. Doğu medreselerinde en son okunan kitap olan *Şerhu'l-Âkaid* isimli eserin dörtte birini daha önce okuduğundan kaldığı yerden ders almaya başlar. Seyda Muhammed Emin Er, eseri incelikleri ile okumak istemektedir. Ancak hocası fazla detaya inmekten hoşlanmamaktadır. Norşîn'de bulunan Molla Sadreddin Yüksel hocaya kendisinden istifade etmek istediğini ifade eder. Molla Sadreddin Yüksel, Bediüzzeman'ın eserlerinden kendisiyle dersler yapmayı teklif eder. Seyda bu teklifi kabul eder ve Molla Sadreddin'in yanında Bediüzzeman'ın *İşâratu'l-i'câz*, *Zülfikar Mecmûası* ve felekiyat ilmi üzere yazılmış *Veciz* isimli eseri her birinden birer ders olmak üzere okumaya başlar.

Seyda Muhammed Emin Er bu şekilde tahsilini sürdürürken hocaları artık icazet için yeterli seviyeye geldiği kanaatine varırlar. Seyda, en az bir sene tahsil yapabilecek şekilde hazırlığını yapmış, ailesinin ihtiyaçlarını karşılayıp Norşîn'e gelmiştir. İcazet almadan önce biraz daha tahsil yapmak istediğini ifade eder. Hocaları artık icazet için gerekli şartların oluştuğunu, gerekli bütün tahsil ve okumalarını yaptığını bu yüzden ertelemeğin doğru olmayacağını söyler. Telgrafla kayıinvalidesinin hasta olduğu haberinin geldiğini, giderse bir daha fırsat bulup dönemeyebileceğini aktarırlar. Üzülerek de olsa icazet almaya razı olur. Hocası bizzat kendi cübbesini giydirir, sarık bağlar ve icazet için yemek ikram edilir. İcazet metninin bir kısmını hocası Seyda Şeyh Muhammed Maşuk, kalan kısmını ise Molla Sadreddin Yüksel okur. Bir yandan icazet almanın mutluluğu,

¹³³ İbrahim Halil Er, *Muhammed Emin Er Seyda Son Osmanlı Âlimi*, 102.

diğer yandan daha uzun süre tahsil yapamamanın üzüntüsü ile dönüş için yola çıkar.¹³⁴

3.3. Tasavvufî Hayatı

Seyda Muhammed Emin Er, henüz çocuk yaşlarında Tasavvufa ilgi duymaya başlamıştır. Bu hususta Rıhle dergisine verdiği bir röportajda şöyle der: *“Çocukken kendi kendime Osmanlıca öğrendim. Osmanlıca kitapları okumaya başladım. Müzekki’n-Nüfus isimli eser elime geçti. O kitap beni tarikata ısındırdı. Ondan sonra nerede bir şeyh görsem gidip ziyaret ederdim. O kitapta yazan şartları haiz bir şeyh bulamadığımdan dolayı tarikata girmiyordum. Zaten gerçek bir mürşid-i kâmil kibrit-i ahmer gibi nadir ve azizdir”*.¹³⁵

Seyda Muhammed Emin Er’i tasavvufla tanıştıran ve Anadolu İrfanında büyük izi olan Kadiriye tarikatı temsilcisi Eşrefoğlu Rûmî’nin *Müzekki’n-Nüfus* isimli eseridir. Seyda Muhammed Emin Er, eseri okuduktan sonra ciddi anlamda etkilenmiş, işittiği bütün şeyhleri ziyaret etmiş ve bu eserde zikredilen kâmil mürşidin vasıflarını ziyaret ettiği şeyhlerden arayarak intisap edeceği bir tarikat şeyhi bulmaya çalışmıştır. Ancak bu arayışı ilim tahsili ile hep içi içe olmuştur. Bu süreçte pek çok meşâyih ile görüşmesine rağmen ilk tarikat dersini Şeyh Ahmed Haznevî’den almıştır.

3.3.1. Şeyh Ahmed Haznevî’nin Huzurunda

Seyda Muhammed Emin Er, ilim tahsili için Suriye’ye yolculuk yapar. Önce kendisine ders okutacak bir hoca aramaktadır. O dönem Şeyh Ahmed Haznevî’nin şöhretinin her tarafa yayıldığı yıllardır. Hem Suriye alimlerinden hem de Türkiye alimlerinden kendisine pek çok intisap eden şahsiyet vardır. Kafiler halinde insanlar bütün zorluklara rağmen kendisini ziyaret etmektedirler. Seyda Muhammed Emin Er kendisini ziyaret maksadını ve serüvenini şöyle anlatır: *“Yaya olarak yola koyuldum. Yolda giderken; “Şeyh Efendi’den tahsilimi devam ettirebileceğim bir yere gönderilmemi isteyeceğim. Gönderirse tarikatına girerim. Aksi halde hakiki şeyh olmadığını anlar, tarikatına girmem” diye bir duygu kalbime geldi. Şeyh Efendi o zaman Hazne köyünde kalıyordu.”*¹³⁶ Seyda

¹³⁴ A.g.e., 103-105.

¹³⁵ Taasavvuf Soruşturması, Mülakat: Ömer Faruk Tokat, Muhlis Turan, Burak Ertürk, Rıhle Dergisi, Ocak-Haziran 2012.

¹³⁶ İbrahim Halil Er, *Muhammed Emin Er Seyda Son Osmanlı Âlimi*, 66.

Muhammed Emin Er, Hazneye varır. Şeyhin elini öperek sohbetini dinler. Yanında bulunduğu anda müşahede ettikleri ve kalbine gelen bazı düşünceleri şöyle ifade eder:

Mihrapta kendisinin sol tarafına beni oturttu. Sohbetine devam etti. Sohbetinde şöyle buyuruyordu: “Bir mürid şeyhine tamamıyla teslim olmazsa şeyhi Şah-ı Nakşibend olsa dahi ona fayda vermez. Bugünkü insanlar haramdan sakınıp vacipleri yaparlarsa eski insanların yaptıkları nafile ibadetlerden daha efdalamel etmiş olurlar.” Başını kaldırıp, yatsı namazı için gelip ayakta el bağlı duranları görünce oturmaları için işaret etti. İnsanların bu şekilde durmaları bana garip geldi. Sanki bir nevi ağılıktı. Yatsı namazı kılınıp Şeyh Efendi camiden çıkınca bir grup müridan arkasında el bağlayıp evine kadar refakat ettiler. Bu şekilde davranmak onların adetlerinden idi. Bu hal iki gayeye matuftu. Birincisi; varsa tavsiyelerini dinlemek, ikincisi; bazı sorular sorup istifade etmek. Bir sabah ben de refakatçi gruba katıldım. Evinin kapısına kadar şeyhin arkasından gittim. İçeri girmeden önce elini öpmek istedim elini çekti. “Hayırdır” dedi. Ben: Türkiye’den okumak için geldim. Fakat bu memleketin garibi olduğum için okuyacak yer (medrese) bulamıyorum. Şeyh Efendinin beni okuyacağım bir yere göndermesini istiyorum, dedim. Bana; niçin daha erken gelmedin? Dedi. Başka bir şey söylemeden içeri girip kapıyı kapattı. Oraya yakın bir köyde ders veren bir hoca vardı. Yanlış hatırlamıyorsam ismi Ubeydullah idi. Biraz da tarikata itiraz edenlerdendi. Onun yanına gitmek için yola çıktım. Fakat kalbime bazı hatıralar, düşünceler gelince geri döndüm Hazneye. O gece de Hazne’de kaldım.¹³⁷

Seyda Muhammed Emin Er, izinsiz köyden ayrılmıştır ancak anlaşılacağı üzere hâtır türü ehli tasavvufta hasıl olan haller onu geri döndürmüştür. Daha sonra yakın bir köyde ikamet eden Şeyh İbrahim Hakkı isimli başka bir zatın yanına gitmeye niyetlenir ancak bu haller yine onun gidişini engeller. Şeyh Hazretlerinden izin almadan gittiği için muvaffak olamadığını anlar. Şeyh Efendiden izin ister, ancak izin alamaz. En nihayetinde Şeyh Efendi kendisini Şeyh Abdurrezzak isimli alime havale ettiği müjdesini verir. Bu aslında kendisinin de arzuladığı bir şeydir. Molla Abdurrezzak Efendi kendisini talebeliğe kabul ettikten sonra orada kalıp tarikata girmesini kendisinden ister. Böylece ilk tarikat dersini Şeyh Ahmed Haznevî’den alır. Şeyh Efendi, kendisine bazı önemli

¹³⁷ A.g.e., 66.

tavsiyelerde bulunur ve ilk dersinde ona anlattığı şeylerden biri de rabıtaadır. Seyda Muhammed Emin Er, ilk teveccüh¹³⁸ ve sonrasında yaşadığı halleri şöyle aktarır:

pazartesi günü kimse bir şey yemeden kuşluk vakti camiye girildi. Perdeler çekildi. Gözlerin kapalı olması ikaz edildi. Şu uyarı yapıldı: Şeyh Efendi yanınıza gelip sizi sallarsa siz de muvafakat edip sallanın. Ağzınıza üfürürse ağzınızı açar nefesini yutarsınız, denildi. Bu hatırlatmalardan sonra Şeyh Efendi içeri girdi. Gözlerinizi kapatın Şeyh Efendi geliyor diye seslenenler oldu. Herkes gözlerini kapattı. Mihraptan Şeyhimizin sesini işitiyorduk. Evvela; “Medet ya Allah” dedi. Sonra; “Medet ya Resulullah” dedi. Ve Ebubekir-i Sıddık’tan başlayıp kendi şeyhi Hazret’e/Şeyh Muhammed Ziyaaddin Hazretlerine kadar sıra ile sâdâtı çağırıldı. Böyle çağırırken insanlar kendilerini tutamayıp ağlaşıyorlardı. Yüksek sesle ağlayan, bağırın çoktu. Daha sonra Şeyh Efendi müritleri teker teker gezerek, her birinin haline göre ya bir ayet ya bir hadis veya bir beyit söyledi. Şeyh Efendi ilk önce benim yanıma gelmişti. Bana geldiği andan itibaren bende öyle bir muhabbet oluştu ki tarif edemem. Bambaşka oldum adeta. İnsanlar gözleri kapalı olduğundan şeyhin geliş ve gidişini görmüyorlardı. Şeyhin geliş “medet” sözüyle anlaşılıyordu.¹³⁹

Seyda Muhammed Emin Er, bu ilk teveccühten sonra pek çok manevi haller yaşar. Ondaki aşk hali bir müddet daha devam eder. Öyle ki geceleri uyuyamaz, yolda karşılaştığı tesettürsüz kadınlar ona hayvanat gibi görünür. Bu durum onu ilim yolundan alıkoyar diye endişelenmeye başlar. Sürekli kafası tarikat ve virtleri ile meşguldür. Her halükârda ilim aşkı baskın gelir ve bu haller onu ilim tahsilinden alıkoyamaz.¹⁴⁰

Seyda Muhammed Emin Er’in Şeyh Ahmed Haznevî’yi son ziyareti ise hacdan dönerken olmuştur. Bu ziyaretinde de Şeyh Ahmed Haznevî’nin ilgisine mazhar olmuştur. Şeyh Ahmed Haznevî Hazretleri elini elinin içine alarak kendisine şu tavsiyelerde bulunur: “İnsan Nakşibendilerden keramet ümit etmemelidir. Keramet en büyüğü şeriat üzere, istikamet üzere yürümektir. Fıkıh’ta zayıf görüşlerle amel etmeyin. Caiz ise de amel etmeyin. Sefere gidildiğinde Şafiye

¹³⁸ Yönelme, öz alâka. Şeyhin Hakk’a, müridin mürşide yönelmesi, gönlünü ona bağlamasıdır. Nakşilikte muhabbet râbitasının bir şekli. Mürit, şeyhin ruhaniyetine muhabbet yoluyla teveccüh eder, teveccüh esnasında öyle bir istiğrak haline geçer ki, beşerî ve bedeni varlığından haberdar olmaz. Bu durumda şeyhin ruhaniyeti müridin batinında faaliyete geçip onun beşerî vasıflarını ortadan kaldırır, tedricen mürit, mürşidinin ruhanî vasıflarıyla sıfatlanır... Şeyhin müridine teveccühü, bütün manevi gücünü ve ruhanî tesirini müridin kalbi üzerine yoğunlaştırarak ona feyz akıtması, onu büyük bir manevi değişime uğratması. (Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, (İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012), 357.)

¹³⁹ İbrahim Halil Er, *Muhammed Emin Er Seyda Son Osmanlı Âlimi*, 69.

¹⁴⁰ A.g.e., 69.

göre cem caizdir. Fakat etmeyin. Çünkü Ebu Hanife'nin hilafı vardır. Namazı kısaltmak, Şafii Mezhebinde mecburi değildir, fakat siz kısaltın. Çünkü Ebu Hanife'nin hilafı vardır. Hilafıtan çıkmak ve riayet için kasredin. Bütün sünnetleri yapamamak kusur değildir. Fakat mümkün mertebe sünnete çok ittiba edin. Her zaman Allah'ı çok zikredin hatta tuvalette bile! Fakat tuvalette zikir kalp iledir, dil ile değil".¹⁴¹

Seyda Muhammed Emin Er burada şeyhinden sakal bırakmak için izin ister, şeyhi de rıza gösterir. Şeyh Ahmed Haznevî yanında yirmi gün daha kalmasını ister. Ancak iki defa kalmasını kendisinden istediği halde Seyda Muhammed Emin Er, kitaplarının olduğunu ve yol arkadaşlarının taşımaya yardımcı olacaklarını ifade ederek şeyhinden sefer için izin ister. Şeyh Ahmed Haznevî gitmesine izin verir. Seyda Muhammed Emin Er'in ifadelerinden anlaşılan odur ki Şeyh Ahmed Haznevî Hazretleri, Seyda Muhammed Emin Er'in hilafet için yeterli kıvama geldiği kanaatindedir. Israrla kalmasını istemesinin sebebi de kendisine hilafet verme arzusudur. Ancak Seyda Muhammed Emin Er bunu o esnada anlamamış ve seferde ısrarcı olmuştur. Şeyh Ahmed Haznevî'de niyetini açık bir şekilde izhar etmeyerek yolculuk izni vermiştir. Seyda Muhammed Emin Er, hilafet almasa dahi Şeyh Ahmed Haznevî Hazretlerinden tarikat verme izni almıştır. Şeyh Ahmed Haznevî kendisine tövbenin adaplarını ve tarikat vermenin keyfiyetini izah etmiş, özellikle tarikata girmek isteyen şayet kadınsa aralarında bir perde olmaksızın tarikat vermemesini ve asla bir arada bulunmamasını emretmiştir. Bu ziyaretten sonra Şeyhini bir daha ziyaret imkânı olmamış ve yakın bir zaman içinde Şeyh Ahmed Haznevî vefat etmiştir.

3.3.2. Şeyh Muhammed Sadaka'yı Ziyaret

Şeyh Muhammed Sadaka, aslen Medine eşrafından seyit bir zattır. Medine'de yaşadığı bazı sıkıntılar onun hicret etmesine sebep olmuş, o da Sultan Abdülhamit zamanında İstanbul'a gelmiştir. Bu vesile ile Sultan Abdülhamit ile görüşmüş ve bir müddet İstanbul'da yaşamıştır.¹⁴² Şeyh Ahmed Gümüşhanevî gibi önemli şahsiyetlerle görüşmüş olan Şeyh Muhammed Sadaka, Daha sonraları Silvan'da

¹⁴¹ A.g.e., 87.

¹⁴² Seyda, Hatıralarında Şeyh Muhammed Sadaka için Sultan Abdülhamit döneminde Şeyhülislamlık yaptığı bilgisini vermekte ancak biz dönemin Şeyhülislamı içerisinde Şeyh Muhammed Sadaka'ya dair bir bilgiye ulaşamadık. Şeyh Muhammed Sadaka ile alakalı aktardığı menkıbeler kendisinden Tasavvufi anlamda etkilendiğine işaret eder.

bir süre ikamet etmiş ve oradan da Suriye'ye hicret etmiştir. Gümüşhanevî Hazretleri ile ilk görüşmesinde Gümüşhanevî Hazretleri biraz gecikince kızmış, Gümüşhanevî Hazretleri gecikme sebebini şöyle izah etmiştir: “*Kusura bakmayın. Sakın Allah Resulü'nün yanından gelmiş misafirine kıymet vermiyor diye düşünmeyin. Benim Efendimiz (s.a.v) ile bir mülakatım vardı. Bu yüzden geciktim.*” Kendisi ile alakalı zikredilen menkıbelerden biri de şudur: Silvan'da ikamet ettiği zamanlarda, sabahları fırına gider ve ekmek alırdı. Daha sonra bu ekmeklerle şehrin tüm kedi ve köpeklerini doyururdu. Çok cömert bir zat idi. Haftada bir defa mevlid programı tertip eder, yemekler hazırlatır ve şehrin fakirlerine ikram eder ve onlarla sohbet ederdi. Suriye'de vefat etmiş, kendisi için bir türbe inşa edilmiştir. Yüz yaşına kadar evlenmemiş olan Şeyh Muhammed Sadaka, vefat etmeden az bir süre önce evlilik sünnetini yerine getirmeden ölmek için ani bir kararla evlenmiştir. Vefatından sonra dahi kerametleri menkuldür. Türbesinin bulunduğu yerde Müslüman ve Gayri Müslimler bir arada yaşamaktadır. Gayri Müslimlerden biri sarhoş bir şekilde türbesinin etrafında içki içip nara atarken, adamın ifadesine göre Şeyh Sadaka gözüne parmaklarını uzatmış ve adam ama olmuştur.¹⁴³

Seyda Muhammed Emin Er, Şeyh Muhammed Sadaka'yı ziyaretine vesile olan olay şöyledir: Diyarbakır'ın Silvan ilçesinin Halda köyünden biri, Suriye'nin Amud kentine Şeyh Muhammed Sadaka'yı ziyarete gelir. Türkiye'ye dönme niyetinde olan Seyda Muhammed Emin Er, dönmeden önce hem Şeyh Muhammed Sadaka'yı ziyaret etmek, hem de dönüş yolunda bu şahsın rehberliğinden istifade etmek ister. Şeyhin huzuruna varır. Şeyh Muhammed Sadaka'nın elini öper, meclisinde bulunur.¹⁴⁴

3.3.3. Muhammed Said Seyda el-Cezerî'ye İntisabı ve Hilafeti

Seyda Muhammed Emin Er hem ilmi hayatına hem de Tasavvufî hayatına yön veren pek çok rüya görmüştür. Şeyh Seyda el-Cezerî'ye intisap etmesi yönünde de gördüğü rüyalar işarette bulunmuş ve bu rüyaların işaret etmesiyle Seyda Muhammed Emin Er, Şeyh Seyda el-Cezerî Hazretlerine teveccüh etmiştir. Seyda Muhammed Emin Er, bu hususta gördüğü iki rüyayı hatıratında bizlere şöyle aktarır:

¹⁴³ Muhammed Emin Er, *Hatıralarım*, 75-76.

¹⁴⁴ Muhammed Emin Er, *Hatıralarım*, 75-77.

Bir Ramazan ayında sabah vakti, âdetim üzere bir cüz Kur'an okurken uyku bana galebe çaldı. Bir iki defa Kur'an elimden düştü. Ben de işrakı beklemeden uzanıp uyudum. Rüyamda Hz. Musa'yı gördüm. Tur-i Sina'ya gidiyormuş. Hz. Musa'nın Tur-i Sina'ya giderken bazı kimselerin kendisine birtakım tembihlerde bulundukları hatırıma gelince, kendisine dedim ki:

-Tur-i Sina'ya gidiyorsun, Rabbu'l-Âlemin'e benim hakkımda bazı şeyler mevzubahis et!..

Seyyidina Musa Aleyhisselam bunun üzerine bana dedi ki:

-Daha önce senin bahsin geçti. Bahsin geçerken Allah senden şikayetçi idi.

-Gücüm yettiği kadar Allah'ın emirlerini tutup yasaklarından sakınıyorum, acaba nedendir? Dedim. Hazreti Musa da dedi ki:

-Miskinlerle otur kalk. Tekebbür etme, büyüklenme!

Tam bu esnada uyandım.

Hazreti Musa ve Tur-i Sina ile alakalı bahisler pek çok tasavvufî eserde geçen bir konudur. Seyda Muhammed Emin Er'in tasavvufî anlamda ilk olarak tanıştığı ve kâmil bir mürşitte olması gereken özellikleri öğrendiği Eşrefoğlu Rûmî'nin *Müzekki'n-Nüfûs* isimli eseri de bu eserlerin en önemlilerinden biridir. Seyda Muhammed Emin Er, yukarıda da zikrettiğimiz üzere bu eserden çok etkilenmiş ve işittiği her şeyhi ziyaret etmiş ve bu eserden öğrenmiş olduğu kâmil bir mürşitte olması gereken özellikleri ziyaret ettiği şeyhlerde aramıştır. Rüyasında Hazreti Musa'dan almış olduğu "Miskinlerle ol!" nasihatini kendisi "Tasavvuf Erbabı ile ol!" şeklinde tevil eder. Daha sonra Şeyh Seyda Hazretleri de bu şekilde rüyasını tevil edecektir.¹⁴⁵ Miskin, Süreklilik ifadesi olarak miskin, sükûndan türemiştir. Yani miskin, ihtiyacın sükûna erdirdiği ve hareketini azalttığı kimsedir. Bu vasıfla, "Kişi sükunete erdi" denir.¹⁴⁶ Bu durumda Miskin, sûfî manasında anlaşılabilir. Seyda Muhammed Emin Er, bu rüyadan sonra kendisinde bir kibrin var olduğunu anlar. Medresede ders verirken küçük talebeleri okutmamakta, fakirlerden çok zenginlerle oturup kalkmaktadır. Bunu bir ilahi uyarı olarak telakki eder ve rüyasını bazı şeyhlere arz etmek ister. Ancak daha sonra nedense vazgeçer.

Şeyhi Şeyh Ahmed Haznevî vefat etmiş, arkasında halifeler bırakmıştır. Ayrıca Şeyh Ahmed Haznevî'nin de halifesi olduğu Norşîn'deki dergâhta da oturan

¹⁴⁵ A.g.e., 115.

¹⁴⁶ Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Editör: Zafer Erginli, (İstanbul: Kalem Yayınevi-2006), 678.

postnişinler vardır. Bir de o dönem de şöhreti günden güne bölgeye yayılan ve pek çok ilim erbabının teveccüh edip intisap ettiği Cizreli Şeyh Seyda Hazretleri vardır. Seyda Muhammed Emin Er, bunlardan hangisine intisap etmesi gerektiğine bir türlü karar veremez.¹⁴⁷ Bu hal üzere iken ikinci bir rüya görür:

Ramazan'ın yirmi ikinci günü, gördüğüm rüyadan birkaç gün sora idi. Sabah namazından sonra Kur'an okurken yine uykum bana galebe çaldı. Elimden Kur'an düştü, uyku iyice bastırınca uyudum kaldım. Rüyamda Cizreli Şeyh Seydâ'nın bize geldiğini gördüm. Oturması için ev tarafında döşek getirmeye gittim. Fakat ev bizim eve benzemiyordu. Bahçeli havuzlu çiçekli bir evdi. Kendi kendime: "İnsanın evi böyle olduktan sonra misafir ne kadar çok gelirse, kim gelirse gelsin mahcup olmaz." diyerek sevindim. Ev halkına da: "Şeyh Seyda" geldi diye seslendim. Döşeği alıp götürdüm. Şeyhin oturacağı odaya serdim. İkinci döşeği de getirmek için ev tarafına tekrar gittim. Şeyh Seydâ da arkamdan geldi. Saliha isimli kızımın başını okşadı. O esnada uyandım.¹⁴⁸

Seyda Muhammed Emin Er, ikinci ve daha açık olan bu rüyadan sonra intisap etmesi gereken Şeyhin Şeyh Muhammed Said Seyda el-Cezerî olduğunu anlar. Ramazan bittikten sonra ilk iş olarak Şeyh Seyda Hazretlerinin kaldığı Cizre ve Mardin arasında bulunan Serdahli/Bağlarbaşı köyüne doğru yola çıkar. Yolda kendisi gibi Şeyh Seyda Hazretlerini ziyarete giden bir yol arkadaşı bulur. Onun anlattığı menkıbeleri dinleyerek nihayet Şeyh Seyda Hazretlerinin bulunduğu Serdahli köyüne ulaşırlar. Şeyh Efendi ilk olarak kendisiyle beraber yolculuk eden yol arkadaşının rüyasını yorumlar. Şeyhi Şeyh İsmail, Şeyh Said hadisesinde katledilen şeyhlerdendir ve arkasından halife bırakmamıştır. Gördüğü rüyada bununla alakalıdır. Şeyh Seyda el-Cezeri yol arkadaşının rüyasını şöyle tabir eder: "Sizin tarikatınız inkıtaa uğramıştır. Rüyanızda gördüğünüz ipin kısa tarafının elinde olması bu mânâya gelir. Uzun kısmının benim elimde olması ise bana intisap edeceğine işarettir." Daha sonra ise Seyda Muhammed Emin Er'in rüyasını tabir eden şu ifadeleri kullanır: "Seyyidina Musa'nın miskin ve fakirlerden muradı, ehli tarikattır. Onlarla beraber olmanızı tavsiye etmiştir. Ben seni kardeşim olarak kabul ettim. Sensiz inşallah cennete girmeyeceğim". Seyda Muhammed Emin Er, birkaç gün daha orada kalır ve daha sonra gönül huzuruyla evine döner.¹⁴⁹

¹⁴⁷ Muhammed Emin Er, *Hatıralarım*, 116.

¹⁴⁸ A.g.e., 116-117.

¹⁴⁹ A.g.e., 119.

Seyda Muhammed Emin Er, bir süre sonra Şeyh Seyda el-Cezerî'yi ziyaret etme arzusuyla dolar. Şeyh Seyda Hazretlerinin Mardin'in Karkamış köyüne geldiğini işitir. Civardan büyük bir topluluk da onu ziyaret için oraya gelir. Köylüler Şeyh Seyda Hazretlerinin bir süre daha orada kalmasını arzu ederler ancak Şeyh Seyda Hazretleri, Seyda Muhammed Emin Er'i kastederek "sülûka girecekler var" diyerek bu teklifi reddeder. Serdahli köyüne ulaştıklarında Şeyh Seyda Hazretleri hemen sülûka girmesini ister. Yirmi beş gün sülûkta kalır. Bayram gelince, kalan günler bir dahaki seneye ertelenir. Şaban ayının on beşinde tekrardan sülûka girer. Kendisiyle beraber iki arkadaşı daha vardır. Sülûka¹⁵⁰ girdikleri yerde aralarında sadece perde vardır. Sülûk esnasında; yemeklerde hayvansal yağ olmayacak, namaz için kamet edildiğinde kimseyle konuşmadan namazlar cemaatle kılınıp yine konuşmadan sülûk yerine dönülecek ve sünnetler orada kılınacaktır. Ayak uzatılmayacak, uyku galebe geldiğinde ise oturarak uyunacaktır. Seyda Muhammed Emin Er, yirmi günde letaifleri tamamlar. Nefyi ispat keyfiyeti kendisine bildirilir. Ubeydullah isimli bir aracı vasıtasıyla sülûk esnasındaki letaifler ve yaşanan haller Şeyh Efendiye bildirilir. Kırk gün tamamlandıktan sonra sülûktan çıkar. Şeyh Seyda bir haftalık istihare neticesinde sülûka giren kişiler arasında sadece Seyda Muhammed Emin Er'e halifelik icazeti vermeyi teklif eder. İcazeti kendi eliyle yazar, yemek yenir ve cemaatin huzurunda cübbesini çıkarıp giydirir, başına sarık bağlar, bir kefiye ile de başını örter ve icazetini takdim eder. Daha sonra şu tavsiyede bulunur: "Her zaman başınız örtülü olsun". Böylece seyr-ü sülûkunu ikmal eden Seyda Muhammed Emin Er, ilmi icazetten sonra Tasavvufi ilimlerden icazet alarak irşad makamına geçer.^{151/152}

Seyda'nın İcazet Silsilesi

¹⁵⁰ Sülûk tabiri yöredeki sûfilerin dilinde halvet manasında kullanılır. Halvete girenlere sülûka girdi tabiri kullanılır.

¹⁵¹ A.g.e., 120-122.

¹⁵² İcazet'in yazılış tarihi Hicri 9 Şevval 1372, miladi 21 Haziran 1953 senesidir. İcazette silsile zikredildikten sonra Şeyh Seyda şöyle demektedir: "*Hamd alemlerin Rabbine olsun. Salat ve selam nebi ve resullerin efendisi, günahkarların şefaatçisi Efendimiz Muhammed'e, âline ve tüm ashabına olsun. Bundan sonra derim ki: Fazilet sahibi, ilmiyle amel eden alim, safi bir öz, derin bir sevgi sahibi olduğu yaşantısındaki hayır ve salahından apaçık olan cenabı Molla Muhammed Emin kardeşime (Nakşibendiye-i Hâcegâniyye tarikatinde) icazet verdim. Allah, O'nu muradında muvaffak kılsın, umduklarına rüştünü arttırarak ulaştırsın, kullarına sevdirdin...*"

Seyda Muhammed Emin Er, Şeyh Muhammed Said Seyda el-Cezeri, Şeyh Muhammed Nûrî, Şeyh Ömer ez-Zengânî, Mevlana Şeyh Halid Zü'l-Cenâheyn, Şeyh Abdullah ed-Dihlevî, Şeyh Şemsüddin Habibullah Cân-ı Cânân el-Mazhar, Şeyh Muhammed el-Bedvânî, Şeyh Muhammed Seyfuddin, Şeyh Muhammed Masum, İmam Rabbânî Şeyh Ahmed el-Farûkî es-Serhendî, Şeyh Muhammed el-Bâkîbillah, Şeyh Muhammed el-Havâceğî el-Emkînekî, Şeyh Derviş Muhammed, Şeyh Muhammed Zâhid, Şeyh Nasıruddin Ubeydullah el-Ahrâr es-Semerkindî, Şeyh Yakub el-Çerhî el-Hisârî, Şeyh Muhammed Alauddin el-Attâr, Şahî Nakşbend Muhammed bin Muhammed bin Muhammed el-Üveysî el-Buhârî, Seyyid Emir Külâl, Şeyh Ali Râmîtenî, Şeyh Mahmud el-Encîr Fagnevî, Şeyh Arif er-Riyûkerî, Şeyh Abdülhalık el-Gücdüvânî, Şeyh Yakûb Yusuf el-Hemedânî, Şeyh Ebî Ali el-Fadl bin Muhammed et-Tûsî el-Farmedî, Şeyh Ebû'l-Hasan el-Harakânî, Şeyh Ebû Yezid el-Bistâmî, İmam Cafer es-Sâdık, Kasım bin Muhammed bin Ebî Bekr es-Sıddîk, Selman el-Fârisî ra., Ebû Bekr Sıddîk ra., Muhammed sav., Cebrail as., Allah cc.¹⁵³

3.3.4. Said Nursî ile Görüşmesi ve Risale-i Nurlara Teveccühü

Bediüzzaman Said Nursî'yi görüştüğü tasavvuf büyükleri arasında zikretmemizin sebebi ehli tarik ile yakınlığı, Norşin dergâhı ve Kelâmî dergâhı ile olan münasebetleridir. Bu anlamda yaygın kanaatin aksine Bediüzzaman tarikatlar ile sürekli bir ilişki içerisinde olmuştur. Buna dair Sami Efendi, Bediüzzaman'ın kendisine has yöresel giyim tarzıyla Kelami Dergâhına arada Esad Erbilî'yi ziyarete geldiğini, Esad Efendiye sorular sorduğunu, aldığı cevaplardan etkilendiğini ifade için “Allahu Ekber” dediğini ve Esad Efendi'den Kadiri tarikatından ders aldığını ifade eder. Sami Efendi, Esad Efendi'nin Bediüzzaman ile alakalı şu sözlerini de aktarmaktadır: “*Bu genç, gençlere hizmetle görevli. İstikbalde gençlere iman davasında çok büyük hizmetler yapacak. Ama hala kendisi bunu bilmiyor, kendisine söylenmedi*”.¹⁵⁴

Seyda Muhammed Emin Er'in, Norşin'de Molla Sadreddin Yüksel ile görüşmesi ve ondan Risale-i Nur dersleri aldığını ifade etmiştik. Daha sonraları Bediüzzaman'ın talebesi Hulusi Bey'e bir mektup göndererek kendisinden Risale-

¹⁵³ İcazetteki isimlerin zaptında Seyda Muhammed Emin Er'in icazet metnindeki şekle bağlı kalındı.

¹⁵⁴ Mahmud Sami Efendi'den Hatıralar-2, Der: Mustafa Eriş, (İstanbul: Erkam Yayınları, 2015), 117.

i Nur Külliyyatından kitaplar talep etmiş, o da kendisini Mehmet Kayalar ve Bitlis'ten Manifaturacı Yusuf Efendi'ye yönlendirmiştir. Bu vesile Mehmet Kayalar kendisine “Sikke-i Tasdiki Gaybiyye” ve “Beşinci Şua” isimli risaleleri temin etmiş bir zamanlar İçişleri Bakanlığı da yapan Abdülkadir Aksu'nun babası Hacı Muzaffer Aksu'da kendisine “Mektubat” isimli risaleyi emanet olarak vermiştir. Seyda Muhammed Emin Er, Risaleleri mütalaa ederken Bediüzzaman'a muhabbeti ve saygısı artar ve her geçen gün Bediüzzaman'ı ziyaret etme aşkı kalbinde oluşur. Bu durumu Mehmet Kayalar ve yanında bulunanlar ile istişare eder. İstişarenin neticesinde gitme yönünde karar alırlar. Seyda Muhammed Emin Er ilk olarak Ispartaya gider. Burada Üstadın Eğirdir'e gittiği kendisine söylenir. Bunun üzerine Eğirdir'e Bediüzzaman'ın misafiri olduğu Çakmakçı Ali Cengiz Bey'e misafir olur. Ancak Bediüzzaman oradan da gitmiştir. Bunun üzerine o da Bediüzzaman'ın peşi sıra bu sefer de Barla'ya gider. Ancak Bediüzzaman'ı burada da yakalayamaz. Geldiği su motoruyla tekrardan Eğirdir'e döner. Eğirdir'de Ali Cengiz Bey'e varır ve oradan da bulduğu ilk otobüsle ilk geldiği yere Isparta'ya tekrardan varır. Isparta'da Nur Boya isminde bir mağaza vardır. Burası Bediüzzaman'a ziyarete gelenlerin uğradığı bir ticarethanedir. Bediüzzaman'ın talebelerinden Ceylan Çalışkan oraya gelir. Bu talebini kendisine iletince Bediüzzaman tarassut altında olduğundan gizliden kendisini takip etmesini ister. Böylece takip edilmediklerinden emin olarak nihayet Bediüzzaman'ın olduğu ev e varırlar. Üstadı odasında ziyaret eder. Bediüzzaman, sedirde yatmaktadır. Kendisine nereli olduğunu sorar. Diyarbakır'dan olduğunu öğrenince bölgeden bazı şahsiyetleri sorar. Daha sonra ziyaret maksadını sorar. Seyda hem kendisini ziyaret hem de bazı sorularına cevap bulmak için geldiğini ifade eder. Bediüzzaman, Risale-i Nurlara bakarsa belki sorularına cevap bulabileceğini ve rahatsız olduğunu söyler. Seyda Muhammed Emin Er, uzak bir yoldan ve pek çok sıkıntıyla ziyarete gelmişti. Bediüzzaman, halden anlayan bir zattır. Zübeyir Gündüzalp'ten bir minder ister ve baş ucuna sermesini söyler. Seyda'yı mindere oturtur ve Zübeyir'den de oturmasını, şayet sorularını anlamazsa izah etmesini ister. Seyda ilk olarak: “Bizim memlekette imamlık yapanlara halk zekât veriyor. Bundan şüpheliyim. Zekatla mı imamlık yapalım yoksa maaşla-ücret mukabili mi imamlık yapalım? Veya başka bir iş mi yapalım?” Bediüzzaman şöyle cevap verir: “Ücrette minnet vardır, vatandaşın

ücret almayın. Zekâta ise minnet yoktur. Zekâta zenginler vekil gibi, müstahaklar ise iyal gibidir. Minnet edecek durum yoktur. Yalnız pazarlık yapmayın, gönül de onlara bağlı olmasın. Mal Allah'ındır. Onların eli üzerinden, onların vasıtasıyla gönderiyor. Tevekkülü Allah'a yapın, zekâta değil. Talebelere ders verin. Başka sorun var mı?" Seyda, ikinci olarak şunu sorar: "Şeyh Seyda el-Cezerî bana tarikatla hilafet verdi. Ben kendimi ehil göremiyorum. Eğer bunda mesuliyet varsa özür göstereyim. Kabul etmeyeyim, dedim." Bu soru üzerine Bediüzzaman, Seyda'ya şeyhi ile alakalı bazı sorular sorar ve daha sonra şöyle der: "Ehli tarikat daha ziyade imanla alakadardırlar. Ben Şeyh Seydâ ile iki cihetle alakadarım. Hem selam ederim hem de tebrik ederim. Ehli tarikat daha ziyade imanla alakadardırlar. Sana vermiş olduğu vazifeyi yap. Fakat hediye kabul etme. Hediye hilafî şeriat değildir. Fakat ihlas yoktur. İktisat edin. Başka sorun var mı?" Seyda son olarak şu soruyu sorar: "Ulumu Arabiyi bitirdim. İcazet aldım. Bundan sonra ne yapayım?" Bediüzzaman şöyle der: "Ben seni has talebelerimden kabul ettim. Ders verin. Risale-i Nuru okutun. Risale-i Nur bana hacet bırakmamış. On beş gün seni misafir etmek isterdim, fakat üzerimizde ağır baskı var. Bilseler ki şarktan bir alim gelmiş, inceden inceye tahkikata başlarlar. Ben zaten ziyaretçi kabul etmiyorum." Elini öptüm. O da benim elimi öptü.¹⁵⁵ Bediüzzaman, Seyda'ya Urfa'ya götürmek üzere iki kitap verir, Seyda emaneti yerine ulaştırır.¹⁵⁶

Seyda Muhammed Emin Er, bizzat Bediüzzaman'ı ziyaretin yanında aynı zamanda Şeyhi Şeyh Seyda ile Bediüzzaman arasında bir nevi elçilik vazifesi de icra etmiştir. Bu vazifeyi yerine getirme adına öncelikli olarak Bediüzzaman'ın selam ve tebrikini ilk olarak bir mektupla Şeyh Seyda Hazretlerine iletir. Bilahare de kendisi bizzat ziyarete giderek Bediüzzaman'ın sözlerini aktarır. Şeyh Seyda Hazretleri aktardığı iki kelimeye pek çok manalar verir ve daha başka ihtimallerde olduğunu söyler. Çevresinde bulunanların sual etmeleri üzerine; Risale-i Nur okumalarını, Risale-i Nur medreselerini ziyaret etmelerini, hatta güç yetirebildikleri takdirde Üstadı bizzat ziyaret etmelerini söyler. "*Güç yetirebilseydim ben de gider, ziyaret eder ve duasını alırdım*" der. Etrafındaki müritler çekincelerini ifade etmek için; Bediüzzaman'ın öğrencilerinin kendisi

¹⁵⁵ Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinin bazı yörelerinde yaygın bir adettir. Bu adete göre küçük büyüğün elini saygısını izhar için öper, buna mukabil büyükte küçüğün elini sevgisini izhar için öper.

¹⁵⁶ Muhammed Emin Er, *Hatıralarım*, 125-129.

için Mehdi dediklerini söyleyince de şu cevabı verir: “*Hadislerin zahirine göre Mehdi-i Muntazar değildir. Fakat selef-i salihin ulemaları gibi bir alimdir. Cenabı hak asrımızda onu göndermiştir. Bazı Firavunların Musa’sıdır. Biz de sizin gibi imanlılara “Mus-â” gibiyiz. Biz namaz kılmayanlara: “Namaz kılın” içki içenlere: “İçmeyin” deriz. Muhataplarımız müminlerdir. Bizim vazifemiz böyledir. Onun vazifesi öyledir. Herkes vazifesini yapmış oluyor*”.¹⁵⁷

Bediüzzaman, bir süre sonra vefat eder. Şeyh Seyda, Bediüzzaman’ın vefat ettiği zamanda bir anda ortadan kaybolur. Bu kayboluş hikayesi de birkaç canlı şahitten farklı bir şekilde nakledilmektedir. Şeyh Seyda bir süre ortadan kaybolmuş ve daha sonra ziyaretine gelen askeri bir araçla halifelerinden Şeyh Halil Serdêfi’nin yanına gittiği anlaşılmıştır. Bu hususta Şeyh Halil Efendi’nin müritlerinden Molla Ali Turan Hoca kendisiyle yaptığımız mülakatta şunları ifade etmiştir: “*Şeyh Seyda Hazretleri, ailesiyle ilgili yaşadığı bir sıkıntıdan dolayı kendilerinden darılmış ve ziyaretine gelen bir binbaşının aracı ile Midyat’a halifelerinden Şeyhimiz Şeyh Halil’in yanına gelmiş.*” Ancak Şeyh Seyda Hazretlerinin müritlerinden olan dedemin anlattıklarına göre vakıa şu şekilde gerçekleşmiştir: “*Şeyh Seyda Hazretleri, Bediüzzaman Hazretlerinin Urfa’ya geldiğini işitir. Bunun üzerine kendisiyle görüşme arzusu içine doğar. Bu niyetle yola çıkar. Midyat’ın Serdêf köyüne ulaşınca vefat haberini alır. Bunun üzerine Şeyh Halil Efendi’yi kastederek şöyle der: “Bediüzzaman kendi Halil’ine vardı biz de kendi Halil’imize vardık.*” Şeyh Seyda Hazretleri bu seferden dönünce Seyda Muhammed Emin Er kendisine şu soruyu sorar: “*Şeyhim, senin bu seferin her zamanki seferlerin gibi değildi. Kimseye haber vermeden gittin ve çabuk döndün.*” Bunun üzerine kendisi şöyle dedi: “*Bediüzzaman’ın ruhunu mevtalar içinde gördüm. Vefat ettiğini anladım. Kendimi tutamadım. Onun için böyle dolaşıp döndüm.*” Seyda Muhammed Emin Er’in de aktardıklarından Şeyh Seyda Hazretlerinin bu fevri şekilde gerçekleşen seyahatinin arkasında iki ihtimal vardır: Bunlardan birincisi; Bediüzzaman Hazretlerinin Urfa’ya gelişi ile ona ulaşma arzusudur. İkincisi; Bediüzzaman Hazretlerinin vefat haberini işitince üzüntü sebebiyle ne yapacağını bilemez bir halde yollara düşmüştür. İkinci seçenek, cezbe halinin kendisinde sık müşahade edildiği Şeyh Seyda Hazretlerinin haline daha uygun düşmektedir.

157 A.g.e, 129.

3.3.5. Prof. Dr. Mahmud Esad Coşan ile Görüşmesi

Seyda Muhammed Emin Er, 1961 senesinde Şeyh Seyda Hazretlerinin emri ile Gaziantep ilinin Nizip ilçesine bağlı Kıratlı/Kertişe köyüne imam olarak gider. Seyda Muhammed Emin Er, bir gece rüya görür. Rüyasında: Kabe'nin yıkık ve harap bir hale geldiğini görür. Bunun üzerine endişelenir ve rüyasını şeyhine açar. Şeyh Seyda Hazretleri rüyayı şöyle yorumlar: *“Bu rüya senin üzerine yeni bir rüya yüklemektedir. Sen Gaziantep tarafına gitmelisin.”* Bu rüya üzerine Seyda Muhammed Emin Er Gaziantep'e taşınır. Kertişe köyünde hiç beklemeden hizmete girer. Kısa sürede köy büyük bir manevi terakki elde eder. Burada yetiştirdiği ilim talebelerinden bir kısmı icazet alacak seviyeye ulaşır. Köyde minareli bir cami inşa eder. Seyda Muhammed Emin Er'in siyaset ile ilk ciddi teması da Gaziantep de olmuştur. Merhum Necmettin Erbakan Antep'i seçim için ziyaret ederken seçim otobüsünün üstüne çıkarak açıktan kendisine destek verir. Daha sonraları Başbakanlıkta düzenlenen ve büyük bir infiale yol açan iftara da iştirak edecektir. Daha sonra hanesini köyden Gaziantep merkeze taşır. Burada da imam, müezzin ve öğretmenlere Diyanet sitesinde ilmi dersler okutur. Resmi imam olarak atanır ve on dört sene resmi görevden sonra yaş haddinden emekli olur.¹⁵⁸

Gaziantep'te iken iki önemli hadise yaşanır. Bunlardan birincisi: Şeyh Seyda Hazretlerinin oğlu merhum Şey Muhammed Nurullah el-Cezeri Antep'te ziyaretine gelir. Yurt dışına gitmesini ısrarla kendisinden ister. Şayet yurt dışına tebliğ ve irşat amaçlı gitmezse vebal altında kalacağını ifade eder. Şeyh Muhammed Nurullah, Seyda Muhammed Emin Er'den söz alıp pasaportunu çıkarana kadar Cizre'ye dönmez.¹⁵⁹ Yaşanan ikinci olay ise İskenderpaşa Dergâhı postnişini Mehmed Zahid Kotku Hazretlerinin damadı ve kendisinden sonra halifesi Prof. Dr. Mahmut Esad Coşan Gaziantep'e gelir. Seyda Muhammed Emin Er, kendisini ziyaret eder. Prof. Dr. Mahmut Esat Coşan, Seyda'nın ilmi yetkinliğine hayran kalır. Daha sonra bu hayranlığını şu cümlelerle ifade edecektir:

¹⁵⁸ İbrahim Halil Er, *Muhammed Emin Er Seyda Son Osmanlı Âlimi*, 136.

¹⁵⁹ Şeyh Muhammed Nurullah Cezeri, irşat amaçlı pek çok seyahatler yapmıştır. Dedem Seyyid Molla Muhammed Emin Varol'dan işittiğime göre Gaziantep'e de bu tarz irşat için ziyaretler yapar. Vefat etmesine sebep olan trafik kazası da böylesi bir seyahatte iken gerçekleşir.

Mehmed Emin Er Hocaya birisi bir soru soruyor. Soruyu anlıyor bir kere. Sorulan soruyu güzel anlıyor. Orası muhakkak. Ne maksatla niçin sorulduğunu dinliyor ve diyor ki: “Bu konuda mesela yedi görüş vardır, yedi mezhep vardır. Şianın görüşü şudur, delilleri budur, Vehhabiler şöyle diyor, falancalar böyle diyor, filanca böyle diyor...” Bir kere bütün görüşleri kendi imkânı dairesinde (tabi her insanın kabiliyeti sınırlıdır) tespit etmiş oluyor. Sünni, Şîî, Haricî, Zahirî... vs. neyse hangi mezheptense onları tespit ediyor. Sonra hangisi haklı? Şia mezhebi şu noktada yanlışlar yapmıştır, her ne kadar şu hadisi esas olarak almışsa da o hadisin şu kelimesini, o ayetin şu kelimesindeki şu harekeyi değerlendirmesi şu bakımdan yanlış olduğundan şurası şöyledir, ona falanca alim şöyle cevap vermiştir, falanca böyle cevap vermiştir. Filancaların görüşü aşırıdır, şu hadise dayanıyorlar ama o hadisin senedi zayıftır. Falancalar ona karşılık şu hadisi rivayet etmişlerdir... diye çok hoşuma giden bir metodu ve üslubu var.¹⁶⁰

Prof. Dr. Mahmut Esat Coşan: “Sizi Ankara’ya dâvet ediyoruz, Ankara’ya gelerseniz çok iyi olur. Şu an iki yüz kadar yüksek tahsil yapan talebe var, yanında okurlar. Bu sebeple Ankara’ya gelmeni isteriz” diyerek Ankara davetini iletir. Seyda Muhammed Emin Er teklifi ne kabul etmiş ne de reddetmiştir. Daha sonra Seyda Muhammed Emin Er oğlu Mehmet Fadlullah’ın Ankara’daki evine misafir olmuş, aynı teklif Esat Hoca’nın öğrencilerinin başkanı olan Kemal Bey tarafından da kendisine iletilince Seyda Muhammed Emin Er, bu ısrarlı talebe cevap vermediği takdirde mesul olabileceğini düşünerek teklifi şartlı kabul etmiştir. Buna göre; Seyda Muhammed Emin Er öğrencileri bir ay okutacak kendilerinde arzu ettiği kararlılığı görürse teklifi tam anlamıyla o zaman kabul edecektir.¹⁶¹

Seyda Muhammed Emin Er, öğrencilerin performansından memnun kalır. Öz Elif Sitesinde kendisine bir daire tutulur. Daha sonraları Mahmut Esat Coşan Hoca bu sitenin yanında “Fıkıh Enstitüsü” adını verdiği müstakil bir bina inşa ettirir. Benzeri bir bina da İstanbul da “Hadis Enstitüsü” ismiyle inşa edilmiştir. Seyda Muhammed Emin Er, Fıkıh Enstitüsünde Fıkıh, Hadis ve Akaid dersleri okutur. Bunun yanında “İslam Dergisi” kendisiyle fıkıh temalı röportajlar yapar. Bir süre sonra öğrencilerin işlerini yöneten Kemal Bey gidip başka sebeplerin de üzerine eklenmesi üzerine eski istikrar bozulur. Öğrenciler bir kaynağı bitirmeden başka bir kaynağa geçmek istemek ve derslere karşı gevşek bir tavır içine girmektedirler. Seyda Muhammed Emin Er bunun üzerine daha önce planladığı

¹⁶⁰ İbrahim Halil Er, Muhammed Emin Er Seyda Son Osmanlı Âlimi, Arka Kapak.

¹⁶¹ A.g.e., 140.

ancak Fıkıh Enstitüsünde ders okutmaya başlamasından ötürü ertelediği yurt dışı seyahatlerinin zamanının geldiği kanaatine varır.¹⁶²

3.3.6. Mehmet Zahid Kotku ile Görüşmesi

Seyda Muhammed Emin Er, Mehmed Zahid Kotku ile Hacda iki-üç defa görüşmüştür. Türkiye’deyken kendisine mektup yazmış ve bazı soruları için cevap istemiştir. Mehmed Zahit Kotku, sorularının cevabı için Seyda Muhammed Emin Er’i Muhyiddin İbni Arabî’nin meşhur “Fütuhât-ı Mekkiyye” isimli eserine yönlendirmiş ve “seninle yüz yüze görüşürsek daha iyi olacaktır” demiştir. Seyda Muhammed Emin Er, bu davete icabet eder. İstanbul’da kendisini ziyaret eder. Seyda, hatıratında bu görüşme hakkında herhangi bir detay vermez. Görüşmede kendisine daha önce sorduğu sorularla alakalı olarak herhangi bir cevap istememiş, öyle anlaşıyor ki Mehmed Zahit Kotku hatırlamamış olacaktır ki bu sorulara cevap vermemiştir. Seyda Muhammed Emin Er Mehmed Zahit Kotku Hazretlerinin halinden etkilenir ve bunu şu şekilde ifade eder:

Merhum Şeyh Muhammed Zahid Efendi’nin istikameti şeriatı uygundu. Nasıl ki kıyafeti, biçimi her hali tamamıyla şeriatı uygundu. “İnsandan sorma, ona mülahazet edenlere arkadaşlarına bak” derler. Bugün çeşitli yerlerde Avrupa’da, Amerika’da, Hindistan’da, Malezya’da, Riyad, Mekke ve Medine’de şeyh efendinin mensupları elhamdülillah hepsi şeriat adabıyla yaşıyorlar. Her gittiğimde onlara misafir oluyorum, beraber kalıyoruz hatta hane halkı tamamıyla şeriatın emrettiği gibi yaşıyorlar. Bu bid’atlere sapmadan yaşayış; onun himmetine delalet ediyor. Büyüklük bakımından bu kafidir. Her şeyden daha ziyade burada şuurlu insanlar, tahsilli insanlar, profesör, doktor, mühendisler vardır ki; başka bir meşrepte o kadar göremezsiniz. Bazı kimseler binlerce cahil insanları etrafına toplar ama böyle tahsilli kimselere herkesin gücü yetmez.¹⁶³

Seyda Muhammed Emin Er’in gerek Mehmet Zahid Kotku hayatta iken gerekse vefatından sonra İskenderpaşa Cemaatiyle ilişkileri ilmi ve irfanî hizmetler çerçevesinde devam etmiştir.

3.3.7. Mahmud Sami Ramazanoğlu ile Görüşmesi

Seyda Muhammed Emin Er’in görüştüğü tarikat büyüklerinden biri de Mahmud Sami Ramazanoğlu Hazretleridir. Biyografisi ile ilgili bilgilere giriş kısmında temas ettiğimiz merhum Mahmud Sami Ramazan oğlu ile alakalı hatıralarında şunları ifade etmektedir:

¹⁶² A.g.e., 141.

¹⁶³ A.g.e., 278.

Malumdur ki Sami Efendi'yle de görüştük. Bir defa İstanbul'da, iki defa da Medine'de bir araya geldik. Kendisi uzun müddet Hicaz'da kaldı. Orada da güzel hizmetlerde bulundu, vakıflar kurdu. İşrak vaktine kadar Ravza'da kalırdı. İşrak namazını kıldıktan sonra evine dönerdi. Evinde iki defa kahvaltı yaptık. Bir defasında da ikindi üzeri ziyaretine gittim. Tasavvufla ilgili ayetleri okuyup mânâlarını verdi. Çok fazla konuşmazdı.¹⁶⁴

Seyda Muhammed Emin Er'in Sami Efendiyle görüştüğünde şüphe yoktur. Bununla beraber hatıratında zikrettiği üzere tasavvufi anlamda istifade ettiği de apaçıktır. Ancak Sami Efendi'nin halifesi olup olmadığı tartışmalıdır. Recep Şentürk, tarafından yayına hazırlanan “El-Muhtârat Min Mektûbâtı'l-İmâm Rabbânî es-Serhendî” isimli Seyda Muhammed Emin Er'in İmâm Rabbânî Hazretlerinin Mektûbat'ından yaptığı seçkilerden oluşan eserin biyografi bölümünde Tasavvuf'ta şeyhleri arasında üç isim zikredilmektedir.

1. *Şeyh Ahmed Haznevî,*
2. *Şeyh Muhammed Said Seyda el-Cezerî,*
3. *Şeyh Mahmud Samî Ramazanoğlu.¹⁶⁵*

Bunun yanında Selim İç tarafından hazırlanan “Mahmud Sâmi Ramazanoğlu'nun hayatı, eserleri ve tasavvufi görüşleri” başlıklı yüksek lisans tezinde de Seyda Muhammed Emin Er, Sami Efendi'nin halifeleri arasında zikredilmektedir.¹⁶⁶ Seyda'nın Sami Efendi'nin halifesi olduğuna dair bir bilgi elimizde mevcut değildir. Seyda Muhammed Emin Er, Sâmi Efendi ile olan görüşmesini şu şekilde aktarmaktadır:

Kendisini ziyaret etmek istedim. Evvela Mustafa Alemdar'la görüşmem gerektiği söylendi. Kendisine “Şeyh Efendi ile görüşmek istiyorum” dedim. Sabah namazına Ravza'da Ashab-ı Sûffa'ya gittim. Mübarek orada oturmuş duruyordu. Namazdan sonra Peygamberimiz (sav)'in ziyaretine gitti. Biz de arkasından gittik. Bu arada konuşma yok. Daha sonra eve döndü. Yemekler sıralanmış, oturmaya işaret ediyorlar. Bana yaklaş diye işaret etti. Besmele çekerek yemeğe başladık. Kuşlar gibi çok az yiyordu. Dua okundu. Yemekten sonra ellerini yıkadı. Duha namazı kıldı. Beni çağırdı. “İstihare yap” dedi. İstihare ettim. Ertesi gün yine aynı yerde toplandık. “Sonra ben bir

¹⁶⁴ A.g.e., 279.

¹⁶⁵ Seyda Muhammed Emin Er, *El-Muhtârat Min Mektûbâtı'l-İmâm Rabbânî es-Serhendî*, Yayına H.z.: Recep Şentürk, (İstanbul, İSAR Yayınları, 2016), 20.

¹⁶⁶ Selim İç, “Mahmud Sâmi Ramazanoğlu'nun hayatı, eserleri ve tasavvufi görüşleri” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karabük Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 32-33.

şey görmedim” dedim. Ertesi gün tekrar istihare namazına yattım ve gördüm. Büyük bir halka ve ortada boş bir yer gördüm. Oraya gitmek istedim. Yanımda iki kişi var. Ben onlara dedim ki “Sami Efendi hakkında hayrette kalıyorum” Onlar “O’nun gibisi yoktur” dediler. Uyandım. Şafağa iki saat vardı. Abdest aldım, namaz kıldım. Aynı yere eve geldim. Beni çağırdı. Durumu söyledim. Ondan sonra bana iki koldan ders verdi. Biri Nakşibendî ikincisi ise Kadirî idi.¹⁶⁷

Seyda Muhammed Emin Er’in önceki detaylı olmayan ilk ifadelerini bu ikinci ifadeleri izah etmektedir. Hatıratında zikrettiğine göre: Sami Efendi Tasavvufla alakalı ayetleri okumuş ve manalarını izah etmiştir. İkinci ifadelerde ise Hem Nakşi hem de Kadiri tarikten dersler verdiğini ifade etmektedir. Buradan anlaşılan odur ki: Sami Efendi, bazı Tasavvufî ayetleri Seyda Muhammed Emin Er’e okumuş, Nakşi ve Kadiri tarikatlarının esaslarını kendisine izah etmiştir. Konuyla alakalı hiçbir yerde Sami Efendi’nin kendisine hilafet verdiğine dair bir kayıt mevcut değildir.

Selim İç’in Sami Efendi üzerine yazdığı tezdeki hatalardan biri de Seyda Muhammed Emin Er’in Şeyh Ahmed Haznevî’den tasavvufî icazet aldığıdır. Seyda Muhammed Emin Er ilgili bölümde de zikrettiğimiz üzere sadece kendisinden vekalet almıştır. Aslında Şeyh Ahmed Haznevî’nin Seyda Muhammed Emin Er’in icazet alarak halifesi olmasını arzuladığı ifadelerinden anlaşılmaktadır. Ancak Seyda Muhammed Emin Er’in Şeyhin kalma isteğini kabul etmemesi üzerine bu gerçekleşmemiştir. Seyda Muhammed Emin Er’in Tasavvufta icazet aldığı tek şahıs Şeyh Muhammed Said Seyda el-Cezerî Hazretleridir. Şeyh Ahmed Haznevî Hazretlerinden ise vekalet almıştır. Sami Efendi’den ise Nakşi ve Kadirî tarikatı üzere ders almıştır ancak hilafet aldığını gösteren bir vesika bulunmamaktadır. Kendisiyle görüştüğümüz Seyda’nın oğlu İbrahim Halil ER, Seyda’nın diğer şeyhlerden de hilafet aldığını ancak bu hilafetin teberrüken olduğunu ve bunun şeyhler arasında var olan bir uygulama olduğunu ifade ettiler.

3.3.8. Muhammed Emin Er’in Görüştüğü Diğer Tasavvufî Şahsiyetler

Seyda Muhammed Emin Er, dönemin yaşayan bütün büyük tasavvufî şahsiyetleri ile bir şekilde ilişki içerisinde olmuştur. Bunlardan biri Mahmud Ustaosmanoğlu’dur. Kendisiyle alakalı şunları ifade eder: “Mahmut Efendi çok sağlam bir kişidir. Gayretlidir. Kendisiyle çok defa görüşmelerimiz olmuştur.

¹⁶⁷ Haz: İbrahim Halil Er, *Muhammed Emin Er ile Söyleşiler*, s.255-256.

Mahmut Efendi'yle ilk görüşmemiz damadımız Cemil Hoca sayesinde oldu. Damadımız ona intisaplıydı. Biz de bir gün köyden İstanbul'a geldiğimizde kendisini ziyaret ettik. Böylece aramızda dostluk başladı."¹⁶⁸ Seyda Muhammed Emin Er'in ifadelerinden de anlaşılacağı üzere Seyda Muhammed Emin Er, Antep'te köyde imamlık ve irşat vazifesini yaparken İstanbul'a damadı olan Cemil Efendiye ziyarete gelmiştir. Cemil Efendi, Mahmut Ustaosmanoğlu'nun müridi idi. Bu vesile ile kendisiyle görüşmüş ve aralarında bir dostluk başlamıştır. Daha sonraları farklı zaman ve vesileler ile kendisiyle görüşmeye devam etmiştir.

Seyda Muhammed Emin Er'in görüştüğü dönemin önemli Tasavvufi şahsiyetlerinden biri de Şeyh Muhammed Râşid Erol Hazretleridir. Şeyh Muhammed Râşid Erol Hazretleri, Şeyh Ahmed Haznevî'nin halifesi olan Şeyh Abdülhakim Hüseyinî Hazretlerinin oğlu ve ondan sonra Menzil Dergah'ının postnişinidir. Seyda Muhammed Emin Er, Şeyh Muhammed Râşid Erol ile alakalı şunları ifade eder: *"Menzil'e yanına çok giderdik. Ankara'ya sürgüne geldiğinde de görüştük. Takva sahibi iyi birisiydi. Hatta daha sonra Ankara'ya taşındığımızda da onunla görüşmelerimiz devam etmiştir. Onun Ankara'ya zorunlu ikamete tabi tutulduğu sırada da ziyaret ederdik. Mütevazi bir insandır*".¹⁶⁹ Seyda Muhammed Emin Er'in ifadelerine göre Menzil Köyüne Şeyh Muhammed Râşid Erol Hazretlerini ziyaret maksatlı mükerreren gitmiştir. Seyda Muhammed Emin Er, Gaziantep'ten Ankara'ya Fıkıh Enstitüsünde talebe okutmak üzere geldikten sonra da kendisiyle görüşmüştür. 12 Eylül Darbesinden sonra Şeyh Muhammed Râşid Erol, Ankara'da zorunlu ikamete tabi tutulmuştur. Ankara'da zorunlu ikamete tabi tutulduğu dönemde de Seyda Muhammed Emin Er, bütün risklerine rağmen Şeyh Muhammed Râşid Erol Hazretlerini ziyaret etmeye devam etmiştir. Daha önceleri Bediüzzaman'ın ağır baskı ve takip altında bulunduğu zamanda dahi Seyda Muhammed Emin Er bütün risklerine rağmen kendisini ziyaret etmiştir. Benzeri bir durum aynı ağırlıkta olmasa bile Şeyh Muhammed Râşid Erol Hazretlerini ziyareti esnasında da mevzubahistir. Bu Seyda Muhammed Emin Er'in aynı zamanda cesaretini de ortaya koyan örneklerdir.¹⁷⁰

¹⁶⁸ İbrahim Halil Er, *Muhammed Emin Er Seyda Son Osmanlı Âlimi*, 279.

¹⁶⁹ A.g.e., 279.

¹⁷⁰ A.g.e., 279.

3.4. Seyahatleri

3.4.1. Avrupa

Seyda Muhammed Emin Er, pek çok yurtdışı seyahatler yapmıştır. Yaptığı seyahatlerin kronolojik tarihlerinin tespiti zordur. Buna binaen ilk seyahatlerini yaptığı Avrupa'yı başa aldık.

Seyda Muhammed Emin Er'in Gaziantep'te iken Şeyh Muhammed Nurullah el-Cezerî'nin kendisini yurt dışı seyahatlerine teşvik ettiği ve pasaport çıkarıp bu tavsiyesine olumlu cevap alıncaya kadar yanından ayrılmadığı hususunu geçen bölümlerde izah etmiştik. Seyda Muhammed Emin Er, özellikle Avrupa'daki gurbetçi Müslümanları ziyaret için sürekli teklifler alıyordu. Hem bu tekliflere müspet cevap vermek, hem de Türkiye dışında yaşayan Müslümanların ahvalini yakından görmek istiyordu. Seyda Muhammed Emin Er'in bu arzusunu öğrenen Avrupa'da da faaliyet yürüten bazı cemaatlerin Türkiye'deki sorumluları Seyda Muhammed Emin Er'i ziyaret etmiş ve Avrupa ziyareti esnasında yardımcı olabileceklerini ve kendi cemaatlerine ait yerleri tercih etmesini istemişlerdir. Seyda Muhammed Emin Er, ısrarlı bu tekliflere müspet cevap vermemiştir. O hiçbir cemaate bağlı olmadan her bakımdan ilminin gereği olarak bağımsız bir kimlikle bütün cemaatleri ziyaret etmek istiyordu. Zira bir cemaatin koordine etmesi ile giderse diğer cemaatlerde bir önyargı oluşabileceğini ve bu durumun Avrupa seyahatinde niyet ettiği Müslümanların tamamını ziyaret edip Avrupa'daki çalışmalarını tanıyacağı bir kapsayıcılıktan lokal bir hüviyete dönüşebileceğini kestirebiliyordu. Bu yüzden herhangi bir cemaatin daveti üzere değil Danimarka'da görevli olarak bulunan damadı Ömer İnci Bey'in daveti ile Avrupa'ya ilk seyahatini yapmıştır.¹⁷¹

Seyda Muhammed Emin Er'in ilk Avrupa seyahati kendisini davet eden damadının yaşadığı Danimarka'yadır. Uçağı Kopenhag'a iner. İlk görüşmesini Diyanet İşleri Başkanlığının Kopenhag'daki din müşaviri ile yapar. İlgi ve alaka ile karşılanır ve kendisinden buradaki büyük camide Cuma vaazı etmesi istenir. Seyda Muhammed Emin Er, "İslam'da Vahdet" temalı bir vaaz yapar. Kendisini ziyaret edenlerin, özellikle de gençlerin sorularını cevaplar, sohbet eder. Bu ziyaretleri esnasında parti, cemaat veya ülke ayrımı yapmadan Müslüman cemaatleri ziyaret eder. Olabildiği kadar bütün Müslümanlara ulaşmaya çalışır.

¹⁷¹ A.g.e., 142.

Bu çerçevede özellikle Türkiye Müslümanlarını Avrupa’da aktif olarak örgütsel bir şekilde temsil eden: Diyanet, Millî Görüş, Süleyman Efendi Cemaati, Cemaleddin Kaplan Grubu ve diğer teşkilatları ziyaret eder, sohbetler eder. Anlaşılan odur ki Seyda Muhammed Emin Er’in ilk vaazında olduğu gibi bu ziyaretlerinde belirlediği ana tema “Müslümanlar arası vahdet” konusudur. Akide-i Hayriye Cemiyetinde dersler verir. Seyda Muhammed Emin Er’in burada “Dom Kilisesi’nde” bir papazla aralarında İslamiyet ve Hristiyanlık üzerine bir münazara olur. Münazara, soru ve cevap şeklinde gerçekleşir. Hristiyanlıkta örtü ve hayvanın kesim şekli ile alakalı soru sorar. Papaz bu hususlarda dinlerinde bir hüküm bulunmadığını ifade eder. Seyda Muhammed Emin Er, İncil’de bulunan çelişkiler üzerine sorular sorar ancak tatmin edici bir cevap alamaz. Seyda Muhammed Emin Er, İncil’de Hazreti İsa’nın hüviyeti ile alakalı çelişkilere temas eder. Daha sonra ikinci bir oturum daha gerçekleştirirler. Bu oturumda da İncil’in tahrif olup olmadığı, Teslis, Hazreti Muhammed’in peygamberliğinin ispatı ile alakalı deliller konuşulur.¹⁷²

Seyda Muhammed Emin Er, bir Hristiyan din adamı ile yaptığı münazara ile Müslüman bir alimin İslam’ın müdafaası için sahip olması gereken müktesebatın boyutuna bir projektör tutmaktadır. Tartışmanın seyrinde özellikle Hazreti Peygamberin nübüvvetinin ispatında özellikle Risale-i Nurlardan istifade ettiği anlaşılmaktadır. Risale-i Nurları mütalaanın kendisine bu tarz münazaralarda güçlü bir altyapı ve muhakemenin yanında, istidlal ve hasmını ilzam kabiliyeti kazandırdığı anlaşılmaktadır. Bununla beraber İncil ve Tevrat’ı okuduğu, okumakla kalmayıp Hristiyan bir papaza karşı kendi kutsal kitaplarından ustaca istidlalde bulunacak kadar derinleştiği anlaşılmaktadır.

Seyda Muhammed Emin Er, şehir şehir bu seyahatlerini sürdürmüş ve gittiği her şehirde özellikle gençlere yönelik başta akaid temelli dersler yapmıştır. Seyda Muhammed Emin Er bu gözlemlerini örneklendirerek hatıratında aktarmaktadır. Avrupa ziyaretinde tarikata intisap eden pek çok kişi olmuştur. Seyda Muhammed Emin Er daha sonra Almanya vizesi alarak İsveç’e ve oradan da Almanya’ya gitmek ister. İsveç’e seyahat edip gezer. İsveç insanında olan intizam ve refahı takdir ederken sorduğu sorularla gençlerin çoğunun ahirete iman etmediğini görür.

¹⁷² A.g.e., 143.

Avrupa'nın genç nesli ülkelerinde yaşanan savaş ve çatışmalardan dini birinci derece sorumlu görmektedir. Seyda, savaşlarda dinin rolünü izaha gereksinim duyar, bu duruma üzülür. Almanya'da Millî Görüş Teşkilatından Ahmet Seferoğlu Hoca ve arkadaşları kendisini karşılarlar. Almanya'yı gezer, Almanya'da da cemaat ayrımı yapmadan tüm Müslümanları ziyaret etmeye gayret eder. Yirmi gün kadar kalır ve pek çok vaaz, sohbet ve ders yapar. Yaptığı dersler bantlara kaydedilir.¹⁷³

Seyda Muhammed Emin Er, Almanya'daki temaslarından sonra Londra'da bir konferansa davet edilir. 6-9 Ağustos 1986'da bu konferansa katılır. Konferansın konusu: “Sömürgecilik Döneminde Müslümanların Siyasî Düşünceleri” idi. Konferans Londra İslâmî Araştırma ve Planlama Enstitüsü tarafından tertip edilmektedir. Burada “Takva ve Sabır” konulu bir konuşma yapar. Burada edindiği tecrübelerden biri de pek çok İslam ülkesinden katılımcı ile temas kurması olmuştur. Böylece başta Mısır, Sudan ve Pakistan olmak üzere değişik coğrafyalarda yaşayan Müslümanları tanımış, ülkelerindeki rejimlerden gördükleri zulümleri dinlemiştir. Bu durum onun İslam alemini daha iyi tanınmasına yol açmıştır. Öyle zannediyoruz ki daha sonraki seyahatlerinde takip ettiği yol haritasını bu konferanstan sonra kafasında oluşturmuştur. Londra'da bazı camileri de ziyaret ettikten sonra Almanya'ya geri dönmüştür.¹⁷⁴

Seyda Muhammed Emin Er, Almanya'ya döndükten sonra Fransa'ya da gitmek ister. Vize almak zor olduğu için vizesiz bir şekilde Fransa'ya girer. Buradaki Müslümanlarda kendisine rağbet ederler. Gelip soru soranların sorularını cevaplar. Davet edenlerin davetlerine icabet eder, camilerde sohbetler yapar. Fransa'da akide üzerine dersler yapar. Süleyman Efendi Cemaatinin kurslarını ziyaret eder. Burada görüştüğü önemli şahsiyetlerden biri de son devrin önemli simalarından biri olan Prof. Muhammed Hamidullah'tır. Seyda Muhammed Emin Er, kendisini ziyaretiyle alakalı şunları söyler:

Kendisini görünce hayret ettim. Çok yaşlı idi. Bıyık, sakal karmakarışık kapıya kadar bizi karşıladı. Çalışma yeri çok dar bir yerd. Masa üzerinde kitaplar serili idi. Telefonu bile yoktu. Apartmanı da asansörlü değildi. Dört katı olan bir binanın bir dairesinde yalnızdı. Dört katı inip çıkıyordu. Sade ve mütevazı hali

¹⁷³ A.g.e., 150-152.

¹⁷⁴ A.g.e., 153.

beni çok etkiledi. Muhammed Hamidullah, yazdığı Fransızca tefsirden bahsetti. 17 baskı yaptığını söyledi. Fransa Müslümanlarının durumunu sordum, şu cevabı verdi: “Burada 60 bin civarında Fransız Müslüman olduğu tahmin ediliyor. Aralarında tek tük, samimi olmayan, farklı hesaplar ve çıkarlarla Müslüman olanlar vardır, ama sayıları çok azdır... Arayıp bularak Müslüman oluyorlar.” Kendisi vesilesi ile Müslüman olan pek çok kişi olmasına rağmen tevazu ve ihlasından hiç bahsetmedi. İslam alimleri hakkında bazı sorular sordum, (Cemalettin Afgani, Muhammed Abduh, Mevdûdî, Humeynî, İbni Teymiyye) hep aynı/masum değildir cevabını verdi. Daha sonraları 1997 senesinde New York’da ve daha sonra bir defa da kardeşinin oğlunun evindeyken ziyaret ettim... Hizmet ve ilmi çalışmalarından evliliğe vakit bulamayan, değerli bir araştırmacı idi, mekânı cennet olsun.¹⁷⁵

Seyda Muhammed Emin Er, Fransa’dan sonra Belçika ve Hollanda’yı da ziyaret eder. Buralarda da pek çok cami ve cemaati ziyaret eder, konferanslar verir. Danimarka’da yaptığı gibi burada da bir papazla münazara etmek ister. Bunun üzerine kendisini bir Üniversite rektörüne yönlendirirler. Bu şahıs bir ilahiyat profesörüdür. Burada da aralarında papazla yaptığı münazaraya benzer bir münazara gerçekleşir. Bu münazarada yaptığı istidlaller büyük önem arz etmektedir. Risale-i Nurların akli istidlal ve hasmı ilzam usulünü burada da kullandığı anlaşılmaktadır.¹⁷⁶

Seyda Muhammed Emin Er, daha sonraları da Avrupa’ya pek çok seyahatler yapmıştır. Buradaki en önemli faaliyetlerinden biri Hanofer İslam Merkezinde dersler okutmasıdır. Rabitetu’l-Alemi’l-İslâmî Hanofer İslam Merkezinde dersler vermek üzere kendisini görevlendirir ve kendisine bir maaş tahsisatı yapar. Hem kızlara hem de erkeklere yönelik dersler verir. 199’de bu merkezde: Tefsir, Fıkıh, Fıkıh Usulü, Arapça ve Akide dersleri okutur. Cuma günleri de bu merkezde aynı zamanda hutbe okur.¹⁷⁷

3.4.2. Amerika

Seyda Muhammed Emin Er, Avrupa seyahatinden sonra gitmek istediği yerlerin başında Amerika gelmekte idi. Almanya’da İngilizce bilen biriyle beraber Amerikan konsoloslukuna gider. Buradaki görevliler Amerika’ya hangi niyetle gittiğini, ne kadar kalacağını, mali külfetini kimin karşılayacağını vb. pek çok soru sorarlar. Seyda Muhammed Emin Er, Kalıcı gitmediğini seyahat etmek

¹⁷⁵ A.g.e., 15-156.

¹⁷⁶ A.g.e., 159-160.

¹⁷⁷ A.g.e., 256-257.

niyetiyle gittiğini, parasının olduğunu ifade eder. Niyeti daha az kalmak olduğu halde bir buçuk aylık vize talep eder. Daha az talep ettiği halde altı aylık ya da bir senelik vize verirler. Hem Seyda Muhammed Emin Er hem de orada bulunanlar bu duruma şaşırır. Seyda Muhammed Emin Er, uçakla sekiz saatlik bir yolculuktan sonra New York'a iner. Burada kendisini Dr. Tahir Bey ve bir grup arkadaşı karşılar. Bir gece New York'ta kalırlar ve daha sonra Troy'a giderler. Burada da Seyda Muhammed Emin Er büyük bir rağbet görür. Bu yüzden bir yol haritası çizerler. Buna göre; önce Detroit, Şikago, Washington ve oradan da New York'a gideceklerdir. Program tam olarak bir aylık hazırlanmıştır. İlk olarak Şikago'da Prof. Erdoğan Bey'e misafir olur. Camilerde kadınlarında katılımına açık vaazlar yapar. Sorulan sorulara cevaplar verir. Türkiye'den bir alimin oraya gitmiş olması oradaki Türk Müslümanları çok sevindirir. Buradaki Türkiyeli Müslümanlar ülkelerinden alimler ziyaret etmediği için din ile bağlarını koparmakla itham edilmekte ve kınanmaktadır. Seyda Muhammed Emin Er'in ziyareti bu cihetiyle Türkiyeli Müslümanlar tarafından büyük bir sevinçe karşılanmış ve iftihar vesilesi olmuştur. Seyda Muhammed Emin Er burada yaptığı vaazlarını Türkçe değil çoğunluğun anlayabileceği Arapça ile yapmaktaydı. Anlayamayan kimseler için vaazlar İngilizceye çevrilmekteydi. Seyda Muhammed Emin Er'den kesilen etlerin helalliği ile alakalı fetva istenir. Bunun üzerine Seyda Muhammed Emin Er bizzat kesim tesislerini ziyaret edip kesim aşamalarını gözlemler. Daha sonra kesilen etlerin helalliği konusunda kalbi tatmin olunca helalliğine dair fetva verir.¹⁷⁸

Seyda Muhammed Emin Er, Şikago'dan sonra Washington'a gider. Burada İranlılar tarafından alınıp havradan camiye çevrilmiş bir camiyi ziyaret eder. Caminin duvarlarına mezhebi görüşlerini yansıtan yazılar görünce üzüldür. Daha sonra Suudilerin bir okulunu ziyaret eder. Okulun müfredatını öğrenir ve eğitimleri işle alakalı gerekli dokümanları alır. Burada gözlemlediği şeylerden biri de Şiilik ve Vehhabilik arasındaki rekabettir. Burada bazı müzeleri ve kütüphaneleri ziyaret eder. Burada ziyaret ettiği bir camide karşılaştığı bir manzara ile alakalı hatırasını şöyle aktarır:

Sonra bir camiye götürdüler. Şehir içinde minareli bir cami idi. Bazı insanların içerde, bazı insanların da dışarıda namaz kıldıklarını

¹⁷⁸ A.g.e., 162.

*gördüm. Sebebini sorunca şu cevabı aldım: “Geçenlerde Mısırlı bir zat burada, ülkesindeki İslâmî hareketlerden bahsetti. Onu Mısır konsolosluğuna şikâyet ettiler. Ardından da onu yurtdışı ettiler. Onun fikrindekileri camiye sokmuyorlar. Onlar da dışarıda namaz kılıyorlar” dediler. Müslümanların dışlanması ne kadar üzücü... Amerika’da din serbest ama İslâm Devletinden bahsetmek veya bir İslâm devleti talebinde bulunmak yasak.*¹⁷⁹

Seyda Muhammed Emin Er, burada bir üniversiteyi de ziyaret eder. Burada tanıştığı Malezyalı Müslümanlardan Malezya’nın ahvalini öğrenir. Detroit’e döner. Buradakiler dönmesini istememelerine rağmen Amerika’ya yaptığı ilk seyahati tamamlar.¹⁸⁰

Seyda Muhammed Emin Er, ikinci seyahatini başta İslam alemi olmak üzere pek çok ülkeyi ziyaret ettikten sonra yapar. Bu ikinci ziyaret Amerika’da bazı çalışmalar yapmak niyetine matuftur. Seyda Muhammed Emin Er’in ilk ziyaretinde Amerika’da İslami çalışmalar için verimli bir hava sezdiği anlaşılmaktadır. Bu ikinci ziyaretinde de pek çok ziyaretler yapar. Okulları ziyaret eder. Bu okullardan biri de kabiliyetli Misyonerler yetiştiren bir okuldur. Seyda Muhammed Emin Er, oranın bir çalışanına şu soruyu sorar:

Hiç Müslüman Hristiyan edebildiniz mi?” Bunun üzerine çalışan şu cevabı verir: “Bizim maksadımız Müslümanları Hristiyan yapmak değildir. Maksadımız dinimizi bütün insanlığa yaymak, Müslümanları da dinlerinden uzaklaştırmaktır. Yoksa onları herhangi bir dine sokmak değildir. Üç ay kadar önce Çin’e gittim. Ne kadar acı ki, daha İsa’nın Allah olduğunu bilmiyorlar. Bu da bize ne kadar büyük görevler düştüğünü gösteriyor.

Seyda Muhammed Emin Er bu cevaptan çok etkilenir. Belirttiği üzere bu konuşmadan büyük bir hisse almıştır. Burada ziyaret ettiği yerlerden biri de bir kilisedir. Buraya giysiler hibe edilmekte ihtiyaç sahipleri bunlardan beğendiklerini herhangi bir ücret ödemeksizin alıp giyebilmektedir. Bu kilisenin misyonerleri Müslüman çocukları da kiliseye ve Hristiyanlığa davet etmektedir. Bu ikinci ziyaretinde de pek çok camide dersler yapar. Gezdiği yerlerden biri de Darwin Müzesidir. Bu ziyaretler batı düşüncesini daha iyi yerinde tanımasını ve gözlemlemesini sağlar. Ayrıca Amerika’da pek çok farklı devletten Müslümanla tanışma imkânı da bulur. Seyda, burada bir vakıf projesine de öncülük etmek için girişimlerde bulunur. Vakfın amacı okuyan öğrencilere barınma, fakir olanların da

¹⁷⁹ A.g.e., 164.

¹⁸⁰ A.g.e., 164-165.

ihtiyaçlarını gidermeye matuftur. Amerika’da pek çok Müslüman oluşunu ziyaret ederek bu düşüncelerini paylaşır. Ancak Amerika’daki Müslümanlar arasındaki ayrılık sandığından daha derin olduğu için bir türlü muvaffak olamaz. Amerika’da Suudi Arabistan’dan bazı alimlerle de görüşmeleri olur. İlmi konuşmalar aralarında geçer. Bunlardan biri de “Âl-i şeyh” yani; Muhammed Bin Abdlvahab’ın ehli ve ailesindendir. Amerika’ya bu ikinci seyahat daha uzun sürmüş ve bazı projeleri hayata geçirme amacı da gütmüştür. Amerika’yı ve buradaki Müslüman toplumu daha yakından tanımıştır.¹⁸¹

Seyda Muhammed Emin Er, davet üzerine üçüncü bir Amerika seyahati daha yapar. Bu seyahatinde başta “Tahav Akidesi” olmak üzere bazı metinleri ders olarak okutur. Bu seyahatinde Kanada’ya da gider ve burada da bazı doktor ve mühendislere akait dersleri yapar. İmam Nevev’nin “el-Minhac” eserinin faraid bölümünü ders olarak okutur. Chicago vb. pek çok şehirde farklı Müslüman gruplarla temasta bulunur.¹⁸²

3.4.3. İran

İran, devrimden sonra İslâm Aleminde daha aktif bir siyaset izlemeye başlamış ve bir İslâm devrimi için mücadele eden pek çok İslâmî yapının sempatisini kazanmıştır. Seyda Muhammed Emin Er ve Cemalettin Kaplan arasında İran hususunda bir münakaşa olur. Cemalettin Kaplan kendisine “Git İran’ı gr öyle kararını ver” der. Bu söz zerine Seyda, İran’a gitme kararı alır. İstanbul’dan uçağa biner. Bindiği uçak Tahran’a iner. İran’dan gelen ziyaretçileri karşılayan güvenlik glerinin arama esnasında tavırları kendisini rahatsız eder. stne üstlük otele gitmek için anlaştığı şoför de kendisini dolandırır. İran’da pek çok molla, yetullah, aydın, mülteci ve mcahitte görüşür. Muhalif kimselerin görüşlerini pek çok ağızdan dinler, ancak o İran’daki yeni rejim ile alakalı kesin bir yargıya varmak için muhalif kanalların kanaatlerini sadece temel almayı ilmi etiğe uygun bulmadığı için özellikle rejim taraftarı bazı ilim adamlarını da dinlemek ister. İran’daki yeni rejime kati bir şekilde karşıt olanlar olduğu gibi, kati bir şekilde yandaş olanlar vardır. Öte yandan az da olsa objektif değerlendirmeye alışan İranlılar da vardır. Burada yaptığı en önemli görüşmelerden biri Tahran’da Kadi’l-Kudt/Hakimler Yüksek Kurulu Başkanı ile

¹⁸¹ A.g.e., 240-245.

¹⁸² A.g.e., 252-255.

olanıdır. Seyda'yı evine davet eder. Geç saatlere kadar otururlar ve kendisine pek çok sorular sorar. Kendisini Humeyni ile görüştürmek isteseler de Seyda, Türkiye kamuoyunda Humeyni'ye biat etti algısına sebep olur gerekçesiyle reddeder. Bu seyahatten anlaşılan odur ki Seyda Muhammed Emin Er önceleri devrimin İslâmî kimlikle yapılmasından ötürü yeni rejime hüzn-i zan ile bakmaktadır.¹⁸³ Ancak bu seyahat onun bakış açısında büyük değişikliklere yol açmış ve Türkiye'ye döndükten sonra pek çok vesile ile İran hakkında kendisine sorulduğu zaman müspet olan tavrı değişmiştir.¹⁸⁴ Bu yüzden dönemin İran'a sempati duyan İslâmcı çevreleri tarafından şiddetli tenkide maruz kalmış, ağır bir dille itham edilmiştir.¹⁸⁵

İran ziyaretinden sonra bu ziyareti kendisine tavsiye eden Cemalettin Kaplan'a Pakistan'dan mektup yazarak; "Humeyni'ye bir Sünni'nin biat edemeyeceğini, davalarının Şiilik olduğunu İran'daki gözlemlerinin neticesinde anladığımı..." belirtir. Daha sonra bu mektup Almanya'daki İslami grupların dergilerinde neşredilmiştir.¹⁸⁶

3.4.4. Pakistan, Hindistan ve Bangladeş

İran seyahatini ikmal eden Seyda Muhammed Emin Er, buradan uçakla Pakistan Karaçi'ye gider. Karaçi'den İslamabad'a ve burada bulunan Üniversiteye gider. Üniversite öğrencilerine misafir olur ve daha sonra beraber Lahor kentine giderler. Ziyaret ettiği mekanlar arasında Mevdûdî'nin medreseleri de vardır. Bu medreselerdeki düzen tertibi çok beğenir. Medreselerde, müderris, doktor, muhasip ve misafirhane gibi önemli detayların düşünülmüş olması ve Arapçayı çok iyi kullanıyor olmaları çok hoşuna gider. Pakistan'da iken oraya gelen Çinli Müslümanlardan Müslümanların Çin'deki ahvalini öğrenir. Seyda Muhammed Emin Er, Mevdûdî ile daha önce Medine'de görüşmüştür. Cemaat-i İslâmî'nin hem Pakistan hem de Amerika'daki teşkilatlanmasını takdir ettiği anlaşılmaktadır. Bu ziyaretin bu anlamda fikir dünyasına katkıları ne olmuştur ayrıca araştırılması gereken bir konudur.¹⁸⁷

¹⁸³ Millî Gazete, Ropörtaj: Fatih Ağan, (Ankara 9-10 Ağustos 1985).

¹⁸⁴ Er, Muhammed Emin, Müfterilere Cevaplar, Millî Gazete, (İstanbul- 8 Aralık 1988).

¹⁸⁵ Şehadet Dergisi, Sayı:6, (İstanbul-Haziran 1988).

¹⁸⁶ İbrahim Halil Er, Muhammed Emin Er Seyda Son Osmanlı Âlimi, 188.

¹⁸⁷ A.g.e., 188-200.

Seyda Muhammed Emin Er'in şüphesiz Pakistan'daki en önemli tecrübelerinden biri de Tebliğ Cemaati¹⁸⁸ ile temas kurmasıdır. Merkezlerine gitmiş ve onlardan gelen on günlük gezi-irşad faaliyetlerine katılma tekliflerini kabul etmiştir. Pakistan'da irşat ekibiyle dolaşmış ve insanlara tebliğ faaliyetlerine bizzat katılmıştır. Aralarında kalarak bu cemaati iyice tanımaya çalışmıştır. Seyda Muhammed Emin Er, çalışma şekilleri ile alakalı olarak hatıratında çok geniş bilgilere yer vermektedir. Tebliğ Cemaatinin yıllık tertip ettiği ve geniş kitlelerin katıldığı toplantılarında hazır bulunarak faaliyetleri ve oradaki havayı bizzat teneffüs eder. On gün tebliğ görevini tamamlayınca cemaatin merkezine döner.¹⁸⁹

Seyda Muhammed Emin Er, Pakistan'dan yeni ayrılmış Bangladeş'i de ziyaret eder. Yeni kurulan devleti yakından gözlemlene imkânı bulur. Bangladeş'te misafir olduğu yerlerde fakirliğin boyutunu bizzat müşahade eder. Gözlemlediği şeylerden biri de yerli halkın hala Osmanlı'ya olan büyük ilgileridir. Ziyaret ettikleri yerlerde Türkiye'den geldiklerini öğrenenler "Osmanlılar gelmişler" diyerek büyük sevinç göstermekte ve misafir etmek istemektedirler. Toplamda dört ay gibi bir süre bu bölgede geçirir.¹⁹⁰

Pakistan ve Bangladeş'te ziyaretlerini tamamlayan Seyda Muhammed Emin Er, Hindistan'a gider. Beraber yolculuk ettiği ekibin içerisinde Mısırlı'larda vardır. Hindistan'a gittikleri zaman Pakistan ve Hindistan arasında gerginliğin üst safhada olduğu bir dönemdir. Hindistan'da Müslümanlara yönelik saldırılar gerçekleşmektedir. Uçakla Delhi'ye iner. Burada Merkez Camisine gider. Burada da Tebliğ Cemaatinden kendisini tanıyanlara misafir olur. Vize süresi az olduğu için süre uzatmak ister ancak buna muvaffak olamaz. Fazla kalamadan Hindistan'dan tekrar Pakistan'a dönmek zorunda kalır. Hindistan seyahati hakkında ne tür temaslarda bulunduğu dair detaylar vermemektedir. Öyle

¹⁸⁸ Tebliğ Cemaati: Teblîğ Cemâat, Teblîğ Tahrîk, Tahrîk-i İmân ve Dînî Da'vet adlarıyla da bilinen Cemâat-i Teblîğ, Mevlânâ Muhammed İlyas tarafından 1926 yılı civarında Delhi'nin güneybatısında yer alan Mevat'ta kuruldu. Mevlâna Muhammed İlyas el-Kandehlevî cemaat için altı esas belirlemiştir. Bunlar: Kelime-i tevhid ve tayyibe. 2. Namaz. 3. İlim ve zikrullah. 4. İkrâm-ı müslimîn ve ihtirâm-ı müslimîn. 5. İhlâs-ı niyyet. 6. Tefrîğ-i vakt. Cemaat uluslararası çalışan ve bu altı esası tebliğ eden bir cemaattir. Yılın belli dönemlerinde tebliğe zaman ayırarak cemaatin onları gönderdiği yurt içindeki ve yurt dışındaki bölgelere yönelik tebliğ faaliyetleri yaparlar.

¹⁸⁹ A.g.e., 188-205.

¹⁹⁰ A.g.e., 206.

anlaşıyor ki Hindistan ziyareti çok da uzun bir ziyaret olmamıştır. Daha sonra tekrardan Pakistan'a dönmüş ve buradan Afganistan'a seyahat etmiştir.¹⁹¹

3.4.5. Afganistan

Seyda Muhammed Emin Er'in Pakistan, Hindistan ve Bangladeş seyahatlerinden sonraki durağı Afganistan olmuştur. Afganistan o yıllarda işgalci Sovyet Rusya'ya karşı bağımsızlık mücadelesi vermektedir. Seyda Muhammed Emin Er'de hem cihadı yerinde gözlemlemek, mücahit grupları ve liderleri tanımak istemektedir. Bu seyahat ona bu fırsatı verecektir. Seyda Muhammed Emin Er bunu şu sözleri ile ifade edecektir: *"27 Aralık 1979'da başlayıp dokuzuncu senesine girecek olan Afgan cihadını hep duyuyorduk. Öyle ya, bu dillere destan cihat, dünyanın süper devletine ve en zalim, en acımasız devletine karşı dokuz yıl nasıl sürdü ve mücahitler nasıl başarıyorlar? Tanka, topa, bombalara ve füzelere karşı bu savunmasız, silahsız insanlar nasıl karşı koyuyorlar? Daha doğrusu inancın... bu acımasız güce karşı nasıl galip geldiğini gözlerimizle görmek istedik."*¹⁹²

Seyda Muhammed Emin Er'in mücahitlerle ilk tanışması Almanya'da Sibgatullah Müceddidî'nin doktor olan oğlu ile gerçekleşmiştir. Yanında bulunan yaralı bir mücahitle tanışmış ve yaralı olduğu halde bir an önce cepheye dönme arzusu ve uğurlanması Seyda Muhammed Emin Er üzerinde büyük bir etki bırakmıştır. Henüz 16-17 yaşında yaralı bir mücahidin mücadelelerini anlatan şu ifadeleri: *"Gayemiz yalnız vatanımızı kurtarmak değildir. Bunun yanında İslam ve Müslümanların şerefini de kurtarmaktır. Biz Allah yolunda cihat ediyoruz."* Afganistan cihadına katılım sürecini hızlandırmıştır.¹⁹³

Seyda Muhammed Emin Er, Pakistan temaslarını tamamladıktan sonra, İslamabad Peşaver uçağına biner. Peşaver'de kendisini hem Afgan mücahitlerinden bir heyet hem de Tebliğ Cemaatinden bir heyet karşılar. Seyda, geliş maksadına binaen mücahitlerle gitmeyi tercih eder. Mücahit liderleri ile görüşmek niyetindedir. Gülbeddin Hikmetyar Suudi Arabistan'da olduğundan ilk olarak Burhaneddin Rabbanî ile görüşür. Rabbanî'ye Müslümanlar arasındaki vahdetin öneminden söz eder. Tavsiyelerine kulak veren Rabbanî vahdet için gereken her çabayı gösterme sözü verir Seyda'ya. Buradan beraber Özbek mücahitlere giderler. Özbek

¹⁹¹ A.g.e., 207-209.

¹⁹² Haz: İbrahim Halil Er, *Muhammed Emin Er ile Söyleşiler*, s.35.

¹⁹³ A.g.e.,36.

mücahitlerle görüşür ve tavsiyelerde bulunurlar. Özbek mücahitler, “*inşallah Buhara ve Semerkant’ı da alacağız*” diyerek motivasyonlarını izhar ederler. Gençler cephede savaşıırken 70-80 yaşında yaşlılar cephe gerisindeki şehirlerde halı dokuyorlar. Bu manzaranın Seyda’yı çok etkilediği aşikardır. Seyda ve ona rehberlik edenlere çay, şeker ve çaydanlık ikramında bulunurlar. Seyda Muhammed Emin Er, daha sonra tekrar Peşaver’e döner. Peşaver mücahitler için bir üs haline getirilmiştir. Burada her mücahit grubun kendine ait hastaneleri vardır. Ancak yeterli tıbbi teçhizat ve doktorlardan mahrumdurlar. Burada eğitim kurumları karma değildir. Kızlar kız okullarına, erkekler erkek okullarına gitmektedir. Burada bir şehidin oğlunun düğün merasimine iştirak eder Seyda Muhammed Emin Er. Büyük bir mahrumiyet içinde evlenen bu çiftleri mutlu etmek ister ve daha önce Washington’da Yusuf beyin bu amaçla kendisine verdiği dolarlardan bir miktar bu yeni evli çifte verir. Seyda, daha sonra Suudi Arabistan’dan dönen Gülbeddin Hikmetyar ile de görüşür ve vahdet çağrısını onun içinde yeniler. Hikmetyar’da Rabbanî gibi böyle bir birlik için hazır olduğunu söyler. Ancak yanında bulunan bazı mücahitler Afgan halkının dağınık halinin, aşiretçilik vb. sebeplerden kaynaklı durumun tam bir birliğine engel olduğunu ifade ederler. “*Kırkın üzerinde aşiret ve her bir aşiretin baş olma iddiası olduğunu şu anda mücahit grupların sayısının altı gruba inmiş olmasının dahi büyük bir başarı olduğunu*” söylerler.¹⁹⁴

Seyda Muhammed Emin Er, Rabbanî’den aldığı yazı ile Sıbğatullah Müceddidî’yi de ziyaret etmek ister. Daha önce oğlu ile Danimarka ziyaretinde görüşmüştür. Müceddidî’nin bölgesinde nispeten daha iyi imkanlar olduğunu müşahade eder. Kendisi ile olan istişarelerinde diğer grup liderlerine göre daha alim bir şahsiyet portresi ile karşılaşır. Kendisine bir kısmı Farsça olan kendi kaleme aldığı eserlerini hediye eder. Peşaver’de mücahit grup liderlerinin toplantılarına iştirak eder. Rabbanî’nin toplantı yerlerinde mütevazî, Müceddidî’nin toplantı yerlerini ise nispeten daha süslü bulur. Seyda’nın gözlemleri neticesinde vardığı sonuç: Müceddidî’nin daha çok barış taraftarı bir lider olduğudur. Seyda daha sonra bizzat cihat ecrine ermek için mücahitlerin cephe hattına gitmek ister. Sınırdaki bulunan ordugahlardan birine gider ve ordugâh komutanına misafir olur. Komutan: “Bu tarz ziyaretlerin kendilerine büyük cesaret verdiğini ifade” eder.

¹⁹⁴ İbrahim Halil Er, *Muhammed Emin Er Seyda Son Osmanlı Âlimi*, 212.

Mücahitlerin giydiği elbiselerden kendisine de verilir ve silahlandırılır. Daha sonra çatışmaların yoğun yaşandığı dağlara doğru yol alırlar. Rusların kontrolünde olan ve aynı zamanda Cemalettin Afganî'nin memleketi olan Kunar şehrine 10 km mesafedeki dağlara konuşlanmış mücahitlerin arasındadır. Beyaz sarığını hedef haline gelmemek için çıkarır. Bazı mücahitlerle beraber daha sonra savaşın yönetildiği merkeze döner. Ramazan ayında çok sıcak bir havada oruç tutan mücahitlere oda katılır. Yemek olarak kendilerine iftarda verilen ise yağsız bir pirinç pilavıdır sadece. Mücahitler teravihleri sekiz rekaat kılmakta ve Riyazü's-Salihin'den hadis dersleri yapmaktadır. Cihat esnasında dahi ibadet ve ilmi dersleri ihmal etmemeye çalışmaktadırlar. Mücahitler, Seyda'ya cephe hattına gelmiş olması hasebiyle hem gerektiğinde kullanabileceği hem de parçalayıp temizledikten sonra toparlayabileceği kadar silah eğitimi verirler. Öyle ki Seyda Muhammed Emin Er: *"Silahı söküp takma işini gözüm kapalı yapardım"* diyecek kadar ustalaştığını ifade eder. Atış talimi esnasında belirtilen hedefleri tam isabetle vurur. Daha sonra mücahitlere ikramda bulunmak için çevre köylerin birinden bir inek satın alır ve etini mücahitlere dağıtır. Cephe hattında kendisinden istenmediği halde murabıt sevabına erişmek için kendi rızası ile nöbet tutar. Yoğun çatışmaların yaşandığı anlara ve Rus bombardımanlarına şahit olur. Seyda Muhammed Emin Er'e tercümanlık yapanların eğitim ve memuriyet gibi gerekçelerinden ötürü Peşaver'e dönmeleri gerekmektedir. Bunun üzerine Seyda, mücahitlerden müsaade isteyerek onlarla Peşaver'e döner. Daha sonra İslamabad'a gelir ve Cidde-Mısır-Türkiye bileti alır.¹⁹⁵

Seyda Muhammed Emin Er, Afganistan ziyaretinde neredeyse büyük bütün mücahit grup liderleri ile görüşmüş, gruplar arasında vahdetin elzem olduğunu vurgulayarak tavsiyelerde bulunmuştur. Sadece grup liderlerini ziyaret ile iktifa etmeyerek bizzat cephe hattına giderek Ruslara karşı yürütülen cihada bizzat katılmıştır. Bu anlamda sadece cihada teşvik eden bir teorisyen değil aynı zamanda düşünce ve davası için cephenin en önünde savaşma cesareti gösteren bir pratisyen olduğunu ispat etmiştir. Afganistan'daki temasları esnasında sürekli gruplar arasında bir vahdet için mücadele ettiği anlaşılan Seyda Muhammed Emin Er'in vahdet olmazsa cihadın ve Afganistan'ın geleceği hakkındaki öngörülerinin isabetli çıktığı günümüzde daha iyi anlaşılmaktadır. Tasavvuf ile cihadı bir arada

¹⁹⁵ A.g.e., 212-216.

yaşayan devrin önemli bir tasavvufi şahsiyeti olarak bu ziyaretini Türkiye Müslümanlarının büyük ilgisini çekmiş ve başta “İslam” ve “Altınoluk” mecmuaları olmak üzere Afganistan ziyaretini hakkında Seyda Muhammed Emin Er ile söyleşi ve röportajlar yapılmıştır.

3.4.6. Hicaz ve Mısır

Seyda Muhammed Emin Er, Afganistan ziyaretinden sonra Pakistan’a gelmiş ve daha sonra buradan Mekke’ye gelmiştir. Mekke’ye geldiğinde 1987 senesinin Temmuz ayıdır. 31 Temmuz 1987 tarihinde yürüyüş yapan İranlı hacılara Suudi askerlerinin ateş açtığı senedir. Bu olayda 402 hacı hayatını kaybetmiş 649 kişi yaralanmıştır.¹⁹⁶ Seyda Muhammed Emin Er, olay yerinde olmadığı için bir sıkıntı yaşamaz. Ancak olaylardan kaynaklı vizesi iptal edildiği için bir süre Hicaz’da kaçak kalmak zorunda kalır. 23 Ağustos 1987 senesinde Cidde Havalimanından yola çıkarak Kahire’ye gelir. Kahire’de akademik çalışmalar yapan Bekir Öztekin, Recep Akkemik ve Mehmet Akkuş gibi Türk hocalar tarafından karşılanır. Kahire’de ilk olarak İmam Şafii, Zekeriyya el-Ensârî gibi büyük şahsiyetlerin ve Eyyûbî hanedanından bazı önemli şahsiyetlerin kabirlerini ziyaret eder. Ezher’deki Türk talebelerin kaldığı “Revaku’l-Etrak” yurdunda kalan öğrencilerle sohbet eder ve Hazreti Hüseyin’in mübarek başının bulunduğu Seyyidina Hüseyin Camiini ziyaret eder. Burada ismini hatıratında sarahaten ifade etmemesine rağmen ziyaret yıllarında Ezher Şeyhliği makamında bulunan Cadi’l-Hak Ali Cadi’l-Hak ile görüşür. Seyda Muhammed Emin Er, bu görüşmeyi hatıratında şu şekilde aktarır: “Şeyhu’l-Ezheri ziyaret ettik. Ondan Daru’l-Harp, Daru’l-İslam meselesini sorduk. Soruyu geçiştirmeye çalıştı. Daru’l-Harp ancak Yahudilerdir dedi...”¹⁹⁷ Seyda, Ezher Şeyhinin mütekaddim alimler hakkındaki lakayt duruşundan rahatsız olur. Ayrılırken Ezher Şeyhi kendisine kaleme aldığı bir kitabını hediye eder. Mısırdaki soru sorduğu alimlerin kendisini hep kendisine yönlendirdikleri için görüşmek istediği alimlerden biri de Şarâvî’dir. Ancak Şaravî Londra’da tedavi amaçlı bulunduğundan görüşme imkânı bulamaz.¹⁹⁸

Mısır seyahati esnasında görüştüğü alimlerden biri de Ezher Camii imamı Şeyh İsmail el-Adevî’dir. Şeyh İsmail el-Adevî’nin fıkıh dersine katılır dinleyici olarak

¹⁹⁶ Suudi Rejiminin Liyakatsizliği ve Kanlı Hac Tarihi, <https://ilkha.com/guncel/suudi-rejiminin-liyakatsizligi-ve-kanli-hac-tarihi-22368> , 05.04.2021.

¹⁹⁷ İbrahim Halil Er, *Muhammed Emin Er Seyda Son Osmanlı Âlimi*, 226.

¹⁹⁸ A.g.e., 227.

katılır. Şeyh Abdülmuiz Abdüssettar Efendi ile de görüşme imkânı bulur. Şeyh Abdülmuiz Ezher-i Şerif'in eski hocalarından ve Katar Üniversitesinde müsteşarlık yapan Osmanlı muhibbi önemli bir şahsiyettir. Ümmetin ahvali, Osmanlı ve Türklerin günümüzdeki durumu ile alakalı hasbihalde bulunurlar ve beraber yemek yerler. Yine Ezherin emekli hocalarından Şeyh Abdülmüheymin ile de görüşür. Tasavvuf ve ümmetin ahvali üzere bir hasbihal aralarında geçer. Irkçılık gibi bir hastalığın ümmete verdiği zarar, ilmiyle amel alimlere olan ihtiyaç vb. konular görüşmede ele alınan konulardır. Seyda, Mısır'da da Tebliğ Cemaatinin merkezi konumundaki Hüda Mescidini ziyaret eder. Daha sonra Ezher'de bir doktora tezi savunmasına katılır. Ezher Camiinde değişik ülkelerden gelen ilim talebeleri ile tanışır ve sorularını cevaplar.¹⁹⁹

Mısır temasları esnasında görüştüğü önemli şahsiyetlerden biri de Ezher'in eski hocalarından "Daru'l-İnsan Yayınevi" kurucusu Şeyh İbrahim Batavî'dir. Şeyh Batavî, bir Şâzili şeyhidir. Şeyhin akşam sohbetine iştirak eder ve burada kendisi de iman, itikad, sabır ve hakkı tavsiye temalı bir konuşma yapar. Arap Eğitim Kültür ve İlim Derneği Müsteşarı Hüsnî Ahmet Abdürrahim'in kendilerini davetine icabet ederek burada çalışmalarını ile alakalı bilgi alır. Derneğin amacı dağınık bir halde olan Arapların birliğine hizmet edecek çalışmalar yapmaktır. Seyda, Amr bin As Camiine de gider. Burada bulunan Abdullah bin Amr bin As Hazretlerinin kabrini de ziyaret eder. Babası Amr Bin As Hazretlerinin kabrini yeri tam olarak bilinmediği için ziyaret edemez. Mısır piramitlerini ziyaret eder. Mısırdaki yaptığı ziyaretlerden biri de ilginçtir ki Cemal Abdünnasır'ın kabrinedir. Hem Cemal Abdünnasır Camii'ni hem de mezarını ziyaret eder. Seyyide Nefise'nin makamını da ziyaret etmeyi ihmal etmez. Mısırdaki Şeyh Abdülaziz İsa ile bazı çağdaş fıkıh meselelerini, özellikle sigorta meselesini mütalaa eder. Mısır'da tanıştığı şahsiyetlerden biri de Gaziantep'te de uzun yıllar kalmış, Mustafa Sabri Efendi ve Zahid el-Kevserî gibi önemli şahsiyetleri de görmüş olan Tevfik Yahya'dır.²⁰⁰ Eski Ezher ve yeni Ezher arasında bir mükayese yapmasını Tevfik Yahya'dan ister. Bu minvalde aralarında bir hasbihal olur. İlim ehlinin ve

¹⁹⁹ A.g.e., 229-230.

²⁰⁰ Seyda, hatıratında bu şahısla görüştüğünü ifade eder. Yukarıdaki bilgilere ilave bir bilgi ise zikretmez. Araştırdığımız halde bizde bir bilgiye ulaşamadık.

Müslüman devlet adamının nasıl olması gerektiği tarihten örneklikler ile konuşulur.²⁰¹

Seyda Muhammed Emin Er, o dönemde yaşayan işittiği bütün önemli şahsiyetleri ziyaret etmenin gayreti içerisinde olmuştur. Hem Mısır ulemasını hem halkını ve hem de idarecilerini tanımak istemiştir. İlmi ve fikri hayatın çok canlı olduğu Mısır ziyaretinin düşünce yapısına ne gibi katkıları olduğu farklı bir araştırma konusu olmakla beraber bu ziyaretin Seyda'nın düşünce dünyasına çok da derin tesirleri olduğundan söz etmek kanaatimizce güçtür. Seyda, Mısır ve Mısır ulemasından çokça hayranlık hissi uyandıran takdir edici ifadelerle söz etmez.²⁰²

Seyda, Mısırdan döndükten bir süre sonra midesinden rahatsız olur. Önce Yüksek İhtisas Hastanesine ve daha sonra İbni Sina Hastanesine kaldırılır. Yirmi gün kadar tedavi görür. Seyda, bu süreçte çok az uyku uyuyarak ölmeden önce ders notlarını, değişik cemaatlere yaptığı sohbetleri bir esere dönüştürmek istemektedir. Hasta haliyle gösterdiği yüksek çabanın bir neticesi olarak buna da muvaffak olur “Tuhfetu'l-İhvan” ismini verdiği bu eserini tamamlar. Tamamladığı gece uyku ile uyanıklık arasında bir ses işitir: “Ya Emin, doktorlar senin illetini bilmezler! O illetler şifrelerdir. Onlar ölümü hatırlatmaktadır.” Seyda, bunu bir ilahi ikaz olarak değerlendirir. Bu yüzden tekrar sefer kendisine gözüktür. Seyda, daha önce tekrar geleceğine söz verdiği için Amerika'ya bir seyahat yapar. Daha sonra kısa bir uzak doğu seyahati yapar.

3.4.7. Japonya ve Çin

Seyda Muhammed Emin Er son Amerika seyahatinden sonra bir uzak doğu üzerinden aktarmalı olarak geri dönüş yapmak ister, niyeti buraları da görmektir. Bu yüzden Tokyo'ya bilet alır. Amerika'da havalimanına kadar bir mühendis ekibi kendisine eşlik eder. Beraberinde gelen mühendisler hava yolu şirketine kendisine Müslüman yemekleri verilmesini tembih ederler. On bir saatlik bir yolculuktan sonra Tokyo'ya iner. Burada bir otelde kalır. Seyda Muhammed Emin Er hatıralarında Tokyo seyahatiyle alakalı Japonların nezaketini övmekte ve gittiği diğer yerlere oranla hayat pahalılığının fazla olduğundan söz etmektedir. Ancak Tokyo'daki temasları ile alakalı herhangi bir malumat vermemektedir. Seyda, Japonya'dan uçakla daha sonra Çin'e gider. Burada bir otelde kalır. Çin

²⁰¹ A.g.e., 231-232.

²⁰² A.g.e., 231-232.

Müslümanları ile temasa geçer. Çin'deki Müslümanların durumunu sorar. Bununla alakalı hatıratında şu malumatlara yer vermektedir:

*Çin'deki Müslüman gençlerden oradaki durumu sordum. Kendilerine çok eziyet verildiğini söylediler. Fakat önceye nazaran biraz eziyetlerin hafıfladığını söylediler. Ne kadar tahsil görsek de bize vazife vermiyorlar. Dinimizi öğrenmek, Kur'an okumak yasak! Fakat hacca mâni yok. Bazen gençler hacca gider, İslam memleketlerinde kalır okurlar...*²⁰³

3.5. Vefatı

Seyda Muhammed Emin Er, 2013'ün ocak ayında rahatsızlandı. Bunun üzerine 29 Mayıs Üniversitesi Hastanesine kaldırıldı. Hastanede tedavi altına alındı. Hastaneye kaldırıldığını işiten pek çok önemli şahsiyet hastanede kendisini ziyaret eder. Ziyaret edenlerden biri de Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'dır.²⁰⁴ Ziyaret yaklaşık bir saat sürer. Seyda, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'a tavsiyelerde bulunur.²⁰⁵ Hastanede kaldığı süreç içerisinde "el-Mekâsıdu'l-Berere fi'l-Hacci ve'l-'Umre" isimli eserini tamamlar. Daha sonra icazet vermediği öğrencilere hastanede bir hoca olarak son görevini yerine getirerek cübbelerini giydirip icazetlerini verdi. Son icazeti de ameliyata alınmadan önce verdi. Son ameli icazeti Şeyh Seyda'nın oğlu Baki Seyda'ya verdi. Bu aynı zamanda babasından aldığı hilafet emanetini oğluna teslim etmesi demektir. Hastanede manevi haller ve rüyalar görüyordu. Bu rüyalardan birinde İmam Rabbanî ve Bediüzzeman'ı gördü. Rüyasında Bediüzzeman, İmam Rabbanî'nin türbesi başında yanına gelir, başını dizine ve elini sol göğsünün üzerine kalbin olduğu yere koyarak "elhik binâ Molla Muhammed Emin/Bize yetiş Molla Muhammed Emin" der. Bediüzzeman, rüyasında kendisine uzun bir kaside de okur. Bu rüyadan sonra Seyda'nın göğsündeki ağrı geçti. Rüyasında İmam Rabbanî de kendisine "Mektubat" isimli eserindeki Molla Muhammed Emin isimli bir talebesine yazdığı 166. Mektubu işaret etti.²⁰⁶

Bu rüyalar manevi anlamda Seyda'yı son yolculuğuna hazırlayan rüyalar idi. Seyda, doktorların tavsiyesi ve ailesinin onayı ile baypas ameliyatına alınır.

²⁰³ Muhammed Emin Er, *Hatıralarım*, 276-279.

²⁰⁴ <https://www.aa.com.tr/tr/politika/erdogan-mehmet-emin-eri-ziyaret-etti/284252>, (01.05.2021, 15:47.)

²⁰⁵ İbrahim Halil Er, *Muhammed Emin Er Seyda Son Osmanlı Âlimi*, 282.

²⁰⁶ A.g.e., 285-286.

Ameliyat iyi geçer. Ancak daha sonra Seyda fenalaşır. Bunun üzerine yoğun bakıma alındı. Seyda'nın sağlığı için namaz vaktinde uyandırmak istemezler. Ancak Bediüzzeman'ı rüyasında görür ve doktorlar kalkmasını beklemedikleri halde uyanır. Bediüzzeman, kendisine; “Sabah namazının vakti geçmekte kalk!” der. Bu rüya üzerine Seyda uyanır ve teyemmümle namaz kılar oğlu ile. Seyda'nın vefatından önce durumu iyiye doğru gider. Hazreti Peygamberi rüyasında görür. Hazreti Peygamber, kendisine cuma günü buluşacaklarını müjdeler. Seyda, vasiyetini yapar ve Antep'e Nuri Mehmet Paşa camiine defnedilmesini vasiyet eder. 27 Haziran 2013 tarihinde 29 Mayıs Üniversitesi Hastanesinde vefat etti. Cenazesi vasiyeti üzerine Hasan Erkaya ve Veli Aytek tarafından yıkandı.²⁰⁷ Cenaze namazı ilk olarak devlet ricalinin de katılımıyla yine vasiyeti üzere zamanın Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez tarafından Hacı Bayram Veli Camiinde kıldırıldı.²⁰⁸ Daha sonra Gaziantep'e getirilip burada ikinci defa cenaze namazı kılındı ve Nuri Mehmet Paşa haziresine defnedildi. Mezar taşında kendisinin Arapça yazdığı ve tercümesi şu şekilde olan: “*Ey fani dünyada misafir olan ziyaretçim/ Emin ol ki, yol tehlikelidir Ahmed'e tabi ol/ Kerem sahibi Mevlâsının yanında sevgili, affedilmiş ve kurtulmuşlardan olursun/ ve ebedi yurtta sonsuza dek Allah'ın Habibi ile olursun*”.²⁰⁹

3.6. Seyda Muhammed Emin Er'in Şahsiyeti

Yüz yılı aşkın uzun ve bereketli bir ömür yaşamış olan Seyda Muhammed Emin Er'in şahsiyeti şüphesiz ele alınması ve sonraki nesillere örnekliği irdelenmesi gereken bir konudur. Şahsiyetini ele alırken daha çok tanıkların şahitliğine başvurduk. Tevazu sahibi bir şahsiyet olan Seyda Muhammed Emin Er, Hatıralarını aktarırken şahsiyeti ile alakalı ip uçları verse dahi detaylar paylaşmamakta bu yüzden canlı şahitlerin hakkında söyledikleri büyük önem arz etmektedir.

3.6.1. İlme Olan İhtiyakı

Seyda Muhammed Emin Er, henüz çok küçük yaşlarda iken ilme merak salar. Henüz çok küçük yaşlarda babasının köye getirdiği özel bir hocadan dersler almaya başlayan Seyda Muhammed Emin Er'in babasının vefatı üzerine eğitimi

²⁰⁷ A.g.e., 294.

²⁰⁸ <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/islam-alimlerinden-mehmet-emin-er-vefat-etti/235684>, (01.05.2021, 16:30)

²⁰⁹ A.g.e., 299.

kesintiye uğramıştır. Buna rağmen Seyda bir yandan çobanlık yaparken, diğer yandan kâğıt kalem bulamadığı halde düz taşlar üzerine yazı yazmaya çalışır, atılan tütün paketlerinin kağıtlarını toplar ve üzerine yazı yazardı. Seyda, Osmanlıca okumayı bu şekilde öğrendiğini ifade eder.²¹⁰

Seyda'nın hayatı ilim yolunda tam bir cihat örneğidir denilirse abartmış olunmaz. İlme olan iştiağı öyle bir hal almıştır ki köy ahalisi kendisinin Hızır'dan ilim öğrendiğini söylerlerdi. Köy okuluna sadece iki gün gittiği halde kendi çabasıyla hem eski hem yeni harflerle okuma ve yazmayı öğrenmesi ancak köy ahalisi tarafından bu şekilde izah edilebiliyordu.²¹¹

İkinci Dünya Savaşının yaşandığı zorlu senelerde ilim öğrenmek için Fransız işgalindeki Suriye'ye gitmesi ve burada hapse konulup, sömürge dönemi hapishanelerinde her türlü sıkıntıya katlandığı halde hapisten kurtulduktan sonra ülkesine dönmeden ilim tahsilini sürdürmeye devam etmesi ilme olan iştiağının en büyük delillerinden biridir.²¹²

Seyda'nın sadece ilim okumaya değil aynı zamanda ilim okutmaya da iştiağı büyüktür. Tahsilini ikmal edip Norşin'den ilmi, Şeyh Seyda hazretlerinden tarikat icazetini aldıktan sonra irşat hizmetine atılmış, Diyarbakır, Gaziantep, Ankara ve yurtdışında pek çok ilim talebeleri yetiştirmiştir. Seyda'nın oğlu İbrahim Halil Er bu konuda şunları ifade eder: “*Seyda, Diyarbakır'da kurulu bir düzeni ve medresesi olduğu halde, Şeyh Seyda Hazretlerinin iştiağı ile Gaziantep'in bir köyüne gelip yerleşir. Köyde bir cami, imam için bir lojman ve medrese inşa eder. Burada on sekiz yıl hizmet etti ve pek çok talebe yetiştirdi. O dönemde bir devlet politikası olarak büyük ilim adamlarına müftülük teklif ediliyordu. Yüksek bir makam, dolgun bir maaştan ise Seyda talebe okutma ve irşat hizmetlerine yeterince vakit ayıramayacağı endişesi ile bu teklifi reddetti.*”²¹³ Seyda, hastanede olduğu halde ziyaretine gelen öğrencilerine ders okutma gayretinde olmuş,

²¹⁰ Muhammed Emin Er, Hatıralarım, 33.

²¹¹ A.g.e., 39.

²¹² A.g.e., 68.

²¹³ İbrahim Halil Er Muhammed Emin Er'i Anlatıyor, <https://www.youtube.com/watch?v=jXIfqu1IYNI>, [21.05.2021]

kendisine neden kendini böyle yıpratıyorsun diye sual edildiğinde “*Rabbime ancak ilim okuturken ulaşmak istiyorum*” cevabını vermektedir.²¹⁴

Yetiştirdiği talebelerden biri olan eski Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Mehmet Görmez ise hocasıyla alakalı şunları ifade eder: “Şayet bana hocan Muhammed Emin Er ile beraberliğinde kazanımların nelerdir diye sual ederseniz iki şey derim: ilim ve hilim. Hocamız ilim ve hilmin birleşmesinden ibaretti.”²¹⁵

3.6.2. Zühdü ve İdarecilere Karşı Tavrı

Seyda hayatının hiçbir merhalesinde dünya malı kazanmaya tamah etmemiştir. Varlıklı bir babanın oğlu olan Seyda, ilim tahsil edebilmek için tüm mal varlığını gözden çıkarmış, yaşı küçük olduğu için ilgili mahkeme satışa onay vermediğinden bu satış gerçekleşmemiştir.²¹⁶ Seyda cebinde çoğu zaman hiç para olmadığı halde yürüyerek de olsa ilim için uzun yolculuklar yapmış, açlığa kanaat getirmiş, dünya malına tamah etmemiştir. Ders okuduğu pek çok medresede o dönemin zor şartları, kimi zaman kıtlık ve benzeri sebeplerden kaynaklı olarak günlerce aç kaldığı zamanlar olmuştur. Seyda bu konuda şöyle bir anısını aktarmaktadır: “Bir gün ekmek almak için medreseden çıkıp fırına gittim. Ancak fırınlar ekmek fiyatlarını yükseltmek için greve gitmişlerdi. Hiçbir yerde ekmek bulamadım. Medreseye dönüp aç karınla dersimle ilgilenmeye başladım. Bir süre sonra kapının sesini duyunca açmaya gittim. Daha önce hiç tanımadığım biri elince bir tabak bana doğrulttu. Tabağın üzeri ekmekle örtülüydü. Ekmeği kaldırıncı altında otlu peynir vardı.”²¹⁷ Seyda, bu peynir ekmeğin haftalarca kendisine yettiğini ifade eder. Ekmek ve peynirden kalanı ise Bismil’de meseleyi hikâye ettiği birisinin talebi üzerine kendisine vermiş, kendisi de bunu ancak getiren Hızır’dır diyerek çoluk çocuğuna yedirmiştir. Seyda’nın bir tabak otlu peynir ve bir büyük ekmekle haftalarca idare etmesi kendisinin zühdünü ortaya koyan menkıbelerden biridir. Oğlu İbrahim Halil Er bu konuda şunları ifade eder: “*Kendisi çoğu zaman ekmek ve yoğurttan başka bir şey yemezdi. Ancak bir misafiri olduğunda ise kendilerini en güzel şekilde ağırlar mükellef sofraya önlerine*

²¹⁴ A.g.k.

²¹⁵ Prof. Dr. Mehmet Görmez, Muhammed Emin Er’i Anlatıyor, https://www.youtube.com/watch?v=mVL_3uxo2-g, [21.05.2021]

²¹⁶ Muhammed Emin Er, *Hatıralarım*, 39.

²¹⁷ A.g.e., 104.

koyar ve çay ikram etmeden göndermezdi". İkrâmın eksiksiz olanı makbuldür" derdi."²¹⁸

Halil Çiçek zühdü ile alakalı şunları ifade eder: "*Seyda, zamanın şeyhleri gibi insanların ellerinde olana tamah etmezdi. Onu ayıran en önemli özelliklerden biri zühd idi. Ancak bu zühd ruhbanlık değildi. Başbakan, bakan düzeyinde makam sahipleri kendisini ziyaret eder ancak hiçbir zaman onlardan şahsı adına bir beklentisi olmazdı. Hiçbir zaman bir mal ve serveti olmadı. Seyda yokluktan kaynaklı bir zühd hayatı yaşamıyordu. Onunki Peygamber (s.a.v) gibi imkân olduğu halde ihtiyari bir zühd idi*".²¹⁹

İbadete olan aşkı, diğer hiçbir şeyle kıyaslanmayacak seviyede idi. Henüz çok küçük yaşta namaza ve oruca başlayan Seyda, kendisini küçük olduğu için sahura kaldırmadıkları için kendisinden yaşça büyük olan ve sahura kaldırdıkları abisine bir ip bağlar onu kaldırdıkları zaman böylece o ip sayesinde kendisi de kalkmış olurdu. Çocuk olduğu halde, sıcağından dayanamayıp su içerek bozduğu bir oruç için altmış bir gün kefarete orucu tutmuş, yaşı küçük neden tutuyorsun diyenlere aldırış etmemiştir. Teravih namazı sadece bir yerde kılındığı halde çocuk yaşına aldırış etmeden kışın soğuğu ve karına rağmen giderdi.²²⁰

Seyda, namazına çok bağlı olan ve namaz konusunda en tavizsiz şahsiyetlerden biri idi. Namaza olan bağlılığını öğrencisi Mehmet Görmez şu anısıyla ifade eder:

*Seyda ameliyat olmak istemiyordu. Doktorlar kendisiyle ameliyat için konuşmam konusunda ricacı oldular. Kendisini ikna etmek için fıkıh ile izah etmek için doktorlar ameliyat olmanız konusunda icma halindeler dedim. Sen ne dersin diye sual edince; ben de bu icmaya katılıyorum dedim. Bunun üzerine yatsı namazından sonra ameliyatı yapsalar sabah namazına yetişir miyim diye sual etti? Doktorlar o zamana kadar ameliyatın biteceğini ifade edince rıza gösterdi. Hocam namazın ehemmiyetini ifade etmek için şu örneği verirdi: Şayet bir kadın doğum yapıyorsa, çocuğun yarısı dışarıda yarısı henüz annenin rahminde ise dahi namaz vakti çıkıyorsa ima ile namaz kılmalıdır derdi.*²²¹

²¹⁸İbrahim Halil Er, Muhammed Emin Er'i Anlatıyor, <https://www.youtube.com/watch?v=jXIfqu1IYNI>, [21.05.2021]

²¹⁹ Prof. Dr. Halil Çiçek, Muhammed Emin Er'i Anlatıyor, https://www.youtube.com/watch?v=x_hff8QNezw, [21.05.2021]

²²⁰ Muhammed Emin Er, *Hatıralarım*, 32.

²²¹ Prof. Dr. Mehmet Görmez, Muhammed Emin Er'i Anlatıyor, https://www.youtube.com/watch?v=mVL_3uxo2-g, [21.05.2021]

Belki de hiç kalkamayacağı ağır bir ameliyat geçirmesine rağmen, ameliyatın neticesini değil de sabah namazına yetişip yetişmeyeceğini düşünmesi Seyda'daki ibadet aşkının hangi boyutlarda olduğunu bizlere göstermektedir.

Seyda Muhammed Emin Er, idarecilerin iltifatından olabildiğince kaçan bir insandı. Bununla beraber İslam'a ve ümmete hizmet ettiğine ya da hizmet edebileceğine inandığı siyasetçileri desteklemiştir. Necmettin Erbakan hocanın Gaziantep ziyaretinde yanında durmuştur. Necmettin Erbakan Hoca, partisi ve Türkiye ile alakalı pek çok meseleyi kendisi ile istişare etmekteydi. 28 Şubattan önce tarikat liderlerine verdiği yemeğe de katılmış ve burada vahdet konusunda telkinlerde bulunmuştur.²²² Seyda Muhammed Emin Er muhatabı hangi konuma sahip olursa olsun hakkı söylemekten geri durmazdı. Cumhurbaşkanı Erdoğan, Seyda Muhammed Emin Er'i hastanede ziyaret edince Seyda kendisine iki nasihatte bulunmuştur: "İstişare ve liyakate azami derecede önem veriniz."²²³ Cumhurbaşkanı Erdoğan kendisine takke hediye etmek isteyince elini uzatması üzerine Seyda elini çeker, kabul etmek istemez. Kendisine uzatılan şeyin takke olduğu ifade edilince hediye kabul eder ve hediyeye hediye ile karşılık verir.²²⁴

Seyda Muhammed Emin Er'in siyasiler ile ilişkileri şahsi menfaati temelinde değil ümmetin maslahat ve menfaati temelinde idi. Hasta haliyle dahi ümmetin derdiyle dertlenmiş ve siyasilere ümmetin maslahatına uygun gördüğü meselelerde telkinlerde bulunmaktan geri durmamıştır. Mehmet Görmez Hoca hastane anılarıyla alakalı şöyle bir hatıra paylaşır: "*Hastanede hocamızın yanındaydık. Bu esnada doktorlardan Davut Hoca yanına geldi. Kendisine gelenin Davut Hoca olduğu söylenince kendisi (Başbakan) Davutoğlu Hoca olduğunu sandı. Bunun üzerine kendisine "Suriye meselesini bir daha düşünsen" diye tavsiyede bulundu*".²²⁵ Seyda'nın hasta yatağında ifade ettiği "Suriye meselesini bir daha düşün" cümlesi aynı zamanda ferasetinin boyutlarını göstermektedir. Zira o dönem Türkiye'nin Suriye politikasına desteğin en güçlü

²²² Muhammed Emin Er, *Hatıralarım*, 152.

²²³ Prof. Dr. Mehmet Görmez, Muhammed Emin Er'i Anlatıyor, https://www.youtube.com/watch?v=mVL_3uxo2-g, [21.05.2021]

²²⁴ İbrahim Halil Er, Muhammed Emin Er'i Anlatıyor, <https://www.youtube.com/watch?v=jXIfqu1IYNI>, [21.05.2021]

²²⁵ Prof. Dr. Mehmet Görmez Muhammed Emin Er'i Anlatıyor, https://www.youtube.com/watch?v=mVL_3uxo2-g, [21.05.2021]

olduğu bir dönemdir. Buna rağmen gelenin Davutoğlu olduğunu düşünerek kendisine uyarıda bulunma gereği görmüştür.

3.6.3. Tevazuu

Tevazu şüphesiz bir İslam aliminde bulunması gereken en önemli özelliklerden biridir. Seyda'da bu güzel hasletle kuşanmış alimlerden biriydi. Seyda Muhammed Emin Er'in ne kadar tevazu sahibi bir alim olduğunu ifade eden Tahir Ayar şu hatırasını aktarmaktadır: *“Amerika'ya geldiği zaman kendisine ikamet etmesi için geniş bir ev hazırladık. Eve girdiğimizde odanın baş köşesine oturmasını beklerken hemen girişe oturdu”*.²²⁶ Seyda Muhammed Emin Er böylece odanın en güzel yerini arkadaşlarına bırakarak bir isar örneği gösterirken, aynı zamanda ne kadar mütevazı olduğu da anlaşılmaktadır.

Seyda Muhammed Emin Er'in tevazuu hakkında Mehmet Görmez şunları aktarmaktadır: *“Şam'da okuduklarında kaldıkları öğrenci evinde işler nöbetleşe yapılmaktadır. Ancak birisi sürekli sırası gelince görevini ihmal etmektedir. Bir gün geldiklerinde bütün işlerin yapıldığını görüyorlar. Sırası gelen arkadaşın görevini tam yapmış olmasından şaşkına düşüyorlar. O şahıs hayır ben yapmadım diyor. Daha sonra anlaşıyor ki Seyda onun görevini de yapmaktadır”*.²²⁷ Bu hatıradan da anlaşılaacağı üzere Seyda kendi görevini yapmakla iktifa etmemiş ve arkadaşlarına hizmet etmekten üşenmemiştir. Tevazuundan arkadaşlarına hizmet etmekten kendi görev günü olmasa dahi hizmet etmekten geri durmamıştır. Bu örnek onun ihvan hukukuna ne kadar riayet ettiğini de temsil eden bir hatıradır.

3.6.4. Vefası

Seyda Muhammed Emin Er, hem yanlarında ders okuduğu hocalarına karşı hem dostlarına karşı hem de talebelerine karşı daima vefa sahibi olmuştur. Seyda, talebelerini sürekli ziyaret eder, onların sorunlarıyla ilgilenir, evlenmelerine yardımcı olurdu. Sadece yanında okudukları dönemde değil sonrasında dahi hukukunu muhafaza eder, kendilerini ziyaret ederken hediyeler götürür ve hediye götürürken ziyaretine gittiği kimselerin sadece kendilerine değil eşlerine ve

²²⁶ Prof. Dr. Tahir Ayar, Muhammed Emin Er'i Anlatıyor, <https://www.youtube.com/watch?v=gP4STDykCKA>, [21.05.2021]

²²⁷ Prof. Dr. Mehmet Görmez Muhammed Emin Er'i Anlatıyor, https://www.youtube.com/watch?v=mVL_3uxo2-g, [21.05.2021]

çocuklarına da hediye götürürdü. Veda senesi diye nitelendirdiği 2012 senesini dost, talebe ve akraba ziyaretlerine ayırmıştı.²²⁸

Tahir Ayar ise vefasıyla alakalı şunları ifade eder: “*Hoca, büyük bir tevazu sahibi idi. Ne zaman Türkiye’ye gelsem gelir beni havaalanında karşılardı. İlerlemiş yaşına rağmen beni karşılamasından çok utanırdım. Toplandığımız evlerde bizi ziyaret ederdi. Son zamanlarında bana haber gönderdi ben gelemiyorum sevabı sen kazan diye*”.²²⁹ Seyda, Amerika’da kendisine büyük hizmeti dokunan dostunu hiçbir zaman unutmamış ve ülkeye her ziyarete geldiğinde yakın ilgi göstererek büyük bir vefa örneği sergilemiştir.

Mehmet Görmez, Seyda’nın vefasına dair şu hatıraları aktarmaktadır:

*Hocamız, Diyarbakır’da bir dostuna akşam ziyaretine geleceğini söylüyor. O gece acilen Ankara’ya gitmesi gerekince dostunu arayıp seneye ziyaret sözü veriyor. Ancak o sene geldiğinde dostunun vefat ettiğini işitiyor. Bir köy ziyareti esnasında bir anda ortadan kaybolunca kendisini arıyorlar. Bir saatlik yol yürüyerek o dostunu mezarında ziyaret ederek sözünü yerine getiriyor. Babam dostu idi ve kendisini severdi. Vefat ettikten sonra Antep’e gittiğimde ben dahi zaman zaman ziyaret etmeden dönerdim, ancak hoca ziyaret etmeden dönmezdi. Mezarının başına gider ve beni arardı.*²³⁰

3.7. Eserleri

Seyda Muhammed Emin Er, başta fıkıh ve tasavvuf olmak üzere pek çok ilimde eserler telif etmiştir. Seyda, eserlerini ümmetin istifadesine sunmak için Arapça kaleme almış ve bu eserlerin bir kısmı henüz kendisi hayatta iken tercüme edilerek muhtelif yayınevleri tarafından neşredilmiştir. Bu bölümde Seyda’nın eserlerini üç başlıkta ele aldık. İlk başlıkta, fıkıh ilmi üzerine telif ettiği eserlerini; ikinci başlıkta, tasavvuf ilmi ile alakalı eserlerini ve son başlıkta ise diğer muhtelif ilimler üzerine kaleme aldığı eserlerini ele aldık.

3.7.1. Fıkıh İlmine Dair Yazdığı Eserler

Seyda Muhammed Emin Er, pek çok İslami ilimde birikim sahibi bir alimdi. Ancak en fazla tebarüz ettiği ilim dalı Fıkıh ilmiydi. Özellikle güncel fıkhi

²²⁸ İbrahim Halil Er, Muhammed Emin Er’i Anlatıyor, <https://www.youtube.com/watch?v=jXIfqu1IYNI>, [21.05.2021]

²²⁹ Prof. Dr. Tahir Ayar, Muhammed Emin Er’i Anlatıyor, <https://www.youtube.com/watch?v=gP4STDykCKA>, [21.05.2021]

²³⁰ Prof. Dr. Mehmet Görmez, Muhammed Emin Er’i Anlatıyor, https://www.youtube.com/watch?v=mVL_3uxo2-g, [21.05.2021]

meselerin çokça tartışıldığı bir dönemde Seyda'ya pek çok soru yöneltilmekte ve Seyda bunlara cevap vermektedir. “İslam” dergisine gelen Fıkhi sorulara Seyda'nın verdiği cevaplar dergide yayınlanmaktaydı. Yurt dışı seyahatlerinde de gayri Müslim ülkelerde İslamî bir yaşam ile alakalı kendisine sorular yöneltilmiş ve Seyda bu sorulara cevaplar vermiştir. Seyda, daha sonra bazı güncel fıkhi meselelerde müstakil risalelerde yazdı.

3.7.1.1. el-Fetâva (الفتاوى)

Eserin tam ismi, *el-Fetâva fî'l'akideti ve'l-kelâm ve'l-fıkḥ*. Eser, Akide, Kelam ve Fıkıh ilmi ile alakalı kendisine yöneltilen 423 soruya verdiği fetvalardan müteşekkildir. Eserde, ilk olarak Tevhit ve Kelam ile alakalı suallere cevaplar verilmektedir. Bu başlık altında ayrıca hadis usulü vb. ilimlerle alakalı sorulara da cevaplar verilmektedir. Sorulan sorulara verilen cevaplar genel itibari ile muhtasar olsa da ikna edici ve yeterli olduğu görülmektedir.

Seyda, eserin ilk bölümünde Hadis ve Hadis Usulü ile alakalı bazı sorulara cevap verilmektedir. Daha sonra Kitabu'l-Îmân başlığında akaid ile alakalı sorular cevaplandırılmaktadır. Bu bölümdeki sorular ekseriyetle güncel dini problemler ve felsefe üzerinedir. Daha sonra Fıkıh ile alakalı giriş babından bir başlık açılmakta ve bu bahiste Fıkıhın tanımı, öğrenilmesinin hükmü, taklit, öğrenilmesi haram olan ilimler, İmam Ebu Hanife'ye taalluk eden sorular, fetva, müftünün şartları, görüşler arasında tercih, ulû'l-emre itaat, tasavvuf ve fıkıh ilişkisi vb. bahislerle alakalı sorulara cevaplar verilmektedir.

Eserde tasavvufî meselelerle alakalı sorulara da cevaplar verilmekte ve müstakil bir başlık altında değil diğer konu başlıklarının altında sorulan sorular arasında aktarılmaktadır. Eser, fıkıh kitaplarındaki sıralamaya sadık kalınarak telif edilmiştir. Önce ibadat ve sonra muamelat konuları incelenmektedir. Sadece fûru-u fıkıh üzerine sorular değil Usûl-ü Fıkıh üzerine pek çok soru da bahisler içerisinde cevaplandırılmaktadır. Gerek duyuldukça mezhep farklılıklarına temas edilmektedir. Eser, en son çevirisiyle beraber “Akide, Kelam ve Fıkıh Meselelerine Fetvalar” ismiyle Mevsimler Kitap tarafından Haziran 2017’de İstanbul’da basılmıştır.

3.7.1.2. el-‘Amelü'l-Ems fi's-Salavâti'l-Hams (العمل الامس في صلوات الخمس)

Eser, Namaz ile alakalı fıkhi meseleler üzerine yazılmıştır. Toplamda 194 meseleden oluşmaktadır. Eserde taharet, teyemmüm, namazın hükümleri, farz namazlar, nafil namazlar, Bayram namazı ve Cuma namazıyla alakalı meseleler dört mezhebe göre işlenmektedir. Namazla alakalı güncel bazı fıkıh meselelerine de yer verilmiştir. Eserin çevirisinin de olduğu son baskısına “İslam” dergisinin “Otobüste Namaz” temalı röportaja da yer verilmiştir. Eserin son baskısı çevirisiyle beraber “Dört Mezhebe Göre Namaz Risalesi” ismiyle 2017’de Mevsimler Kitap tarafından İstanbul’da neşredilmiştir.

3.7.1.3. ed-Dûu’l-‘arid fî İlmi’l-Ferâid (الضوء العارض في علم الفرائض)

Seyda, bu eserini Ferâiz/İslam Miras Hukuku üzerine kaleme almıştır. Eser, 46 sayfadan oluşmaktadır. Seyda’nın muhtelif ilimler üzerine yazdığı risalelerinin toplandığı “Mecmû’atu’r-Resâili’d-Dîniyye fî ‘ulûmi’l-Muhtelifa” isimli kitabın on üçüncü risalesidir. Bu eser Şam’da Dârü’l-Endülüs tarafından neşre hazırlanmış, 2010 senesinde İstanbul’da basılmıştır. Türkiye’deki dağıtımı İstanbul Araştırma ve Eğitim Vakfı (İSAR) tarafından yapılmaktadır. Eser, Miras’ın şartları başlığı ile başlamaktadır. Terikeye taallük eden haklar, mirasta hak sahipleri, mirasa engel durumlar, Kur’an’da belirtilen miras payları, mirastaki kırk hal, mirasta hacb, hamilelik, mefkûd, hünsa, veledi zina, avl, teharûc red ve zevi’l-erhâm gibi miras ilminin temel konuları incelenmektedir.

3.7.1.4. el-Kavlu’s-Savâb (القول الصواب)

Eserin tam ismi, “el-Kavlu’s-Savâb fî Zebâihi ehli’l-Kitâb” on sekiz sayfalık bir risaledir. Ehli kitabın kestiklerini yemenin fikhî hükmü üzere kaleme alınmıştır. Öncelikle dört mezhebin konuyla alakalı görüşlerine yer verilmektedir. Daha sonra dönemin Ürdün müftüsü Şeyh Abdullah el-Kalkîlî, Şeyh Muhammed Cevâd es-Saklî, Nijerya kadısı Şeyh Ebî Bekr Mahmûd Gamû, Ahmet Şirbâsî’nin mevzuyla alakalı fetvalarına yer verilmekte ve en sonunda da Seyda Muhammed Emin Er konuyla alakalı nakillerden ulaştığı sonucu aktarmaktadır. “Mecmû’atu’r-Resâili’d-Dîniyye fî ‘ulûmi’l-Muhtelifa” isimli kitabın on altıncı risalesidir. Amerika’da konuyla alakalı kendisine soru yöneltildiği ve kendisinin bizzat kesimhaneleri görerek verdiği fetva düşünülürse; eserin bu fetvanın gerekçeleriyle risaleye dönüştürülmüş hali olması ihtimali yüksektir.

3.7.1.5. el-Hüccetu’d-Dâmiğa (الحجة الدامغة)

Eserin tam ismi: el-Hüccetu'd-Dâmiğa fî'r-Reddi 'ala men Yüftî bie'nn-Talâku's-selâs def'aten teka'u bihi vahideten. İsminden de anlaşılacağı üzere tek seferde söylenmiş üç talak lafzının hükmü üzerine kaleme alınmış bir risaledir. Konu son dönemde en fazla tartışılan fıkhi konulardan biridir. Eserin baş kısmında Şeyh Fahrettin Yıldız²³¹ ve eski Tekirdağ müftüsü Ali Arslan'ın takrizleri bulunmakta. Mevzu ile alakalı görüşler, görüşlerin delilleriyle beraber zikredilmektedir. Eserin sonundaki hatime bölümünde, doğrudan ilgili olmasa da mevzuyla alakalı bazı önemli meselelere yer verilmektedir. Bu mevzulardan biri de taklidin şartları ve mutemet olmayan kitaplar mevzusudur. “Mecmû'atu'r-Resâili'd-Dîniyye fî 'ulûmi'l-Muhtelifa” isimli kitabın on dokuzuncu risalesidir.

3.7.1.6. Teshilü'l-Merâm (تسهيل المرام)

Eserin tam ismi, “Teshilü'l-Merâm fî beyâni'n-Nasbi ve'l-Kefârâti ve'l-fitrati bi'd-Derâhimi ve'l-ğram”. Eser, klasik fıkıh kitaplarında zikri geçen tartı ve ölçek birimleri ile alakalıdır. Şemalar halinde, rıtl, dirhem, müd, sa ve benzeri ölçü birimlerinin günümüz ölçüleri birimlerindeki karşılıkları belirtilmektedir. İşlenen diğer konulardan biri de iskat-ı salât, savm, hac ve zekât konusudur. Bunların Şâfiî ve Hanefî mezhebine göre günümüz ölçü birimleri ile nasıl hesaplanacağı ele alınmaktadır. “Mecmû'atu'r-Resâili'd-Dîniyye fî 'ulûmi'l-Muhtelifa” isimli kitabın yirminci risalesidir.

3.7.1.7. et-Tuhfetü'l-Mardiyye fî'l-Kavâ'idî'l-Fıkhiyye

(التحفة المرضية في قواعد الفقهية)

Eser, fıkıhın külli kaideleriyle alakalıdır. Müellif, külli kaideler içerisinde en önemli gördüğü on altı kaideyi açıklamaktadır. Kaideler, Hanefî mezhebinin temel kaynaklarından örneklerle izah edilmektedir. “Mecmû'atu'r-Resâili'd-Dîniyye fî 'ulûmi'l-Muhtelifa” isimli kitabın on beşinci risalesidir.

3.7.1.8. Fehmü'l-Fıkhi fî Usûli'l-Fıkıh (فهم الفقه في اصول الفقه)

231 Şeyh Fahrettin Yıldız, Mardin'in Midyat ilçesine bağlı Arnas köyünde dünyaya geldi. Seyyid bir ailede olan Şeyh Fahrettin, Başta bölgenin meşhur müderrislerinden Molla Hasan Tilmizî olmak üzere pek çok ilmi şahsiyetten dersler aldı. Hem ilmi hem de tasavvufî icazetini Şeyh Seyda Muhammed Said el-Cezerî'den alan Şeyh Fahrettin, Said Nûrsî ile de mektuplaşıyordu. Batman merkezdeki Hacı Şirin Camiinde irşat faaliyetlerini sürdüren Şeyh Fahrettin, 1 Şubat 1972 senesinde Batman'da vefat etti ve Korik köyüne defnedildi. (TDV İslâm Ansiklopedisi, 43. Cilt. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2013.)

Eser, Usûlü'l-Fıkh ilmi üzerinde kaleme alınmıştır. On altı başlıkta: bu ilmin tanımı, fıkh, hüküm, hitap çeşitleri, eda, şart, mâni, delil, idrak çeşitleri, hüsn-kübuh, ibâhe vb. kavramların tarifi yapılmaktadır. Daha sonra asli deliller: Kur'an, Sünnet, İcma ve Kıyas konuları işlenmektedir. Deliller arasında taarruz oluştuğunda tercih nasıl yapılır konusu, işlenen konulardan biridir. Seyda Muhammed Emin Er'in on iki ilim üzerine yazdığı risaleleri cem ettiği "Câmi'ü'l-Mütûni'd-Dirâsiyye" isimli kitabının onuncu risalesidir. Kitap, Mevsimler Kitap tarafından İstanbul'da basılmıştır. Baskı tarihi kitap üzerinde belirtilmemiştir.

3.7.1.9. el-Makâsîdü'l-Berere fî'l-Hacci ve'l-'Umra

(المقاصد البررة في الحج و العمرة)

Seyda Muhammed Emin Er'in vefat etmeden önce hastanedeiyken kaleme aldığı son eseridir. Pek çok kere hac ve umre yapmış biri olarak hac ve umre ahkâmı üzerine kaleme almıştır. Hasta yatağında olduğu halde kesinlikle abdestsiz yazmamaya özen gösterdiği söylenir. Bu kitapta bir harf dahi tashih edecekse abdestsiz etmezdi. Eser hakkında bir rüya gördüğü ve Peygamber'in (s.a.v.), "Ona son bir görevin kaldı" diyerek eseri tamamlamasını işaret ettiği aktarılır. Vefat etmeden önce baskıdan önceki son hali kendisine takdim edilmiş ve Seyda çok sevinmiştir.²³²

3.7.2. Tasavvuf İlmine Dair Yazdığı Eserler:

Seyda Muhammed Emin Er'in en fazla eser yazdığı ikinci ilim tasavvuf ilmidir. Hilafeti Şeyh Seyda el-Cezerî'den alan Seyda, tasavvufî görüşlerini bu eserler çerçevesinde ifade etmiştir. Kendisiyle tasavvufî konularda pek çok söyleşi de yapılmıştır. Tasavvuf üzerine pek çok çalışma yapan Seyda'nın kaleme aldığı eserler şunlardır:

3.7.2.1. Tenbîhü'l-Fâtin 'ala Fıkhî'l-Bâtin (تنبيه الفاطن على فقه الباطن)

Eser Muhammed Emin Erbilî'ye ait *Tenvîrû'l-kulûb fî mu'ameleti 'allamu'l-ğuyûb* isimli eserinin tasavvuf bölümünden yararlanılarak kaleme alınmıştır. Eserin İngilizce tercümesi 2014'de Amerika'da Al-Madina Enstitute tarafından "THE LAWS OF THE HEART AN INTRODUCTION TO THE SPIRITUAL PART IN ISLAM" ismiyle neşredilmiştir. Seyda eserin başında, bu eserde tek

²³² İbrahim Halil Er, *Muhammed Emin Er Seyda Son Osmanlı Âlimi*, 283.

bağlı kaldığı şeyin mananın aslı olduğunu ve eseri baştan yeniden kaleme aldığını ifade etmektedir. Ele alınan başlıca bazı konular şunlardır: Tasavvuf ya da fikh-ı bâtın, salih amel, tövbe, muhabbet, şevk, vecd, halvet, Nakşibendî tarikatı, kalbî zikir, letâifler ve adâbu'l-mürîd. Eserin son baskısı, 2018 yılında Mevsimler Kitap tarafından İstanbul'da yapılmıştır. Eseri bu baskısı, oğlu İbrahim Halil Er tarafından yayına hazırlanmış ve Türkçe tercümesiyle beraber basılmıştır.

3.7.2.2. el-Muhtârât (المختارات)

Eserin tam ismi: “el-Muhtârât min Mektûbâtî'l-Îmâm Rabbânî es-Serhendî”. Son baskısı, Receb Şentürk editörlüğünde yayına hazırlanan eser, İsar Yayınları tarafından İstanbul'da 2016 senesinde basılmıştır. Eserin başında, Recep Şentürk'ün üçüncü baskısı için yazdığı bir mukaddime ve giriş bulunmaktadır. Seyda Muhammed Emin Er ve İmam Rabbânî'nin biyografilerine yer verilmektedir. Eseri önemli kılan diğer bir husus ise Seyda Muhammed Emin Er'in İmam Rabbânî'ye ondan da son halkaya kadar uzanan tarikat silsilesine de yer verilmesidir. Ayrıca İmam Rabbânî'nin biyografisinin işlendiği bölümde tasavvufî temel kavramlarla alakalı görüşlerine de yer verilmiştir.

Seyda Muhammed Emin Er eserini, İmam Rabbânî'nin “Mektûbât” isimli eserinden derlediği 121 mektuptan oluşturmuştur. Seçtiği mektupları tamamen aktarmamış, bu mektupların kime yazıldığını ifade ettikten sonra mektuplardan seçtiği bölümleri aktarmıştır. Seçtiği mektuplarda hedeflenen mesajı aktaran ifadeleri almış konuyla bağlantısı olmayan bölümleri hafzetmiştir. Eser aynı zamanda müellifin, İmam Rabbânî'den ne kadar etkilendiğinin bir ispatı gibidir. Nitekim tasavvufî düşüncesini aktaracağımız son bölümde bu etkinin düzeyi daha iyi anlaşılacaktır.

3.7.2.3. Fadîletu a‘malü'l-kalb ve âdâbu'z-zikri bihi

(فضيلة أعمال القلب و آداب الذكر به)

Eser, otuz sayfadan oluşmaktadır. İlk bölümü, kalb'in amelleri ve kalp ile zikrin adabı nasıl olmalı konusunu ele almaktadır. İkinci bölümde, ümmetin kurtuluşunun selefle ittiba ile olacağı vurgulanmakta ve bu ittibanın nasıl olacağı ile ilgili kendisine yöneltilen sorulara cevap verilmektedir. Bu bölümde Seyda'nın davetçi kimliği ön plana çıkmaktadır. Eserin son bölümünde nasuh tövbe'nin şartları, âdâbları ve nefsin salâhı bahislerine yer verilmektedir. Seyda'nın

“Câmi‘ü’l-Mütûni’d-Dirâsiyye” isimli kitabının üçüncü risalesidir. Eserin son baskısı, 2018 yılında Mevsimler Kitap tarafından İstanbul’da yapılmıştır. Eseri bu baskısı, oğlu İbrahim Halil Er tarafından yayına hazırlanmış ve Türkçe tercümesiyle beraber “Tasavvuf Risalesi” ismiyle basılmıştır.

3.7.2.4. el-Mühezzeb fî’l-Ahlâki ve’l-Edeb (المهذب في الأخلاق و الأدب)

Eser, Ahlak ilmi üzere yazılmış bir risaledir. Seyda eserinde, öncelikli olarak ahlakın tanımını yapar. Teorik ahlak ana başlığı altında: Güzel ve çirkin ahlakın kaynağı, güzel ahlakın fazileti, sonuçları, eğitimle güzel ahlak edindirmenin mümkün olup olmadığı; ahlaka etki eden genetik miras, yetişme tarzı, din, sosyal çevre ve okumalar gibi faktörleri, nefsi arındırmanın yöntemleri okuyucuya aktarılmaktadır. Eserin bu bölümünde ayrıca sebat, sabır, iffet, azim, kanaat, cesaret, cömertlik, sır saklamak ve nefsi kontrol gibi hasletlere yer verilmektedir. Daha sonra ahlak çeşitleri üç ana başlıkta incelenmektedir. Bunlar: Düzenli Ahlak, Edebi Ahlak ve Terbiyevi ahlaktır. Eser, İbrahim Halil Er ve Abdullah Ünalın tarafından tercüme edilerek “Ahlak Risalesi” ismiyle, Mevsimler Kitap tarafından 2017 yılında İstanbul’da basılmıştır.

3.7.2.5. Vazîfetü’l-‘abdi ve Necâtuhu (وظيفة العبد و نجاته)

Konular tasavvûfî boyutuyla ele alındığı için bu bölümde zikrettik. Eser, Müslümanın yapması gereken görevleri ele almaktadır. Birinci vazifede, iman bahisleri işlenmekte, “Nesefî Akidesi” ve “Fıkhü’l-Ekber” risalelerinde belirtilen akaid esaslarının bir kısmı sıralanmaktadır. İkinci vazifede, salih amel konusu, rükünleri ve salih amel konusunda ittiba edilecek imamlar zikredilmektedir. Daha sonra zahir ameller başlığı altında namazın şart, rükün ve adabları zikredilmektedir. Daha sonra tövbe konusunu ele alan müellif tövbe edilmesi gereken büyük günahları zikretmektedir. Bu günahları zahir ameller çerçevesinde ele alan müellif, taharet, namaz, zekât, hacc, oruç, yiyecekler, alışveriş, nikah, cinayetler, hudud, cihad, yeminler, şahitlik gibi fûruu fıkıh konularına ilişkin büyük günahlar her bir konu başlığı altında zikredilmektedir. Daha sonra dinen sorumluluk oluştuğunda ahkamı bilinmesi gereken ibadet ve muamelat konuları muhtasar fıkhi bilgilerle ele alınmaktadır. Eserin son bölümünde ise fikhî yüz külli kaideye yer verilmektedir. “Mecmû‘atu’r-Resâili’d-Dîniyye fî ‘ulûmi’l-

Muhtelif” isimli kitabın birinci risalesidir. Eser, özet bir ilmiyal görüntüsü vermektedir.

3.7.2.6. Muhtasarü Fayzü’l-İlâh fî d-Dîni’l-Mardiyyi ‘İnde’l-İlah

(مختصر فيض الإله في دين المرضي عند الله)

“Mecmû’atu’r-Resâili’d-Dîniyye fî ‘ulûmi’l-Muhtelif” isimli kitabın ikinci risalesidir. Eserde, Cibril hadisinde ifade edilen iman, İslam ve ihsan ile alakalı konuları işlemektedir. Seyda tasavvufa dair, takva, tezkiye ve nasihat gibi konulara da risalede yer vermektedir. İçerik itibari “Vazîfetü’l-‘abdi ve Necâtuhu” isimli risalesinde ele alınan bazı konular bu eserde de yer almaktadır.

3.7.2.6. Hulâsatü’l-Merâm fî Ma’rifeti’l-İslâm

(خلاصة المرام في معرفة الإسلام)

Mecmû’atu’r-resâili’d-dîniyye fî ‘ulûmi’l-muhtelif isimli kitabın dördüncü risalesidir. Eserin İngilizce tercümesi 2014’de Amerika’da Al-Madina Enstitute tarafından “THE SOUL OF ISLAM” adıyla neşredilmiştir. Mukaddime bölümünde: Din, iman, mezhep, şeriat, tarikat, hakikat ve tasavvuf gibi kavramların tarifi yapılmaktadır. Daha sonra ilk bölümde İman kavramı farklı görüşlere yer verilerek daha kapsamlı izah edilmekte ve daha imanın altı şartı anlatılmaktadır. Daha sonra elli üç maddede muhtasar bir şekilde Ehli Sünnet akidesi zikredilmektedir. İslam ve ihsan kavramları açıklanmaktadır. İhsan’ın ilk mertebesi tövbe kavramı, salih amel, hakkı tavsiye, sabrı tavsiye konuları ele alınmakta ve Hâris el-Muhâsibî, Abdülkadir Geylânî’nin sözlerinden nakillerde bulunmaktadır.

3.7.2.7. el-Kavlü’l-Enfes fî mâ bihi Salâhü’n-Nefes

(القول الأنفس فيما به صلاح النفس)

Mecmû’atu’r-resâili’d-dîniyye fî ‘ulûmi’l-muhtelif isimli kitabın altıncı risalesidir. Risale, beş sayfadan oluşmaktadır. Daha sonra “Fadîletu A‘malü’l-Kalb ve Âdâbu’z-Zikrî bihi” isimli risaleyle Türkçeye tercüme edilerek basılmıştır.

3.7.2.8. Yâ Nefsî Mehlen (يا نفسي مهلا)

*Mecmû'atu'r-resâili'd-dîniyye fî 'ulûmi'l-muhtelif*e isimli kitabın yedinci risalesidir. Seyda Muhammed Emin Er'in kendi nefsinin "Allah'ın rızasını elde etmenin ve sonsuzluk diyarında cemalini müşâhade etmenin yolu nedir?" sorusuna bizzat verdiği üç sayfalık cevaptan oluşmaktadır.

3.7.2.9. el-Vesiletü'l-Fâsile fî't-Turuki'l-Mavsule

(الوسيلة الفاصلة في الطرق الموصولة)

*Mecmû'atu'r-resâili'd-dîniyye fî 'ulûmi'l-muhtelif*e isimli kitabın sekizinci risalesidir. Seyda bu risalede, Allah'a ulaştıran yolları ele almaktadır. Bu yolları on tarik olarak ele almaktadır. Bu yolunu birincisi olarak, *eserden müessire* ulaşmayı; ikinci olaraksa *müessirden esere ulaşanların yolunu* zikretmektedir. Bu yolu kullananların başında Nakşibendî tarikatını zikretmektedir. Daha sonra Nakşibendî tarikatının on iki esasını saymakta ve on bir ilkesini açıklamaktadır. Nakşibendî tarikatının şartlarını, rükünlerini, zikretmektedir. Üçüncü yol olarak *riyâzet yolunu* zikreden Seyda, nefsin tanımını, nefis ile mücâhade, mürâkabe, tedrici olarak nefis terbiyesi, ruhların çeşitleri, nefsin hakikati, nefis ve ruh arasındaki farkları izah etmektedir. Nefis ile alakalı pek çok detay açıklığa kavuşturulmaktadır. Dördüncü yol olarak *tezkiye yolunu* zikreder. Bu başlık altında vahdet-i vücûd konusuna da temas eder. Beşinci yol olarak *sünnete ittiba yolunu* ve şartlarını zikreder. Altıncı yol olarak *mürâkabe yolunu* ve bu yolun piri Cüneyd-i Bağdâdî'den söz eder. Yedinci yol olarak rabîta yolunu ve rabîta ile alakalı delilleri, şartları ve çeşitlerini zikreder. Bu başlık altında latifelere, celal zikrinin adabına vb. konular da ele alınmaktadır. Sekizinci yol olarak her işte *şeriate ittiba*, dokuzuncu yol olarak *ubudiyete devam* ve son yol olarak da *mutlak acz yolunu* izah eder. Son bölümde bu yolların ittifak ettikleri esasları, ortak vazifeleri ve günlük evradı aktarır.

3.7.2.10. Yâ Sâilen (يا سائل)

Eserin tam ismi: *Yâ Sâilen an akvami't-turuki İllahi ve esmâha huz cevaben an zalike şâfiyen bi iznillâh. Mecmû'atu'r-resâili'd-dîniyye fî 'ulûmi'l-muhtelif*e isimli kitabın dokuzuncu risalesidir. Allah'a ulaştıran yolların en sağlam ve yüce olanı hangisidir sorusuna cevap olarak yazılmıştır risale. Bu yolu beş akabeye ayırır. Birincisi yakın; ikincisi dünya, günahlar, mahlukat, şeytan ve nefis ile mücadele; üçüncüsü dünya malına düşkünlük, musibet ve acı verici bir imtihanda

tehlikeli hislerle mücadele; dördüncüsü riya, kibir, haset ve tûl-i emel ile mücadele ve son akabe olarak da Allah'ın sıfatlarıyla sıfatlanmak zikredilir. Her akabede, bu akabeleri kat etmek için gerekli şartlar maddeler halinde sıralanmıştır.

3.7.2.11. el-Feyzü'l-Raûf fî 'İlmi Mebâdii't-Tasavvûf

(الفيض الرنوف في علم مبادئ التصوف)

Câmiu'l-mütûni'd-dirâsiyye isimli kitabın on ikinci risalesidir. Marifetullah, havatır, tasavvuf yoluna girenlerin yapması gereken ilk vazifeler zikredilmekte ve bu yola girenlere bazı tembihatlar yapılmaktadır. Eser, dört sayfalık muhtasar bir risaledir.

3.7.3. Diğer İlimlerdeki Eserleri

Seyda Muhammed Emin Er'in eserleri ağırlıklı olarak tasavvuf ve fıkıh alanında olsa da eski alimlerin geleneğine uyarak İslamî ilimlerin çoğunda eserler kaleme almıştır.

3.7.3.1. Tühfetü'l-'İbâd fî'l-'Akideti ve'l-Eddâd

(تحفة العباد في العقيدة و العباداة الأضداد)

Eser, akâid ilmi üzerine kaleme alınmış bir eserdir. Öncelikli olarak akidenin tarifi yapılmakta, kaynaklarına temas edilmektedir. Daha sonra imanın altı şartı ele alınmaktadır. Allah'a iman bölümünde La ilahe illallah'ın şartlarına yer verilmektedir. Sonunda iman ve amel boyutunun beraber ele alınması gerektiğine atıfla İbadet konusu, manası, dayandığı temeller, kabulünün şartları, çeşitleri ve şirk olan ibadet türleri ele alınmıştır. Küfür, şirk ve nifak konuları da son bölümde çeşitleriyle beraber aktarılmaktadır. Eser, İbrahim Halil Er ve Doç. Dr. Abdullah Ünalın tarafından tercüme edilerek "Akaid Risalesi" ismiyle, Mevsimler Kitap tarafından 2018 yılında İstanbul'da basılmıştır.

3.7.3.2. Vâcibü'l-Halefî fî İttibai's-Selef (واجب الخلف في اتباع السلف)

"Mecmû'atu'r-Resâili'd-Dîniyye fî 'ulûmi'l-Muhtelife" isimli kitabın onuncu risalesidir. Kendisine yöneltilen yirmi beş soruyu cevaplamaktadır. Selefe ittiba nasıl olur, sadık imanın alametleri, sahih amelin alametleri, kardeşliğin alametleri, sahabeyi yüce mertebeye taşıyan şey, sahabenin Allah yoluna davette yöntemi, nefsin ıslahının yöntemleri, davetçi cemaatlere düşen vazifeler, İslamî cemaatlere

karşı tutum nasıl olmalı, Müslümanların gerilemesinin nedenleri, bu gerilemeden kurtuluşun yolları, halifenin gerekliliği ve şartları bu sorulardan bazılarıdır.

3.7.3.3. Câmiu'l-Mühimmâtü'l-Mütefarrika fî'l-'Ulumi'l-Muhtelif

(جامع المهمات المتفرقة في العلوم المختلفة)

“Mecmû‘atu’r-Resâili’d-Dîniyye fî ‘ulûmi’l-Muhtelif” isimli kitabın on birinci risalesidir. Kulun görevleri, fitrat üzere insanın doğması, küfür ve iman’ın kulun ihtiyari fiilleri olduğu, imanın esasları, keramet, miraç, fetret ehlinin durumu, akıl ile dinde hüküm vermek, Allah’tan korkan alime ittibanın hükmü, şeyhin müride karşı görevleri, müridin şeyhine karşı görevleri, Kur’an ve sünnete muhalif içtihat gibi konular otuz dört madde de işlenmektedir.

3.7.3.4. el-Cehdü'l-Hasis fî Istılâhi'l-Hadîs (الجهد الحثيث في اصطلاح الحديث)

Mecmû‘atu’r-resâili’d-dîniyye fî ‘ulûmi’l-muhtelif isimli kitabın on ikinci risalesidir. Hadis usulüne dair yirmi bir kavram açıklanmaktadır.

3.7.3.5. el-Hukûkü’z-Zevciyye (الحقوق الزوجية)

Mecmû‘atu’r-resâili’d-dîniyye fî ‘ulûmi’l-muhtelif isimli kitabın on dördüncü risalesidir. Eşlerin birbirine karşı hak ve sorumluluklar üzerine kaleme alınmış üç sayfalık bir risaledir.

3.7.3.6. Faydu'l-'Alim fî Hükmi't-Ta'llüm ve't-Ta'lîm

(فيض العالم في حكم التعلم و التعليم)

Mecmû‘atu’r-resâili’d-dîniyye fî ‘ulûmi’l-muhtelif isimli kitabın on altıncı risalesidir. Seyda bu eserde, ilimleri beşli bir taksime tabi tutar; farz, mendûb, haram, mekruh ve mübah ilimler. Farz ilimleri de farz-ı ayn ve farz-ı kifâyi diye iki kısma ayırır. Farz-ı ayn olan ilimleri her Müslüman’ın bilmesi farz olan namaz, oruç, nikah vb. temel ilmihal bilgileri olarak ifade eder. Farz-ı kifâye olan ilimler arasında ise, Nahiv, Kelâm, Kiraât, Farâiz ve Belağât gibi ilimleri zikreder. Mendûb olan ilimler arasında ise farz olan ilimlerde derinleşmeyi zikreder. Yine haram ilimler arasında Felsefe, Şa’veze, Münecimlik, Kehanet, Sihir ve Müziği zikreder.

3.7.3.7. el-Makâlât fî Aslî'l-Kâinât (المقالات في أصل الكائنات)

Mecmû'atu'r-resâili'd-dîniyye fî 'ulûmi'l-muhtelif isimli kitabın on yedinci risalesidir. Risalenin başında bu eserin “et-Tibyân fî'l-Cem'î Beyne'l-İmi ve'l-Felsefeti ve'l-Kur'an” isimli diğer bir eserin muhtasarı olduğunu ifade etmektedir. Eserde, felsefe ile ilmin birbirinden farklı olduğunu ifade etmekte ve ikisini bir birbirinden ayıracak şekilde tariflerini yapmaktır. Alem ile eski Yunan filozoflarının görüşleri, Müslüman filozofların varlıkla alakalı görüşleri ve dokuzuncu yüzyıldan on dokuzuncu yüzyıla kadar yaşamış olan batılı filozofların varlıkla alakalı görüşlerine yer vermektedir.

3.7.3.8. Leftetü't-Tarf fî 'İmi's-Sarf (لفتة الطرف في علم الصرف)

*Câmiu'l-mütûni'd-dirâsiyye*²³³ isimli kitabın ilk risalesidir. Seyda öncelikle, sarf ilminin tarifi, gayesi ve konusu gibi hususları açıklamaktadır. Daha sonra sarf ilminin otuz beş babı zikredilmekte ve örneklerle açıklanmaktadır. Fiil çeşitleri, emsile-i muttaride, siğa çekimleri vb. sarf ilminin bütün konuları ele alınmıştır. Medreselerde okutulan “Emsile”, “Bina”, “Maksûd” ve “İzzî” kitapların derlendiği elli sayfalık bir risaledir.

3.7.3.9. el-Bahrü's-Sahvi fî 'İlmi'n-Nahvi (البحر الصحو في علم النحو)

Câmiu'l-mütûni'd-dirâsiyye isimli kitabın ikinci risalesidir. Nahiv ilmi üzerine kaleme alınmış bir risaledir. Medreselerde Nahiv ilminde okutulan ilk kitap olan “Avamil” kitabının konusu olan amillerle başlar. Yüz amilin izahından sonra Seyda, lafzî, mahalli ve takdiri 'irab çeşitlerini, isim, cins isim, murab, mebni, mansûbâtlar, mecrûrâtlar, Merfûât vb. nahiv ilminin tüm temel konuları risalede ele alınmaktadır. Eser de kimi zaman soru ve cevap üslubu da kullanılmaktadır. Risale yetmiş küsur sayfadan oluşmaktadır.

3.7.3.10. el-Feyzü'l-'Atîk fî 'İlmi'l-Mantık (الفيض العتيق في علم المنطق)

Câmiu'l-mütûni'd-dirâsiyye isimli kitabın üçüncü risalesidir. Seyda bu eserde öncelikle diğer risalelerinde yaptığı gibi hakkında eseri kaleme aldığı ilmin tarifini, gayesini ve konusunu izah etmektedir. İlim ve ilmin çeşitleri, delalet ve delalet türleri, lafız ve lafız çeşitleri, külliyyat-ı hams, kaziyeler ve kaziyelerin

²³³ Seyda Muhammed Emin Er'in, 12 ilim üzerine yazdığı risalelerinin cemedildiği eserdir. Eser, Mevsimler Kitap tarafından İstanbul'da basılmıştır. Toplam on iki risaleyi muhtevidir. Hangi sene basıldığı kitap elimizdeki nüshada belirtilmemiştir.

çeşitleri, tenaküz, kıyas ve kıyas çeşitleri, cedel, hitabet, şiir ve mugalata gibi Klasik Mantık ilminin temel konularını işlemektedir.

3.7.3.11. el-Verdü's-Sad'i fî 'İlmi'l-Vad'i (الورد الصادع في علم الوضع)

Câmiu'l-mütûni'd-dirâsiyye isimli kitabın dördüncü risalesidir. Risale belagat ilimlerinden olan Vad' ilmi üzerine kaleme alınmıştır. Bu ilmin temel konularını ele alan on sayfalık muhtasar bir risaledir.

3.7.3.12. en-Nedaretu fî 'İlmi'l-İsti'areti (النضارة في علم الإستعارة)

Câmiu'l-mütûni'd-dirâsiyye isimli kitabın beşinci risalesidir. Risalede ilk olarak İsti'are ilminin tanımı, gayesi ve konusu ele alınmaktadır. Daha sonra teşbih, teşbih çeşitleri, teşbih edatları, mecaz, hakikat, mecazın çeşitleri, İsti'are çeşitleri ve kinâye gibi bu ilmin temel konuları ele alınmaktadır.

3.7.3.13. el-Lübâb fî 'İlmi'l-Münâzaretî ve'l-Âdâb (اللباب في علم مناظرة و الآداب)

Câmiu'l-mütûni'd-dirâsiyye isimli kitabın altıncı risalesidir. Seyda bu risalesinde öncelikle münazara ilminin tarifini yapmaktadır. Eser, dört babtan oluşmaktadır. Birinci babta, tasdik konusunu ele alır. İkinci babta, tarif konusunu ele alır. Üçüncü babta, taksim konusunu ele alır. Son bab ise bir hatimedden oluşmaktadır. Eser, yirmi sayfalık bir risaledir.

3.7.3.14. el-Feyzü'l-Rabbânî fî 'İlmi'l-Me'anî (الفيض الرباني في علم المعاني)

Câmiu'l-mütûni'd-dirâsiyye isimli kitabın yedinci risalesidir. Belâğât ilimlerinden Me'anî ilmi üzerine yazılmış bir risaledir. İlmin tarifinden sonra, fesâhat ve fesâhatin türleri, belâgat, akli hakikat, akli mecaz, kasr ve inşa gibi bu ilmin temel kavramları örneklerle açıklanmaktadır. Örnekler genellikle Kur'an ayetlerinden getirilmektedir. Eser, kırk küsur sayfadan oluşmaktadır.

3.7.3.15. et-Tibyân fî 'İlmi'l-Beyân (التبيان في علم البيان)

Câmiu'l-mütûni'd-dirâsiyye isimli kitabın sekizinci risalesidir. Belâğât ilimlerinden Beyân ilmi üzerine kaleme alınmış bir risaledir. Beyân ilminin tarifî, gayesi ve konusu ele alınmakta daha sonra ise bu ilmin temel kavramları açıklanmaktadır.

3.7.3.16. el-Ğaysü'r-Ray'i fî 'İlmi'l-Bedî'i (الغيث الرائع في علم البديع)

Câmiu'l-mütûni'd-dirâsiyye isimli kitabın dokuzuncu risalesidir. Bedî' ilmi üzerine yazılmış beş sayfalık muhtasar bir risaledir.

3.7.3.17. Hablû'l-Metîn fî Usûli'd-Dîn (حبل المتين في أصول الدين)

Câmiu'l-mütûni'd-dirâsiyye isimli kitabın onuncu risalesidir. Tevhid, Allah'ın sıfatları, sa'îd, şâkî, iman, İslam, ihsân, ruhun ölümden sonra bekâsı, halifelîğin vücûbu gibi konular ele alınmaktadır. “Fıkhü'l-Ekber” ve şerhlerinden alıntılar yapılmakta ve son bölümünde bilinmemesinin zarar vermeyeceği ancak bilirse faydasının olacağı kelamî bazı bilgiler verilmektedir. Eser, on küsur sayfadan oluşan muhtasar bir risaledir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TASAVVUFÎ DÜŞÜNCESİ

Seyda Muhammed Emin Er'in tespit edebildiğimiz kadarıyla tasavvufla alakalı on bir risalesi bulunmaktadır. Bu risalelerden bir kısmı muhtasar, diğer bir kısmı ise daha hacimlidir. Telif ettiği risalelerle tasavvufî düşüncesini eserlerine yansıtmış ve tasavvufî pek çok kavram hakkında görüş belirtmiştir. Seyda'nın tasavvufî görüşlerini, tasavvuf üzerine yazdığı bu eserlerden yola çıkarak tespit etme çabasında olduk. Seyda, Halidîliğin Seydaî kolundandır. Şeyh Seyda el-Cezerî'nin halifesidir. Şeyh Ahmed el-Haznevî'ye önce mürid olmuş sonra Haznevî kendisini vekili yapmıştır. Daha sonraları Sami Efendi'den tasavvûfî ders alan Seyda'nın istifade ettiği her üç şeyhi de Halidîdir.

Seyda, eserlerinde Nakşibendî tarikatının esaslarını ele almış ve izah etmiştir. Yazdığı eserlerde Nakşibendî tarikatında baskın olan şeriat ve tarikat ayrılmazlığı esaslı bir şekilde korunmuş ve vurgulanmıştır. Buna binaen dinin iman, İslam ve ihsan boyutu iç içe ele alınmış, şer'î boyutu zikredilen meselelerin tasavvûfî boyutu da eserlerinde ele alınmıştır. Eserlerinde meseleler çok detaylandırılmadan öz bir lisan ile yazılmıştır. Seyda pek çok eserini sanki detaylıca ele almak ve incelemek istediği konulara kısaca temas ederek şerhini ileriki zamanlara bırakacak şekilde kodlayarak yazmıştır. Öyle zannediyoruz ki bereketli bir ömür yaşamasına rağmen aksiyoner kişiliği, seyahatleri ve sahadaki hizmetlerinden ötürü hacimli ve kapsamlı eserler haline getirmeye fırsat bulamamıştır. Buna rağmen araştırmacılara tasavvufî düşünce dünyasına girebilecekleri ve çözümleyebilecekleri yeterlilikte eserler bırakmıştır.

Seyda, eserlerini tetkik eden herkesin anlayabileceği üzere şeriat ve tarikat ilimlerini kendinde cem eden zü'l-cenâhayn bir şahsiyettir. Hem fıkıh alanında dönemin güncel problemlerine çözümler üretme arayışında olmuş hem de tasavvûfî manada zamanındaki tarikat ve camialara bir hareket fikhî kazandırma çabasında olmuştur. Bu yüzden çalışmamızın son kısmını Seyda'nın bu manadaki çalışmalarına ayırdık.

4.1. Tasavvuf

Tasavvuf, İslam'ın ahlak mektebidir. Cibril hadisinde Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) tarif ettiği üç kavramdan biri ihsan kavramıdır. Tasavvuf üzerine yazılan pek çok eserde bu kavram açıklanmaya çalışılmış ve her tarif, tarif edenin meşrep ve mesleğine göre şekillenmiştir. Zerrûk²³⁴ bu tariflerin tamamının aslının tek bir tarife döndüğünü söyler. O'na göre bu tarif şudur: “Tasavvuf, dosdoğru bir samimiyetle Allah'a yönelmektir”.²³⁵

Seyda Muhammed Emin Er ise Tasavvufu şu şekilde tarif eder: “*Nefsin iyi ve kötü hallerinin bilindiği, kötü hallerden arınmanın ve iyi haller ile kuşanmanın mümkün olduğu ilimdir*”.²³⁶ Bu tariften anlaşılacağı üzere Seyda, teorik bir yaklaşımdan öte Tasavvufun hal yönünü ön plana çıkarmaktadır. Buna göre tasavvuf, nefse öncelikle sağlıklı yönlerini ve hastalıklı yönlerini öğretir. Daha sonra hastalıklı yönlerden kişinin kurtulmasını sağlayacak tedavi yöntemleri uygular. Nefsi hastalıklardan arındırdıktan sonra güzel hasletlerle kuşatıp güçlendirir. Kendisine tasavvufun tanımı ile ilgili yöneltilen bir soruyu ise şöyle cevaplandırmaktadır: Tasavvuf büyük sahabilerin yoludur... Ne ziyade ne eksik... Tasavvuf: Allah'a ibadete devam, sünnete tam bir kemal üzere iltizam, bidat ve ruhsatlardan tam bir şekilde ictinab; ibadetlerde, sıradan işlerde ve muameleler esnasındaki her hareket ve sekenatta kendini yok sayarak zikre devam etmektir.²³⁷

Seyda Muhammed Emin Er'in tasavvuf ile alakalı yaptığı tariflerden biri de şöyledir: Tasavvuf, kalbin Allah (c.c) için arındırılması ve Allah'ın büyüklüğüne nispeten diğer varlıkların hakir görülmesidir. Tasavvuf ilminden hâsıl olan şey ise kalbi ve bedeni amele dönüktür.²³⁸

²³⁴ Ebû'l-Fazl Şihabüddîn Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ahmed b. Muhammed Îsâ el-Bernesî el-Fâsî (ö. 899/1493-94). Fas'taki Şâzelî tarikatı şeyhi Muhammed Zeytûniye mürid olmuştur. En meşhur eserlerinden biri “Kavâidu't-Tasavvûf isimli eseridir. Bu eserinde Tasavvuf ilminin kaidelerini derlemiştir.

²³⁵ Şeyh Ahmed Zerrûk, Tasavvufun Esasları, Tercüme: Muhammet Uysal, (İstanbul: Endülüs Kitap, 2011), 38.

²³⁶ Muhammed Emin ER, *Fıkhı Batın/Tenbihü'l-Fatin 'ala Fıkhı'l-Bâtın*, (İstanbul: Mevsimler Kitap, 2018), 8.

²³⁷ Taasavvuf Soruşturması, Mülakat: Ömer Faruk Tokat, Muhlis Turan, Burak Ertürk, Rıhle Dergisi, Ocak-Haziran 2012.

²³⁸ Muhammed Emin Er, *el-Feyzu'r-Râûf fî 'ilmi mebadi't-Tasavvûf/Cami'u'l-Mütûnü'd-dirasiyye*, (İstanbul: Mevsimler Kitap, 2018), 348.

Seyda, tasavvuf ilminin konusunu: “*Tezkiye ve tasfiye açısından kalbin fiilleri*”²³⁹ olarak tanımlar. Bu ilmin meyvesi ise şunlardır: “*Kalbin ıslah edilmesi, zevken ve vicdanen marifetûllaha ulaşılması, Allah’ın rızasının elde edilmesi, ebedi saadete ulaşılması ve kalbin arınması neticesinde başkalarının göremediği şeylerin basiret gözüyle ona keşfolunmasıdır*”.²⁴⁰

Buna göre, kişi tasavvuf yoluna girdiğinde gereğiyle amel ederse, kalp hastalıklarından arınacaktır. Bu ilmin en büyük faydası marifetullah ve Allah’ın rızasına ulaşmaktır. Bu dereceye ulaşan kimse başkalarının hastalıklı gözlerle göremediği şeyleri basiret gözüyle görür. Kişi için keşf ve ilham kapıları açılır.

Seyda’ya göre bu ilmin kaynakları üç tanedir. Bunlar Kur’an, Sünnet ve havastan naklolan eserlerdir. Kişi kendi nefsin ayıplarına vakıf olamaz ve kalbi hastalıklardan da Peygamberler hariç hiç kimse selamette değildir. Buna binaen bu ilmin öğrenilmesinin hükmü vacibü’l-ayndır.²⁴¹ Bu ilmin beş esası vardır. Bu esaslar şunlardır: Birincisi: Açıkta ve gizlide takva. Tam anlamıyla takvaya ise ancak istikamet ve vera ile ulaşmak mümkündür. İkincisi: Her eylem, söz ve halde sünnete uymak. Bu da ancak her ne olursa olsun hududu korumak ve güzel ahlak ile mümkündür. Üçüncüsü: Ehli gafletten yüz çevirmek. Bu da ancak sabır ve tevekkül ile gerçekleşir. Dördüncüsü: Varlığa ve yokluğa rıza göstermek. Bu da ancak kanaat ve Allah’a dayanmakla gerçekleşir. Beşincisi: Bollukta ve darlıkta Allah’a yönelmek. Bu da ancak bollukta şükür, darlıkta ise Allah’a sığınmakla gerçekleşir.²⁴²

Seyda, tasavvuf olmadan İslam’ı yaşamak mümkün mü sorusuna ise şöyle cevap vermektedir: Tasavvuf, tarikat mutlaka gereklidir... İnsan cibilliyetinde kibir, ucub, riya, enaniyet ve menfaatperestlik gibi çirkin huylar vardır.... Bunları izale etmek farz-ı ayndır. Bu insanın tek başına yapabileceği bir şey değildir. İnsan kendini beğenir ve bundan ötürü kusurlarını farkedemez. Bu yüzden bir mürşide

²³⁹ A.g.e., 9.

²⁴⁰ A.g.e., 9.

²⁴¹ A.g.e., 9.

²⁴² A.g.e., 9.

intisap etmeye ihtiyaç duyar. Şayet mürşit kâmil bir mürşitse saliki kısa sürede yetiştirir ve kötü sıfatlardan arındırır...²⁴³

Seyda'ya göre, tasavvuf diğer İslami ilimler gibidir. İslami ilimler, sonradan tasnif edilmiş ve isimlendirilmiştir. İlk dönemlerde ilmi bir disiplin olarak ıstılahî anlamda yoktu. Ancak tasavvuf Peygamber Efendimiz (s.a.v) ve arkadaşlarının yaşadıkları yaşamı örnek almaktır. Bu anlamda tasavvuf değil, tasavvufsuzluk bidattir.²⁴⁴ Tasavvufun Hint ve İran tesiriyle ortaya çıkması ve hatta onlardan bir şekilde etkilenmiş olması da mümkün değildir. Zira Peygamber (s.a.v), başkalarına benzemekten Müslümanları alıkoymuştur. Hazreti Peygamber'in (s.a.v) sünnetine azimetle sarılmayı kendilerine meslek haline getiren tasavvuf ehli, buna binaen dış tesirlerden etkilenmeyi kendilerine haram kılmışlardır.²⁴⁵ Tasavvufî hayat bir millette yerleşmediği müddetçe o milletin zafere ulaşması mümkün değildir. Zira takva, sabır, güzel huylar ve nefsin ıslah edilmesi tasavvuf olmadan mümkün değildir. Tarihte bir seyir yaptığımızda görülür ki zafer, maddi gücün değil takva ve ihlas'ın bir semeresidir. Bu yüzden cihada nefsin ıslahından başlamalıdır. Maddi cihad ve toplum için yapılan hizmetlerin yanında zikir ve ibadetlere devam etmelidir. Maddi işlerimiz nasıl ki yöneticilerimizle istikamet buluyorsa, manevi işlerimizde manevi bir öndere intisapla mümkündür. Aksi takdirde başarılı olmak güçtür. Tasavvuf sadece ferдин kalbini ıslaha yönelik çaba gösteren bir müessese değildir, toplum ve cemaatin de kalbini ıslaha çabalar. Allah'ın (c.c) ve Resulü'nün (s.a.v) razı olabileceği fert ve toplumu inşaya çalışır tasavvuf.²⁴⁶

4.2. İhsan

İhsan kelimesi iki manaya gelir. Birincisi, başkasına iyilik manasındadır. İkincisi, bir işi en güzel şekilde yapmaktır. İhsan adaletten daha üstündür denilmiştir. Zira adalet, her hak sahibine hakkını vermektir ve kendi hakkını tas tamam almaktır;

²⁴³ Taasavvuf Soruşturması, Mülakat: Ömer Faruk Tokat, Muhlis Turan, Burak Ertürk, Rıhle Dergisi, Ocak-Haziran 2012.

²⁴⁴ Taasavvuf Soruşturması, Mülakat: Ömer Faruk Tokat, Muhlis Turan, Burak Ertürk, Rıhle Dergisi, Ocak-Haziran 2012.

²⁴⁵ İbrahim Halil Er, *Seyda Muhammed Emin Er ile Söyleşiler*, 82-83.

²⁴⁶ A.g.e., 101.

ihsan ise, kendi üzerine olandan fazlasını vermektir ve hakkı olan miktardan daha azını almaktır.²⁴⁷

İhsan, hakikatin tüm kapılarının kendisine açıldığı nebevî cami' bir isimdir. İhsanın üç derecesi vardır. Niyette ihsan, hallerde ihsan ve vakitte ihsandır. Niyette ihsan, niyetin ilim ile tashihi ve hal ile tasfiyeyle beraber azim ile tatbikidir. Hallerde ihsan, halleri hiç kimseye ifşa etmeden zarafetle örtmen ve tahkik ile tashih etmendir. Vakitte ihsan ise, her vaktinde Hakkın müşahadesiyle olman ve himmetini hiçbir vakit elden bırakmadan her daim Hakka hicret etmendir.²⁴⁸

Seyda Muhammed Emin Er, ihsanın dinin üçüncü esası olduğunu ifade eder. Zira Hazreti Peygamber (s.a.v), Cibril hadisinde onu üçüncü sırada zikretmiştir. İhsan, ibadeti Allah'a halis kılmak, ibadetlerini dosdoğru eda ederken ondan başkasını mülahaza etmemendir. Bunun içinde kul, her daim Allah'ın kendisini gördüğünü bilmeli ve bir kötülüğe meylettiğinde Allah'tan haya ederek o kötülükten elini çekmelidir. Allah'ın kendisini gördüğünü bildiği halde elini kötülükten çekmeyen de ilim ve iman eksikliği vardır. Kul, Rabbini gerektiği şekilde bilirse imanı kuvvetlenir ve böylece ihsanî anlamda burhan hasıl olur ve onu kötülüklerden alıkoyar.²⁴⁹

Seyda Muhammed Emin Er, "ihsânî burhân" diye bir delil çeşidinden söz etmektedir. Bu okumakla elde edilen, aklî tefekkürle elde edilebilen bir delil değil, ihsan ile elde edilebilen bir delildir. Bu yüzden ihsan dinin en yüce esaslarından bir esastır ve salıkların hedefidir. Huşu, ihlas, kalbin ve organların günahlardan korunması ve adaba riayet adına ne varsa bu hedefe matuftur. Hakikat ehli, salihlerle beraber bulunmayı ihsan makamında noksanlığa mâni olduğu için mendub görmüşlerdir.²⁵⁰

Seyda'ya göre ihsan makamının elde edilebilmesi için riayet edilmesi gereken esaslar vardır. Bunlar olmazsa ihsan makamı elde edilemez. Bunlarda üç kısma

²⁴⁷ Ragıb el-İsfahânî, *Müfredatu elfazi'l-Kur'an*, 236.

²⁴⁸ Ebu Abdullah el-Herevî, *Menâzilus's-Sâirîn*, 49.

²⁴⁹ Muhammed Emin Er, *Muhtasaru, feyzu'l-ilâh fî dîni'l-Marziyyî indellah/ Mecmû'atu'r-Resâili'd-Dîniyye fî 'ulûmi'l-Muhtelifi*, (Dımaşk: Darü'l-Endülüs, 2010), 119.

²⁵⁰ A.g.e., 120.

ayrılmaktadır. İman edilmesi gereken şeyler, yapılması gereken fiiller ve zahir ile batınî manada terk edilmesi gereken fillerdir.²⁵¹

Seyda, ihsan için en önemli iki esas olarak aslında tevbe ve takvayı görmektedir. Bu yüzden ihsan bahsine temas ettiğinde tevbe ve takvayı ele alır. Hem fikhî hem de tasavvûfî anlamda bahsi derinleştirir.²⁵² Toplamda ihsan makamına ulaşmak için on yedi esas zikreder. Bunlar sırasıyla şunlardır: Zühd, uzlet, nefse muhalefet, şeytana muhalefet, tevekkül, tefvîz, sabır, rızâ, havf ve recâ, ihlâs, şükür, işlerde acelecilikten uzak durmak, empati, ölümü hatırd tutmak ve Hazreti Peygamber'i (s.a.v) en güzel şekilde örnek almak. Hazreti Peygamber'i (s.a.v) en güzel şekilde örnek almak ise azimetle sünnetine sarılmak, ruhsat ve bid'atlardan kaçınmak, her dâhim Allah'ı anarak her kötü huydan sıyrılmakla olur.²⁵³

4.3. Ahlak

Alaüddin el-Kâzerûniye göre Ahlak İlmi, “*Övülen ve yerilen fillerin iradi olarak kendisinden çıkabilmesi bakımından insânî nâtık nefsin hallerinin bilinmesidir.*”²⁵⁴ Kâzerûnî, ilim kelimesinin üç manayı muhtemil olduğunu ifade eder. Kurallar, idrak ve alıştırmayla meydana gelen meleke. Bu açıdan ahlak ilminin konusu nefistir. Amacı ise nefsi hayvandan aşağı bir dereceden meleklerden üstün bir dereceye yükseltmektir. İkinci ve üçüncü mana nazarîdir. Bu anlamda bireye döner bu durumda ahlaki hikmet, ya da türünün tüm fertlerine döner bu durumda medeni hikmet manasındadır.²⁵⁵

Seyda Ahlak'ı şöyle tanımlar: “*Ahlak, görme ve düşünmeye ihtiyaç olmadan, fiillerin kolaylıkla ortaya çıktığı nefse yerleşen bir davranıştır. Nefsin özelliği ve dışa yansıyan gizli şeklidir.*”²⁵⁶ Ahlak, güzel ve çirkin olmak üzere iki kısma ayrılır. Akıl, şehvet ve gazap kuvvelerinin ifrat ve tefritten soyutlanması güzel ahlak, bunların ifrat ve tefritte olması çirkin ahlaktır. Güzel ahlakın kaynağı: Hikmet, iffet, cesaret ve adalettir. Bu dört şeyde ifrat veya tefrit ise kötü ahlakın

²⁵¹ A.g.e., 120.

²⁵² Muhammed Emin Er, *Hulâsetü'l-Merâm fî marifeti'l-İslam / Mecmû'atu'r-Resâili'd-Dîniyye fî 'ulûmi'l-Muhtelifi*, (Dimaşk: Darü'l-Endülüs, 2010), 280.

²⁵³ Muhammed Emin Er, *Muhtasarı, feyzu'l-ilâh fî dîni'l-Marziyyi indellah/ Mecmû'atu'r-Resâili'd-Dîniyye fî 'ulûmi'l-Muhtelifi*, (Dimaşk: Darü'l-Endülüs, 2010), 122-125.

²⁵⁴ Alaüddin el-Kâzerûnî, *Şerhu'l-Ahlâki'l-Adudiyye*, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014), 26.

²⁵⁵ A.g.e., 27.

²⁵⁶ Muhammed Emin Er, *Ahlak Risalesi/el-Mühezzeb fî'l-ahlâki ve'l-edeb*, (İstanbul: Mevsimler Kitap, 2018), 20.

kaynağıdır. Güzel ahlakı elde etmenin üç semeresi vardır: Utanç verici davranışlardan soyutlanıp kötülüklerden arınmak, bunların yerine kişide meleke haline gelmiş güzel huylarla kuşanmak ve nefsanî zaatlardan kurtulmaktır. Zira nefsini hayvandan daha aşağı bir dereceye düşüren, şehvet ve kötü düşüncelerle mahveden mutlu olamaz. İnsanın mutluluğu tatması için haset, kin, dünya malına düşkünlük ve ahmaklık gibi hususiyetlerden sıyrılması gerekmektedir.²⁵⁷

Seyda'ya göre her insan eğitime kabil değildir. Bu anlamda insanlar dört kısma ayrılır. Birincisi: Yönetilmeleri zor olmayan ve iyi olana döndürülmeleri kolay kişilerdir. Bunların hata işlemelerinin temel nedeni, iyi ile kötüyü birbirinden ayıramamalarıdır. Yaptıkları işlerinin kötü olduklarını fark ettiklerinde pişman olur ve vazgeçerler. İkincisi: Kötülükleri bilerek işlerler. Bunlar ahmak kimselerdir. Dolayısıyla düzeltilmeleri ilk kısım insanlara göre çok daha zordur. Üçüncüsü: Kötülüğün kendilerini kuşattığı, nefisleri zilletle kaplanmış kimselerdir. Bunların kurtulmaları ancak güçlü bir irade ve azimle mümkün olabilir. Dördüncüsü: Her çirkin iş kendilerine güzel gösterilmiş, nefis ve arzularına ipini kaptırmış, akıl ve dinin dosdoğru yolunu gördüğü halde bahaneler uydurup vazgeçmeyen kimselerdir.²⁵⁸

Seyda Muhammed Emin Er ahlaka iyi ya da kötü anlamda etki eden beş şey zikreder: Genetik miras, yetiştirme tarzı, din, sosyal hayat ve kitaplardır. Ahlakı güzelleştirmek ve nefsi arındırmak içinde beş yöntem vardır. **Akıl:** Allah insana iyi ve kötüyü ayırt edebileceği akıl bahşetmiştir. **İyilerle dostluk:** Fazilet ve erdemli davranışlarla kuşanmış ve kötü huylardan sıyrılmış kimselerle dostluk etmek insana nefsini terbiye etmesi ve kötü huylardan sıyrılmasında yardımcı olur. **Düşmanın hakkında söyledikleri:** Düşman insanın iyiliğini istemez ve kusurlarını her daim ifşa eder. Bu da kişinin başkalarının ayıpladığı kusurlarını fark etmesinde yardımcı olur. **Kuran ve Sünnet:** Allah (c.c), insanlara iyiliği gösteren ve emreden, kötülüğü gösteren ve kötülükten sakındıran pek çok ayet indirmiş ve Hazreti Peygamber (s.a.v) bunları yaşantısıyla göstermiştir. Kur'an'da ahlak ile alakalı yedi yüz küsur ayet mevcuttur. Hazreti Peygamber'in (s.a.v)

²⁵⁷ A.g.e., 22.

²⁵⁸ A.g.e., 24-25.

güzel vasıflarını anlatan hadisler pek çoktur. Güzel ahlaka ulaşır kötü huylardan kurtulmak için bunlar insana rehberlik ederler.²⁵⁹

Seyda, kötü ahlakın tedavi edilebilmesi beş şeyi tavsiye eder. Kötü vasıfları nefsi sürekli zıtlarını yapmaya çalışarak terbiye etmeye çalışmak. Örneğin: gevşekliği meşakkatli işlere girişmekle, korkaklığı tehlikeli işlere atılmakla yenebilirsin. İnsan bunlardan kurtulduktan sonra olması gereken denge ne ise bu vasıflarda o dengeye dönmelidir. Kişi sefihlerden, çocuklardan, adi insanlardan ve karşı cinsten kişilerle muaşeretten uzak durmalıdır. Bunların yerine takva ve ilim sahibi zatlarla muaşeret etmelidir. İfrat ve tefritten olabildiğince kaçınmalı ve şehveti meşru vasıtalarla dengede tutmalıdır. Dengede tutulması gereken bir diğer şey ise öfkedir. Öfkeyi dengede tutmak için insan hasmıyla empati kurmalıdır. Aklın dengede tutulması içinse onu taklit bağlarından koparmalıdır. Zira önceki kavimleri helak eden akıllarını kullanmayarak atalarını taklit etmeleridir. Akı kullanmaya ve taklit bağlarından koparmaya çağıran yedi yüz elli küsur ayet vardır.²⁶⁰ Bütün bunların yanında kişi nefret gücünü sevgi ile dengede tutmalıdır. Zira nefret duygusu ancak nefsin adiliğinden, gayesiz olmasından ve cehaletinden tevellüt eder. İnsan aynı türden olan diğer varlıklar arasındaki uyum ve dayanışmaya bakmalı ve dersler çıkarmalıdır. Hiçbir tür kendi türüne karşı nefret beslemezken insanın kendi türüne düşmanlık etmesi ancak zulümdür. Bir insanın zenginlik ve makamını kendisinden nefret için bir sebep olarak görmemelidir. Bu anlamdaki nefret duygusundan sıyrılmak için şunu düşünmelidir: Bir toplumda her bir birey icra ettiği görevler açısından bir organa benzer. Baş olmadan gözün, ayak olmadan başın, kalp ve diğer organlar olmadan ayağın sağlıklı görevini icra etmesi ve mutlu olması mümkün değildir.²⁶¹

Seyda, insanın alıştırma yoluyla pek çok kötü vasfının düzeltilebileceğini belirtir. Bu yolla korkak bir kimse denizin ortasında dalgalarla alay edecek kadar cesur, en cimri bir insan herkesten daha cimri olabilmektedir. Alıştırma yöntemi ile nefret ettiği bir kimse sevdirebilir, sefih bir kimse gayet halim birine, cahil bir kimse alim bir şahsiyete ve yalancı bir kimse gayet doğru sözlü birine

²⁵⁹ A.g.e., 28-36.

²⁶⁰ A.g.e., 36-44.

²⁶¹ A.g.e., 44.

dönüştürülebilir.²⁶² Güzel ahlak sahibi olmak için ayrıca şunlara da dikkat etmelidir. Sağlığı korumalı, yediği gıdalara dikkat etmeli ve zamanında yemelidir. Kişi, maddi ve manevi temizliğe dinde belirtildiği şekli ile dikkat etmelidir. Evin ve ev eşyalarının düzenine dikkat etmelidir. Programlı olmalı, her işi belirlediği zamanda yaparak belirlediği zamanda dinlenmelidir. İbadet ile kalbini Allah'a yöneltmelidir.²⁶³ Seyda Muhammed Emin Er'e göre insanda bulunması gerek bazı temel erdemler şunlardır: Sebat ve kararlılık, azim, sabır, iffet, nefsi kontrol, sır saklamak, kanaat, cesaret ve cömertliktir.²⁶⁴

Seyda düzenli ahlak, edebi ahlak ve terbiyevi ahlak olmak üzere ahlakı üç kısma ayırır. Daha sonra bu kısımları şöyle izah eder:

Düzen Ahlakı: Dünyada her şey bir düzen ile işler. Tüm mahlukatlar ve hatta insanın kendi bedeni dahi bu düzene riayet eder. İnsan bu düzeni bozmamalı ve dünyaya geldiği andan itibaren evde, okulda ve işte düzenli olmalıdır. İslam dini de bu düzeni korumak için pek çok ilkeler koymuştur. Bu ilkelerin önemi buradan anlaşılır. Beş vakit namazın gün içindeki dağılımı, namaz için bir araya gelenlerin saflarında riayet etmeleri gereken düzen hep bu düzenin korunmasına yöneliktir. Namazlarda camilerde bir araya gelen toplum kaynaşmakta, kargaşa ve anarşi en aza inmektedir. Uzak bölgelerde yaşayan Müslümanlar arasında bu kaynaşma ve düzenin korunması içinde hac ibadeti farz kılınmıştır. Böylece renk, ırk ve dilleri farklı aynı inançtan pek çok insan birbiriyle tanışır birbirlerinden ve düzenlerinden haberdar olur. Birbirlerine şefkat ve sevgi ile bağlanırlar.²⁶⁵

Edebî Ahlak: Bu ahlak çeşidi de kendi içinde üç kısma ayrılmaktadır. Şahsi adap: Zahir ve batında, açıkta ve tenhada nefsi korumaktır. Kişi hem insanların arasında iken hem de insanlardan uzak iken kötü davranışlardan kendini alıkoymalıdır. Zira gizli de kötü işler yapan bu alışkanlığının bir neticesi olarak açıktan da kötülük işlemeye başlar. İnsan başkasından çok kendisini düzeltme çabasında olmalıdır. Yeme, içme ve giyiminde nezafet, zerâfet ve kalite olmalıdır. Dengeli beslenmeli, temiz ve güzel giyinmeli, hoş kokmalısın.

²⁶² A.g.e., 45.

²⁶³ A.g.e., 51.

²⁶⁴ A.g.e., 51-62.

²⁶⁵ A.g.e., 65-66.

İnsanlar arasında iken samimi ve sempatik olmalıdır. Bakanların kederini almalıdır. Sevgi ve samimiyet, güzel muâşeretı beraberinde getirir. Ziyarete gidileceği zaman izin almak, ziyaret süresini tadında tutmak gerekir. Kişi ziyaretine gelen ister sultan ister memluk olsun gerekli ilgiyi göstermeli ve kimseyi küçümsememelidir.²⁶⁶

Kişi yolculuğa tek başına çıkmamalı, beraber yolculuk yapacağı kaliteli bir kimse ile yola çıkmalıdır. Yolculukta ne olacağı bilinmez. Bu yüzden emanetleri ve hakları sahiplerine vermeli, ailesinin ve kendisinin nafakasını hazırlamalıdır. Yol arkadaşları aralarında birini emir seçmeli ve sözlerine itaat etmelidir. Yanına yolculukta kişisel bakımını yapabilmesi gerekli malzemeleri almayı ihmal etmemelidir. Yolculuk esnasında haramlara bakmamalı, kimseye rahatsızlık verilmemeli, kötülükleri ıslaha çaba sarf etmeli, muhtaçlara ve mazlumlara destek çıkmalı, zalimlere karşı durmalı ve her zaman iyiliği emretmelidir.²⁶⁷

Sohbet Adabı: Ahmak insanlarla değil akıllı insanlarla sohbet etmelidir. Bu insanın ilmini arttırır, cesaretini pekiştirir ve cömertlik gibi erdemler aşılır. İstifade eden taraf olmaya çaba göstermelidir, muhataba zihnini vermelidir. Malayani şeyler konuşmaktan sakınmalıdır. Konuştuğu şeyler ya bir fayda doğurmalı ya da bir zararı defetmelidir. Sözün fayda edeceği zamanı gözlemeli ve acelecilikten sakınmalıdır. Sözler derin bir tefekkürün, güzel, anlamlı, muhatabın konumuna uygun, öz ve açık olmalıdır. Sesin tonu ve yüksekliği iyi ayarlanmalıdır. Muhataba faydası olacak ve ilgisini çekecek konular tercih edilmelidir.²⁶⁸

Helal ve temiz kazançla beslenmelidir. Eller yıkanmalı, sofrada yemeli, besmele ile başlamalı ve yemek esnasında bir yere yaslanmamalıdır. Lokmalar küçük olmalı, iyice çiğnenmeli, yutmadan başka almamalı, önünden yemeli, yemeğe kusur aramamalı, büyüklerden önce başlamamalı, topluluk yemek yerken susmalı, misafire ikram edilmeli, kimse yemeğe zorlanmamalı ve toplumun adetlerine riayet etmelidir. Oburluk, çok çeşit ve süse önem vermekten sakınmalıdır.²⁶⁹

²⁶⁶ A.g.e., 68-70.

²⁶⁷ A.g.e., 71.

²⁶⁸ A.g.e., 73-74.

²⁶⁹ A.g.e., 76-78.

Terbiyevî Ahlak: Bir çocuğun terbiyesi için riayet edilmesi gereken hususlardır. Öncelikle çocuk anne sütüyle beslenmeli, aşırı sıcak ve yumuşak yerde yatırmamalı, hareket imkânı olan bir beşik tercih edilmelidir. Bazı araçlarla vaktinden önce yürütmeye çalışmamalıdır. Çocuk önce sürünmeli ve vakti geldiğinde yürümelidir. Sûnî aletler, yapay gıdalar kullanılmamalı ve serbest bırakmalıdır. Bu çocuğu güçlendirir. Çocuğa vaktinde yeme alışkanlığı kazandırılmalı ve fazla yemeye zorlanmamalıdır. Çocuğa her istediği değil, ihtiyacı olan verilmelidir. Ağlama ile her istediğine kavuşan çocuğun karakteri bozulur. Çocuk zevkine düşkünlükten, tembellikten ve israftan menedilmelidir. Çocuğun irade gücü tamamen kırılmamalı, acıdan kaynaklı ağlamasına çözüm aramalı ancak alışkanlıktan kaynaklı ağlamasına kulak asmamalıdır. İnsanın korkularının çoğu sanılarından kaynaklıdır. Çocuğu eğitirken bu korkularını aşabilmesi için korktuğu şeylere teması sağlanmalıdır.²⁷⁰

4.4. Şeriat, Tarikat ve Hakikat

Şer' kelimesi sözlükte, tutulan apaçık yol anlamına gelir.²⁷¹ Cürcânî'ye göre şeriat: "Kulluğa riayetle Allah'ın emirlerini yerine getirmektir".²⁷²

Seyda Muhammed Emin Er ise şeriatı şöyle tarif eder: "*Peygamber'e (s.a.v) indirilmiş, alimlerin Kur'an ve sünnetten nas ile ya da istinbat ile elde ettikleri hükümlerdir*". Bu tarife göre Tevhid, fıkıh ve tasavvufun üzerine bina edildiği hükümlerin tamamı şeriat dairesi içerisindedir.²⁷³ Seyda'nın şeriat üzerine yaptığı bu tariftan anlaşılan şudur ki: Şeriat akaid, fıkıh ve tasavvuf ilimlerinin kaynağıdır. Bu ilimler şeriat üzerine bina edilmiştir. İman, İslam ve ihsan boyutuyla Hazreti Peygambere indirilmiş, sünnetiyle ceset bulmuş ve müçtehit imamların ve kâmil mürşitlerin her birinin kendi bilgi yollarıyla Kur'an ve sünnetten elde ettiği tüm hükümleri barındırmaktadır. Bu yönden hem tarikat hem de hakikati içine almaktadır.

²⁷⁰ A.g.e., 80-82.

²⁷¹ Ragıb el-İsfehânî, *Müfredatü Elfâzi'l-Kur'an*, (Beyrut: Darü'l-Kalem, 2014), 450.

²⁷² Ali b. Muhammed b. Ali el-Cürcânî, *Kitâbü't-Ta'rifât*, (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 2007), 113.

²⁷³ Muhammed Emin ER, *Fıkhı Batın/Tenbihü'l-Fatin 'ala Fıkhı'l-Bâtın*, 10.

Tarikat ise: Allah’a sülûk edenlerin menzilleri kat edip makamlarda yükselirken kendilerine has tuttıkları yoldur.²⁷⁴ “Allah’a ulaştıran yollar yaratıkların nefesleri adedince” denilmiştir. Bu söze şu manalar verilmiştir: Her gün alıp verdiğimiz nefes sayısı yirmi dört bin kadardır ve aldığımız her nefeste Allah’a ulaştıran bir yol vardır.²⁷⁵ Allah’ın pek çok Esmâ-i hüsnası vardır. Bu isimlerin her biri bir kulu terbiye eder. Buna binaen bu esmalar kadar Allah’a ulaştıran yollar vardır.²⁷⁶ Allah’ın yarattığı ne kadar mahlukat varsa işte o mahlukatlar adedince Allah’a giden yollar vardır.²⁷⁷ Her insanın kendisine ait bir mesleği ve sanatı vardır. Bu meslek ve sanatlar adedince Allah’a ulaştıran yollar vardır.²⁷⁸ Bütün bu tarikler, üç tarikten birine girer. Bu tarikler: Salih ameller ve ibadetlere sarılanların yolu tarîki ahyâr, mücahede ve riyazete sarılanların yolu tarîki ebrâr ve muhabbet sahiplerinin yolu tariki şuttâr’dır.²⁷⁹

Seyda Muhammed Emin Er’ göre tarikat: “Zahirde ve batında haramlardan, mekruh şeylerden, mübah şeylerin ihtiyaçtan fazlasından sakınmaktır. Farzları eda etmek ve nafileleri güç yetirebildiği kadar yerine getirmektir. Bütün bunları da bir arif kimsenin gözetiminde yapmaktır”.²⁸⁰

Bu tarifte üzerinde durulan üç nokta vardır. **Birincisi:** Zahirde ve batında haramlardan ve mekruh olan şeylerden sakınmak. **İkincisi:** Allah’ın emirlerini kesinlikli yerine getirmek ve kesin bir şekilde emretmediği nafile türünden olanları güç yetirebildiği kadar yapmaktır. **Üçüncüsü:** Bütün bunları yaparken bir arif mürşidin rehberliği ve gözetiminde yapmaktır. Tarikatı tarikat yapanda arif bir mürşidin buradaki rehberliği ve irşadıdır.

Seyda, Allah’a ulaştıran tarikatlar üzerine *el-Vesiletü’l-Fâsileti fî’t-Turûki’l-Mevsuleti* adıyla bir de eser telif etmiştir. Ona göre Allah’a ulaştıran tarikatlar on tanedir.

²⁷⁴ Ali b. Muhammed b. Ali el-Cürcânî, *Kitâbü’t-Ta’rifât*, (Beyrut: Dârü’l-Ma’rife, 2007), 130.

²⁷⁵ Necmeddin Kübra, *Tasavvufî Hayat*, trc. Mustafa Kara, (İstanbul: Dergâh Yay., 2015), 35.

²⁷⁶ A.g.e., 37.

²⁷⁷ A.g.e., 38.

²⁷⁸ A.g.e., 38.

²⁷⁹ A.g.e., 40-44.

²⁸⁰ Muhammed Emin ER, *Fıkhı Batın/Tenbihü’l-Fatin ‘ala Fıkhı’l-Bâtın*, 10.

Birinci tarîk: Müessirden yola çıkarak esere ulaşanların tarikatıdır. Bu tarikata, ilk adımda Hakkı görenlerin tarikatı da denir. Bu yolu tutan tarikatların en başında Nakşibendî ve Şâzelî tarikatları gelir. Bu tarikat Peygamber Efendimiz sav.'in ihsan tanımında belirttiği: “Allah’ı görüyormuşçasına kulluk etmek” ifadesinden çıkarılmıştır.²⁸¹

İkinci tarîk: Eserden yola çıkarak Müessire ulaşanların tarikatıdır. Bu tarikata, ilk adımda nefsinin bilenlerin tarikatı da denir. Bu tarikat Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) ihsan tanımında belirttiği: “Sen O’nu göremezsen de O seni görmektedir.” ifadesinden çıkarılmıştır. Bu tarikatın en meşhur temsilcileri Gazalî ve Maverdî’dir.²⁸²

Seyda iki tarikatı birbiriyle kıyaslar ve şunları ifade eder: Birinci tarikata sülûk edenlere meczûb-u sâlik, ikinci tarikatta sülûk edenlere ise salik-i meczûb denir. İkisi arasındaki fark işe şudur: **Salik-i Meczûb**, Allah’ın yarattığı eserleri bakar ve bu eserlerden Allah’ın isimlerine deliller çıkarır, Allah’ın isimlerinden ise Allah’ın sıfatlarının sübutuna deliller çıkarır, Allah’ın sıfatlarının sübutundan ise Allah’ın zatına delilleriyle ulaşır. Zira sıfatlar kendi kendilerine olamazlar. Buna Kur’an’dan da deliller vardır: “Şüphesiz ki; yerlerin ve göklerin yaratılışında, gece ve gündüzün birbirine dönüşerek değişiminde akıl sahipleri için deliller vardır”.²⁸³

Meczûb-i sâlik ise: Müşahedesini Allah’ın zatına inhisar eder. Bu müşahede neticesinde onun sanatına layık eserler ona görünür hale gelir. Daha sonra esmâ-i ilâhiyeyi ve eserlerini müşahede eder.²⁸⁴ Seyda Muhammed Emin Er’e göre: Meczûb-u sâlik’in bidayeti, sâlik-i meczûb’un nihayetinde geldiği yerdir. Dolayısıyla onun sonda ulaştığına bu yolun başında ulaşmıştır. Buna binaen meczûb-u salik daha faziletlidir. Allah’a ulaştıran yolların en kısa ve kolay olanı da budur. Bu yol aynı zamanda büyük sahabilerin tuttuğu yoldur.²⁸⁵

²⁸¹ Muhammed Emin Er, *el-Vesiletü'l-Fâsileti fî't-Turûki'l-Mevsuleti/ Mecnû'atu'r-Resâili'd-Dîniyye fî 'ulûmi'l-Muhtelifi*, (Dımaşk: Darü'l-Endülüs, 2010), 337.

²⁸² A.g.e., 337.

²⁸³ Âl-i İmrân: 3/190.

²⁸⁴ Muhammed Emin Er, *el-Vesiletü'l-Fâsileti fî't-Turûki'l-Mevsuleti/ Mecnû'atu'r-Resâili'd-Dîniyye fî 'ulûmi'l-Muhtelifi*, 338.

²⁸⁵ A.g.e., 338.

Üçüncü Tarîk: Riyazet tarikidir. Bu tarikatı tutanlar şu ayete dayanır: “*Rabbinin makamından korkup nefsin arzularına karşı koyana gelince, onun varacağı yer cennettir*”.²⁸⁶ Bu yola girenler öncelikle nefsi tanımalı ve nefsin tuzaklarını bilmelidir. Kişinin iki zahir ve iki de batın olmak üzere dört düşmanı vardır. Zahir olan düşmanlar: Kafirler ve münafıklardır. Batında olan düşmanlar: Nefis ve şeytandır. Düşmanların en güçlüsü ve diğer düşmanları dahi yoldan çıkarıp insana düşman kılan nefistir. Kafirlerle savaşa ara verilmesi mümkün iken, nefis ile savaşa ara verilemez. Koyunlarını güden çoban nasıl başkasının tarlasına girmekten onları koruyorsa; kişi de nefsini arzularına dalmaktan korumalıdır. Bu da ona muhalefet ve arzularından onu alıkoymakla olur. Bunu yaparken de nefse zulmetmemek ve tedrici bir yol izlemek gerekir.²⁸⁷

Dördüncü Tarîk: Tezkiye ya da tasavvuf tarikidir. Allah’tan başka her şeyden arınmak bu yolun temel esasıdır. Bu tarikat şu ayeti kerimeyi esas almıştır: “*Nefsini arındıran şüphesiz kurtuluşa ermiştir...*”²⁸⁸ Bu yolu tutanlar, tasavvuf kelimesinin her bir harfine bir mana yüklemişlerdir. “ت” harfine tövbe, “ص” harfine kalbin ve sırrın arındırılması anlamında safa, “و” harfine velayet, “ف” harfine beşerî sıfatlardan sıyrılıp ilahi sıfatlarla kalma anlamında fena manasını yüklemişlerdir. Bu tarikatın beş şartı vardır. **Birincisi:** Akideyi tashih etmektir. **İkincisi:** Nasûh tövbedir. **Üçüncüsü:** Allah’ı bilerek, bilmek ve severek kulluk etmektir. **Dördüncüsü:** Kendi güç ve kazancına itimattan Allah’ın güç ve rızıkına itimat etmektir. **Beşincisi:** Uzuvarı Allah’a isyandan korumaktır.²⁸⁹ Bu tarikatın üç rüknü vardır: Farzları yerine getirmek, vaktini en güzel ve en ihtiyatlı amellerle değerlendirmek, Masivaullahtan sıyrılarak zikir koltuğuna oturmaktır.²⁹⁰

Beşinci Tarîk: Sünnete ittiba tarikidir. Şu ayetten yola çıkmışlardır: “*De ki! Şayet Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki Allah’ta sizleri sevsin ve günahlarınızı bağışlasın*”.²⁹¹ Bu tarikatın şartı şudur ki: Kâmil olmayan kimse, ilmiyle amel eden ve şeriatın zahirinden ne olursa olsun şaşmayan bir alime maruf olan her işte

²⁸⁶ Nazi‘at: 79/40.

²⁸⁷ Muhammed Emin Er, *el-Vesiletü’l-Fâsileti fî’t-Turûki’l-Mevsuleti/ Mecmû‘atu’r-Resâili’d-Dîniyye fî ‘ulûmi’l-Muhtelifi*, 345-347.

²⁸⁸ Şems: 91/8.

²⁸⁹ Muhammed Emin Er, *el-Vesiletü’l-Fâsileti fî’t-Turûki’l-Mevsuleti/ Mecmû‘atu’r-Resâili’d-Dîniyye fî ‘ulûmi’l-Muhtelifi*, 366-367.

²⁹⁰ A.g.e., 367-368.

²⁹¹ Âl-i ‘İmran: 3/31.

uymalıdır. Bu tarikatın üç rüknü vardır. **Birincisi:** Sünneti Seniye ve azimete tastamam sarılmaktır. **İkincisi:** Her türlü bid'at ve ruhsattan sakınmaktır. **Üçüncüsü:** Her halükârda Allah'ın zikriyle iştigal etmektir.²⁹²

Altıncı Tarîk: Murakabe tarikidir. Kulun her daim Allah'ın kendisinin her amel ve halini bildiğinin bilincinde olmasıdır. “...Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir”.²⁹³ Ayeti bu tariki tutanların dayanağıdır. Bu tarikte sâlik, nefsiyle mücadele ederek her halinde mürakabe üzere olur. Böylece mürakebeden müşahede makamına terakki eder. Zira mücahede müşahedenin tohumudur. İstidat tarlasına mücahede tohumunu ekmeyen, tecelliyatta müşahede hasadını yapamaz. Mürakabe tarikinde hiçbir şekilde mürşid rabıtası ve zikri yoktur. Teveccüh kâmil manada ve bütün acziyetle sadece Allah'adır. Mürakabe, takarrüb cihetiyle Allah'a ulaştıran yolların en yakınıdır.²⁹⁴

Yedinci Tarîk: Rabıta tarikidir. Bu tarik, daha sonraları evliyanın büyüklerinden bazıları tarafından ortaya atılmış bir tariktir.²⁹⁵ Seyda Muhammed Emin Er'in rabıta ile alakalı görüşleri bahsinde bu tarikten detaylı bir şekilde söz edilecektir.

Sekizinci Tarîk: Şer'i adablara her işinde tam riayet edenlerin tarikidir. Bu tarike göre, şer'i adablara riayet ve çirkin işlerden sakınmak; zikir, fikir ve mürakabe ile mertebeleri kat etmekten faziletlidir. Edebi olmayanın tariki de yoktur. Kendini edep ehli görmeyen büyük bir hata ve cehalettir. Bu nefsin ve şeytanın insana karşı hilelerindendir. Edep, binildiğinde insanı kurtuluşa ulaştıran bir gemi gibidir. Ulaşan edebe riayetle, mahrum kalanda ancak edebi terk etmek suretiyle mahrum kalmıştır. İşte bu tarike giren salık şayet bu hususlara riayet ederse kurtuluşa erer.²⁹⁶

Dokuzuncu Tarîk: Ubûdiyete devam tarikidir. Ubûdiyete devam, daima Allah ile beraber olmak ve ondan başkasından uzaklaşmakla olur. Bu dereceye ulaşmak ise velayet mertebelerinin en sonuncusudur. Velayet dereceleri içerisinde kulluk derecesinden daha yücesi yoktur. Bu saadet ancak ilahi tasarruf ve cezbe ile hasıl

²⁹² Muhammed Emin Er, *el-Vesiletü'l-Fâsileti fî't-Turûki'l-Mevsuleti/ Mecmû'atu'r-Resâili'd-Dîniyye fî 'ulûmi'l-Muhtelifi*, 368-369.

²⁹³ Nisa: 4/1.

²⁹⁴ Muhammed Emin Er, *el-Vesiletü'l-Fâsileti fî't-Turûki'l-Mevsuleti/ Mecmû'atu'r-Resâili'd-Dîniyye fî 'ulûmi'l-Muhtelifi*, 370-371.

²⁹⁵ A.g.e., 373.

²⁹⁶ A.g.e., 380.

olur. Cezbenin hasıl olması için kâmil bir şeyhin sohbetinden daha güçlü bir sebep yoktur.²⁹⁷

Onuncu Tarîk: Mutlak ‘aciz tarikidir. Bu tarik, Bediüzzeman Said Nûrsî’ye göre tariklerin en şamili ve en selametli olanıdır. Bediüzzeman, Kur’an-ı Mu’cizü’l-Beyân’ın feyizlerinden bu yola ulaşmıştır. Şöyle ki: Allah’a ulaştıran tarik ve yollar pek çoktur. Bütün bu yolların kaynağı Kur’an’dır. Bu yollardan biri diğerlerine göre daha selametli ve yakındır. O da: acz, fakr, şefkat ve tefekkür tarikidir. Bu tarikte şer’i hakikate tasavvufî tarikatten daha çok itimad edilir. Bu tarikin virdi: Sünnete ittiba, farzlara özellikle ihtimam gösterme ve büyük günahlardan azami derecede sakınmaktır. Bu yolun en yakın yol olmasının sebebi şudur ki: Nefis aciz olduğunu kabul ettiğinde kendini hemen Allah’a teslim eder... En selametli olmasının sebebi ise şudur ki: Bu tarikte nefis haddini bilir ve kendini aşacak iddialardan ve şatahatlardan uzak durur. Zira nefis bu tarikte kendi nefisine acziyet, fakr ve noksanlıktan başka paye biçmez. En şamil tarik olmasının sebebi de şudur ki: Vahdet-i Vücut meşrebi, kalbin sadece Allah ile olması ve itmi’nane ermesi için kâinatı idam ederek “Allah’tan başka varlık yoktur” der. Vahdet-i Şuhûd meşrebi ise “Allah’tan başka görünen yoktur” diyerek kâinatı nisyan zindanına mahkûm eder. Oysa acz-i mutlak tariki Kur’an’a uyararak ne kâinatı idama ne de nisyan zindanına mahkûm eder. Kur’an’dan istimdat ederek, kâinatı Yaratıcısına müsahhar, yoluna hizmetkar, esmâ-i hüsnâsının tecelli ettiği bir ayna olarak görür. Sözün özü şudur ki: Acz-i mutlak tarikine süluk eden kâinatı kendi nefsi ve zatı için değil kendi gibi Allah’a müsahhar ve vazifedar olarak görür.²⁹⁸

Bu tarikatın dört esası bizzat Bediüzzeman’ın Nakşibendilerin dört esasını muhtevi “*Der tarik-ı Nakşibendî lâzım âmed çar terk/Terk-i dünya, terk-i ukba, terk-i hestî, terk-i terk*” beytinden mülhemen söylediği şu beyitte ifadesini bulmuştur: “*Der tarik-ı acz-mendî lâzım âmed çâr çîz/ Fakr-ı mutlak, acz-i mutlak, şükr-ü mutlak, şevk-i mutlak ey aziz*”!²⁹⁹

²⁹⁷ A.g.e., 381.

²⁹⁸ A.g.e., 382-383.

²⁹⁹ Bediüzzeman Said Nursî, *Mektubât/Dördüncü Mektup*, (İstanbul: Söz Basım Yayın, 2006), 22.

Seyda Muhammed Emin Er'in mutlak acz tarikini kurtuluşa ulaştıran tarikler arasında zikretmesi, Bediüzzeman'ın görüşlerinin kurumsallaşmış şekli olan Risale-i Nur cemaatini de aslında bir tarikat olarak konumlandırığı şeklinde anlaşılabilir. Seyda, Risale-i Nur Cemaatini kurumsal anlamda bir silsile ile varlığını sürdüren bir tarikat olarak değerlendirmemektedir. Ancak bununla beraber Seyda'nın Nurculuğu da tasavvuf dışında kurtuluşa ulaştıran yollardan biri olarak kabul ettiği anlaşılmaktadır.

Seyda Muhammed Emin Er, bütün bu tarikler arasında ortak olan yirmi bir vazife zikreder. Bu vazifeler:

- *Zahiri ve batını emir ve yasakların bilinmesi.*
- *Nasûh tövbe.*
- *Allah'tan alıkoyan her şeyin terk edilmesi.*
- *Gaflet ehliyle olmamak.*
- *Nefsin gayri meşru arzularına muhalefet.*
- *şeytanın vesveselerin yüz çevirmek ve ona muhalefet etmek.*
- *Sadece Allah'a tevekkül etmek.*
- *Akıbeti bilinmeyen her şeyi Allah'a havale etmek.*
- *Kullukta, Allah'a isyan olan şeylere karşı durmakta ve musibetlere karşı sabretmek.*
- *Kaza ve kadere rıza.*
- *Amelde ihlas.*
- *Her hayırda Allah'ın ihsanını ve minnetini hatırlamak.*
- *Kendi nefsi için istediği hayrı her insan için istemek.*
- *şeriatın emirlerini yerine getirmek.*
- *şeriatın yasaklarından sakınmak.*
- *Her işte sahabenin örnekliğine tabi olmak.*

- *Sünnetin hudutlarını aşmayacak şekilde oruç tutarak susuzluk ve açlığa devam etmek.*
- *Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) sünnetine uyarak gece namazına devam etmek.*
- *Hacet olmadıkça konuşmamak.*
- *Ölümü her daim hatırında tutarak tul-i emel beslememek.*
- *Her halükârda ve her işte sadece Allah'a yönelmek ve ondan başkasına bel bağlamamaktır.*

Seyda Muhammed Emin Er'e göre: Tasavvufî yaşantının belirginleşmesi neticesinde farklı telakki ve yöntemler doğmuştur. Bunlara isimler verilmiş ve bu şekilde tarikat kavramı ortaya çıkmıştır. Salikin gelişimi intisap ile şahıslara bağlı olarak gelişmektedir ve bu Allah'a ulaştırmada metot farklılığına sebebiyet vermektedir. Tarikatların varlığı bu yüzden bir zorunluluğun neticesidir. Zahirî ilimlerde müçtehitlerin ihtilafa düşmesi nasıl ki pek çok mezhebin ortaya çıkmasına yol açmışsa ve doğru içtihat metotlarıyla yapılmış içtihat farklarından doğan tüm bu mezhepler haksız; batınî ilimlerde de mürşidi kamiller Allah'a kâmil manada kulluk nasıl yapılır ve hangi ameller insanı daha çabuk Allah'a ulaştırır gibi konularda ihtilafa düşmüşlerdir. Bu ihtilaflardan da tarikatlar doğmuştur. Fıkhi mezhepler gibi Tasavvufî tarikatlara da inanmak mecburiyeti vardır.³⁰⁰

Hakikat: Kendisiyle konulduğu mana kastedilen lafızdır.³⁰¹ **Hakikat:** Her şeyde Allah'ın rubûbiyetini müşahade ederek, her işte failin ve ikame edicinin gerçekte O olduğunu görmektir. O'nun zatı kendisiyle kaim olup diğer her şeyin varlığı ise onun yaratmasıyla.³⁰² Yine denilmiştir ki: Hakikat, Allah'ın kişiyi her türlü beşerî sıfattan arındırarak kendi sıfatlarını ona yerleştirmesidir.³⁰³

Seyda Muhammed Emin Er hakikat tarifini şöyle yapar: *"İman ettiği gaybî hakikatlerle arasındaki perdenin ardındakileri görebilecek kadar incelmesidir. Perde inceldiğinde; kişi de takva, vera, dünya malı ve makamlarına karşı zühed,*

³⁰⁰ İbrahim Halil Er, *Seyda Muhammed Emin Er ile Söyleşiler*, 87.

³⁰¹ Ali b. Muhammed b. Ali el-Cürcânî, *Kitâbü't-Ta'rifât*, 113.

³⁰² Abdürrezzak Kâşânî, *el-Kamû's-Sûfî*, hzr. 'Asım İbrahim el-Keyyâlî, (Beyrut: Books-Publisher, 2011), 115.

³⁰³ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012), 153.

sekr ve şevk hali oluşur".³⁰⁴ Şu hadis bu makamdan söz eder: Resulullah (s.a.v), Hârîse b. Malik el-Ensârî'ye (r.a) sual etti: "Ey Harise! Bugün nasıl sabahladın?" Harise şöyle cevap verdi: "Hakiki bir mümin olarak sabahladım." Peygamber Efendimiz (s.a.v) buyurdu ki: "Her sözün bir hakikati vardır, senin imanının hakikati nedir?" Harise dedi ki: "Nefsim dünyadan yüz çevirdi; öyle ki taşı ile altını arasında nazarımda fark kalmadı. Geceleri uykusuz kaldım, gündüzlerimi susuz geçirdim. Sanki Rabbimin arşını apaçık görür gibiyim. Sanki cenneti ahalisi birbiriyle ziyaretleşirken görür gibiyim. Sanki cehenneme girenlerin de azap çığlıklarını işitir gibiyim." Resulullah (s.a.v) dedi ki: "Hakikati öğrendin öyleyse ona sarıl"!^{305/306}

Hakikatin beyanında bu hadisi zikrettikten sonra Seyda şunları ifade eder:

*Bu hallerle beraber iki şey daha makama ulaşınca ortaya çıkar. Birincisi: Nefsin kötü huylarından arınması ve kendisinde meleke kesbedecek şekilde güzel ahlak ile kuşanması. İkincisi: Salih amellerin kendisine kolaylaşmasıdır. Öyle ki: Salih amelleri terk etmek istese bile nefsi buna izin vermez. Bu sözlerden anlaşılacağı üzere hakikat, tarikatın meyvesidir; tarikat ise evla olana ve azimete sarılmaktır. Şeriat ağaçtır, tarikat bu ağacın dallarıdır ve hakikat bu ağacın meyvesidir. Dallar olmadan meyve olmaz, ağaç olmadan dallar olmaz. Bu yüzden ahiret yoluna salık olan üçünü kendinde toplamalıdır.*³⁰⁷

4.5. Marifetullah

Marifetullah, tasavvufi eserlerde ele alınan en önemli konulardan biridir. Hücvirî, (ö.465/1072) Keşfü'l-Mahcub isimli eserinde açılan birinci perde olarak Marifetullah'ı zikreder.³⁰⁸ Marifet kelimesi ta'rif kelimesinden türetilmiştir. Ta'rif, ayırt edici özellikleriyle bir şeyin. Ma'rifet, ise bir şeyin ayırt edici özellikleriyle beraber bilmek, tanımaktır.³⁰⁹ Hücvirî, marifeti ikiye ayırır. Tevhid-i ilmi ve tevhid-i hali'dir ki, tevhid-i ilmi dünya ve ahiret hayırlarının temelidir. Marifet, kalbin Hakk Te'ala ile dirilmesi ve sırrın masivaullah'tan yüz

³⁰⁴ Muhammed Emin Er, *Fıkhı Batın/Tenbihü'l-Fatin 'ala Fıkhı'l-Bâtın*, 10.

³⁰⁵ 'Alaüddin Ali el-Müttakî b. Hüsamüddin el-Hindî, *Kenzü'l-'ummâl fî süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 13/351-353.

³⁰⁶ A.g.e., 10.

³⁰⁷ Muhammed Emin Er, *Fıkhı Batın/Tenbihü'l-Fatin 'ala Fıkhı'l-Bâtın*, 10-11.

³⁰⁸ Ali b. Osman b. Ebu Ali el-Hücvirî, *Hakikat Bilgisi/Keşfu'l-Mahcûb*, hzr. Süleyman Uludağ, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014), 331.

³⁰⁹ Heyet, *Mu'cemu'l-Vasît*, hzr. İbrahim Mustafa, Hamid Abdülkadir, (Beyrut, Darü'n-Nefâis, 2010), 646.

çevirmesidir. Kulun kıymetinin ölçüsü marifettir.³¹⁰ Marifet sahibi kimseye arif denir. Ehli tasavvuf'un yanında hakikat ve gayba dair bilgiler sadece nazari akıl ve istidlal ile elde edilemez. Allah'ı tanımak ve gaybının sırlarına vakıf olabilmek ancak Allah'ın bildirmesi ile, Allah'ın böyle bir hediyeyle ise ancak teorik akıldan çok pratik ve amelî akıl ile mümkündür. Salih amel ve kalbin tezkiyesi ile marifet mümkündür.³¹¹

Seyda Muhammed Emin Er tasavvufa dair kaleme aldığı her eserde ilk olarak teorik anlamda marifeti elde etmenin ilk basamağı olarak iman bahsini işler. Buna binaen Allah'a ulaştıran tarikleri zikretmeden evvel teorik anlamda her Müslümanın Allah (c.c) hakkında bilmesi ve itikat etmesi gereken esasları zikreder. Buna göre: Kulun ilk bilmesi gereken bizi yaratanın Allah (c.c) olduğudur. İbadet ihlas ile sadece ona yapılmalı ve ona hiçbir şey ortak görülmemelidir. Kul yine bilmeli ki, Allah'a isyan cehennem ehlinden olmasına sebep olur ve dünya hayatından maksat ancak Allah'ın rızasını takvasıyla elde etmektir. Allah'ın rızasına ve marifete ulaştıran yollar ise pek çoktur.³¹²

Marifetullah'ın neden salık için gerekli olduğunu Seyda şöyle izah eder: Her kim Rabbini bilirse, günahlarıyla O'ndan ne kadar uzaklaştığını, itaat etmekle de ne kadar yakınlaştığını tasavvur edebilir. Böylece azabından korkar ve sevabını umar. Emir ve yasaklarına uymaya gayret gösterir. Emirlerine uyar, yasaklarından kaçınır ve böylece Mevla'sı kendisini sever; gözü, kulağı ve eli olur; kendisini veli/dost edinir; dilerse verir, sığınma talep ederse talebine icabet eder. Ona olan sevgisinin büyüklüğünden her ahvalinde onunla olur. Nasıl ki; bir ebeveyn çocuğuna olan sevgilerinden dolayı her anında yanında oluyorsa ve çocukları ancak onların eli ile yiyor ve onların ayağı ile yürüyorsa; Allah dostları da böyledir.³¹³

Marifetullah'a ulaşmak kalbin helak eden şeylerden temizlenmesi için bir vesiledir. Kul, sırrının Allah'ın nazargahı olduğunu ve Mevlasının çirkin gördüğü

³¹⁰ Ali b. Osman b. Ebu Ali el-Hücvirî, *Hakikat Bilgisi/Keşfu'l-Mahcûb*, 331.

³¹¹ Süleyman Uludağ, *Dört Kapı Kırk Eşik İslâm Toplumlarında Sûfî Gelenekler ve Derviş Tipleri*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014), 103-104.

³¹² Muhammed Emin Er, *el-Vesiletü'l-Fâsileti fî't-Turûki'l-Mevsuleti/ Mecmû'atu'r-Resâili'd-Dîniyye fî 'ulûmi'l-Muhtelifi*, 334-336.

³¹³ Muhammed Emin Er, *el-Feyzu'r-Râûf fî 'ilmi mebadi't-Tasavvûf/Cami'u'l-Mütûnü'd-dirasiyye*, 348.

şeylerden arındırması gerektiğini bildiğinde onu temizleyerek bir ayna gibi yapar.³¹⁴

4.6. Nefis Tezkiyesi

Nefs: İrade, hareket, his ve hayat kuvvetlerini taşıyıcı, latif buhardan oluşan bir cevherdir.³¹⁵ **Nefs,** kan anlamına da gelir. Fıkıh ilminde hayvanlar için “nefsi yoktur” denildiğinde, akacak kadar kanı olmayan küçük haşere türü hayvanlar kastedilir.³¹⁶ **Sûfilere göre nefis:** Kulda bulunan, riyâzet ve mücahede gibi yollarla arındırılması gereken kötü huy ve hislerin barınağı olan bir latifedir.³¹⁷ Nefs ile mücahede, riyâzet tarikinin en önemli esasıdır. Bu yüzden nefsin tanınması büyük bir önem taşımaktadır. Seyda Muhammed Emin Er, “*Ruhun mahiyeti tam olarak bilinmeyeceği gibi nefsin mahiyeti de Allah’ın bize öğrettiğinden fazla bilinemez*” der.³¹⁸ Kur’an’da nefsin kimi zaman icmali ve kimi zamansa tafsili bir şekilde zikredildiğini belirten Seyda, “*nefse ve ona şekil verene...*”³¹⁹ ayetini bu anlamda zikreder. Ayette geçen nefsin, azalarıyla beraber yaratılıp şekil verilmiş beden şeklinde anlaşılabilceği gibi cesetle beraber kaim olan mana şeklinde de anlaşılabilceğini ifade eder. İkinci manaya göre: Nefse, görme ve işitme güçleri gibi zahiri; tefekkür, tahayyül ve hafıza gibi batını duyu ve güçler verilmiştir.³²⁰ “*Nefse iyilik ve kötülüklerini ilham edene...*”³²¹ Allah’ın nefse, hayır ve şerri; itaat ve isyanı açıkladığı ifade edilmektedir. Ayetten anlaşılacağı üzere Allah (c.c) nefse hayır ve şer adına bulunduğu konumu göstermektedir. Buna binaen nefis: Emmâre, levvâme, mülhime, mutmainne, râziye, marziyye, mesûliyye, mutavvaa, safiyye ve kamile gibi isimler almaktadır. Oysa bu isimlerin hepsi aynı cevheri

³¹⁴ Muhammed Emin Er, *Hulâsetü’l-Merâm fî Ma’rifeti’l-İslâm / Mecmû’atu’r-Resâili’d-Dîniyye fî ‘ulûmi’l-Muhtelifi*, 279.

³¹⁵ Ali b. Muhammed b. Ali el-Cürcânî, *Kitâbü’t-Ta’rifât*, 218.

³¹⁶ Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Feyyûmî el-Hamevî, el-Misbâhü’l-Münîr fî Garîbi’ş-Şerhi’l-Kebîr, (Dımaşk: Darü’l-Feyhâ’, 2016), 634.

³¹⁷ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 274.

³¹⁸ Muhammed Emin Er, *el-Vesiletü’l-Fâsileti fî’t-Turûki’l-Mevsuleti/ Mecmû’atu’r-Resâili’d-Dîniyye fî ‘ulûmi’l-Muhtelifi*, 344.

³¹⁹ Şems: 91/7.

³²⁰ Muhammed Emin Er, *el-Vesiletü’l-Fâsileti fî’t-Turûki’l-Mevsuleti/ Mecmû’atu’r-Resâili’d-Dîniyye fî ‘ulûmi’l-Muhtelifi*, 348.

³²¹ Şems: 91/8.

ifade eder. Bizler terakki ettiği derece ve makama göre ona farklı isimler vermekteyiz.³²²

Seyda'ya göre: İnsanın nefis mertebelerinde bulunduğu yeri bilmesi dört şeri delile göre farzdır.³²³ Zira cahili olduğun şeyle mücadele etmen imkansızdır. Aynı zamanda nefis Allah'ın marifetine açılan kapıdır. Bu yüzden haberde: “*Nefsini bilen Rabbini bilir*”³²⁴ denilmiştir. Bu yüzden nefis konusunda cehalet haramdır. Allah'ı bilmek farz olduğu gibi nefsi bilmekte farzdır. Ayette: “*Bizim uğurumuzda mücahede edenlere gelince...*”³²⁵ Yani: rızamız ve marifetimiz uğruna mücadele edenlere gelince. “*Elbette biz onlara yollarımızı gösteririz...*”³²⁶ Yani: marifetimize ve rızamıza ulaştıracak yolları onlara gösteririz denilmektedir. Seyda Muhammed Emin Er, bu ayetin özelinde “cihad” kavramını Allah'ı tanımak ve rızasını elde etmek için gösterilen her türlü çaba şeklinde tefsir etmektedir. Bu cihatta savaş nefse karşıdır. Bu cihadın başı ise nefsin arzularına karşı durmak ve muhalefet etmektir.³²⁷

Seyda, Nefis ve rûhun birbirinden ayırt edici farkları üzerine de şunları ifade eder: Nefis, insanın bünyesine yerleştirilmiş bir cevherdir. Bu cevherin merkezi kalptir. Nefis, kötü huyların mahallidir. Daima kötülüğü emreder. Hidayete karşı inkâr ve zulüm makamındadır. İnsanın her cüzü üzerinde tesir gücü vardır. Rûh, kalbe konulmuş nûranî bir latifedir. Rûh, güzel huyların mahallidir. Cismânî beden, duyular ve diğer kuvvelerle ruha zulmeder, onu kendini bilmekten ve Rabbini müşahade etmekten alıkoyar.³²⁸ Beş duyu organına hâkim olmayan, nefesine hâkim olamaz. Beş duyu organına hâkim olmak ise ancak kalbe hâkim olmakla mümkündür. Zira kalp, beş duyu organının sultanıdır. Kalbi ilmi kemâlâtan alıkoyan ise, bedenî ve maddî işlerle meşgul olmaktır.³²⁹ İnsanın nefisini tanıması ve Rabbinin nurlarını müşahade edebilmesi için, cisminde ibadetlerle ikramda

³²² Muhammed Emin Er, *el-Vesiletü'l-Fâsileti fî't-Turûki'l-Mevsuleti/ Mecmû'atu'r-Resâili'd-Dîniyye fî 'ulûmi'l-Muhtelifi*, 349.

³²³ A.g.e., 349.

³²⁴ Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ' ve müzîlû'l-ilbâs 'amme'stehere mine'l-ehâdiş 'alâ elsineti'n-nâs*, (Beyrût:) 2/361.

³²⁵ Ankebut: 29/69.

³²⁶ Ankebut: 29/69.

³²⁷ Muhammed Emin Er, *el-Vesiletü'l-Fâsileti fî't-Turûki'l-Mevsuleti/ Mecmû'atu'r-Resâili'd-Dîniyye fî 'ulûmi'l-Muhtelifi*, 350.

³²⁸ A.g.e., 351.

³²⁹ A.g.e., 351.

bulunması ve onu riyazatle hafifletmesi gerekir. Bunun içinde az yemeli, az uyumalı, az konuşmalı ve uzlete devam etmelidir. Dünyevî meşgalelerden ve tasalardan tecrit etmelidir.³³⁰

Seyda ruh ve nefsi birbiri ile karşılaştırır ve şu neticeye varır: Kişi ibadet, zikir, tefekkür ve Hakk te'alaya yönelmekle süluk etmelidir. Bu mücâhede yöntemleriyle süluk sahibi olmayan kimsenin marifet ve müşahededen nasibi olmaz. Ruhun kendi özündeki tabiatı suyun tabiatı gibidir. Nefsin kendi özündeki tabiatı ateşin tabiatı gibidir. Her iyi huy ruhtan, her kötü huy ise nefistendir. Kişi uyuduğu zaman nefsi cesetten ayrılır ve afakta dolaşır, ancak aslı ruhla beraber bedende sabittir. Bu anlamda güneşe benzer, semada sabittir ancak şuaları ufukta yayılır. Ruh, nefisle beraber bedeni terk ederse kişi ölür.³³¹

Nefsin naslarda ifade edildiği manalar üzerinde ise şunları ifade eder: Nefsin, Kur'an'da zikredilen üç sıfatı vardır. Emmare olan nefis bedeni arzulara meyleder. Lezzet ve şehvet hissini emreder. Kalbi süfli şeylere cezbeder. Bu nefis şerlerin barınağı ve kötü huyların kaynağıdır. Levvame olan nefis kalp nuruyla gaflet haline karşı aydınlanmış ve karanlık tarafı onu günah işlemeye sevk ettiğinde nefisini kınar ve tövbe eder. Mutmainne olan nefis, kalp nuruyla aydınlanmış, kötü sıfatlardan soyutlanmış, güzel huylarla kuşanmış, razı olmuş ve olunmuş bir şekilde cennete davet edilmiş olan nefistir.³³²

“İnsan nefisini nasıl tanır?” sorusuna Seyda şöyle cevap vermektedir: Nefis akli yöntemlerle tanınamaz. Ancak Allah'ın, kulun kalbine verdiği nurla bilinebilir. Allah bu nuru da ancak şariat-ı Muhammed'e (s.a.v) ehli sünnetin yolu üzere sarılan kimseye verir. Riyazet, mücahede, dünya sevgisinden sıyrılma, kötü sıfatların nefisten temizlenmesi ve onların yerlerine güzel huyları koymakla bu nur kulun kalbine ışıır. Bütün bunlardan sonra Allah, kulun kalbine bir nur verir. Kul bu nurla nefisini ve daha sonra Rabbini bilir. *“Allah kimin gönlünü İslâm'a açmışsa o, rabbinden gelen bir aydınlık içinde olmaz mı? Allah'ı anma konusunda kalpleri katılmış olanlara ise çok yazık! Onlar apaçık bir sapkınlık içindedirler”*.³³³ Peygamber, evliya ve ariflerin ilimleri hep bu nurdan doğmuştur.

³³⁰ A.g.e., 352.

³³¹ A.g.e., 354.

³³² A.g.e., 355.

³³³ Zümer: 39/22.

Bu yüzden kul salih amel, nefisle mücahede, tezkiye ve şehvani meşguliyetlerden sıyrılma olmaksızın, şer'i kitapları ya da sûfîlerin kitaplarını mütalaa etmekle bu marifete ulaşamaz.³³⁴

Nefis kavramı Seyda Muhammed Emin Er'in eserlerinde çok geniş bir yer tutmaktadır. “*Nefsin kurtuluşu neyle mümkündür?*” sorusuna cevap olarak yazdığı “Tasavvuf Risalesi” isimli eserde ise şunları ifade eder: Nefsin kurtuluşu ancak tezkiyesi ile mümkündür. Bu tezkiye ise ancak iki yöntemle olur. **Birincisi:** Eserden müessire ulaşanların tarikidir. Üç ameli vardır: Nefsi sana boyun eğinceye ve ibadetlerin ağırlığını kaldırmaya kadar aç bırakmak, onu sakındırılmış her eylemden alıkoyarak vakit içerisinde en ihtiyatlı ve güzel işle iştigal ettirmek, cennet ve cehennemi düşünerek Allah’a isyandan sakındırmaktır. **İkincisi:** Müessirden esere ulaşanların tarikidir. Bu tarikinde üç ameli vardır: Kul, abdest alıp iki rekât namaz kıldıktan sonra kıbleye teverrükün tersi bir oturuşla oturur; ölüm anını, günahlarını ve kıyamet gününde Allah’ın huzurunda duruşunu düşünerek bütün yapamadığı ibadetlerin kazasını kılmaya ve hakkına girdiği kulların haklarını iade etmeye azmederek bütün günahlarından pişmanlıkla tövbe eder; daha sonra gözlerini yumar, ağzını ve dişlerini kapatarak dilini damağın üst kısmına yapıştırır ve sırrını Allah’tan gayri her şeyden arındırarak keyfiyet olmaksızın Allah’ın kendisiyle beraber olduğunu, kendisine baktığını, kalbindekini bildiğini düşünür ve en yüce ismi olan “Allah” zikrini yaparak kalp lisanı ile O’na seslenir. Bütün bu aşamalar tamamlandıktan sonra “İlâhî ente maksûdî ve rida’eke matlûbî/Ya Rabbi! Gayem sensin, rızandır senden dileğim” virdini yapar. Bu yola salık olan bir kâmil mürşidin riayetinde vazifeleri yerine getirmelidir.³³⁵

4.7. Tevbe

Tevbe: Pişmanlık, nedamet, dönme anlamlarına gelir.³³⁶ Tevbe, Allah’a dönüşür. Tevbe üç şeyi kendinde toplar da denilmiştir. Günahtan pişmanlık, günahı anında terk etmek ve ileride bir daha günah işlememeye azmetmek.³³⁷ Tevbe, salikin

³³⁴ Muhammed Emin Er, *el-Vesiletü'l-Fâsileti fi't-Turûki'l-Mevsuleti/ Mecnû'atu'r-Resâili'd-Dîniyye fi 'ulûmi'l-Muhtelifi*, 357-358.

³³⁵ Muhammed Emin Er, *Tasavvuf Risalesi/Faziletu A'mali'l-Kalbi ve Adâbu'z-Zikri bihi*, (İstanbul: Mevsimler Kitap, 2018), 24-25.

³³⁶ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 356.

³³⁷ Abdürrezzak el-Kâşânî, *el-Kamû's-Sûfî*, 85.

uğradığı ilk menzildir, taliplerin ilk makamıdır. Tevbe: şeriata göre kötü kabul edilen her kötü işten, şeriatın övdüğü her iyi işe dönmektir.³³⁸

Tevbe'den önce kişinin kendi günahını bilmesi gerekir. Kendi günahının farkında olmayan kimsenin tevbe etmesi de beklenemez.³³⁹ Seyda Muhammed Emin Er, kişinin günahlarından tövbe etmeden önce akidesini tashih etmesi gerektiğini söyler.³⁴⁰ Ona göre tevbe, her halin ve makamın aslıdır. Her hal ve makamın ilk durağıdır. Tevbe, bina için temel gibidir. Tevbe etmeyen ne hal ve ne de makamı olur. Temel olmadan bina olmayacağı gibi, tevbe olmadan hal ve makamlarda terakki de mümkün değildir.³⁴¹ Tevbe herkese farzdır. Zira Allah (c.c) Kur'an-ı Kerimde şöyle buyurmaktadır: “*Ey Müminler! Hep birden Allah'a tevbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz.*”³⁴² Bir başka ayette ise şöyle buyurmaktadır: “*Ey iman edenler! Nasuh/samimi bir tevbe ile Allah'a dönün*”.³⁴³ **Nasuh Tevbe:** Kulun zahirî ve batınî tüm günahlardan benzerine bir daha dönmek üzere dönmesidir.³⁴⁴ Tevbenin faziletini ifade eden ayetlerden biri de şudur: “*Şüphesiz ki Allah, tevbe edenleri de temizlenenleri de sever*”.³⁴⁵ Ayetten anlaşılacağı üzere, tevbe Allah'ın sevdiği kullardan olmak için bir vesiledir. Kul, tevbe ile Allah'ın sevdiği kimselerden olur. Allah bir kulunu severse kendisinden başka kimsenin kulunun ayıplarını bilmesinden hoşlanmaz ve bu yüzden onun ayıplarını örter.³⁴⁶

Seyda şöyle der: Tevbe'nin üç esası vardır. **Birincisi:** İşlediği günahlardan pişman olmak. **İkincisi:** Anında işlediği günahı terk etmek. **Üçüncüsü:** Bir daha işlediği günaha dönmemeye azmetmek.³⁴⁷ Seyda'ya göre tevbe'nin üç esasıyla beraber bir de üç şartı vardır. **Birincisi:** Hakkına girdiği kimselerin haklarını geri ödeyerek helalleşmek. Eğer onlar vefat etmişlerse varisleriyle helalleşmek gerekir. Şayet hakkına girdiği kimselere hiçbir şekilde ulaşamıyorsa hakları kadarını onlar adına tasadduk etmelidir. Gıybet ve kısas gibi haklarda, helallik istemek ve hak sahibine

³³⁸ Abdülkerim el-Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, (Beyrut: Mektebetu Ebû Hanife, 2000), 168.

³³⁹ Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî, *Menâzilü's-Sâirîn*, (Bursa: Emin Yayınları, 2017), 7.

³⁴⁰ Muhammed Emin Er, *Tasavvuf Risalesi/Faziletu A'mali'l-Kalbi ve Adâbu'z-Zikri bihi*, 27.

³⁴¹ A.g.e., 27.

³⁴² Nûr: 24/31.

³⁴³ Tahrim: 67/8.

³⁴⁴ Muhammed Emin Er, *Tasavvuf Risalesi/Faziletu A'mali'l-Kalbi ve Adâbu'z-Zikri bihi*, 27.

³⁴⁵ Bakara: 2/222

³⁴⁶ Muhammed Emin Er, *Tasavvuf Risalesi/Faziletu A'mali'l-Kalbi ve Adâbu'z-Zikri bihi*, 27.

³⁴⁷ A.g.e., 28.

kendini teslim etmek kafidir. Zina gibi haklarda ise Allah'tan hakkına girdiği kimseyi razı etmesi için duada bulunmak yeterlidir. **İkincisi:** Eda etmediği vacip ve farzların kazasını yapmak. Üçüncüsü: Kötü arkadaşları terk etmek, helalinden yiyip içip giyinmek ve nefsi ibadetle terbiye etmek.³⁴⁸ Allah'ın rahmetinden ümit kesmek caiz değildir. Bu yüzden tevbe'yi ertelememelidir. Zira, kulun eceli Allah'ın yanında yazılmıştır ve kul ecelinin ne zaman geleceğini bilemez. Tevbe'yi terk etmekle imanında kimi zaman insandan uzaklaşması tehlikesi vardır. Bu durumda ise kul ebedi cehennem ateşine müstahak olur. Bu yüzden ölüm gelmeden önce bütün günahlardan tevbe etmek gerekir.³⁴⁹ Tevbe'nin üç adabı vardır: Gusül ve abdestten sonra iki rekât namaz kılmak, tevbenin kabulü için Allah'a yakarmak ve Allah'ın tevbesini kabul edeceğinden umud içinde olmak.³⁵⁰

Seyda fikhî bir nazarla tevbe edilmesi gereken günahları beş kısma ayırır. İçki ve müzik aletlerini dinlemek gibi sadece tevbenin kâfi geldiği günahlar, emanete ihanet ve gıybet gibi helallik alınmakla beraber tevbe edilmesi gereken günahlar, riba ve hırsızlık gibi helallik ve hakkın ifasıyla beraber tevbe edilmesi gereken günahlar, farz namazı kılmamak gibi kazayla beraber tevbe edilmesi gereken günahlar, yemin ve îlâ gibi kefaretle beraber yerine getirilmesi gereken günahlar.³⁵¹

4.8. Zikr

Zikr, insanın öğrendiği bilgileri kendisiyle muhafaza ettiği nefsin taşıdığı bir vasıftır, hatırlamak ve anmaktır.³⁵² Kimi zaman kalpte ya da dilde bir şeyin hazır hale getirilerek anılmasıdır. Bu yüzden de zikir iki türlüdür; kalp ile ve dil ile zikir. Bu ikisi de iki kısma ayrılır. Unutulan bir şeyin anılması, unutulmayan hep zihinde tutulan şeyin anılmasıdır.³⁵³ Hakiki zikir, zikredilenin dışındaki her şeyi unutmaktan ibarettir.³⁵⁴ Buna binaen Allah'ı zikreden kişi, Hak katından bir nûr üzeredir. Böyle bir kimse zikir ile iştigal etmesi neticesinde itmi'nan makamına

³⁴⁸ A.g.e., 28.

³⁴⁹ A.g.e., 28.

³⁵⁰ A.g.e., 28.

³⁵¹ Muhammed Emin Er, *Muhtasarı, feyzu'l-ilâh fî dîni'l-Marziyyi indellah/ Mecnû'atu'r-Resâili'd-Dîniyye fî 'ulûmi'l-Muhtelifi*, 121-122.

³⁵² Ragıb el-İsfahânî, *Müfredatu elfâzi'l-Kur'an*, 328.

³⁵³ A.g.e., 328.

³⁵⁴ Kelabazî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf/Ta'arruf*, 157.

ulaşır, manevi hasımlarının şerrinden emniyete ulaşır. Zikir, şüphesiz beden için gıda ne ise ruh için o mesabededir.³⁵⁵

Zikir, riyazetin en büyük rüknü, Allah'a ulaştıran şeylerin en büyüğü ve yolların en kıyasıdır.³⁵⁶ Zikir, gaflet ve nısyân halinden kurtulma halidir. Zikrin üç derecesi vardır. **Zahiri zikir:** Dua ve sena ile hukukullahı riayet etmektir. **Gizli zikir:** Tembellikten sıyrılıp müşahede haliyle huzur bilincinin idame ettirilmesidir. **Hakiki zikir:** Allah'ın seni zikrettiğini görmek, kendi nefsinin anmaktan sıyrılıp zikreden ve ettirenin hakikatte Allah olduğunu bilmektir.³⁵⁷ Salık, farz olan beş vakit ve onlara bağlı sünnetlerin edasından sonra bütün vaktini zikir ile değerlendirmelidir. Yeme, içme ve uyku anında dahi zikir ile meşgul olmalı, usanma hali iliştiğinde sebebini araştırmalı ve bunları gidermeye azmetmelidir.³⁵⁸

Seyda Muhammed Emin Er zikri iki kısıma ayırır: Dilin zikri ve kalbin zikri. Dilin zikri: Ses ve harflerden müteşekkil lafızla yapılır ve kişinin sürekli yapması mümkün değildir. Alışveriş ve kişinin temel ihtiyaçları için konuşma zorunluluğu buna manidir. Kalp ile zikir ise böyle değildir. Zira harf ve seslerden soyutlanmıştır ve daimî bir şekilde yapılmasını engelleyecek ve aşılması mümkün olmayan bir mâni yoktur. Buna binaen Nakşibendi sadatı kalp ile zikri dil ile zikre üstün tutmuşlardır. Zira kalp Allah'ın nazargâhı, imanın mahalli, sırların madeni, nurların kaynağı, salâh ile tüm cesedin salâha erdiği, fesad ile de bütün bedeninin fesada erdiği ve ibadetlerin kabulünün şartı niyetin mekanıdır.³⁵⁹

Seyda kalp ile zikrin iki kısıma ayrıldığını söyler: “Allah” lafza-i celâli ile yapılan ve “Lâ ilâhe illâllah” nefiy ve ispat ile yapılan zikir. Her iki zikir yapılırken riayet edilmesi gereken on bir adap vardır: Taharet üzere ve abdestli olmak, iki rekaat namaz kılmak, kıbleye cihetine dönmek, namazda oturuşan teverrukün aksi bir teverrukle oturmak, Allah'ın azabından korkup affını umarak icmâlî bir şekilde tüm günahlarından tevbe etmek, bir fatiha ve üç ihlas okuyarak Hazreti Peygamber (s.a.v) ve meşayihin ruhlarına hediye etmek, dili damağa yapıştırmak suretiyle dudakları yummak ve gözleri kapamak, ölüm anını düşünmek suretiyle

³⁵⁵ Seyyid Ahmed er-Rifâi, *el-Bürhanü'l-Müeyyed/Marifet Yolu*, 54.

³⁵⁶ Abdürrezzâk el-Kâşânî, *el-Kamû's-Sûfi*, 131.

³⁵⁷ El-Herevî, *Menâzilü's-Sâirîn*, 45.

³⁵⁸ Muhammed Emin Er, *el-Muhtarât min Mektûbâtı'l-İmam Rabbânî es-Serhendî*, (İstanbul: İsar Yayınları, 2016), 110-111.

³⁵⁹ Muhammed Emin Er, *Fıkhu Batın/Tenbihü'l-Fâtın 'alâ fikhü'l-Batın*, 37-38.

rabıta-i mevt yapmak, mürşit rabıtası yapmak, her şeyiyle Allah’a yönelmek ve sonunda gözleri açmadan önce zikrin varidatını kısa bir süre beklemek.³⁶⁰

Seyda Muhammed Emin Er, Hatme-i Hâcegân, Nefî ve ispat zikirlerinin de adabını zikreder.³⁶¹

Seyda, kendisine zikir ile ilgili sorulan bir suale fıkhi bir bakış açısıyla verdiği cevapta zikri: Farz, vacip, müstehab ve mekruh olmak üzere dört kısma ayırır. Buna göre: Müslümanın işlediği amellerin dindeki hükmünü düşünmesi farz olan zikirdir. Lafza-i celâl ve kelime-i tevhid zikirleri müstehab olan zikirlerdir. Necis olan yerlerde yapılan zikir ise mekruh zikirdir.³⁶²

Tasavvufî anlamda tarikatların belli heyet ve kaidelerle yaptıkları zikrin bidat olup olmadığına dair kendisine sorulan suale Seyda bid’atın tarifini yaptıktan sonra şöyle cevap vermektedir:

Bu kupkuru bir davadır... Zikir, Kur’an ve sünnette kimi zaman sarahaten, kimi zaman işareten açıklanmıştır. Tıp ilmini okumadan tabiplerle mücadele haksızlıktır... Bu ilmi bilmeyenlerin bu tarz itirazları abestir. Zikr-i hafî demek; sessizce Allah’ı zikretmek, Allah’ı anmak ve bütün bir bedeni Allah’ı tefekküre konsantre etmek demektir. Hazreti Allah, Kur’an’da tefekkürü emretmektedir. Tefekkür etmeyen mümin ayetlerde dört ayaklı mahluka benzetilmiştir. Şimdi dilini damağına yapıştırıp “Allah” diyerek böyle tefekkürle ibadet eden bir kimseye bidat işliyorsun dersek Allah bizi cezalandırır. Kişiye önce insaf ve vicdan gerekir. Onlar bilmediklerinden böyle konuşuyorlar.”³⁶³

Seyda Muhammed Emin Er nefyu ispat zikri ile alakalı şunları ifade eder: “*Bu zikir Hızır Aleyhisselam tarafından Hâce Abdülhalık Gücdiwanî hazretlerine tarif edilmiş bir zikirdir. Hızır’dan (a.s) asla bid’at sadır olmaz. Bu zikir ne ayet ne hadis ve ne de icmaya muhalif bir zikir çeşididir. Kuran’da belirtilen tefekküre teşmil edilmiş ve tavsiye edilmiştir. Bu zikirden maksat, kalpteki kötü sıfat ve huyları defetmek ve onların yerine güzel sıfat ve huyları yerleştirmektir.”*³⁶⁴

³⁶⁰ Muhammed Emin Er, *Tasavvuf Risalesi/Faziletu A’mali’l-Kalbi ve Adâbu’z-Zikri bihi*, 4-7.

³⁶¹ Muhammed Emin Er, *Fıkhu Batın/Tenbihü’l-Fâtın ‘alâ fikhü’l-Batın*, 42-43.

³⁶² İbrahim Halil Er, *Seyda Muhammed Emin Er ile Söyleşiler*, 87.

³⁶³ A.g.e., 88.

³⁶⁴ A.g.e., 89.

Seyda'ya göre, tefekkür ilahi bir emirdir. Zikir ise Allah'ın tefekkür edilmesi ile mümkündür. İbadetlerde mana ve lafız birliği esastır. Buna binaen dilde ifade edilen şeyin kalp ile manası tefekkür edilmelidir.³⁶⁵

4.9. Tahliye ve Tahliye

Seyda Muhammed Emin Er, tevbeden sonra salık'ın yapması gereken ilk şeyin **tahalli**, yani: Her türlü kötü ahlaktan sıyrılmak ve **tahalli**, yani: güzel huylarla kuşanmak olduğunu ifade eder. Salikin kendisinden sıyrılması gereken kötü huylar ona göre şunlardır: Hased, kin, kibir, kendini beğenmişlik, cimrilik, riya, makam ve mal sevgisi, büyülenme, öfke, gıybet, koğuculuk, yalan, çok konuşmak, fasit akide, büyük günahlara girme, tevbeyi terk etme, hilekarlık, hırs, tamah, iftira, istihza ve başkalarını aşağılama.³⁶⁶

Seyda, salikin kuşanması gereken güzel vasıfları ve huyları ise şöyle sıralamaktadır: Sağlam bir akide, tevbe, günahlardan yüz çevirme, haya, sabır, vera, zühd, kanaat, rıza, şükür, sena, doğru sözlülük, vefa, emaneti eda, ihaneti terk, komşuluk haklarını korumak, insanları doyurmak, selamı yaymak, güzel muamele, ahiret sevgisi, hesaptan korkmak, tevazu, insanlara eziyet vermemek, belaya sabretmek, nefsin arzularına muhalefet etmek, Allah'tan korkmak, recâ, sevgi, cesaret, mürüvvet, muhabbetullah, edeb, teemmül, teenni, nefsi muhasebesi, insaf, hüsnü zan, mücadele, tartışma ve çekişmeyi terk etme, ölümü anma, daima Allah'a yönelme ve her halinde ihlası korumak. Salık, zikredilen kötü huylardan arınıp güzel huylarla kuşanırsa Allah'a yakınlaşır ve bu da her iki cihanda mutlu olmasına vesile olur.³⁶⁷

4.10. Tevekkül ve Tefvîz

Tefviz lugatte kendini teslim etme ve tevekkül manasına gelir. Kulun, maddi ve manevi her işini Allah'a havale edip ona dayanması, iradesinden gelen her ne olursa olsun itiraz etmeksizin kalp hoşluğuyla, sızlanmadan kabul etmesidir.³⁶⁸ Tefvîzin ilk basamağı kişinin tedbiri terk ederek Allah'ın emirlerine boyun eğmesi ve her işte ona teslim olmasıdır. İlmi konularda ise kişinin alanı olmayan işleri

³⁶⁵ A.g.e., 89.

³⁶⁶ Muhammed Emin Er, *Fıkhı Batın/Tenbihü'l-Fatin 'ala Fıkhı'l-Bâtın*, 12-16.

³⁶⁷ A.g.e., 17.

³⁶⁸ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 350.

ilim ehline bırakması ve bu hususlarda yorum yapmamasıdır. Ahlaki anlamda tefviz, en güzel ahlak sahibi Hazreti Peygamber'e (s.a.v) ittiba etmesidir.³⁶⁹

Tevekkül lügatte veli edinmek, dayanmak ve güvenmek anlamlarına gelir.³⁷⁰ Tevekkül, işi bütünüyle sahibine teslim etmek ve ona itimat etmektir. Üç derecesi vardır: Taleple beraber tevekkül ve sebeplere sarılmak, talebi terk etmekle beraber tevekkül ve sebeplere nazar etmeyi bırakmak ve tevekkülden dahi tevekkül etmektir.³⁷¹

Seyda'ya göre tevekkül, imanın kemalinin gereklerindendir. Zira tevekkül, yaratılanlardan sarfı nazar ederek sadece Yaratıcıya dayanmaktır ki, her kim Allah'a dayanırsa Allah ona yeter ve her kim Allah'ın dışında her şeyden kalbini koparırsa Allah, onu hiçbir şeye muhtaç bırakmaz.³⁷² Tevekkülün alameti istememek, reddetmemek ve tutmamaktır. Buna binaen de her kim her şeyin sevk ve idaresinin Allah'ın (c.c) elinde olduğunu bilirse yaratılmış hiç kimseye övgüde ve sövgüde bulunmaz. Ne verdiği için ne de mâni olduğu için kimseye kızmaz ve senada bulunmaz, zira bilir ki ilk veren Allah'tır, yaratılmışa teşekkürü dahi ancak Yaratıcısı emrettiği ve Peygamber'in (s.a.v) sünneti olduğu için yapar. Tefvîzsiz Allah'tan bir şey dilemek en çirkin günahlardan biridir. Kul kendi tercihindense Allah'ın onun için tercihinin tercih etmelidir. Zira kul, işlerin akıbetinin ne olacağını, şer mi ya da hayır mı olacağını bilemez.³⁷³

Tevekkül mü yoksa iktisap mı daha faziletlidir meselesinde ise şunları ifade eder: İnsandan insana farklılık arz eder. İnsanı Allah ile beraber olmaktan alıkoyan şeylerden uzaklaşmayı Allah'tan olan sebeplere sarılmaya sevk eden gerekçelerle beraber dilemek tecrit müridi için gizli bir şehvettir. Salikin tecrit gerekçeleri olduğu halde Allah'tan alıkoyan sebeplere tevessül etmesi yüksek rütbeden iniştir. En doğru olan odur ki: Allah'ın sebeplere sarılma gücü verdiği kimsenin tecride değil sebeplere sarılması, kendisine tecrit gücü verdiği kimsenin de sebeplere değil tecride sarılmasıdır. Bazen şeytan sebepler ile Rahmanî surette ya da tevekkül suretinde bir tembellikle ortaya atılır. Bu onun bir tuzağıdır. Şeytan

³⁶⁹ Abdürrezzâk el-Kâşânî, *Elf Makam*, trc. Abdürrezzak Tek, (Bursa: Emin Yayınları, 2017), 305.

³⁷⁰ Ragıb el-İsfahânî, *Müfredatu elfâzi 'l-Kur'an*, 882.

³⁷¹ Hâce Abdullah el-Herevî, *Menâzilü's-Sâirîn*, 29.

³⁷² Muhammed Emin Er, *Fıkhı Batın/Tenbihü'l-Fatin 'ala Fıkhı'l-Bâtın*, 25.

³⁷³ A.g.e., 25-26.

sebeplere tevessül etmeden süluk etmesi gereken tecrid salikine sanki şöyle der: Ne zamana kadar sebepleri terk edeceksin? Görmez misin sebeplere sarılmamak diğer insanların elinde olana kalbi tamah ettirir. Sen sebeplere sarıl ki bu durumdan selamete eresin. Şeytan sebeplere sarılması kendisine tecritten daha doğru olan salik-i esbaba ise şöyle der: Şayet sen sebepleri terk edip Allah’a tevekküle sarılsaydın kalbin o zaman arınırdı. Allah, sana yetecek olanı kendi yanından verirdi. Öyle ise sebepleri terk et ki bu dereceye ulaşasın. Böylece onun için doğru olmayan bir yola onu koyar ve sebepleri terk ettirerek insanlardan istemeye ve rızka ihtimama onu sevk ettirir. Allah’ın muvaffak kıldığı kimse ise her ikisini de talep eder ve bilir ki: Allah’ın dilediğinden başkası olmayacaktır.³⁷⁴

Seyda Muhammed Emin Er tevekkül hususunda salikleri iki kısma ayırmaktadır. Buna göre salik-i tecride en uygun olanın tevekküle tam riayet ve sebeplerden tecrittir. Salik-i tecrid, sebeplere sarılma hususunda şeytanın ve nefsinin verdiği vesveselere uymamalıdır. Salik-i esbab ise sebepleri terk etme hususunda şeytanın ve nefsinin verdiği vesveselere uymamalıdır. Zira onun manevi terakkisi içinde en uygun olan budur.

4.11. Muhabbet ve Şevk

Muhabbet lügatte bir şeyi beğenmek anlamına gelir.³⁷⁵ Muhabbet, Allah’ın “el-Vedûd” ismi celili ile kendisini vasıflandırdığı ilahi bir makamdır.³⁷⁶ Ebu’n-Nasr Serrâc et-Tûsî’ye (ö.378/988) göre muhabbet: “Kulun gözüyle Allah’ın kendisine verdiği nimetlere; kalbiyle kendisine olan yakınlık, inâyet, hıfz ve yardımına; imân ve yakîn ile hidâyet ve inâyet nasîb etmesine bakarak Allah’ın kendisini sevdiğini görüp kendisinin de O’nu sevmesidir”.³⁷⁷

Ehli tasavvufa göre üç türlü muhabbet vardır. **Avamın muhabbeti**, kulun Allah’tan gelen nimet ve ihsanlar karşısında Allah’a muhabbet duygusuyla bağlanmasıdır. **Sadıkların Muhabbeti**: Allah’ın eşsiz sıfatlarına nazar ile kalbe dolan muhabbettir. **Ariflerin Muhabbeti**: Allah’ı hiçbir illet olmaksızın

³⁷⁴ Muhammed Emin Er, *el-Feyzu’r-Râûf fî ‘ilmi mebadî’t-Tasavvûf/Cami’u’l-Mütûnû’d-dirasiyye*, 349.

³⁷⁵ Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Feyyûmî el-Hamevî, *el-Misbâhü’l-Münîr fî Garîbi’s-Şerhi’l-Kebîr*, 123.

³⁷⁶ Muhyiddin İbni Arabî, *İlahi Aşk*, trc. Mahmut Kanık, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2016), 27.

³⁷⁷ Ebû Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma’/İslam Tasavvufu*, trc. Hasan Kâmil Yılmaz, (İstanbul: Erkam Yayınları), 57.

sevenlerin muhabbetidir.³⁷⁸ Vahid, muhabbetde de vahdaniyeti sever. Kulunu kendisine yakınlaştırmak için yokluk tarikini tercih eder ki kul Allah'ı şeriksiz ve vasıtasız sevsin ve varlığa vesile kıldığı mahluklara gönül bağlamasın.³⁷⁹

Seyda Muhammed Emin Er, Allah'a muhabbet duymanın farz-ı ayn olduğunda ümmetin icma' ettiğini belirtir. Muhabbet, tabiatın bir şeye seven kimsenin yanında lezzetli olduğu için meyletmesidir. Eğer ki bu meyl güçlenirse, kalbin her şeyi ile ona bağlanmasından ötürü bu muhabbete “Sabâbeten” denir. Eğer ki bu meyl daha da güçlenirse borçlunun her yerde alacaklısını araması gibi bağlanmasından ötürü bu muhabbete “Garamen” denir. Eğer ki bu meyl bu dereceyi de aşarsa o zaman da bu muhabbete “Aşk” denir. Eğer ki bu meyl daha da artarsa bu durum da bu muhabbete “Teteyyümen” denir. Zira bu derecede muhabbet taşıyan biri mahbubuna kul olur. Bu derecede bir muhabbetle kulun Rabbine bağlanması içinde nefsin ağırlıklarından kurtulması gerekir. Allah'ın sevgisi kalbe yerleşti mi diğer sevgiler oradan çıkar, zira muhabbet yakıcı bir sıfattır ve kendi cinsinden olmayan her şeyi yakar. Muhabbetin alameti: Dünya ve ahiret şehvetlerinden sıyrılmaktır. Muhabbet üç kısma ayrılır: Avamın, havassın ve ehassü'l-havassın muhabbeti. Avam, nimetlere bağlı olarak nimet vereni sever. Havas, şaibelerden soyutlanmış bir şekilde Allah'ı sever. Ehassü'l-Havâs ise, Allah'ın kendisine olan muhabbetinin sadık bir muhabbet olduğunu görünce kendisi ile kulları arasındaki perdeleri kaldırır, kalbine muhabbet nuruyla tecelli eder, böylece sırlara vakıf olur, kapalı ilimler ve âlî sırlar keşf yoluyla ona öğretilir.³⁸⁰

Seyda Muhammed Emin Er, şevk kavramına dair ise şunları ifade eder: “*Şevk, muhabbetten doğar, kalbin mahbubunu müşahade etmeye cezbedilmesidir. Kul şevk haline ulaştığında Rabbine olan arzusundan ölüm endişesi ortadan kalkar, vecd ile Rabbinin huzuruna uçar*”.³⁸¹

4.12. Halvet

Halvet ne melek ve ne de başka bir varlığın bulunmadığı sırlar aleminde Allah ile baş başa yapılan konuşmadan ibarettir. Şekil itibarıyla kimsenin olmadığı bir

³⁷⁸ A.g.e., 57-58.

³⁷⁹ Abdülkâdir Ceylânî, *Şerhü Fütûhü'l-Gayb, şrh. Takiyüddin İbni Teymiyye*, (Dımaşk: Darü'l-Kâdirî, 2005), 204.

³⁸⁰ Muhammed Emin Er, *Fıkhı Batın/Tenbihü'l-Fatin 'ala Fıkhı'l-Bâtın*, 27.

³⁸¹ A.g.e., 28.

mekânda yapılan şekli halvet, asıl bu manayı elde edebilmek için vasıttan ibarettir.³⁸² Halvet, salikin toplumun ve hayatın içerisinde yer almasına engel teşkil etmez. Aksine topluma katılmadan, katılma bilinci nasıl olmalı bunu elde etmeye matuf bir şeydir. Bu yüzden “dağlara inmek için çıkılır” denmiştir. Halvet celvet ile karşıt anlamalı değil, celvet halinin ilk basamağıdır.³⁸³

Seyda Muhammed Emin Er şöyle der: “*Bilmelisin ki, usulün bilgisine, sevgilinin müşahedesi için kalplerin tenvirine halvetten gayri bir yol yoktur. Özellikle insanları maksuda irşat etmek isteyen kimse halvette çekilmelidir. Bu aynı zamanda Peygamber’in (s.a.v.) Hira’da icra ettiği sünnetidir*”.³⁸⁴ Buna göre, marifetullah ve kalbin müşahedeye mazhar hale gelebilmesinin tek yolu halvetten geçmektedir. Bu sırta vakıf olan Peygamber ve Hatemü’l-Enbiya Hazreti Muhammed (s.a.v) vahyin tebliğine memur kılınmadan önce hazırlık maksadıyla halvet halini yaşamışlardır.

Seyda, halvetin en azının üç gün üç gece olduğunu ifade eder. Daha sonra yedi ve en kâmil şekli ise kırk gündür. Halvetin Seyda’nın ifade ettiği üzere yerine getirilmeye özen gösterilmesi gereken yirmi şartı vardır: Zahir ve batında birilerine işittirme ve riya marazından kişi arınmış olmalı, mürşitten dua almalı ve kendisinden izin almadan halvete girmemelidir. Halvete hazırlık süresince oruç ve uzlet ile nefsin halvetin gereklerine alıştırmalıdır ki halvette zorluk yaşamasın. Halvete şu şekilde girmelidir: Euzû besmele çektikten sonra sağ ayağı ile halvet yerine girmelidir. Nas süresini üç defa okumalı ve sol ayağını halvet yerine atmalı ve bu esnada şu duayı yapmalıdır: “*Allah’ım! Hem dünya da hem de ahirette velim ol. Beni muhabbetin ile rızıklandır ve beni seni sevenlerden kıl. Allah’ım! Beni cemalinle meşgul et, muhlislerden eyle. Allah’ım! Zâtının cezbeleriyle nefsimi arındır. Ey sevdireni olmayanları sevdiren Rabbim! Beni yalnız bırakma ve sen varislerin en hayırlısı*”. Duadan sonra halvette namaz kıldığı yerde ayağa kalkarak “*Şüphesiz ben yüzümü yeri ve göğü yaratan Allah’a döndürdüm ve ben müşriklerden değilim*” ayetini okur. Daha sonra iki rekaat namaz kılar; birinci rekaatinde Fatıha suresinden sonra Ayete’l-Kürsi, ikinci rekatinde ise Fatihadan sonra Bakara suresinin son ayetlerini okur. Selam verdikten sonra beş

³⁸² Abdürrezzâk el-Kâşânî, *Kamû’s-Sûfî*, 124.

³⁸³ Yaşar Nuri Öztürk, *Kur’an-ı Kerim ve Sünnete Göre Tasavvuf*, (İstanbul: Esmâ Yayınları, 1985), 167.

³⁸⁴ Muhammed Emin Er, *Fıkıhı Batın/Tenbihü’l-Fatin ‘ala Fıkıhı’l-Bâtın*, 30.

yüz defa “Ya Fettah” ismi celilini söyler ve bundan sonra mürşidinin kendisinden yapmasını istediği evradı ve zikirleri yapar. Halvette abdestli olmaya azami dikkat gösterilmelidir. Keramet beklememeli, sırtını duvara yaslamamalı, iki kaşı arasında şeyhinin suretini tasavvur etmeli ve oruçlu olmalıdır. Allah’ın zikretmek ve şeri zaruret gerektiren haller dışında susmalıdır. Zira bunlar haricindeki konuşma halveti zayi eder ve kalbin nurunu götürür. Halvette olan kimsenin tüm uzuvları şeyta, nefis, dünya ve heva isimli bu dört düşmana karşı uyanık olmalı ve her gördüğü hali mürşidine zikretmelidir. Halvet, gürültüden uzak bir yerde yapılmalı, zarureten kaynaklı halvet yerinden çıkarsa boyna kadar başı örtmeli ve yere bakmalıdır. Cuma ve cemaatle farz namazlara çıkmalıdır. Zira halvetten maksat sünnete ittibadır. Uyku hali kendisinde galip gelmeden uyumamalı, uyuyacağı zaman abdestli bir halde uyumalı ve nefsin razı olacağı kadar uyumamalıdır. Gücü yetiyorsa uzanmadan oturur vaziyette uyumalıdır. Açlık ve tokluk arası mutedil bir yol tutmalı beslenme hususunda ve mürşidi dışında teberrük için gelenlere kapıyı açmamalıdır. Her hasıl olan bereketin Hazreti Peygamber’in (s.a.v) ve mürşidinin vasıtasıyla olduğuna inanmalı, kendi nefsinden görmemelidir. Şer olsun hayır olsun gelen hâtırlara kulak asmamalıdır. Zira bunlar kalbi zikirle hasıl olan cem halinden ayıran şeylerdir. Mürşidinin çıkmasını emretmesine kadar telkin ettiği keyfiyet üzere zikre devam etmelidir.³⁸⁵

4.13. Vecd

Vecd lügatte, bulmak demektir.³⁸⁶ Vecd, müşahededen kaynaklı kalbe gelen geçici hallerdir denilmiştir.³⁸⁷ Kimi sûfilere göre vecd, virtlere devam ile hasıl olan varidatların meyvesidir. Her kim vazifelerini arttırırsa Allah o kimsenin letaifini arttırır. Kiminse zahiri viridi yoksa, batında vecd haline ulaşması mümkün olmadığı gibi sırrında vicdan sahibi de olamaz.³⁸⁸

Seyda Muhammed Emin Er vecdi şöyle tarif eder: “*Bilmelisin ki vecd, Zat’ın sırları ve nurlarının keşfi ile kalbe uğrayan varitlerdir. Ruhu dehşete uğratar, bu dehşet uzuvlarda görülür, baş sarsılır ve beden kontrolünü kaybeder*”.³⁸⁹ Tariften anlaşılan odur ki, salik Allah’ın zikri ve mürşidinin kendisine verdiği vazifeleri

³⁸⁵ A.g.e., 30-32.

³⁸⁶ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 376.

³⁸⁷ Abdürrezzâk el-Kâşânî, *Kamû’s-Sûfî*, 344.

³⁸⁸ A.g.e., 344.

³⁸⁹ Muhammed Emin Er, *Fıkhı Batın/Tenbihü’l-Fatin ‘ala Fıkhı’l-Bâtın*, 28.

yerine getirmekle kalp ilahi sırların ve nurların aksettiği bir yer haline gelir. Salık bu ilahi sırların ve nurların kalbine aksetmesiyle vecd halini yaşar. Vecd hali aslında bulmanın neticesinde ruhun yaşadığı dehşet ve bu dehşetin uzuvlara yansımaları neticesinde zahirde görünen hallerdir.

Seyda şeri anlamda vecd'in inkâr edilemeyeceğini Kur'an ve Sünnetten delillerle beraber ifade etmektedir. Vecd'in sadece sonraki dönemlerde sûfilerde görülen bir şey olmadığını sahabe asrından örneklerinin olduğunu söyler. Buna binaen vecd hali görülen kimse hakkında su-i zan beslemek caiz değildir. Vecd halindeki bir kimsenin sözleri ve filleri hakkında kötü hüküm vermemeli, aksine tevil etmelidir.³⁹⁰

4.14. Mürşid

Rüşd: Salah manasında olup, sapıklığın ve yoldan çıkmış olmanın tersidir. Doğru olanı bulabilme yeteneğidir.³⁹¹ **Mürşid**, doğru yola ulaştıran rehber ve yol gösteren kılavuz demektir.³⁹² **Mürşid**, şeyhlik makamına ulaşmış “insan-ı kâmil” olan kimsedir. Bu makamın asıl sahibi Hazreti Peygamber (s.a.v) olup bu makama ulaşmış veliler bu makama veraset tariki ile sahip olurlar.³⁹³

Mürşidin insanı kâmil olması gerekir. İnsan-ı Kâmil üzerine yazılmış eser yönünden tasavvuf literatürü oldukça zengindir. Azizüddin Nesefî, (ö. 700/1300) insan-ı kâmilî şöyle tarif eder: “Şeriat, tarikat ve hakikatte tam olan kimsedir. Bu dört vasıfta kemal derecesine ulamış olması gerekir: iyi söz, iyi eylem, iyi ahlak ve marifet”.³⁹⁴

İnsan-ı Kâmil üzerine eser telif eden bir başka tasavvuf alimi olan Erzurumlu İbrahim Hakkı, (ö. 1194/1780) insan-ı kâmilde şu vasıfların olması gerektiğini ifade eder: “Allah’a muhabbet beslemek, tevhid, tevekkül... züll ve rızâ sahibidir. Allah’ın dışında her şeyi terk etmiş, Allah’ı görme denizinde boğulmuştur. Ne olursa olsun gönül hoşluğu ile kabul eder, Rabbinin huzurunda edebi bozmaz. Duası makbul, Allah’ın sevgisine nail olmuş ve Allah onu insanlara sevdirmiştir...”

³⁹⁰ A.g.e., 29.

³⁹¹ Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Feyyûmî el-Hamevî, *el-Misbâhü'l-Münîr fî Garîbi's-Şerhi'l-Kebîr*, 226.

³⁹² Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 263.

³⁹³ Hasan Kâmil Yılmaz, *Tasavvuf Meseleleri*, 90.

³⁹⁴ Azizüddin Nesefî, *İnsân-ı Kâmil*, trc. A. Avni Konuk, (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2009), 69.

*Sözünde durur, adaletten sapmaz... Kâmil mürşidin bir özelliği de Allah'ın ahlakı ile ahlaklanmış olmasıdır...*³⁹⁵

Akşemseddin, (ö. 863/1459) ise mürşidi şöyle tarif eder: “*Mürşid o kimsedir ki, her şeyde kendi benliğini görüp, kendisinden başka bir şey görmeye... Bir makâma ulaştığında, ‘alemde hiçbir şeyin vücudu olmaya... Birde, her işte tasarruf sahibi ola. Bu iki özelliğe sahip olan veli, mürşid vasfını kazanmış hakikatte gerçek mürşid olmuştur*”.³⁹⁶

Seyda Muhammed Emin Er, günah gafletinden uyanıp Allah’a dönüş yapan kimsenin ilk vazifesinin zamanın ehlinde, kâmil insanların ulaştığı makamları kat etmiş, Kur’an ve sünnete uygun süluk sahibi, uyulması gereken müttaki imamların yolunda giden, ‘alî makamlardaki seyr ve sülukünü kâmil bir mürşidin riayetinde tamamlamış, Hazreti Peygamber’e (s.a.v) kadar ulaşan silsileye sahip ve şeyhinden irşad yetkisi alan bir mürşide intisap etmek olduğunu ifade eder.³⁹⁷

Vasıl ve arif olan şeyh mürid için Allah’a giden yolda bir vesiledir. Bu yüzden izin almadan müritlerden biat alması caiz olmaz; ehil olmadığı halde buna teşebbüs eden yol kesen eşkıyanın düştüğü günaha düşmüş olur.³⁹⁸

Seyda Muhammed Emin Er mürşitleri dört kısma ayırır:

Birincisi: Teberrük edilen mürşittir. Bu şeyh, müridine şeyhinden aldığı şekilde tarikatı öğreten ve hiçbir şekilde tarikatta yeni bir tasarruf yapmaya hakkı olmayan mürşittir.

İkincisi: Tezkiye mürşididir. Bu şeyh, müride tarikatı öğretir ve sadece zahirini şeriata muhalif şeylerden temizler.

Üçüncüsü: Tasfiye mürşididir. Bu şeyh, müride tarikatı öğretir, tezkiye ve tasfiye ile kötü sıfatlardan onu kurtarır ancak terbiyesini her yönüyle yerine getiremeyen mürşittir.

³⁹⁵ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *İnsân-ı Kâmil*, hzr. Mehmet Suat Demir, (Erzurum: Eser Ofset, 2010), 34-41.

³⁹⁶ Akşemseddin Mehmed b. Hamza, *Makâmât-ı Evliya*, hzr. Metin Çelik, (İstanbul: Özgü Yayınları, 2013), 19.

³⁹⁷ Muhammed Emin Er, *Fıkhı Batın/Tenbihü'l-Fâtin 'alâ fikhü'l-Batin*, 45.

³⁹⁸ A.g.e., 45.

Dördüncüsü: Terbiye mürşididir. Bu şeyh, müridin kendisini kâmil anlamda teslim etmesiyle müridini itmi'nan makamına ulaştıran şeyhtir. Bu dördüncüsüyle rabıta yapılabilir ve en kâmil olan şeyh budur.³⁹⁹

Seyda, böyle bir mürşitte aranması gereken şart ve adabı şu şekilde sıralar:⁴⁰⁰

- *Fıkıh ve akaid ilimlerinde yolun başında olan müridin zihnine bu mevzularda tasallut edecek soruları ve şüpheleri giderecek kadar bilgisinin olması gerekir, ta ki başkasına sorma gereği duymasın.*
- *Kalbin kemalâtını, adablarını, nefsin afetlerini ve hastalıklarını, nefsin ve kalbin sağlığını korumanın yollarını bilmelidir.*
- *Müslümanlara karşı merhametli olmalıdır. Özellikle de müritlere karşı merhamet sahibi olmalıdır. Nefsin arzularına yeterince karşı durmaya güç yetiremeyenlere karşı nasihatle beraber müsamaha göstermeli, onları tarikat ile bağlarını koparmamalıdır.*
- *Müritlerinde gördüğü ayıp ve kusurlarını örtmeli, mallarından uzak durmalı ve ellerinde olan hiçbir şeye tamah etmemelidir.*
- *Emrettiği şeyi önce kendisi yapmalı, sakındırdığı şeylerden de önce kendisi sakınmalı ki sözü nefislere tesir etsin.*
- *Müridlerinin arasında fazla durmamalı, şeriat ve tarikatın bazı yönlerini onlara anlatmalı; sözü saf, nefsin arzuları, hezeyan ve malayani şeyler barındırmamalıdır.*
- *Müritlerin nefsine karşı işlediği kusurlarda müsamahakâr olmalı, tazim beklememeli, yüklediği vazifelerle usandırmamalıdır. Bir müridiyle uzun beraberliğin heybetini sarstığını müşahade ederse bunun azaltmalıdır. Müridin ona karşı ihtiramının azaldığını fark ettiği zaman gidermelidir. Müridleri daima faydalarına olacak şeylerle irşat etmelidir.*
- *Mürid gördüğü bir rüya, keşif veya müşahedeyi kendisine aktarırsa kendisine yorumlamamalı; müridi bu durumda daha ileri derecelere taşıyacak vazifeler vererek terakki etmesini sağlamalıdır.*

³⁹⁹ Muhammed Emin Er, *el-Vesiletü'l-Fâsileti fî't-Turûki'l-Mevsuleti/ Mecmû'atu'r-Resâili'd-Dîniyye fî 'ulûmi'l-Muhtelifi*, 373.

⁴⁰⁰ Muhammed Emin Er, *Fıkhı Batın/Tenbihü'l-Fâtın 'alâ fikhü'l-Batın*, 46.

- *Müridi ihvanı olmayan kimselerle zaruret olmadıkça kelimadan sakındırmalı, ihvanına dahi kibre, büyülenme ve terakkisinin durmasına sebebiyet verecek kendisinde hasıl olan keramet ve varidatları anlatmaktan sakındırmalıdır.*
- *Mürşidin iki halveti olmalıdır. Hususi halvet ki, bu halvette en yakın müritleri ve dostları sadece yanına girmelidir. Makam sahibi kimseleri ziyaretten sakınmalıdır.*
- *Mürşid, müridlerinin huzurunda sekinet, vakar ve kendilerine aşırı iltifatta bulunmamalıdır. Huzurlarında uyumamalı, ayağını uzatmamalı, gözlerini yummalı ve sesini kısmalıdır. Sözün özü odur ki, Hazreti Peygamber'in (s.a.v) ve ashabının sireti üzere olmalıdır.*

Seyda Muhammed Emin Er, şeyh ve mürid ilişkisinde her iki tarafında ilk yapması gereken şeyin şariat ile amel olduğunu ifade eder. Şeriatten murad ise, Allah'ın ve Resulünün yapılmasını emrettiği şeyleri yapmak ve yasakladığı şeylerden sakınmaktır. Buna binaen denilmiştir ki: Bir kimseyi gökte uçarken ya da denizde yürürken görseniz dahi şariate muhalif bir işle beraber keramet iddia etmesi sizi aldatmasın, bilin ki o sapıtmış ve insanları saptıran yalancı bir sihirbazdır.⁴⁰¹

4.15. Mürid

Mürid lügatte: İsteyen, irade eden, isteyebilme gücüne sahip olan demektir. Tasavvuf ıstılahında mürid, iradesini Allah'a ve ona ulaştıran bir kâmil mürşide teslim eden kimseye denir.⁴⁰² Böylesi bir müridin riayet etmesi gereken kurallar ve adablarla alakalı eserler tasavvuf literatüründe önemli bir yere sahiptir. Bu eserlerde müridin şeyhine karşı, ihvanına karşı, topluma karşı vb. adabı nasıl olmalıdır genişçe izah edilmiştir.

Ebu'n-Necîb es-Sühreverdî, (ö. 563/1168) Âdâbü'l-Mürîdîn isimli eserinde tasavvuf ehlini üçe ayırır.

Mürid-tâlib, mutavassıt-sâir ve müntehi-vâsıl. Mürid vakit, mütevassıt hâl, müntehi ise nefes sahibidir... Mürid, murâdı talepte yorgun düşmüştür; mütevassıt menzillerin âdâbını talep eder ve telvîn erbabıdır, çünkü o giderek artan bir şekilde bir halden diğerine

⁴⁰¹ Muhammed Emin Er, *Camiü'l-Mühimmat el-Mütefarrika fî'l-'Ulûmi'l-Muhtelifa/ Mecmû'atu'r-Resâili'd-Dîniyye fî 'ulûmi'l-Muhtelifa*, 437.

⁴⁰² Hasan Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 185.

*yükselir; müntehi-vâsıl yüklüdür ve makamları aşmıştır, temkin halindedir, haller onu değiştirmez ve korkular ona tesir etmez.*⁴⁰³

Sühreverdî'ye göre müridin makamı mücahede, nefsin arzularına karşı direniş, zorluklara tahammül ve dünya zevklerinden uzak durma makamıdır.⁴⁰⁴ Müridin yol esnasında riayet etmesi gereken edebleri bu yüzden genişçe izah etme yoluna gitmiş ve bunun üzerine eserini kaleme almıştır.

Akşemseddin'e göre ise: Mürid, tasavvuf yolunun bütün geçitlerini geçmiş olmalıdır. Seyr-u süluku devam eden bir mürid, nefsin ıslahı için zorlu merhaleleri geçer, makamları aşarak kutub olmalıdır, diyerek müridliğin en kemal noktasına işaret etmekte ve bu vasıflara haiz ancak tek bir müridin olabileceğini söylemektedir.⁴⁰⁵

Seyda Muhammed Emin Er'e göre mürid şeyhine karşı şu adablara riayet etmelidir: Şeyhinin vakarını korumalı ve ancak onun eliyle maksadına ulaşacağına inanmalıdır. Başka bir şeyhe meylettiği takdirde kendi şeyhinin feyzinden mahrum kalıp perdeleneceğini bilmelidir. Şeyhinin tasarruflarına rıza göstererek teslim olmalı, ona malıyla ve canıyla hizmet etmelidir. Şeyhini zahirî haram dahi olsa yaptığı bir işten ötürü itham etmemeli ve ona asla itiraz etmemelidir. Şeyhine Allah'a yakınlaşma arzusundan başka bir amaçla bağlanmamalıdır. Her işte şeyhinin iradesini kendi iradesine tercih etmeli, şeyhinin gizli hallerini araştırmamalıdır. Şeyhinin huzurunda duyduğu saygıyı o hazır olmadığı zamanlarda da göstermelidir. Şeyhinden hal, havatır, vakıat ve keramet gibi kendisinde görünen hiçbir şeyi gizlememelidir. Şeyhinin kendisine verdiği hediyeye değer vermeli, kimseye vermemeli ve satmamalıdır. Şeyhine karşı her daim sıdk ve doğruluk üzere olmalı, yanında çokça konuşmamalı, sevmediği kimselerle oturmamalı ve önemli hiçbir işi ona sormadan yapmamalıdır.⁴⁰⁶

Seyda Muhammed Emin Er, müridin tarikat ihvanına karşı riayet etmesi gereken on bir adab zikreder. Mürid kendi nefsi için istediğini ihvanı içinde istemeli, selam ve musafahaya ilk o başlamalı ve ihvanına karşı tatlı sözlü olmalıdır. Her daim güzel ahlak ve muamele ile kardeşine muamele etmeli, tevazu, hilim ve

⁴⁰³ Ebu'n-Necib es-Sühreverdî, *Âdâbü'l-Mürîdîn/Yol Ahlakı*, trc. Süleyman Gökbulut, (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2014), 55.

⁴⁰⁴ A.g.e., 56.

⁴⁰⁵ Akşemseddin Mehmed b. Hamza, *Makâmât-ı Evliya*, 19.

⁴⁰⁶ Muhammed Emin Er, *Fıkhu Batın/Tenbihü'l-Fâtın 'alâ fikhü'l-Batın*, 47-48.

cömertliği elden bırakmamalıdır. Takva ve iyi işlerde ona yardım etmeli, kötü işlerde ise ona nasihat ederek alıkoymalıdır. Kardeşinin ayıplarını izhar etmemeli, hüsnü zan beslemeli ve özür beyan ettiği zaman özrünü kabul etmelidir. Kardeşler arasında bir ihtilaf olduğunda mürid kardeşlerinin arasını bulmalı, ırzlarına bir saldırı durumunda ırzlarını ister gaib ister hazır olsunlar korumalı ve kardeşine söz verdiğinde sözünde durmalıdır.⁴⁰⁷

Müridin kendi nefesine karşı riayet etmesi gereken adabları ise Seyda şu şekilde sıralamaktadır: Mürid her daim Allah'ın kendisini gördüğünün bilincinde olmalı ve bu yüzden her daim Allah'ın (c.c) zikri ile meşgul olmalıdır. Kötü insanlarla arkadaşlık yapmamalı, iyi kimselerle dost olmalı, fuzuli işlerden uzak durmalı ve yetecek gıda ile iktifa etmelidir. Dünya sevgisini terk edip ahirete bakmalı, Allah sevgisinin dünya sevgisiyle dolu bir kalbe girmeyeceğinin bilincinde olmalıdır. Cünüp yatmamalı, her daim abdestli olmaya çabalamalı, başkalarının elindekinde gözü olmamalı, zorluk anında sabrı kuşanmalı ve her daim nefisini hesaba çekerek tarikten ayrılmamaya onu teşvik etmelidir. Az uyumalı, şehirlerde kıyamda olmalı, helalinden ve az yemelidir. Harama bakmaktan gözlerini korumalı, kalbi öldürdüğü için mizahı terk etmeli, ilmi münazara ve cedelden uzak durmalıdır. Kahkaha ile gülmemeli, göğsü daraldığında kardeşleriyle beraber olmalıdır. Makam sevgisini terk etmeli, mütevazı olmalı, Allah'ın azabından korkup affını daima ummalı ve her türlü sırrı gizlemelidir.⁴⁰⁸

4.16. Rabıta

Rabıta, “ربط/rabate” kökünden gelen bir kelimedir. Rabate, bir şeyi bir yere sıkıca bağlamaktır.⁴⁰⁹ Rabıtadan türetilen murabata ayet ve hadislerde iki manada kullanılmaktadır: Birincisi: Müslümanların korunması için düşman saldırılarına karşı uçlarda nöbet tutmaktır.⁴¹⁰ İkincisi: Nefsin bedeni korumasıdır. İkinci manaya göre bedenin gözetlenmesi ve korunması görevi nefse verilmiştir. Bu mücahede gibidir. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: “Namazı kıldıktan sonra diğer vaktin namazını beklemek ribattandır.”⁴¹¹

⁴⁰⁷ A.g.e., 49-50.

⁴⁰⁸ A.g.e., 51-53.

⁴⁰⁹ Ragıb el-İsfahânî, *Müfredatu elfâzi 'l-Kur'an*, 338.

⁴¹⁰ Âl-i 'İmrân: 3/200.

⁴¹¹ Ragıb el-İsfahânî, *Müfredatu elfâzi 'l-Kur'an*, 339.

Mevlâna Halid, rabitanın cevazı ile alakalı yöneltilen sorulara cevaben yazdığı eserinde rabıtayı şöyle tarif eder: “*Tarikatta rabıta: Müridin, kâmil ve fenafillah olan şeyhinin ruhaniyetinden istimdat etmesi ve suretine riayet etmesidir. Bu yolla edebi öğrenir, şeyhinin yanında olmadığı halde yanında olduğu hal gibi şeyhinden feyiz alır. Şeyhinin zihninde hazır etmesi ile huzur ve nur tamam olur ve bu vesile ile adi işlerden uzak durur*”.⁴¹² Mevlâna Halid’e göre bu anlamda rabıtayı ancak hüsrân ehli olan kimseler inkâr eder. Dört mezhepten fakihlerin rabıtaya cevaz verdiğini ifade ederek bu anlamda nakillerde bulunur.⁴¹³

Tasavvufta asıl amaçlanan “rabıta-i huzur”a ulaşmaktır. Salık’ın her daim Allah’ın huzurunda olduğu hissini taşıyacak dereceye ulaşmasıdır. Allah (c.c) bu anlamda zihinde tasavvur edilebilecek bir varlık değildir. Bu noktada ehli tasavvuf, bir terbiye metodu olarak kâmil bir mürşit ile kalbi irtibatı kullanır. Kâmil olan mürşit, önce müridini Hazreti Peygamber’de (s.a.v), ondan sonra da Allah’ta (c.c) fenâ makamına ulaştırır.⁴¹⁴

Seyda Muhammed Emin Er ise rabıtayı şöyle tarif eder: “*Rabıta, kalbi muhabbet anlamında bir başkasına bağlamaktır*”.⁴¹⁵ Mürşit rabıtası, müridin kalbinin mürşidinin kalbiyle karşı karşıya gelmesi, mürşidin zihinde tutulması ve bir oluk gibi mürşidinin kalbinden müridin kalbine feyzin aktığını düşünerek bereket ummasıdır. Bu anlamda şeyh onu firaktan vuslata ulaştıracak bir vasıtaadır.⁴¹⁶ Rabıta, fena ve beka makamına ulaştıran fenâfillah ve bekâbillah makamına ulaşmış bir mürşitten muhabbetle feyiz almaktır. Fena, bütün kötü huylardan arınmaktır. Beka, güzel huylarla ahlaklanmak ve bu hal üzere kalmaktır. Fena ve beka makamı nefsin şerlerinden ve tuzaklarından kurtulma makamıdır. Muhabbet anlamında rabıta, herkeste mevcut olan bir histir. Tartışma konusu olan rabıta bir kâmil mürşitten feyiz alma yoluyla gerçekleşen rabıtaadır.⁴¹⁷ Bu tartışmanın hülasası şudur ki: Kendisiyle rabıta yapılan mürşit kâmil bir mürşit ise bu rabıta

⁴¹² Mevlâna Halid en-Nakşibendî el-Bağdâdî, *er-Risâletü’l-Halidiyye fi’r-Rabitati’n-Nakşebendiyye*, (İstanbul: Hâşimî Yayınevi, 2018), 41.

⁴¹³ A.g.e., 42.

⁴¹⁴ Hasan Kâmil Yılmaz, *Tasavvuf Meseleleri*, (İstanbul: Erkam Yayınları, 2016), 125-126.

⁴¹⁵ Muhammed Emin Er, *el-Vesiletü’l-Fâsileti fi’t-Turûki’l-Mevsuleti/ Mecnû’atu’r-Resâili’d-Dîniyye fi’ulûmi’l-Muhtelifi*, 372.

⁴¹⁶ Muhammed Emin Er, *Tasavvuf Risalesi/Faziletu A’mali’l-Kalbi ve Adâbu’z-Zikri bihi*, 37.

⁴¹⁷ Muhammed Emin Er, *el-Vesiletü’l-Fâsileti fi’t-Turûki’l-Mevsuleti/ Mecnû’atu’r-Resâili’d-Dîniyye fi’ulûmi’l-Muhtelifi*, 372.

şekli caiz olur. Şayet kendisi ile rabıta yapılan mürşit kâmil bir mürşit değilse bu durumda bu rabıta şekli caiz olmaz.⁴¹⁸

Seyda Muhammed Emin, yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere sadece fenâfillah makamına ulaşmış kâmil bir mürşitle rabıtaya cevaz vermektedir. Bu makama ulaşmamış şeyhler ile rabıtayı ise mürit için zararlı ve tehlikeli görmektedir. Bu yüzden de cevaz vermemektedir. Seyda Fenâfillah makamına ulaşmamış olan şeyh ile rabıtanın iki tehlikesine dikkat çeker. Şeyh, bu makamda olmadığı halde müridinin kendisiyle rabıta yapmasına izin vererek nefsinin kemale erdiğini zanneder, mürid o makamda olmayan şeyhini o makamda görür ve bununla aldanır. Bu durumda hem şeyh hem de mürit zarar görür.⁴¹⁹

Seyda Muhammed Emin Er'e göre kendisiyle rabıta yapılmasının caiz olduğu şeyhte şu dört özelliğin bulunması gerekir: Şer'î hükümleri iyi bilmesi, dünya sevgisi ve arzularından kurtulmuş olması, insanların elinde olanı arzulamaması ve her söz, fiil ve halinde şeriata muvafık hareket etmesidir.⁴²⁰

Seyda'ya göre, tasavvuftaki rabıta asıl değil Allah'a ulaştıran bir vesiledir. Şeyh ve mürit bunun bilincindedirler. Seyda, rabıtayı inkâr eden Suriye, Ürdün ve Mısır alimlerinden bazı şahsiyetlere mektuplar yazmıştır.⁴²¹ Seyda, rabıtayı savunurken, meşru olmayan bazı şekillerini de tenkit eder. Bu hususta şunları ifade eder: Rabıtadan amaçlanan şey Allah'a ulaşmaktır. Kendisi bizzat maksut değildir. Bu yüzden rabıta ve evradların arkasından *"Allah'ım! Maksadım ancak sensin ve senin rızandır tek isteğimiz"* derler. Rabıtanın caiz olmayan bir şekli de: Cebinde, yanında resim taşıyarak ve karşısına koyarak rabıta yapmaktır. Bu rabıta şekli kesinlikle haramdır. Yine avamdan bazı kimselerin namazda rabıta yapması da bu anlamda haramdır. Hatta Fatiha suresinde *"Allah'ım! Sadece sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz"* ayeti okunurken bir şahısla rabıta yapılması insanı şirke düşürür.⁴²²

⁴¹⁸ A.g.e. 372.

⁴¹⁹ A.g.e., 376.

⁴²⁰ A.g.e., 376.

⁴²¹ İbrahim Halil Er, *Seyda Muhammed Emin Er ile Söyleşiler*, 97.

⁴²² A.g.e, 98.

4.17. Keramet

Keramet, salikte görünen olağanüstü hallerdir.⁴²³ Evliya'dan keramet zuhur etmesi caizdir.⁴²⁴ Keramet, peygamberlerden sadır olan mucizelerle karıştırılabileceğini ve bununda peygamberliklerine delil olarak mucizeleri sunan peygamberlerin peygamberliğini iptal edeceğini savunan bir kesim, evliyadan keramet zuhur etmesini reddetmişlerdir.⁴²⁵ Ehl-i Sünnet ve'l-cemaat hem naklen hem de aklen keramet cevazını savunmuştur. Buna göre keramet, dinin asıllarından bir asla muhalif olmadığı gibi aynı zamanda Allah'ın kudret sınırında olması hasebiyle akla göre de mümkündür. Keramet kendisinden zuhur eden velide aranan ilk şart istikamet ehli olmasıdır. Mucize ile aralarındaki fark: Mucizenin nebiden zuhur etmesi, keramet ise veliden zuhur etmesidir. Mucizeyi gösteren peygamberlik davasında bulunur, oysa keramet gösteren asla böyle bir davada bulunmaz. Bu yüzden karıştırılmaları mümkün değildir. Harikulade olmaları hasebiyle mucize ve keramet eşittir, ancak peygamberin elinden zuhur etmesi hasebiyle nebinin veliye üstünlüğü gibi peygamberin mucizesi de velinin kerametinden üstündür.⁴²⁶ Keramet, yüce Allah'a nispet edilmesi cihetiyle değerlidir. Veli kendi nefesine nispet ederse bir kıymeti olmaz. Allah'tan (c.c) bir ikramdır. Bu yüzden her daim acz makamında olan kulun keramet gibi bir ikramı nefesine nispet etmesi manevi anlamda öldüren bir zehirdir.⁴²⁷

Seyda Muhammed Emin Er kendisine yöneltilen, keramet nedir sorusuna şöyle cevap verir: “*Keramet, lügat itibariyle harikulade hadise, olağanın dışında, olağanüstü bir şey manasındır. Su üzerinde yürüme, havada uçma gibi*”.⁴²⁸

Seyda, keramet hem nakli deliller hem de icma ile sabit olduğunu ifade eder. Buna göre: Ehli sünnetin temel kaynakları keramet veliler için caiz olduğunu ifade etmişlerdir. Hazreti Meryem annemize Allah'ın ikramları, Belkıs'ın tahtının Hazreti Süleyman'ın göz açıp kapayıncaya kadar salih bir kul tarafından huzuruna getirilmesi, Ashabı Kehf uzun seneler uykuda kalıp sonra uyanmaları hadisesi,

⁴²³ Mahir İz, *Tasavvuf Mahiyeti, Büyükleri ve Tarikatler*, (İstanbul: Kitabevi, 2014), 154.

⁴²⁴ Abdülkerim İbni Hevâzin el-Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, (Dımaşk: Mektebet Daru't-Taybe, 2000), 520.

⁴²⁵ Ebubekir Muhammed b. İshak Buhari Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf/Ta'arruf*, hzr. Süleyman Uludağ, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014), 110.

⁴²⁶ Ali b. Osman b. Ebu Ali el-Hücvirî, *Hakikat Bilgisi/Keşfu'l-Mahcûb*, 281.

⁴²⁷ Seyyid Ahmed er-Rifâî, *Marifet Yolu/el-Bürhânü'l-Müeyyed*, trc. H. Kâmil Yılmaz, (İstanbul: Erkam Yayınları, 2017), 32.

⁴²⁸ İbrahim Halil Er, *Seyda Muhammed Emin Er ile Söyleşiler*, 91.

Hazreti Ömer Efendimizin Medine’de gönderdiği ordunun baş başa olduğu tehlikeyi görüp Sariye isimli komutanını askerlerle dağa sığınmaları konusunda uyarması vb. deliller kerameti ispatlayan nakli delillerdendir. Bu yüzden Ehl-i Sünnete göre kerameti inkâr eden bidat ehli olup Ehl-i Sünnetten değildir.⁴²⁹

Seyda Muhammed Emin Er mucize, keramet ve istidrac kavramlarını birbirinden ayırır. Buna göre: Mucize, nübüvvet davasıyla beraber peygamberden zuhur eder ve peygamber onunla münkirlere meydan okur. Oysa keramette meydan okuma veya herhangi bir iddia söz konusu değildir. Kerameti istidractan ayıran en önemli fark ise, istidrac sahibinin istikamet ehli olmaması, züht ve takvadan nasibinin olmaması ve yaşantısının nifak içinde olmasıdır. Oysa keramet gösteren, istikamet sahibidir. Züht ve takvadan nasiplenmiş bir muvahhittir. Allah, bir fasık eliyle harikulade olan olaylar gösterebilir. Bunlar hem gösteren için hem gören müminler için bir imtihandır. Mümine düşen istikamet ehli olmayan böyle kişilerden sadır olan istidracı inkâr etmesidir.⁴³⁰

Seyda Muhammed Emin Er, kerameti dört kısma ayırır.⁴³¹

Birincisi: Şirki muhtevi olmayan kerametlerdir. Örneğin: Bir şeyh müridinin içinden geçen bir duyguyu bilip ona haber verirse ve bu kimse de “şeyhim içimden geçeni bildi” derse şirke düşmüş olmaz. Zira Allah, müridin kalbinden geçeni şeyhine hissettirmeye gücü yetendir. Şeyhin bundan hiç haberi dahi olmaz, ancak Allah (c.c), müridin maslahatına uygun bir şekilde onu şeyhe hissettirir.⁴³²

İkincisi: Şirki muhtevi Kerametlerdir. Bir müridin şeyhinin bildirdiği bir hususun bildirdiği şekilde çıkması üzerine, şeyhinin gayba dair her bilgiyi detaylarıyla bildiğini iddia etmesi bu türdendir. Bu insanı şirke götüren bir iddiadır. Zira Peygamber (s.a.v) dahi gayba dair her bilgiyi tafsilatı ile bilmezdi. Bu yüzden bir kerametın mana ve muhteviyat itibarıyla Allah’ın sıfatlarıyla denk gelecek şekilde görülmemesine dikkat edilmelidir.⁴³³

⁴²⁹ A.g.e., 92.

⁴³⁰ A.g.e., 93.

⁴³¹ A.g.e., 94.

⁴³² A.g.e., 94.

⁴³³ A.g.e., 94.

Üçüncüsü: Büyük Keramettir. Bu da kişinin şeriat mizanına vurulduğunda yaptığı işlerin ve sarf ettiği sözlerin istikamet üzere olmasıdır. Bu yüzden en büyük keramet, istikamet üzere olmaktır denilmiştir.⁴³⁴

Dördüncüsü: Küçük keramettir. Bir şeyhin gökte uçması, yalın ayak batmadan su üzerinde yürümesi vb. şeylerdir. Bu kerametler sanıldığını aksine tehlikelidir. Tehlikesinden korunabilmek için bu halleri olabildiğine gizlemek zorundadır.⁴³⁵

4.18. Rüya

Uyku esnasında görülen olaylar ve düşüncelere rüya denir. Ehl-i Tasavvuf rüyaları üç kısma ayırmıştır. Hâtır'da olduğu gibi Rahmanî, şeytanî ve melekî'dir.⁴³⁶ Peygamber Efendimiz'in, salih kimsenin gördüğü birinci türden olan sadık rüyayı nübüvettin bir cüzü olarak görmesinden kaynaklı olarak ehl-i tasavvuf Rahmanî ve melekî rüyalara itibar etmiş, anlamlar yüklemiş ve hususi bilgi türlerinden biri olarak kabul etmişlerdir.⁴³⁷

Seyda Muhammed Emin Er eserlerinde rüya konusuna girmez. Ancak Seyda'nın biyografisi incelendiğinde Seyda'nın hem ilmi hayatına hem de tasavvufî hayatına gördüğü rüyaların etkisi büyüktür. Biyografisi bölümünde zikrettiğimiz için bu rüyaları burada zikretmeyeceğiz.

4.19. Hâtır

Hâtır, kalıcı olmadan kalbe gelen rabbanî, melekî, şeytanî ya da nefsanî hitaptır. Kimi zaman kulun üzerinde tasarrufunun olmadığı bir varid ile gelir.⁴³⁸ Rabbânî olana hâtır-ı hak, melekî olana ilham, nefsi olana hevâcis ve şeytanî olana vesvese denir. Hangisinin rabbanî, hangisinin şeytanî olduğu ancak şeriat mizanı ile bilinebilir. Allah'a yakınlaştıran hâtır, şeytânî ve nefsanî değildir. Aksi takdirde ister ilmî ister ameli olsun bu hâtır ya nefsanî'dir ya da şeytanî'dir.⁴³⁹

Seyda Muhammed Emin Er, salike gelen hâtırın şeriat mîzânıyla ölçülmesi gerektiğini ifade eder. Şöyle ki, sana bir hâtır geldiğinde onu şeriat ile tart; şayet emredilen bir şey ise hemen yapmaya çabala zira o Rahman'dandır. Niyet etmediğin halde riya ve kibir gibi sakındırılmış bir sıfatla beraber vuku bulursa da

⁴³⁴ A.g.e., 95.

⁴³⁵ A.g.e., 95.

⁴³⁶ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 300.

⁴³⁷ Buhârî, Ta'bir, 4; Müs-lim, Rüyâ, 6.

⁴³⁸ Abdürrezzâk el-Kâşânî, *el-Kâmû's-Sûfî*, 122.

⁴³⁹ A.g.e., 122.

bunda bir sakınca yoktur. Bu durum ister bilinçli olsun ister bilinçli olmasın bu durumda hemen istiğfar etmelidir. İstiğfarımızın istiğfara olan ihtiyacı istiğfar amelini terk etmemizi gerektirmez.⁴⁴⁰

Seyda Muhammed Emin Er, gelen hâtır eğer şeytanî ya da nefsanî ise karşısında nasıl durulacağını da şöyle izah etmektedir: Şayet sana gelen hâtır, şeriatta yasaklanan bir şey ise ondan uzaklaş. Zira o şeytandandır. O yasaklanan şeye eğer meyledersen o zaman da istiğfar etmelisin. Kişinin nefsinde cereyan eden konuşmalar ise eyleme dönüşmediği müddetçe affedilmiştir. Nefs-i emmare sana itaat etmiyorsa ona karşı mücahede etmelisin. Nefs-i emmare galip gelip seni o yasaklanan hâtır işlemeye sevk ediyorsa onu en hızlı şekilde söküp atman vaciptir. Bu yasaklanmış hâtır verdiği lezzetten yahut tembellikten ötürü terk edemiyorsan o zaman lezzetleri kaçıran ölümü ve aniden gelişini an. Bu yasaklanmış hâtır Allah'ın affediciliğine olan tamahtan ötürü terk etmiyorsan o zaman da Allah'ın günahkârlara olan öfkesini an. Daha sonra Allah'ın affedici oluşunu hatırla ve hemen tövbe et. Tövbe, pişmanlıktır ve günden sıyrılarak bir daha asla dönmemeye azmederek gerçekleşir. Bununla beraber üzerindeki haklardan karşılayabildiğini karşılamalısın. En sahih görüşe göre tövbe bozulmuşsa ya da büyük günaha ısrarla devam ediliyorsa dahi tövbe terk edilmemelidir. Küçük günahlardan tövbe etmek de vaciptir.⁴⁴¹ Şayet sana gelen havâtır, yasak mı emredilen bir şey mi bunda şüpheyi düştüysen o takdirde de yapmamalısın. Her olan (buna hâtır da dâhil, eyleme dökülsün ya da terk edilsin) Allah'ın kudreti ve iradesi ile olur. Allah cc. kulun kesbinin de yaratıcısıdır. Allah cc. kula yaratmaya değil kesbe uygun olan bir güç vermiştir. Allah cc. yaratır kesp etmez, kul ise kesp eder ancak yaratamaz.⁴⁴²

4.20. Cezbe

Cezbe lügavî olarak, celbetme ve çekme anlamına gelmektedir.⁴⁴³ Tasavvufî olarak cezbe, Allah'ın saliki kendi çaba ve çalışması olmaksızın kendisine

⁴⁴⁰ Muhammed Emin Er, *el-Feyzu'r-Râûf fî 'ilmi mebadi't-Tasavvûf/Cami'u'l-Mütûnü'd-dirasiyye*, 349.

⁴⁴¹ A.g.e., 349.

⁴⁴² A.g.e., 349.

⁴⁴³ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 89.

çekmesidir. Cezbeye tutulana meczub denir. Meczup salık yaptıklarından ötürü şeri anlamda bir mesuliyet taşımaz.⁴⁴⁴

Seyda Muhammed Emin Er'e göre: Kendinden geçme ve şeriata uygun olmayan aşırı hareketlere sebebiyet veren cezbe, maddi ve manevi olarak kendisine hâkim olabilen güçlü kimselerde pek meydana gelmez. Daha çok mübtedi olan kimselerde meydana gelen şeylerdir. Eğer kişinin aklı başında ve kendisine hâkim olabildiği halde kasten sadır olursa günaha girmiş olur. Bilerek ve kasten "Allah" diyerek bir mecliste nara atmak gibi. Kişiden kasten değil, elinde olmadan sadır olursa mazur görülmüştür.⁴⁴⁵

Seyda'ya göre salık, mümkün mertebe bu hallerden uzak durma çabasında olmalıdır. Bu tarz hareketleri insanlar gösteriş olarak görür ve kişinin zayıflığının alametidir. Seyda, bu tarz haller ancak sülukunu tamamlamamış zayıf olan mübtedilerden sadır olabileceğini savunur ve Habeşistan'dan Medine-i Müneverre'ye gelip Hazreti Ebubekir'in huzurunda bulunup "Rahman Suresi" okununca gözyaşlarına hâkim olamayıp titreyerek bayılan Habeşistanlı Müslümanları buna delil getirir. Hazreti Ebubekir onların bu halini görünce "Bizler de Müslüman olduğumuz ilk günlerde böyle idik" demiştir. Bu örnekten anlaşılacağı üzere Hazreti Ebubekir, yaptıkları yüzünden onları kınamamış, bunun mübtedilerden sadır olabilen haller olduğunu ve mazur olduklarını ifade etmiştir.⁴⁴⁶

4.21. Vahdeti Vücûd

Varlık meselesi tasavvuf ilminde önemli bir yere sahiptir. Bu konuda ortaya konulan iki önemli yorum vardır. Bu yorumlardan biri Vahdet-i Vücûd, bir diğeri Vahdet-i Şühûd'tur. Bu iki yorum her ne kadar Muhyiddin İbni Arabî, (ö.638/1240) ve İmam Rabbânî'ye, (ö.1034/1624) nispet edilse dahi ilk dönemden itibaren pek çok sûfî varlık meselesi üzerine görüşler ileri sürmüş ve bu görüşler sonraki dönemlerde bu iki mutasavvıf tarafında vahdet-i vücûd ve vahdet-i şuhûd olarak sistematize edilmiştir. İslam akidesi tevhit esasına bina edildiği gibi tasavvufta varlık meselesi de vahdet ilkesi üzerine bina edilmiştir.⁴⁴⁷

⁴⁴⁴ A.g.e., 89.

⁴⁴⁵ İbrahim Halil Er, *Seyda Muhammed Emin Er ile Söyleşiler*, 100.

⁴⁴⁶ A.g.e., 100.

⁴⁴⁷ Hasan Kâmil Yılmaz, *Tasavvuf Meseleleri*, 190-191.

Vahdet-i Vücûd düşüncesine göre, Allah'tan (c.c) başka hakiki bir varlık yoktur, birdir. Ondan başka nefsi ile kaim olan bir varlık yoktur ve tüm mahlukat Allah'ın varlığına nispetle yok hükmündedir. Kevn aleminde görünen her şey O'nun mazharıdır ve gölgenin varlığı gibidir.⁴⁴⁸ Varlıklarda görülen mükemmel sanat, o sanatı var eden sanatçı üzerine insanı tefekküre götürür. Bu tefekkür, kesretten birliğe doğru bir seyirdir ve doğal neticelerinden biri de vahdet-i vücûd olmuştur. Mahir İz, (ö.1974) Vahdet-i Vücud hakkında şunları ifade eder: “*Vahdet-i Vücûd iki muhtelif görüşte tecelli eder. Biri: “Heme ûst/Ne varsa odur”, diğeri “Heme ez ûst/Ne varsa ondandır”.*”⁴⁴⁹ Birinciye göre, Allah'tan başka bir varlık yok demektir. İkincisine göre, her şey onun eseri olması hasebiyle onun bir benzeri yoktur demektir. Vahdet-i Vücûd, ehli tasavvuf ve kelam alimleri arasında çokça tartışılan bir meseledir. Seyda Muhammed Emin Er de meseleye bu tartışmalar çerçevesinden bakmaktadır.

Seyda Hakka ulaştıran tariklerin dördüncüsü olarak tezkiye tarikini zikreder. Tezkiye tarikini vahdet-i vücûd ile ilişkilendiren bir kronolojiye yer veren şu ifadeleri kullanır: Hicri 1. Yüzyıldan sonra ilim ve salih amelle beraber batınî amellere hiç riayet etmeyen ve bazı zahirî amelleri dahi terk eden bir zümre türedi. Onlara “neden falanca salih alimler gibi olmuyorsunuz” denildiğinde, “onlar abiddir, zahittir, sûfidir” derlerdi. Bunu söylemelerinin sebebi insanların kınamalarından kurtulmaktı. Bu yüzden daha sonraları selefi salihin çizgisinde bir yaşantı yaşayan herkese sûfî ismi verilir oldu. Daha sonra sûfî denilen bu insanlara haset edilir oldu. Bir kısmı zındıklık vb. ithamlarla devlet adamlarına şikâyet edildi. Bu zümre ehil olmayan kimselerden kendilerini ve meşreplerini koruma amaçlı kendilerine özel kavramlar geliştirdiler.⁴⁵⁰ Bu sûfilerden bir kısmının tüm halleri şeriat mizaniyla tartılabilecek haller değildi. Allah'tan başka her şeyi unutmuşlardı ve vahdet-i vücûd görüşünü dillendirdiler. “Allah'tan başka hiçbir şey yoktur” dediler. Onlardan bir kısmı zahiri küfür olan ifadeler kullandı. Bunun üzerine alimler onlar hakkında ihtilafa düştüler. Bir kısım alimler onları tekfir ettiler. Diğer bir kısım ise onların sözlerini tevil etme yoluna girdiler. Bir kısım alimler onlar hakkında susmayı tercih ederken, diğer bir kısım ise onların

⁴⁴⁸ A.g.e., 192.

⁴⁴⁹ Mahir İz, *Tasavvuf Mahiyeti, Büyükleri ve Tarikatlar*, 135.

⁴⁵⁰ Muhammed Emin Er, *el-Vesiletü'l-Fâsileti fî't-Turûki'l-Mevsuleti/ Mecmû'atu'r-Resâili'd-Dîniyye fî 'ulûmi'l-Muhtelifi*, 364-365.

ulaştığı makama meşru vasıtalarla ulaşanların bu sözlerinden ötürü tekfir edilemeyeceği bilakis mazur görüleceği görüşünü savundular. Bu görüşlerinde de onları hatayla veya kasıtlı içki içene kıyas yoluna girdiler. Bunlardan bir kısmı şeriatın zahirine riayetle hakka ulaştı ve ulaştırdılar.⁴⁵¹

Seyda Muhammed Emin Er, vahdet-i vücûd görüşünü savunanların tezkiye tarikini tutanlarda görüldüğünü ifade ediyor. Bu zümre, kalplerini sadece Allah'ın (c.c) tecelli edeceği ve ondan başkasının aksetmeyeceği bir ayna olarak parlatma gayretindedirler. Onlara göre, tasavvuf kelimesindeki “ت” harfi, zahirî ve batınî tevbe; “ص” harfi, sırrın ve kalbin safa/arındırılmasını; “و” harfi, sırrın ve batının arındırılması neticesinde gerçekleşen velayeti; “ف” harfi, ise son harf olarak son makam olan fenafillah makamını sembolize eder.⁴⁵²

Seyda Muhammed Emin Er'e göre, İbni Arabî hürmet duyulması gereken büyük velilerdendir. Bazı sözleri şeriatın zahirine uymamaktadır. Bu sözler onun eserlerine sonradan eklenmiş ve ona ait olmayan sözlerdir. İbni Arabî, gördüğü bazı keşifleri ve ondan sadır olan bazı kerametleri doğrudan aktarmadan tevil etmesi gerekirken olduğu gibi aktarmış ve bu anlamda hata etmiştir. Zira velinin gördüğü keşif ve kerametler şeriatın zahirine muhalif ise olduğu gibi aktarılmalıdır.⁴⁵³

4.22. Müslüman Birey ve Camialar İçin Sunduğu Kurtuluş Reçetesi

Ümmet için kurtuluş reçetesi olarak şeriat ve tasavvuf birlikteliğini savunan Seyda, kurtuluşun reçetesi öncekilerin yolunda gitmektir der. İmam Malik'in “Bu ümmetin ilk nesli ne ile ıslah olmuşsa ahiri de onunla ancak ıslah olur, kurtuluşa erer” sözündeki ilk nesilden maksadın kimler olduğu sorusuna şöyle cevap vermektedir: “*Bu cümlede belirtilen ilk nesilden maksat, ashab-ı kiramdır. Aşhab-ı kirâm ancak beş şey ile kurtuluşa erdiler: Dosdoğru bir iman, doğru amel, kendi aralarında birbirlerine duydukları kardeşlik ve sevgi, birlik, devlet ve her zaman için varlığını sürdürmesi gereken evrensel davet*”.⁴⁵⁴ Seyda, İslam ümmetinin kurtuluşunu cümlelerinden anlaşılacağı üzere akide, amel, ahlak, vahdet ve devlet

⁴⁵¹ A.g.e., 364-365.

⁴⁵² A.g.e., 366.

⁴⁵³ İbrahim Halil Er, *Seyda Muhammed Emin Er ile Söyleşiler*, 238.

⁴⁵⁴ Muhammed Emin Er, *Tasavvuf Risalesi/Faziletu A'mali'l-Kalbi ve Adâbu'z-Zikri bihi*, 12.

bütünlüğünde görmekte ve İslam davetinin her asırda sürdürülmesi gerektiğini savunmaktadır.

Seyda Muhammed Emin Er'e göre beş şarttan birincisi olan sadık imanın alametleri ikidir. Can ve mal ile Allah yolunda cihad etmek. Canı ve malı ile Allah yolunda cihad etmeyeninin imanının doğruluğu sorgulanır. İkinci şart olan salih amelin ise iki şartı vardır: Amelin sünnette belirtilen şart ve rükünlere göre yerine getirilmesi ve huşu ile sadece Allah'a halis kılınmasıdır. Böylesi bir salih amelin ise yine iki alameti vardır: Kişiyi kötü ve çirkin işlerden uzaklaştırması ve Allah'ın övdüğü iyi huylara kavuşturmasıdır. Üçüncü şart olan kardeşlik ve sevginin alameti ise, ihtiyacın olan şeylerde dahi kardeşini nefesine tercih etmendir. Ashab-ı Kiram bu dereceye ancak Peygamber (s.a.v) ile arkadaşlıkları, birbirlerine olan sevgileri ve sünnete riayet etmeleri ile ulaşmıştır.⁴⁵⁵

Seyda, ashab-ı kiramın insanlara davetini ise şöyle izah eder: Ashab-ı kiram iki türlü davet yapardı. Bunlardan birincisi Müslümanlara yönelikti; Müslümanları ilim, amel, ihlas, kardeşlik ve vahdete davet ederlerdi. Gayr-i Müslimleri ise tevhide davet ederlerdi. Bu daveti hikmet, güzel öğüt, sabır, sebat, kötülüğe iyilik ve iyiliğe daha büyük bir iyilikle karşılık vererek yaparlardı. Onlar insanlara karşı ağaç gibiydiler: İnsanlar nasıl ağacı taşıdığı halde ağaç kendilerine meyve veriyorsa, onlarda insanların eziyetlerine mukabil iyilikle karşılık veriyorlardı. Kendi nefislerini ıslaha diğer insanları ıslahtan daha çok ehemmiyet verirlerdi.⁴⁵⁶

Seyda davet yolunda karşılaşılan zorluklarda ashab-ı kiramın tavrını ise şöyle beyan eder: Davet yolunda karşılaşılan zorluklar ancak Allah'ın bir sünnetidir. Bu zorlukların sebebi davetçinin davet işinde hatalı olmasından kaynaklı değildir. Aksine bir davetçi şayet davet yolunda herhangi bir zorluk ve darlıkla karşılaşmıyorsa bu durumda hatalı olup olmadığını sorgulamalıdır. Onlar birbirlerine umutsuzluğu değil umudu aşırlardı. “Bugünün hakikatleri dünün rüyalarıydı, bugünün rüyaları yarının hakikatleri olacaktır” diyerek birbirlerine her daim istikbale dair umut aşırlardı. Müslümanları selim bir akide, sağlam bir

⁴⁵⁵ A.g.e., 13.

⁴⁵⁶ A.g.e., 14.

ahlak, sahih bir ibadet, nefis ile mûcahede, başkalarına karşı yararlılığa ve vaktini faydalı işlerde kullanmaya davet ederlerdi.⁴⁵⁷

Seyda, bir İslam davetçisinin ilk neslin yolunda gidebilmesi ve son nesle en güzel şekilde örnek olabilmesi için nefisini altı şeyle ıslah etmesi gerektiğini ifade eder. Bunlar: Selîm akide, sahih ibadet, sağlam ahlak, derin fikriyat, işlerde tertip ve vaktin doğru kullanılmasına olan hırsdır. En önemli olanı ise akidenin düzeltilmesi ve güçlendirilmesidir. Zira günahlara karşı direnen ve nefsi ıslah eden güçlü imandır. Islah edilmeyen nefis, sahibiyile beraber hakikatten sapar ve hüsrana yol alır. Güçlü bir iman sahibine müstakim yolu gösterir ve yoldan sapmasına mâni olur. İmanın takva ve azimetle amel ederek gücünü arttırmalıdır.⁴⁵⁸

Seyda Muhammed Emin Er, davet vazifesini üstlenen cemaatlerin izlemesi gereken yolu ise şöyle izah etmektedir: Bir İslami cemaat kendini tek hak cemaat olarak görme suretiyle diğer cemaatlerden üstün görmemelidir. Aksine cemaatlerin bir olması ve dayanışması için çabalamalıdır. Diğer İslami cemaatlerden ya da fertlerden gelen her türlü eziyete katlanmalı ve iyilikle mükabele etmelidir. Cemaatin kendine ait bir tüzüğü ve şurası olmalıdır. Mutedil bir akide üzere hizmet etmeli, ibadetlerde itidali ruhsat ve ifrata kaçmaksızın gözetmelidir. İslami cemaat, her zaman Müslümanları kendi aralarında birliğe davet etmelidir. İslam düşmanlarının tuzaklarına ve aldatmalarına karşı uyanık olmalı ve cemaate gönül vermiş fertlere şeffaf bir şekilde hesap vermelidir. Yerine getirilen her hizmetle beraber istikbale dair yeni projeler üretmelidir. İslami cemaat, her kimden ve nereden olursa olsun yeni fikir ve tecrübelerden her zaman istifade edebilmelidir. İslami cemaat, fertlerine her iş ve hizmet ancak Allah'ın dilemesi ve gücüyle gerçekleşir, insanın görevi ancak sebeplere sarılmasıdır. İslami cemaat, adaletle hükmeden bir devlet kurulmadığı müddetçe fert ve cemaatin günahkâr olduğu bilincini taşımalıdır.⁴⁵⁹

Seyda'ya göre davetçinin niyeti halis Allah rızası olmalıdır. Kalbini dünyevi arzulardan arındırmalıdır. Gurur, kibir, riya, liderlik arzusu ve benzeri hastalıklardan kalbi temizlemelidir. Dünya nimetlerinden sadece Allah'ın dinine yardım gayesiyle kullanılmalıdır. İhtilaflı meselelere dalmamalı ve vera'ına

⁴⁵⁷ A.g.e., 14.

⁴⁵⁸ A.g.e., 15.

⁴⁵⁹ A.g.e., 16.

güvenilen ehil birine havale ederek birleştirici olmalı bölücü olmamalıdır. Düşmanın iftiralarına karşı uyanık olmalı ve inanmamalıdır. Özellikle genç davetçiler başkalarını tekfirden, fasık olarak nitelemekten veya nifakla itham etmekten şiddetle sakınmalıdır.⁴⁶⁰

Seyda, İslam devletinin üzerine bina edileceği esaslar nedir sorusuna şöyle cevap vermektedir: İslam devletinin üzerine ikame edileceği iki önemli esas vardır. İman kuvveti ve vahdetten doğan kuvvet. İman gücü, binanın üzerine inşa edileceği temeldir. Vahdet gücü ise, Müslümanları sağlam bir duvardaki taşlar gibi birbirine bağlayan ve dirençli kılan güçtür. İman gücü, şeriata aykırı hükmetmekten ve başkalarının haklarını, mallarını ve kanlarını haksız yere kendine helal kılmayı önler. Vahdet gücü ise, İslam toplumundaki unsurların birbirleriyle çatışmasını ve iç kargaşayı önler. Başsız cemaat, itaatsiz baş ve istişare olmadan baş olunmaz. Ashabın birbirine karşı tutumu cemaatlerin tutumu için en güzel modeldir. Birbirlerine dostluk, kardeşlik ve dayanışma ile bağlanmalıdırlar. Farklı görüşlerin arasını bulunmalı ve kalbe hitap eden yumuşak ve tatmin edici bir lisan kullanılmalıdır. Fert ve cemaatlere değil yanlış görüşlerine karşıt olmalıdır.⁴⁶¹

Seyda, “tasavvufa ve tekfir düşüncesine karşı tavrımız ne olmalıdır” sorusunu ise şöyle cevaplandırmaktadır: İslami cemaatler, kendilerine gönül vermiş bireylerin ruhî terbiyesiyle yakından alakadar olmalıdır. Tasavvuf bu ruhî terbiyeyi sağlayan bir vasıttır. Müslümanlar asla tekfir edilmemelidir. Tekfir, her cihetten tamamen kesinlik ifade eden bir delil olmadıkça caiz değildir. İslami cemaatler kalbe sevgi, kardeşlik ve Allah yolunda ölmenin faziletini yerleştirmeliler. İhtilafı bırakıp cüzî hedeflerle adım adım büyük hedefleri yerine getirmeye çabalamalılar. Zira birlik olmadan büyük hedefler yerine getirilemez. Müslümanlar, İslam’ı her cihetiyle anlatan yayınlar yapmalı; gazete ve dergiler yayınlamalı, ihtiyaçlar gözetilerek toplantı, konferans ve ilmi sempozyumlar düzenlemelidir.⁴⁶²

Seyda Muhammed Emin Er, “halife yoksa Müslümanların kendilerine halife seçmesi farzdır denilmekte; herhangi bir coğrafyadan hilafet iddiasıyla çıkan herkese halife olarak biat edilir mi” sorusuna ise şu şekilde cevap vermektedir: “Hangi coğrafyadan olursa olsun, bu coğrafya ister küçük ister büyük olsun şu

⁴⁶⁰ A.g.e., 16.

⁴⁶¹ A.g.e., 18.

⁴⁶² A.g.e., 20.

dört şartı taşıyana halife olarak biat edilebilir. Bu coğrafyada hâkim olan yönetici Müslümanların öz gücüne dayanarak yönetime gelmiş olmalı ve herhangi bir kafir devlete dayanmamalıdır. Bu devletin içerde ve dışarda koruması sadece Müslümanların elinde olmalıdır. Bu devlette İslam tam anlamıyla tatbik edilmeli ve davet seferberliği olmalıdır. Bu devletin yöneticisi kâmil anlamda halifede bulunması gereken şartların tamamını ya da en önemli şartların çoğunu taşımalıdır. Halifede bulunması gereken şartlar ise şunlardır: Müslüman, erkek, akıl sahibi, bülüğa ermiş, adaletli ve hür olması. Tüm bu şartları taşıyan bir yönetici ve devlet varsa bu durumda biat etmeyen günahkâr olur. Böyle bir yöneticiye isyan eden bağı olur ve halifeye kendileriyle savaşmak caiz olur.⁴⁶³

Seyda Muhammed Emin Er, hayatının son demine kadar ümmetin dertleriyle dertlenmiş ve her daim yurt içinde doğu ile batı arasında bir köprü olma azminde olurken, yurt dışında da özellikle Türkiye Müslümanları ve diğer ülkelerdeki Müslümanlar arasında bir köprü olma çabasında olmuştur. Bu anlamda döneminde pek nadir insana nasip olmuş bir muvaffakiyet elde etmiştir.

⁴⁶³ A.g.e., 22-23.

SONUÇ

Seyda Muhammed Emin Er, son dönemde yaşamış önemli İslam mutasavvıflarından biridir. Seyda Muhammed Emin Er, H. 1332/M. 1914 senesinde Diyarbakır'ın Çermik ilçesine bağlı Kalaç/Kiloyan köyünde dünyaya geldi. Henüz küçük yaşlardayken babası kan davası güden dayılarınca öldürülen Seyda, kendini zorlu bir hayat mücadelesi içinde buldu. İlk tahsilini babasının köye getirdiği köy imamından alan Seyda, Molla Hasan Tavikî'den Sarf ilminden dersler aldı. Molla Resul Gavri'den Nahiv ilminin bazı bahislerini okudu. Daha sonra bölgenin meşhur edip ve alimlerinden olan Molla Abdüssamed Comânî'den Sarf ve Nahiv'den pek çok eser okuyan Seyda, ilmi anlamda daha da derinleşmek için Suriye'ye gitti. Suriye'de Molla Ramazan el-Bûtî, Molla Abdulhalim Amûdî ve Molla Abdürrezzak el-Halilî'den Nahiv, Belagat ve Fıkıh gibi ilimlerden dersler aldı. Suriye'de Türkiye lehine ajanlık faaliyeti yapmakla suçlandı ve sömürge idaresi tarafından tutuklandı. Sömürge mahkemesinde beraat etti. Suriyeden döndükten sonra başta; Molla Abdullah Avinî, Molla Abdülfettah Yazıcı, Siirtli Hafız Haydar Efendi ve Molla Sadreddin Yüksel gibi önemli simalardan dersler okuyan Seyda Muhammed Emin Er, ilmî icazetini Norşîn medresesinde Şeyh Muhammed Maşûk en-Norşinî'den aldı.

Seyda, Suriye'de ikamet eden Şeyh Ahmed Haznevîye intisap ederek ilk tarikat dersini burada aldı. Şeyh Ahmed Haznevî'nin vefatı üzerine yeni bir şeyh arayışına girdi. Gördüğü rüyalar ve işaretler üzerine Şeyh Seyda el-Cezerîye intisap etti. Seyr-u sülukunu ikmal ettikten sonra tasavvuf icazetini alarak Şeyh Seyda el-Cezerî'nin halifesi oldu. Şeyh Ahmed Haznevî, Şeyh Muhammed Maşuk Norşinî, Şeyh Muhammed Sadaka, Şeyh Muhammed Raşid Erol, Şeyh Mahmud Sami Ramazanoğlu, Mahmut Ustaosmanoğlu, Mehmed Zahid Kotku, Mahmud Esad Coşan gibi dönemin önemli tasavvufî simalarıyla görüştü. Bediüzzeman Said Nursî'yi ziyaret etti. Bediüzzeman'ın düşüncelerinden etkilendi.

Diyarbakır ve Gaziantep'te uzun seneler imamlık yapan Muhammed Emin Er, Mahmud Esad Coşan'ın davetiyle Ankara'da Fıkıh Enstitüsünde dersler verdi. Daha sonra damadının daveti üzerine ilk yurtdışı seyahatlerini gerçekleştiren Seyda, başta Avrupa, Amerika, Pakistan, Mısır, Suriye, İran ve Afganistan başta olmak üzere dünyanın pek çok ülkesini gezdi. Bu ülkelerde vakıf çalışmalarında bulundu, pek çok seminer ve konferans verdi. Hanofer İslam Merkezinde dersler

okutan Seyda Muhammed Emin Er'in başta İslam dergisi ve Millî Gazete olmak üzere pek çok dergide fetvaları, yazıları ve söyleşileri yayınlandı. Başta tasavvuf ve fıkıh ilmi olmak üzere pek çok alanda eser telif etti. Eserlerini Arapça kaleme alan Seyda'nın bu eserlerinin bir kısmı Türkçeye, bir kısmı ise yabancı dillere tercüme edildi. Hayatının büyük bir kısmı eğitim ve irşat için seyahatlerle geçen Seyda Muhammed Emin Er, 27 Haziran 2013'te vefat etti.

Seyda Muhammed Emin Er, tasavvuf ilmi üzerine pek çok eser kaleme almıştır. Muhtelif ilimler üzerine yazdığı eserlerde, yazı ve söyleşilerinde tasavvufi düşüncesini ortaya koymuştur. Tasavvuf ilmini, *“Tezkiye ve tasfiye açısından kalbin filleri”* olarak tanımlayan Seyda Muhammed Emin Er şariat, tarikat, hakikat, marifetullah, tevbe, zikir, ihsan, cezbe, rabıta, muhabbet vb. pek çok tasavvuf terimini eserlerinde izah etmiştir. Sünnete sıkı sıkıya bağlılığı tarikatın en önemli esası olarak gören Halidîliğin Seydâî kolundan gelen bir mutasavvıf olması hasebiyle tasavvûfî düşüncesinde şeriatın zahirî boyutunu sıklıkla vurgulamış, iman, İslam ve ihsan kavramlarını eserlerinde bir bütünlük içinde ele almıştır. İmam Rabbanî çizgisinde, şariat ve tarikat bütünlüğünü savunan bir tasavvufi düşünceye sahip olan Muhammed Emin Er, başta rabıta ve vahdet-i vücud olmak üzere tartışmalı tasavvûfî meseleleri de ele almış hem fikhî hem de tasavvufi anlamda izah etmeye çalışmıştır. Tasavvufî fetvalarında ihtiyata dayalı bir çizgide meseleri ele almış ve tasavvufa getirilen güncel tenkitlere sade, anlaşılır ve mukni bir dille cevaplar vermiştir.

KAYNAKÇA

‘Alaüddin Ali el-Müttakî b. Hüsamüddin el-Hindî (1985), *Kenzü’l-‘ummâl fî süneni’l-akvâl ve’l-ef‘âl*, Beyrut: Müessesetü’r-Risâle.

“Mehmet Zâhid Kotku’nun Hayatı” <http://www.iskenderpasa.com/A4DE1890-B2BC-4EFA-8288-DF4DCFF0D22C.aspx> [04.10.2020].

Abdülkâdir Geylânî (2005). *Şerhü Fütûhü’l-Gayb, şrh. Takiyüddin İbni Teymiyye*, Dimaşk: Darü’l-Kâdirî.

Abdülkerim İbni Hevâzin el-Kuşeyrî (2000). *Er-Risâletü’l-Kuşeyriyye*, Dimaşk: Mektebet Daru’t-Taybe.

Abdürrezzak el-Kâşânî (2011). *El-Kamû’s-Sûfî*, hzr. ‘Asım İbrahim el-Keyyâlî, Beyrut: Books-Publisher.

Abdürrezzâk el-Kâşânî (2017). *Elf Makam*, trc. Abdürrezzak Tek, Bursa: Emin Yayınları.

Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Feyyûmî el-Hamevî (2016). *El-Misbâhü’l-Münîr fî Garîbi’s-Şerhi’l-Kebîr*, Dimaşk: Darü’l-Feyhâ’.

Akşemseddin Mehmed b. Hamza (2013). *Makâmât-ı Evliya*, hzr. Metin Çelik, İstanbul: Özgü Yayınları.

Akyüz, Kutbeddin (2015). “*Ahmed El-Haznevî ve Hazneviyye Tarikatı*” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Yalova Üniversitesi.

Alâüddin el-Kâzerûnî (2014). *Şerhu’l-Ahlâki’l-Adudiyye*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.

Ali b. Muhammed b. Ali el-Cürcânî (2007). *Kitâbü’t-Ta’rifât*, Beyrut: Dârü’l-Ma’rife.

Ali b. Osman b. Ebu Ali el-Hücvirî (2014). *Hakikat Bilgisi/Keşfu’l-Mahcûb*, hzr. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Azizüddin Nesefî (2009). *İnsân-ı Kâmil*, trc. A. Avni Konuk, İstanbul: Gelenek Yayıncılık.

Bediüzzeman Said Nursî (2006). *Mektubât/Dördüncü Mektup*, İstanbul: Söz Basım Yayın.

Bilgin, Muhammed, Mülakat: Mehmet Cafer Varol. Telefon, 03 Kasım 2020.

Coşan, M. Es'ad (1997). *Haydi Hizmete*, İstanbul: Seha Yayınları.

Çelik, Mehmet (2017). “*Tasavvuf ve İlmi Birleştiren Bir Kurum Olarak Medreseler 19. Ve 20. Yüzyıllarda Norşin Medresesi Örneği*” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Artuklu Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çermik, <https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87ermik> , [25.10.2020]

Ebû Nasr Serrâc Tûsî (1996). *El-Lüma'İslam Tasavvufu*, trc. Hasan Kâmil Yılmaz, İstanbul: Erkam Yayınları.

Ebu'n-Necîb es-Sühreverdî (2014). *Âdâbü'l-Mürîdîn/Yol Ahlakı*, trc. Süleyman Gökbulut, İstanbul: Büyüyenay Yayınları.

Ebubekir Muhammed b. İshak Buhari Kelâbâzî (2014). *Doğuş Devrinde Tasavvuf/Ta'arruf*, hzr. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Ebü'l-Fidâ İsmâîl b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ' ve müzîlû'l-ilbâs 'amme'stehere mine'l-ehâdis 'alâ elsineti'n-nâs*, Beyrût.

Ekinci, Mehmet Salih (2019). *Islâh-ı Medâris Medrese Eğitiminde Yenilik*, İstanbul: Nida Yayınları.

Elmalı, Fatih Musa (2019). “*Şeyh Muhammed Saîd Seydâ El-Cezerî'nin Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Binali Yıldırım Üniversitesi, Erzincan.

Er, İbrahim Halil (2014). *Muhammed Emin Er Seyda Son Osmanlı Âlimi*, Ankara: MEED Yayınları.

Er, İbrahim Halil (2017). *Seyda Muhammed Emin Er ile Söyleşiler-1*, İstanbul: Mevsimler Kitap.

Er, Muhammed Emin (2010). *El-Vesiletü'l-Fâsileti fî't-Turûki'l-Mevsuleti/Mecmû'atu'r-Resâili'd-Dîniyye fî 'ulûmi'l-Muhtelifi*, Dımaşk: Darü'l-Endülüs.

Er, Muhammed Emin (2010). *Hulâsetü'l-Merâm fî marifeti'l-İslam / Mecmû'atu'r-Resâili'd-Dîniyye fî 'ulûmi'l-Muhtelifi*, Dımaşk: Darü'l-Endülüs.

Er, Muhammed Emin (2010). *Muhtasaru, feyzu'l-ilâh fî dîni'l-Marziyyi indellah/ Mecmû'atu'r-Resâili'd-Dîniyye fî 'ulûmi'l-Muhtelifi*, Dımaşk: Darü'l-Endülüs.

Er, Muhammed Emin (2016). *El-Muhtarât min Mektûbâtî'l-İmam Rabbânî es-Serhendî*, İstanbul: İsar Yayınları.

Er, Muhammed Emin (2017). *Hatıralarım*, Ankara: MG V Yayınları.

Er, Muhammed Emin (2018). *Ahlak Risalesi/el-Mühezzeb fî'l-ahlâki ve'l-edeb*, İstanbul: Mevsimler Kitap.

Er, Muhammed Emin (2018). *El-Feyzu'r-Râûf fî 'ilmi mebadî't-Tasavvûf/Cami 'u'l-Mütûnü'd-dirasiyye*, İstanbul: Mevsimler Kitap.

Er, Muhammed Emin (2018). *Fıkhı Batın/Tenbihü'l-Fatin 'ala Fıkhî'l-Bâtın*, İstanbul: Mevsimler Kitap.

Er, Muhammed Emin (2018). *Tasavvuf Risalesi/Faziletu A'mali'l-Kalbi ve Adâbu'z-Zikri bihi*, İstanbul: Mevsimler Kitap.

Er, Muhammed Emin, Müfterilere Cevaplar, Millî Gazete, İstanbul- 8 Aralık 1988.

Eraydın, Selçuk (1994). *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 4 bs. İstanbul: İFAV Yayınları.

Erdoğan, M. Ali, “Şeyh Muhammed Ma'suk”, <https://dogruhaber.com.tr/haber/21968-seyh-muhammed-masuk/ilm.html> [04.10.2020]

Eriş, Mustafa (2015). *Mahmud Sami Efendi'den Hatıralar-2*, İstanbul: Erkam Yayınları.

Erzurumlu İbrahim Hakkı (2010). *İnsân-ı Kâmil*, hzr. Mehmet Suat Demir, Erzurum: Eser Ofset.

Gök, Önder (2019). “Şeyh Mazhar Ohinî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.

Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî (2017). *Menâzilü's-Sâirîn*, Bursa: Emin Yayınları.

Hakkımızda, <https://www.ismailaga.org.tr/hakkimizda> , [14.10.2020].

Heyet (2010). *Hazrat-ü Mevlânâ eş-Şeyh Mahmut en-Nakşibendî el-Müceddidi el-Hâlidî el-Ufî*, İstanbul: Ahıska Yayınevi.

Heyet (2010). *Mu'cemu'l-Vasît*, hzr. İbrahim Mustafa, Hamid Abdülkadir, Beyrut: Darü'n-Nefâis.

<https://www.aa.com.tr/tr/politika/erdogan-mehmet-emin-eri-ziyaret-etti/284252>,

(01.05.2021, 15:47.)

<https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/islam-alimlerinden-mehmet-emin-er-vefat-etti/235684>, (01.05.2021, 16:30)

İbrahim Halil Çiçek Seyda'yı anlatıyor,
https://www.youtube.com/watch?v=x_hff8QNezw, [21.05.2021]

İç, Selim (2019). “*Mahmud Sâmî Ramazanoğlu'nun Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Karabük Üniversitesi, Karabük.

İz, Mahir (2014). *Tasavvuf Mahiyeti, Büyükleri ve Tarikatlar*, İstanbul: Kitabevi.

Kara, Mustafa (2011). “*Cumhuriyet Türkiye'sinde Tarikatlar*”, *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, Editör: Semih Ceyhan, İstanbul: İsam Yayınları.

Kurdî-Tirkî/ Türkçe Kürtçe Ferhenga Berikê/Cep Sözlüğü, İstanbul: Doz Yayınları, 2012.

Küçük, Hülya (2015). *Tasavvufa Giriş*, İstanbul: Dem Yayınları.

Mahmud Es'ad Coşan'ın Hayatı, <http://www.iskenderpasa.com/D69CDFCD-64D4-4278-A8EC-51B091A7FB03.aspx> [04.10.2020]

Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Editör: Zafer Erginli, İstanbul: Kalem Yayınevi, 2006.

Mevlâna Halid en-Nakşibendî el-Bağdâdî (2018). *Er-Risâletü'l-Halidiyye fî'r-Rabitati'n-Nakşebendiyye*, İstanbul: Hâşimî Yayınevi.

Millî Gazete, Ropörtaj: Fatih Ağan, Ankara 9-10 Ağustos 1985.

Muhammed Emin Zeki Beg (2012). *Kürtler ve Kürdistan Tarihi*, İstanbul: Nûbihar.

Muhyiddin İbni Arabî (2016). *İlahi Aşk*, trc. Mahmut Kanık, İstanbul: İnsan Yayınları.

Necmeddin Kübra (2015). *Tasavvufî Hayat*, trc. Mustafa Kara, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Nurettin Topçu (2018). *Sosyoloji*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Öztürk, Yaşar Nuri (1985). *Kur'an-ı Kerim ve Sünnete Göre Tasavvuf*, (İstanbul: Esmâ Yayınları, 1985)

Prof. Dr. Mehmet Görmez Seyda'yı Anlatıyor,
https://www.youtube.com/watch?v=mVL_3uxo2-g, [21.05.2021]

Prof. Dr. Tahir Ayar Seyda'yı Anlatıyor,
<https://www.youtube.com/watch?v=gP4STDykCKA>, [21.05.2021]

Ragıb el-İsfahânî (2014). *Müfredatü Elfâzi'l-Kur'an*, Beyrut: Darü'l-Kalem.

Seyyid Ahmed er-Rifâî (2017). *Marifet Yolu/el-Bürhânü'l-Müeyyed*, trc. H. Kâmil Yılmaz, İstanbul: Erkam Yayınları.

Suudi Rejiminin Liyakatsizliği ve Kanlı Hac Tarihi,
<https://ilkha.com/guncel/suudi-rejiminin-liyakatsizligi-ve-kanli-hac-tarihi-22368> ,
05.04.2021.

Şehadet Dergisi, Sayı:6, (İstanbul-Haziran 1988).

Şentürk, Hulusi (2015). *Türkiye'de İslami Oluşumlar ve Siyaset İslamcılık*, İstanbul: Çıra Yayınları.

Şeyh Ahmed Zerrûk (2011). *Tasavvufun Esasları*, Tercüme: Muhammet Uysal, İstanbul: Endülüs Kitap.

Tasavvuf Soruşturması, Mülakat: Ömer Faruk Tokat, Muhlis Turan, Burak Ertürk, Rihle Dergisi, Ocak-Haziran 2012.

Türer, Osman (2013). *Anahatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, 2 bs. İstanbul: Ataç Yayınları.

Uludağ, Süleyman (2012). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.

Uludağ, Süleyman (2014). *Dört Kapı Kırk Eşik İslâm Toplumlarında Sûfi Gelenekler ve Derviş Tipleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

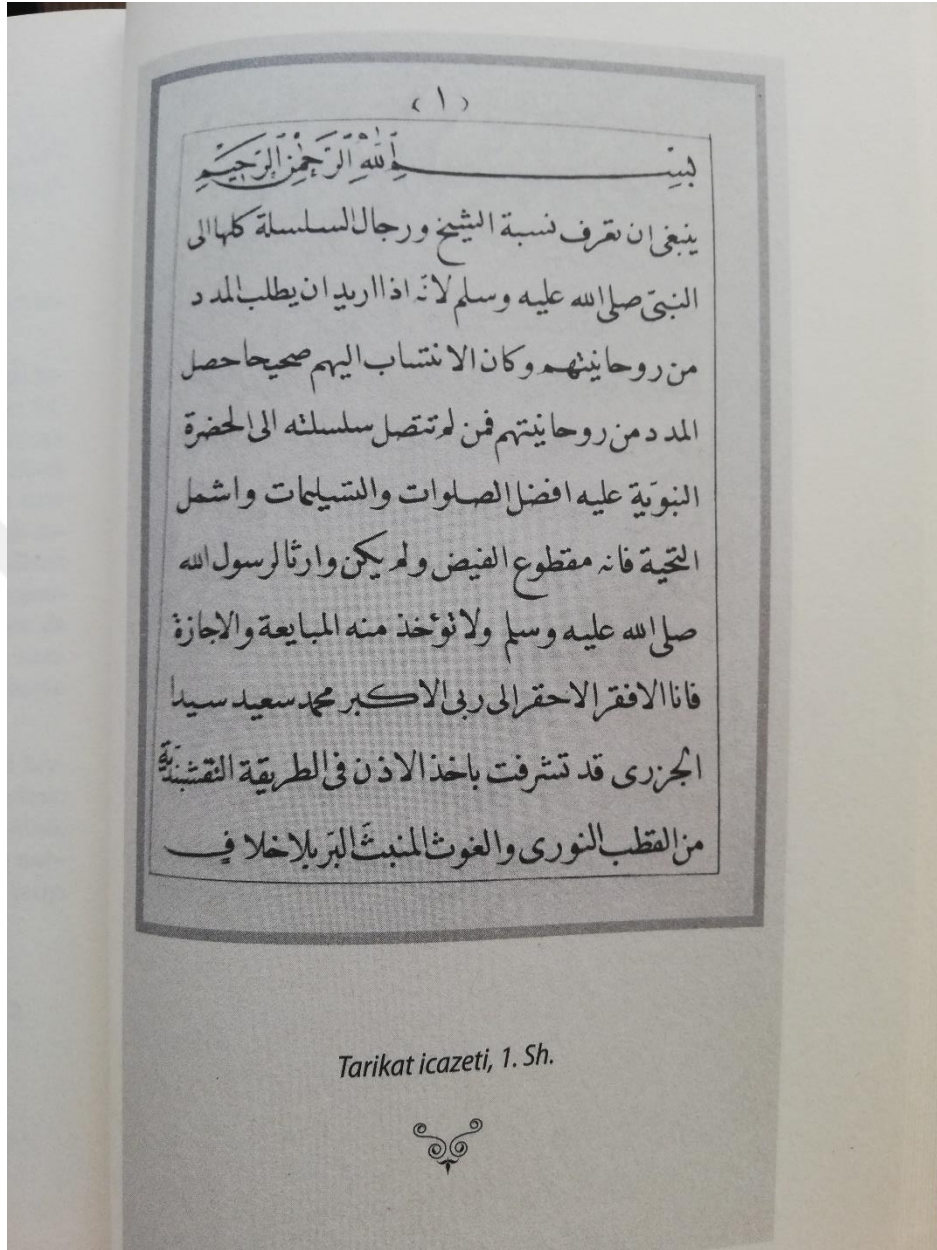
Varol, Seyyid Molla Muhammed Emin, Mülakat: Mehmet Cafer Varol. Batman, 20 Aralık 2019.

Vatandaş, Celaleddin (2019). *Cumhuriyetin Tarihi*, İstanbul: Pınar Yayınları.

Weismann, Itzhak (2015). *Nakşibendilik Dünya Çapında Bir Sûfî Geleneğın Sünni Tutum ve Faal Tavrı*, çev. İrfan Kelkitli, İstanbul: Litera Yayıncılık.

Yılmaz, Hasan Kâmil (2016). *Tasavvuf Meseleleri*, İstanbul: Erkam Yayınları.

ولاريب ولازور شيخنا وخالى الشيخ محمد نورى
 قدس الله سره واقاض علينا فيضه وبره وهو عن
 والدى العالم الزباني والغوث الصمداني والمجدوسب
 المسالك الفاني حضرة الشيخ عمر الزكافي قدس الله
 سره واقاض علينا انواره وبركاته وبره وهو بالواسطة
 اى بامسرعن قطب العارفين غوث الواصلين امام
 المحققين شمس الموحدين تاج الكاملين محي السنة
 المستنيرة والقامع للبدع الرديّة مجذد الدين نور
 الخافقين حاج الحرمين الشريفين حضرة مولانا
 الشيخ خالد ذى الجناحين قدس الله سره العزيز
 وهو عن صاحب الكمال الصورى والمعنوى حضرة
 الشيخ عبدالله الشاه الهندى الدهلوى قدس الله

(٣)

تعالى ستره العزيز وهو عن العارف بالله تعالى الشيخ
شمس الدين حبيب الله جان جانان المظهر قدس ستره
وهو عن العارف بالله تعالى الشيخ محمد البدواني قدس
ستره وهو عن العارف بالله تعالى الشيخ محمد سيف الدين
قدس ستره وهو عن العارف بالله تعالى الشيخ محمد
معصوم قدس ستره وهو عن والده الامام الزباني
محمد الالف الثاني الشيخ احمد الفاروقي السرهند
المنتهى نسبه الى حضرة امير المؤمنين خليفة رسول
الله « صلى الله عليه وسلم » الثاني عمر الفاروق
رضي الله عنه وهو عن العارف بالله تعالى الشيخ
مؤيد الدين محمد الباقي بالله قدس الله ستره وهو عن
العارف بالله تعالى الشيخ محمد الخواجكي الامكنكي

Tarikat icazeti, 3. Sh.

السمر قندي قدس سره وهو عن والده العارف
 بالله تعالى الشيخ درويش محمد قدس سره وهو عن خاله
 العارف بالله تعالى الشيخ محمد الزاهد قدس سره وهو عن
 العارف بالله تعالى الشيخ ناصر الدين عبيد الله الاحرار
 السمر قندي بن محمود بن شهاب الدين قدس سره وهو
 عن العارف بالله تعالى الشيخ يعقوب البحراني الحصارى
 قدس سره وهو عن العارف بالله تعالى الشيخ محمد علاء الدين
 العطار منبغ عجايب الاسرار قدس سره وهو عن العارف
 بالله تعالى امام الطريقة وغوث الحقيقة المعروف بشاه
 نقشبند محمد بن محمد بن محمد الأويسى البخارى قدس سره
 وهو عن العارف بالله تعالى السيد مير كلال بن السيد حمزة
 قدس سره وهو عن العارف بالله تعالى الشيخ علي الزاميني

المشهور بالعزیز ان قدس سره وهو عن العارف بالله
 تعالى الشيخ محمود الانجیر فغنوی قدس سره وهو
 عن العارف بالله تعالى الشيخ عارف الریوکی قدس سره
 وهو عن العارف بالله تعالى الشيخ عبدالحق النجدانی
 ابن الامام الجلیل ^{عبد الجلیل} قدس سره وهو عن العارف بالله تعالى
 الشيخ ابی یعقوب یوسف الهمدانی بن ایوب یوسف
 الهمدانی ابن حسین قدس سره وهو عن العارف بالله
 تعالى الشيخ ابی علی الفضل بن محمد الطوسی القارمندی قدس
 سره وهو عن العارف بالله تعالى الشيخ ابی الحسن الخرقانی
 قدس سره وهو عن العارف بالله الشيخ ابی یزید البسطامی
 قدس سره وهو عن العارف بالله تعالى الامام جعفر
 الصادق رضی الله عنه وهو عن العارف بالله تعالى

(٦٠)
 قاسم بن محمد بن أبي بكر الصديق رضي الله عنهم وهو
 عن الصافي الجليل سلمان الفارسي رضي الله عنه وهو
 عن سيدنا أبي بكر الصديق الأكبر رضي الله عنه وهو
 عن النبي صلى الله عليه وسلم وهو عن جبريل عليه السلام
 وهو عن الله عز وجل انتهت النسبة السنية فناء على
 هذا قول وأما المصنفين الجليلين
 يسند
 الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على سيد
 الانبياء والمرسلين وشفيع المؤمنين سيدنا محمد و
 على آله وصحبه اجمعين .. أما بعد .. فقد اذنت جنتي
 الاخ الفاضل والعالم العامل ذاللب الصافي والحب
 الصافي من برهان امر في صلاحه وخيره بديهته

Tarikat icazeti, 6. Sh.

مستبين المتلاحم دامين وفقه الله المراده وحقق
 رجائه في ازدياد ازديان رشاده وحببه الى عباد
 وحببه عن شر وشاد وشانه وضراضده وحساده
 في الطريقة العلية البهية البهانية والنسبة النفسبندة
 الخوجكانية قدس الله تعالى وتقدر اسرارها اليها
 النورانية بتلقين المريدين وارشاد المسترشدين
 وتربية الطالبين ونصيحة الاخوان المسلمين وسائر
 ما ينبغي لهذا المسلك المتين والمنصب الذي قدره واضح
 مبين كما اجازني واذنني بذلك اولئك المشائخ
 الشاؤون الكرام والمستندون السيدون
 الهمام قدس الله تعالى اسرارهم ونور مشاؤونهم في دار السلام
 بحامسة نحمد عليه الصلاة والسلام وذلك لما يرى

Tarikat icazeti, 7. Sh.

فيه انشاء الله من لوازم الاستعداد والاستقامة
وسمات فوائده الاستعداد والكرامة فليكن
في ذلك مشقراً مرشداً لأخوانه عباد الله ودالهم
على ما هو الاصلح الانجح مخلصاً الوجه لله لا الغرض
دينوى واخروى على ما هو مقتضى التوحيد الحقيقي
ونوصيه بالكلمة الفادة النقية باتباع سنة المصطفى
عليه وعلى الله من الصلوات افضلها ومن التسليمات اكملها
متجنباً عن البدع والاهواء متحاشياً عن السفلة والشقاء
وسفساف الامور الدون متجماً لإجمال معالي الشئون
مع المدارة مع الناس طراً من الصالحين والطلحين وهلم
جراً كلاً بحسب منزلته ومقتضى درجته ولين الجانب
والعفو والصفح الجميل عن الجاهلين فستحسن

(٩)

من ذوى الجاهلین وبذل الجهد وسخاء اليد والرضاء
بالموجود والجود والقناعة التى هى امر محمود حامل
الاذى تارك الاذى سالکاً مسالك السلف السادة
الاخيار الانقياء الابرار فان فى ذلك وما هنالك نجاه
عن المهالك وخلصاً من الفتن والمحن الحوالک وکمال الصورة
والمعنى وفوزاً بالزبدة والفحوى وفقه الله واعانه وعن
کل وصمة صانه وابانه آمين وصلى الله تعالى وسلم على سيدنا
وسندنا ومولانا « محمد » تسليماً

وعلى اله وصحبه اجمعين والحمد

لله رب العالمين

٩ شهر شوال ١٣٧٢ سنة

بندۂ خدا المسکين محمد سعيد سيد النفس شندى الخالدى

Tarikat icazeti, 9. Sh.

ÖZGEÇMİŞ

Mehmet Cafer VAROL

A. EĞİTİM

Yüksek Lisans: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Temel İslam Bilimleri
Anabilim Dalı, 2021, İstanbul

Lisans: İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2015, İstanbul

B. MESLEKİ DENEYİM

2013 Diyanet İşleri Başkanlığı imam-hatip

2018 Diyanet İşleri Başkanlığı vaiz

D. YAYINLARI

Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi, Ebû İshak Eş-Şîrazî'nin Zühd
Hayatı, Sayı 47., (İstanbul, Haziran-2021).